

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural
and legal relations

Ročník IX. / Volume IX.

2/2011

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal of
international political, economic, cultural and legal relations
of the Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava

Medzinárodné vzťahy 2/2011, ročník IX.
Journal of International Relations 2/2011, Volume IX.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: lipkova@euba.sk

Hlavná redaktorka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš, PhD.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.
doc. Mykola Palinčák, CSc.
doc. Mykola Šidak, DrSc.
doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Richard Woltemar, PhD.

Jazyková redaktorka:

PhDr. Katarína Strelková, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Registračné číslo:

2761/2002

ISSN 1336 – 1562

Obsahové zameranie

Variability of Contents

Vedecké články

Scientific articles

Diskusie

Discussion

Názory

Opinions

Prehľady

Surveys

Informácie

Information

Tézy doktorandov

Doctorand's Thesis

Recenzie

Reviews

Obsah

Content

Vedecké články

SÝRIA V ARABSKEJ A MEDZINÁRODNEJ POLITIKE PO ROZPADE ZAR, 1961 – 1963
doc. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc. _____ 7

POUŽITIE MULTIPLIKÁTOROV V LETECKEJ DOPRAVE
Ing. Martin Grančay, PhD. _____ 25

**VYBRANÉ ASPEKTY ČINNOSTÍ MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ V OBLASTI
MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU. KOMISIA OSN PRE MEDZINÁRODNÉ OBCHODNÉ PRÁVO, JEJ
VÝZNAM A METÓDY PRÁCE**
JUDr. Halina Martyniv, PhD. _____ 34

Diskusie

TEÓRIE ANALYZUJÚCE PRIAME INVESTÍCIE POCHÁDZAJÚCE Z ROZVOJOVÝCH KRAJÍN
Ing. Nóra Szikorová, Ing. Martin Grančay, PhD. _____ 44

Názory

POSTSOVĚTSKÁ ARMÉNIE: ZAJIŠTĚNÍ NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI MEZI TURECKEM A RUSKEM
PhDr. Emil Souleimanov, PhD. _____ 56

Prehľady

**VÝVOJ SEVEROATLANTICKEJ ALIANCE VO SVETLE ZMIEN V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH
NA PRELOME 20. A 21. STOROČIA**
Ing. Lukáš Holas _____ 67

DOKUMENTÁRNE AKREDITÍVY A PRANIE PEŇAZÍ, FINANCOVANIE TERORIZMU A PODVODY
Ing. Eva Jančíková, PhD. _____ 83

Informácie

MEDZINÁRODNÉ KOZMICKÉ PRÁVO
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. _____ 89

ÚZEMNÁ PÔSOBNOSŤ PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE
JUDr. Lucia Hurná, PhD. _____ 103

**KVANTIFIKÁCIA EKONOMICKÝCH A SOCIÁLNYCH NÁKLADOV NEZAMESTNANOSTI MLADÝCH
EUDÍ NA PRÍKLADE SLOVENSKA A VEĽKEJ BRITÁNIE**
Ing. Margita Hulmanová _____ 118

Tézy doktorandov

ANALÝZA ZDIELANIA VÔD V POVODÍ RIEKY NÍL
Ing. Katarína Cséfalvayová _____ 134

OTVÁRANIE PRACOVNÝCH TRHOV PRE OBČANOV KRAJÍN EÚ8
Ing. Lubomír Billý _____ 144

Nekrológ

ZA PHDR. JANOU BARÁTOVOU (1958 – 2011)
doc. PhDr. Ján Liďák, CSc. _____ 156

SÝRIA V ARABSKEJ A MEDZINÁRODNEJ POLITIKE
PO ROZPADE ZAR, 1961 – 1963

---

doc. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc.

ABSTRAKT

Skupina dôstojníkov sýrskej armády sa 28. septembra 1961 vzbúrila a vyhlásila vystúpenie Sýrie zo zväzku Zjednenej arabskej republiky. Narýchlo bola vytvorená nová vláda z konzervatívnych sýrskych politikov. Džamāl ʿAbdannāsir spočiatku uvažoval o vojenskom zásahu, ale zmenil názor, keď sa odpor voči vzbure rýchlo vytratil. Bol to čas, keď mnohí jeho nepriatelia na Blízkom východe aj inde, slávilí víťazstvo. Západné vlády boli nadšené, a podobne ani vodcovia Iraku, Jordánska a Saudskej Arábie sa nesnažili zakryť svoju radosť. Napriek tomu panarabské cítenie sa stalo mocným faktorom ďalšieho prevratu v Iraku 8. februára 1963. Krehká vláda Sýrie nevedelala dlho odolávať spojenému tlaku z Káhiry a Bagdadu. Presne mesiac po povstaní v Iraku, aj vojenský prevrat v Damasku odstránil z čela štátu všetkých aktérov, ktorí boli v Sýrii pri moci od rozpadu ZAR.

Kľúčové slová: Odtrhnutie Sýrie od ZAR; frakčné spory v Strane Baʿs; zasahovanie armády do politiky; konferencia v Štawre; zápas medzi „pokrokovými“ a „reakčnými“ silami v Sýrii.

ABSTRACT

On 28 September 1961 a group of Syrian army officers rebelled and announced Syria's secession from the United Arab Republic. A new government was hastily formed from conservative Syrian politicians. Jamāl ʿAbdannāsir initially contemplated intervening, but changed his mind when all resistance to the coup rapidly faded. It was a time for his many enemies both in the Middle East and elsewhere to triumph. Western governments were delighted, but equally the leaders of Iraq, Jordan and Saudi Arabia did nothing to conceal their pleasure. However, pan-Arab emotion was a powerful factor in a further coup in Iraq on 8 February 1963. Syria's fragile government could not long resist the joint pressure from Cairo and Baghdad. Exactly one month after the Iraqi revolt, a military coup in Damascus swept aside all the men who had been in power since the break-up of the UAR.

Key words: the Syrian secession from the UAR; factional differences in the Baʿth Party; military meddling in the politics; the Shtawra conference; the struggle between “progressive” and “reactionary” forces in Syria

JEL KLASIFIKÁCIA: K33

---

1 Úskalia sýrsko-egyptského zjednotenia

Je známe, že Sýrčania sa považujú za prirodzených priekopníkov arabského nacionalizmu, keďže mnohé aktivity arabského oslobodzovacieho hnutia sa zrodili práve v Sýrii. V roku 1958 vonkajšie faktory presvedčili sýrskych politikov, že všeliekom na ich neduhy bude zjednotenie s Egyptom. Aj egyptský prezident Džamāl ʿAbdannāsir, hlavný predstaviteľ politiky panarabizmu mal, záujem o zjednotenie, ale nie takým rýchlym tempom.

Nakoniec súhlasil so spojením Egypta s krajinou, ktorú nikdy nevidel. Uvedomoval si riskantnosť situácie, ale priťahovala ho smelosť a veľkosť tohto kroku. Zaväzovala ho k tomu aj úloha obhajcu arabských práv a arbitra arabských osudov.¹ Únia, ktorá vznikla vo februári 1958, netrvala dlho. Mnohých Sýrčanov čoskoro rozladil spôsob, akým Egyptania riadili ich krajinu. Namiesto pokroku, Sýria sa dostala do recesie, a tak sa počiatkové nadšenie pre zjednotenie v radoch sýrskej buržoázie začalo čoskoro meniť na nespokojnosť.

Dôstojníci sýrskej armády boli zvyknutí zasahovať do politiky svojej krajiny. S vytvorením únie s Egyptom museli neochotne súhlasiť s tým, že sa stiahnu z politiky, ale neočakávali, do akej miery bude armáda podriadená egyptskej kontrole. Počínajúc marcom 1958 Egyptania začali armádu čistiť od komunistov, potom od *bačsistov* a nakoniec od každého, kto sa staval proti vedúcemu postaveniu Egypta. Prívržencov *Strany Bačs* zvyčajne posielali do diplomatických služieb alebo ich preložili do Egypta. Čistky sa dotkli niektorých najschopnejších dôstojníkov Sýrie, prepustenie neobišlo ani 75 palestínskych dôstojníkov, ktorých boli po palestínskej vojne zaradili do sýrskej armády, ako prvý krok pre výcvik palestínskej armády. Dôstojnícky zbor sýrskej armády bol znížený na polovicu. Počas trvania únie (1958 – 1961) celkovo 4 800 dôstojníkov a poddôstojníkov prepustili alebo preložili. V snahe udržať prepustených dôstojníkov v pasivite, vláda ZAR natoľko zvýšila ich dôchodky, že sa stali záťažou pre štátny rozpočet. Do Sýrie prišlo asi 3 300 egyptských dôstojníkov, z ktorých aj ten najnižší dostával k základnému platu mesačne minimálne 800 sýrskych libier platených zo sýrskej pokladnice.²

Túžbu po jednote zvyšovala popularita Džamāla ʿAbdannāsira v sýrskych masách, ale to samotné nestačilo na udržanie spoločného štátu. Rozdiely a ťažkosti, ktoré pretrvávali v oboch štátoch boli odlišné a ani vonkajšia situácia nebola rovnaká. Sýria a Egypt boli zemepisne oddelené izraelským nepriateľom a morom, čo sťažovalo konsolidáciu vzťahu obyvateľstva, čo je základným aspektom akejkoľvek únie.³ Viacero sýrskych *bačsistických* dôstojníkov preložených do Egypta reagovalo na zostrovanie konfliktu medzi *Stranou Bačs* a Džamālom ʿAbdannāsirom tým, že vytvorili tajnú organizáciu, známu neskôr ako Vojenský výbor a vyčkávali na čas, kým sa situácia napraví. Dokonca ani vlastnú stranu neinformovali o novej organizácii. Na čele výboru boli traja *ʿaliovskí* dôstojníci – Salāh Džadīd, Hāfiz al-Asad, Muhammad ʿUmrān – a druž, Hamad ʿUbajd.⁴

Existovalo mnoho dôležitých faktorov, ktoré zapríčinili neúspech ZAR: politika *Strany Bačs*, armáda, silný muž Egypta v Sýrii ʿAbdalhamīd as-Sarrādž,⁵ silnejúci pocit v sýrskej armáde a v iných sférach, že ich ovláda Egypt a nakoniec egyptské ľavicové programy, ktoré boli mnohým bohatým Sýrčanom cudzie. Nespokojné elementy v Sýrii boli živé aj konzervatívnymi arabskými štátmi, najmä monarchiami odmietajúcimi revolučnú, panarabskú

¹ SEALE, Patrick: *The Struggle for Syria: A Study of post-War Arab Politics, 1945 – 1958*. London: Oxford University Press 1965, s. 325.

² *Waṭāʿiq Muʿtamar Šawra* (Dokumenty z konferencie v Šawre, 22. – 30. augusta 1962). Damask: Vydavateľstvo sýrskej vlády 1962. (*Texty and dokumenty sýrskej sťažnosti k Lige arabských štátov proti egyptskému zasahovaniu do sýrskych záležitostí*). Tieto sťažnosti publikovala sýrska vláda, ale vlády ZAR a Libanonu zakázali ich distribúciu. In: *Hadīṭ al-batal az-zaʿīm Džamāl ʿAbdannāsir ilā al-umma*. (Prejav hrdinu, vodcu Džamāla ʿAbdannāsira k národu). Káhira: Kitāb at-tahrīr, IV. diel (1961 – 1963).

³ HASOU, Tawfīg Y.: *The Struggle for the Arab World. Egypt's Nasser and the Arab League*. London, Boston, Sydney and Henley: KPI, 1985, s. 114.

⁴ Ar-RAZZĀZ, Munīf: *At-tadžriba al-murra*. (Trpká skúsenosť). Bejrút: Dār gandūr 1967, s. 87; DEVLIN, John F.: *The Baʿth Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca., Hoover Institution Press 1976, s. 203.

⁵ Plukovník ʿAbdalhamīd as-Sarrādž bol pred zjednotením náčelníkom spravodajskej služby v sýrskej armáde.

politiku Džamāla ʿAbdannāsira a snažiacimi sa prekaziť projekt zjednocovania Arabov. Posledný úder dostala sýrska buržoázia 23. júla 1961, keď ju prezident šokoval svojimi socialistickými zákonmi, ktorými znárodnil všetky banky, poisťovne, priemyselné podniky a verejnoprospešné zariadenia. Oficiálne boli odstránené feudálne praktiky, robotníci mali mať podiel na zisku podniku a mať svojich zástupcov vo všetkých riadiacich radách a ďalšími ďalekosiahlymi opatreniami.⁶ Prostredníctvom socialistických zákonov prezident chcel odstrániť všetku opozíciu proti únii. Je zrejme nemožné hodnotiť relatívnu dôležitosť každého jednotlivého prvku, ktoré dokopy viedli k odtrhnutiu Sýrie od Egypta, ale o dva mesiace neskôr sily stojace proti Džamālovi ʿAbdannāsirovi sa odtrhli od únie, čo jasne ukazuje aký vplyv mala v tom čase sýrska buržoázia.

V období krízy vzťahov medzi Sýrčanmi a Egyptanmi došlo k oslabeniu pozície ʿAbdalhamīda as-Sarrādža, ktorý bol posledným zo sýrskych predstaviteľov, ktorí sa udržali v najvyšších politických kruhoch ZAR do leta 1961 s prehľadom kontroloval situáciu v Sýrii.

Vo vláde ZAR, ktorá sa sformovala 17. Augusta, boli zrušené regionálne vlády a on sa stal jedným zo siedmich viceprezidentov, so zameraním na vnútorné záležitosti.⁷ O mesiac neskôr vznikol v Sýrii ostrý kompetenčný spor medzi ním a menej schopným maršalom ʿAbdalkakīmom ʿĀmirom, ktorý tam pôsobil ako egyptský miestodržiteľ. Prezident Džamāl ʿAbdannāsir pozval oboch 21. septembra do Káhiry na pohovor a 26. septembra sa verejnosť dozvedela, že ʿAbdalhamīd as-Sarrādž rezignoval na funkciu ministra vnútra ZAR, a že demisia bola prijatá.⁸ Ten istý deň sa obaja vrátili do Damasku a o dva dni ich oboch zatklisýrski dôstojníci, ktorí povstali proti ZAR. Spravodajská služba a tajní agenti ʿAbdalkakīma ʿĀmira v tom čase sústredili pozornosť na ʿAbdalhamīda as-Sarrādža a na možné reakcie na jeho rezignáciu, a tak tretia strana bola schopná pokojne uskutočniť prevrat.⁹ Prekvapenie bolo dokonalé.

2 Rozpad spoločného štátu

Skupina sýrskych dôstojníkov, ktorá skoro ráno 28. septembra 1961 ovládla Damask konala bez prihliadnutia na ľud. O 4. hodine ráno dve kolóny vojakov vstúpili do Damasku – jedna obrnená kolóna prišla z 30 km vzdialeného tábora Qatanā na juhozápade, pod velením podplukovníka ʿAbdalkarīma an-Nahlāwīho, náčelníka úradu maršala ʿAbdalkakīma ʿĀmira v Sýrii; a púštna garda (quwāt al-bādija) pod velením podplukovníka Hajdara al-Kuzbarīho prišli do hlavného mesta zo 60 km vzdialeného ad-Dumajru na východe.¹⁰ Hajdar al-Kuzbarī bol bratrancom Dr. Maʿmūna al-Kuzbarīho, prvého predsedu sýrskej vlády po odtrhnutí sa (secesii) a predstaviteľa bohatej strednej vrstvy. V Damasku sa k nim pripojila posádka, ktorej velil ʿAbdalġanī Dahmān a zo vzdušných síl brigadier Muwaffaq ʿUsāsa,¹¹ ktorý bol v ten deň úradujúcim veliteľom letectva a podarilo sa mu zadržať na zemi všetkých egyptských letcov slúžiacich v Sýrii.

---

⁶ LENCZOWSKI, George: *The Middle East in world Affairs*. New York, Ithaca: Cornell University Press, 1962 (3. vyd.), s. 537-538.

HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. (Príbeh revolúcie 23. júla). Vol. III. ʿAbdannāsir wa al-ʿArab. (ʿAbdannāsir a Arabi). Bejrút: Al-muʿassasa al-ʿarabīja li-d-irāsāt wa-n-našr, 1976.

⁷ HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Sanawāt ġalajān*. (Roky vrenia). Káhira: Al-Ahrām 1988, s. 564.

⁸ ZAKARIJĀ, Ġassān: *As-sultān al-ahmar*. (Červený sultán). London: Arados Publishing Ltd., 1991, s. 206.

⁹ HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Sanawāt ġalajān*, s. 565-566.

¹⁰ BIZZĪ, Nādžī ʿAbdannābī: *Sūrīja. Sirāʿ al-istiqtāb, 1917 – 1973*. (Sýria. Zápas o polarizáciu). Damask, Dār ibn al-ʿArabī 1996, s. 319.

¹¹ HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Sanawāt ġalajān*, s. 568.

V priebehu pol hodiny sa povstalci zmocnili hlavného veliteľstva armády, rozhlasovej stanice a letiska. Sýrsky veliteľ Prvej armády ZAR, generálporučík Džamāl Fajsal bol zatknutý vo svojom dome a krátko na to jeho egyptský zástupca, generálmajor Anwar al-Qāḍī. Viceprezident ZAR maršal °Abdalhakīm °Āmir bol tiež zatknutý. Krátko predtým mal čas vydať rozkaz jednému egyptskému majorovi v delostreleckej brigáde v Qutajfe, severovýchodne od Damasku, aby sa ponáhlal do hlavného mesta potlačiť povstanie. Major obišiel sýrskeho veliteľa brigády, ktorý spal doma v Damasku, ignoroval protesty službukonajúceho dôstojníka a vydal rozkaz pochodovať na hlavné mesto. Vojakom povedal, že ide o neočakávaný izraelský útok. Na ceste do Damasku sa brigáda stretla so svojím veliteľom, ktorý bol o udalostiach informovaný. Poslal svojich mužov späť na základňu a zatkol egyptského majora.¹² Rádio Damask vysielalo prvé komuniké ráno o 6,30 h, v ktorom *Najvyššie arabské revolučné velenie ozbrojených síl* (al-Qijāda al-°arabīja at-tawrīja al-uljā li-l-quwāt al-musallaha) nespomenulo, ktorá krajina sa oslobodzuje od diktatúry a korupcie a nemenovalo ani Sýriu ani ZAR. Vyhlásilo, že konalo pod „zástavou arabizmu“ a nepovedalo, že arabská jednota zlyhala, ale že bola prevrátená (zneužitá).¹³

Rozpad únie do značnej miery spôsobila nespokojnosť obyvateľstva, že bezpečnostné zložky štátu v mene jednoty obmedzujú slobodu prejavu a narúšajú občianske práva. V Sýrii operovali najmenej štyri siete tajnej polície, pričom zodpovednosť za tento stav vecí neniesol len Egypt: tri z nich riadili Sýrčania a štvrtá bola napojená na prezidentskú kanceláriu v Káhire. Avšak navonok sa tichý zápas nevedol medzi „unionistami“ a „separatistami“, alebo medzi socialistami a reakcionármi, ale jednoducho medzi Sýrčanmi a Egyptanmi. „Popularita prezidenta Džamāla °Abdannāsira bola ešte stále značná, bol ešte stále hrdinom Suezu a jediným arabským štátnikom, ktorý mal medzinárodné postavenie a jeho občasnú návštevu Sýrie priťahovali veľké a nadšené davy, ale necitlivý postup úradov nahľadával túto popularitu. Neúspech ZAR nebol otázkou presadzovania socialistickej ideológie, ale poskytovania priestoru účinnú politickú účasť a vyjadrenia názoru tak, aby sa otupila ostrosť rozšíreného pocitu sklamaní medzi vojakmi, politickými elitami, obchodníkmi a obyčajnými občanmi, čo urobilo secesiu možnou.“¹⁴ Jediní Ľudia, ktorí v to ráno demonštrovali v Damasku na podporu ZAR boli palestínski utečenci.

Káhirsky rozhlas priniesol už o 9. ráno odpoveď prezidenta. V nej rázne odsúdil vzburu „niektorých malých vojenských jednotiek v Damasku, ktoré okupovali rozhlas a hlavné veliteľstvo...“. Ďalej oznámil: „Vydal som rozkaz Prvej armáde v Sýrii, aby pochodovala na Damask zo všetkých strán a potlačila vzburu.“¹⁵ Uväznený °Abdalhakīm °Āmir reagoval odlišne: z toho, čo videl v Damasku bol presvedčený, že úniu je možné zachrániť iba zaručením istých ústupkov sýrskym dôstojníkom. Od ôsmej rána 28. septembra prebiehali rokovania medzi vzbúrencami a °Abdalhakīmom °Āmirom, Džamālom Fajsalom a predstaviteľmi vlády ZAR, ktorí boli väznení v budove hlavného veliteľstva. O pol druhej popoludní sýrsky rozhlas vysielal komuniké č. 9, v ktorom *Najvyššie arabské revolučné velenie ozbrojených síl* oznámilo, že jeho cieľom je „brániť a zachovávať vzájomné väzby Arabov“, že nemá v úmysle „ohroziť

---

¹² Middle East Report, 1961, pp. 605-623. It is a detailed and well-documented account of the mentioned events.

¹³ The text of Communiqué No. 1, in: Al-HAWRĀNĪ, Akram: *Mudakkirāt Akram al-Hawrānī*. (Memoáre Akrama al-Hawrānīho). Vol. IV. Káhira: Maktabat Madbūlī, 2000, s. 2906.

¹⁴ KERR, Malcolm H.: *The Arab Cold War. Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958 – 1970*. London, New York: Oxford University Press, 1977, s. 25.

¹⁵ Prejav prezidenta v káhirskom rozhlase, ráno 28. septembra 1961. In: *Al-madžmū'a al-kāmila li-chutab wa ahādīf wa tasrīhāt Džamāl °Abdannāsir. Sanawāt al-wahda*. (Úplná zbierka prejavov, rozhovorov a vyhlásení Džamāla °Abdannāsira. Roky jednoty). Diel. III, časť II, od 1. januára 1960 do 5. októbra 1961. Bejrút: Markaz ad-dirāsāt al-wahda al-°arabīja, 1996, s. 831-836.

úspechy, ktoré doteraz zaznamenal arabský nacionalizmus“, že „vysvetlilo maršalovi °Abdalhakīmovi °Āmirovi problémy a ciele armády“ a že on v plnej zhode „urobil nevyhnutné rozhodnutia na zachovanie jednoty ozbrojených síl ZAR. Tak boli záležitosti armády vrátené do normálneho stavu.“ Komuniké opäť hovorilo o ZAR a o °Abdalhakīmovi °Āmirovi ako viceprezidentovi republiky a hlavnom veliteľovi ozbrojených síl,¹⁶ čo vytvorilo dojem, že bola dosiahnutá dohoda.

Autori prevratu 28. septembra 1961 vyhlásili, že chcú autonómiu Sýrie v rámci ZAR a nie odtrhnutie, ale prezident Džamāl °Abdannāsir odmietol pristúpiť na túto požiadavku. Navyše proces , ktorý sa dal do pohybu, nadobudol vlastnú hybnú silu a nedal sa zastaviť. Vodcovia sýrskeho prevratu, podplukovník °Abdalkarīm an-Nahlāwī a brigádier letectva Muwaffaq °Usāsa rokovali na hlavnom veliteľstve s maršalom °Abdalhakīmom °Āmirom za prítomnosti veliteľa Prvej (sýrskej) armády generálporučika Džamāla Fajsala a sýrskych ministrov ZAR. °Abdalhakīm °Āmir v zásade prijal ich požiadavky, ktoré sa týkali sťažností sýrskych dôstojníkov, ale v očakávaní súhlasu Džamāla °Abdannāsira, nepodpísal komuniké č. 9, ktoré oznamovalo dohodu. Komuniké však nebolo vysielané menom °Abdalhakīma °Āmira, ktorý by ho nebol podpísal bez súhlasu prezidenta. Mohol s ním komunikovať iba telegraficky, a tam sa ukázalo, že Džamāl °Abdannāsir na kompromis nepristúpi. Ak úmyslom vzbúrencov bola autonómia v rámci únie, bolo zjavné, že to je to posledné, s čím by prezident súhlasil. Vzbúrencom dal len dve možnosti: vzdať sa alebo sa odtrhnúť. Každý kto počul jeho dva prejavy 28. septembra nemohol mať pochybnosť o tom, že bol prekvapený a hlboko otrasený.¹⁷ Nebol ochotný uzavrieť nijaký kompromis, či už v nádeji, že povstanie zlyhá alebo v presvedčení, že každý ústupok vzbúrencom by mohol otriasť aj štruktúrou režimu v Káhire, čo považoval za horšie ako stratu Sýrie. Postupoval uvážlivo, pretože sa ukázalo, že celé rokovanie a jeho výsledky boli jednoducho manévrom sýrskych vzbúrencov na získanie času a o 15,15 h., keď sa v Damasku dozvedeli, že prevrat získava podporu vo väčšine sýrskych provincií, následné komuniké č. 10, zrušilo obsah predošlého. O 17,20 h. maršala °Abdalhakīma °Āmira posadili do lietadla smerujúceho do Káhiry a sýrsko-egyptská únia sa teda 28. septembra stala ukončenou kapitolou.¹⁸ Mnohí komentátori tvrdili, že dodržiavanie zásad a odmietnutie pristúpiť na kompromisy stáli Džamāla °Abdannāsira Sýriu. Viacerí pochybovali, či si sýrski vzbúrenci želajú absolútny rozchod, či by sa neuspokojili so získaním vojenskej a politickej autonómie pre Sýriu a zrušením znárodňovacích dekrétov pri udržaní rámca únie.¹⁹ Vyhlásenia vysielané 28. septembra z Damasku poskytovali priestor pre obe interpretácie. Jasná demonštrácia alternatívy nezávislosti a secesie prišla až neskoro v noci – rádio Damask ukončilo svoje vysielanie starou sýrskou hymnou. Sýrski dôstojníci potom vyhľadávali politikov a presviedčali ich, aby vytvorili vládu. Ponuku dôstojníkov prijal Ma'mūn al-Kuzbarī, ktorý počas režimu ZAR pôsobil ako tajomník masovej strany *Národný zväz* v Damasku, a vytvoril vládu z politikov bývalej *Národnej strany* a *Ludovej strany*, obchodníkov a právnikov.²⁰ Táto pravicová vláda, keďže nevyvolala medzi ľuďom žiadne nadšenie, snažila sa získať dôveru verejnosti sľubmi o obnove politických slobôd, slobody tlače a názoru, odstránenia výnimočného stavu a rozšírením práv robotníkov a roľníkov.

¹⁶ Text Vyhlásenia (komuniké) č. 9, in: Al-HAWRĀNĪ, Akram: *Mudakkirāt Akram al-Hawrānī*. Diel IV. Káhira: Maktabat Madbūlī, 2000, s. 2907.

¹⁷ HASOU, Tawfīg Y.: *The Struggle for the Arab World*, s. 115.

¹⁸ NASR, Salāh: *Mudakkirāt Salāh Nasr*. (Memoáre Salāha Nasra). Diel II. Káhira: Dār al-Chajjāl, 1999, s. 204.

¹⁹ STEPHENS, Robert: *Nasser. A Political Biography*. London: Allen Lane, The Penguin Press, 1971, s. 341.

²⁰ Al-°AZM, Chālid: *Mudakkirāta Chālid al-°Azm*. (Memoáre Chālida al-°Azma). Diel III. Bejrūt: Dār an-nahda li-n-našr, 1973, s. 206.

Ráno o 7,30 h 29. septembra 1961 rozhlas oznámil, že *Najvyššie arabské revolučné velenie ozbrojených síl* požiadalo Dr. Ma'mūna al-Kuzbarīho, aby vytvoril novú vládu a vo vyhlásení o niekoľko hodín neskôr oznámili aj jej zloženie.²¹ Tak ako v 50. rokoch, sýrski dôstojníci chceli najprv pôsobiť z úzadia a zabrániť tomu, aby ich osobné ambície a politické názory nevyústili do otvorenej roztržky. Na druhý deň po secesii jedného dôstojníka, ktorý sa dovtedy nezapájal do politiky, vymenovali za hlavného veliteľa armády. Bol to 48-ročný generálmajor družského pôvodu °Abdalkarīm Zahraddīn, ktorý bol v období únie náčelníkom odboru pre výstroj a zásobovanie v Sýrii.²² Jeho vymenovanie počítalo s tým, že rozptýli obavy družov, ktorí boli nespokojní vymenovaním Ma'mūna al-Kuzbarīho za predsedu vlády, lebo v minulosti spolupracoval s ich zarytým nepriateľom, diktátorom Adībom aš-Šišaklīm. Džamāl °Abdannāsir, v čas, keď sa Aleppo a Latákia ešte nepripojili k prevratu, rozkázal Prvej armáde, aby pochodovala na Damask. Následne vydal rozkaz námorným jednotkám, aby odplávali do Latákie. Rota výsadbárov pod velením majora Džalāla Hurajdīho, mala potlačiť vzburu, o ktorej sa prezident domnieval, že je obmedzená len na Damask. Keďže veliteľ Prvej armády bol uväznený, ani jeden útvar nereagoval na prezidentov rozkaz a v čase, keď egyptské jednotky dorazili do Sýrie, Latákia aj Aleppo už prešli na stranu vzbúrencov. Egyptských výsadbárov, ktorí počas noci pristáli na sýrskom území, obkľúčili sýrske jednotky a prinútili stať sa vojnovými zajatcami.²³ Džamāl °Abdannāsir potom odvolal egyptské námorné sily, vyhlásil, že v mene jednoty nikdy nebude prelievať arabskú krv a zmieril sa s realitou.²⁴

3 Situácia v Sýrii po odtrhnutí sa od ZAR

V modernom arabskom politickom slovníku nadobudlo slovo infisāl,²⁵ a jeho odvodeniny okamžite veľmi hanlivý význam. Už 24 hodín od začiatku vzbury, sýrska vojenská junta oznámila rozpad ZAR, ale napriek tomu sa usilovala zdôrazniť svoju oddanosť myšlienke arabskej jednoty a preto premenovala Sýriu (voľakedy označovanú ako Sýrska republika) na Sýrsku arabskú republiku. Nový režim po rozpade únie s Egyptom mal však ťažkú úlohu ospravedlniť svoj čin, najmä v súvislosti s rozhodnutím Džamāla °Abdannāsira ponechať Egyptu meno Zjednotená arabská republika ako výzvu a dôkaz, že myšlienka jednoty je stále živá.²⁶ Z toho dôvodu vlády poponáhľal a desať dní po nástupe do úradu predložil ostatným arabským vládam kompletný plán na federatívnu úniu arabských štátov, ale „bez chýb údajne urobených pri vytvorení ZAR“.²⁷ Postavenie sýrskeho režimu sa však výrazne posilnilo, keď sa k secesii verejne prihlásili bývalí ministerskí predsedovia a dvaja vedúci predstavitelia *Strany Ba'c's*, Akram al-Hawrānī a Salāhaddīn al-Bītār, ktorí predtým rezignovali na svoje funkcie vo vláde ZAR. Secesia však stála *Stranu Ba'c's* značný odliv členstva kvôli rozkolu, protestom

²¹ Vyhlásenie bolo vysielané v komuniké č. 17, 29. septembra 1961. In: MUHAMMAD, Nadžāh: *Al-haraka al-qawmīya al-°arabīya fī Sūrījā, 1948 – 1967*. (Arabské národné hnutie v Sýrii). Diel I. Damask, Dār al-Ba'c's, 1987, s. 421.

²² Van DAM, Nikolaos: *The Struggle for Power in Syria. Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics, 1961 – 1978*. London: Croom Helm Ltd. Publishers, 1979, s. 42.

²³ NASR, Salāh: *Mudakkirāt Salāh Nasr*. Diel II., s. 211.

²⁴ Prejav prezidenta vysielaný káhirským rozhlasom 5. októbra 1961. In: *Al-madžmū'a al-kāmila li-chutab wa ahādīf wa tasrīhāt Džamāl °Abdannāsir. Sanawāt al-wahda*. Diel. III, Časť II, od 1. januára 1960 do 5. októbra 1961, s. 864-871.

²⁵ Arabské slovo „infisāl“ znamená oddelenie sa, odtrhnutie sa, separovanie sa, secesia.

²⁶ BIZZĪ, Nādžī °Abdannabī: *Sūrīya. Sirā° al-istiqtāb, 1917 – 1973*, s. 322.

²⁷ TIBAWI, A. L.: *A Modern History of Syria including Lebanon and Palestine*. London: Macmillan, St. Martin's Press, 1969, s. 408.

a rezignáciám.²⁸

Vojenská junta sa zdanlivo stiahla z politiky, ale °Abdalkarīm an-Nahlāwī zakrátko založil *Radu národnej bezpečnosti*, v ktorej členmi bolo velenie armády ako aj prezident a piati kľúčoví ministri, aby dohliadali na činnosť vlády. V oblasti politickej a sociálnej junta veľmi pripomínala postup režimu ZAR: prísne policajné kontroly obyvateľstva spojené s viacerými sociálnymi opatreniami pre chudobné vrstvy. Prvého októbra však junta rozpustila sýrsku pobočku *Národného zväzu* – čo bol najdôležitejší egyptský nástroj na kontrolu vnútorných záležitostí Sýrie.²⁹ Junta postupovala proti tým, ktorí slúžili v ZAR, alebo v nejakej forme spolupracovali so ZAR. Jej hlavným cieľom bola spravodajská služba, ktorú na prvom mieste činila zodpovednou za vytvorenie policajného štátu v Sýrii, a preto dala zatknúť jej náčelníka, °Abdalhamīda as-Sarrādža a asi 30 ďalších členov jeho štábu.³⁰ Junta ponechala v platnosti výnimočný stav, zrušila politické strany a presadzovala vytvorenie nejakého „ľudového združenia“ (podľa vzoru *Národného zväzu*) na podporu „princípov revolúcie“. Robotníkom a roľníkom vrátila niektoré bývalé výdobytky, ale zakázala im angažovať sa v politickej činnosti; nepripustila slobodu tlače a neposkytla sľubované občianske práva a najmä odmietla znova vrátiť na svoje miesta tisíce ľudí, ktorí stratili zamestnanie zásahom režimu ZAR.³¹

Medzitým viaceré arabské i nearabské štáty uznali nový režim v Damasku. Džamāl °Abdannāsir konfrontovaný sýrskou realitou predstúpil 5. októbra pred poslucháčov. Obhajoval úlohu Egypta v Sýrii počas únie a vyhlásil, že ZAR sa nebude stavať proti novému prijatiu Sýrie za člena OSN a nebude prekážať ani obnove sýrskeho členstva v Lige arabských štátov. Odmietol však uznať akúkoľvek vládu v Damasku, kým v Sýrii nezíska legalitu slobodným rozhodnutím ľudu, ktorý si vyberie vlastnú cestu.³² A tak bola Sýria 29. októbra 1961 znovu prijatá do Ligy arabských štátov. Generálny tajomník LAŠ inicioval rad stretnutí medzi predstaviteľmi Egypta a Sýrie a dosiahla sa dohoda medzi oboma krajinami o sporných otázkach. Sýria 2. novembra súhlasila s repatriáciou 870 egyptských dôstojníkov a vojakov a naopak Egypt povolil 960 sýrskym dôstojníkom vrátiť sa do vlasti.³³

Káhira po počiatkovej umiernennej opozícii voči secesii, čoskoro spustila útočnú kampaň odsudzujúcu vedúcich sýrskych politikov. Na zasadnutí vlády 13. októbra Džamāl °Abdannāsir povedal svojim spolupracovníkom, že „nás čaká ideologický zápas s reakčnými silami v regióne“ a vyzval svojich ministrov, aby sa pripravili na posilnenie egyptského vnútorného frontu.³⁴ Zastával názor, že zápas za arabskú jednotu bude pokračovať bez ohľadu na prekážky.³⁵ Ďalej vyhlásil, že nemôže ďalej spolupracovať s arabskými „reakcionármi“ a odmieta ich obvinenia, že on ničí arabskú solidaritu. „Najprv musím vidieť „arabskú jednotu cieľov“ (wahdat al-hadaf) než budem hovoriť o „arabskej jednote šikov“ (wahdat as-saff),

²⁸ ABU JABER, Kamel S.: *The Arab Ba'ath Socialist Party. History, Ideology, and Organization*. New York: Syracuse University Press, 1966, s. 66; OLSON, Robert W.: *The Ba'ath and Syria, 1947 to 1982. The Evolution of Ideology, Party, and State*. Princeton, N. J.: The Kingston Press, Inc., 1982, s. 34.

²⁹ Middle East Record, 1961, s. 491.

³⁰ CAROZ, Yacov: *The Arab Secret Services*. London: 1978, s. 108.

³¹ PETRAN, Thabita: *Syria*. New York: Praeger Publishers, 1972, s. 152.

³² Verejný prejav prezidenta na námestí al-Džumhūrīja v Káhire, 29. septembra 1961. In: *Al-madžmū'at al-kāmila li-chutab wa ahādīth wa tasrīhāt Džamāl °Abdannāsir. Sanawāt al-wahda*. Diel. III, Časť II, od 1. januára 1960 do 5. októbra 1961, s. 841-853.

³³ Keesing's Contemporary Archives, 1958 – 1970. Cit. in: HASOU, *The Struggle for the Arab World*, s. 117.

³⁴ Al-BAGHDĀDĪ, °Abdallatīf: *Mudakkirāt °Abdallatīf al-Bagdādī*. (Memoáre °Abdallatīfa al-Bagdādīho) Diel II. Káhira, al-Maktab al-misrī al-hadīth 1977, s. 156.

³⁵ Verejný prejav prezidenta v Port Saíde, 23. decembra 1961. In: *Hadīth al-batal az-za'īm Džamāl °Abdannāsir ilā al-umma*, IV. diel, (1961 – 1963), s. 233-248.

povedal.³⁶ Káhira viedla svoju studenú vojnu proti Damasku v mene „arabského socializmu“ a „ľudového arabizmu“ proti „kapitalistom a reakcionárom“. Jeho propaganda kládla vinu za rozpad ZAR malej skupine „feudálov a reakcionárov“, ktorí konali „proti vôli sýrskeho ľudu“ a zároveň zdôrazňovala „revolučný charakter“ egyptského režimu.³⁷ Táto téma bola vykonštruovaná na to, aby odvieďla pozornosť od všeobecných sýrskych požiadaviek na obnovu demokratických inštitúcií, požiadaviek, ktoré mohli mať odozvu v samotnom Egypte. Studená vojna Káhiry zabránila novej previerke priorit panarabizmu a nútila Sýrčanov, aby svoju energiu vybijali na sebaobranu namiesto toho, aby ju využívali na to, aby si dali do poriadku vlastný dom.

V pokuse vrátiť sebadôveru hospodárskej elite, ktorá podporila secesiu, sýrsky premiér Ma'mūn al-Kuzbarī publikoval vyhlásenie o zrušení socialistických dekrétov z júla 1961. Naliehavosť, ktorou konal, aby zrušil tieto opatrenia, zdôvodňuje (dokazuje) tvrdenie, že ich vyhlásenie, vzhľadom na hospodársku elitu, bolo bezprostrednou príčinou secesie. Káhirska propaganda útočila na pravicové buržoázne sily, ktoré sa prevratom dostali k moci a stáli za odtrhnutím sa Sýrie od ZAR. Správne tvrdila, že niektorí zainteresovaní dôstojníci mali väzby na Jordánsko: tak podplukovník °Abdalkarīm an-Nahlāwī ako aj podplukovník Hajdar al-Kuzbarī dostali pomoc od Jordánska a Saudskej Arábie na uľahčenie prevratu.³⁸ Z toho dôvodu Džamāl °Abdannāsir prerušil diplomatické styky s Jordánskom, obviniac kráľa Husajna, že bol zapletený do secesie; ukončil voľnú konfederáciu existujúcu medzi ZAR a Jemenom; verejne odsúdil kráľa Sa'ūda a zarietkol sa, že neuzná novú sýrsku vládu. Tvrdil, že na to, aby sa dosiahla arabská jednota, treba sa zbaviť „reakcionárov“, čo sa dá dosiahnuť vnútornými zmenami vyvolanými výbuchom nespokojnosti arabských mäs, na ktoré sa prezident toľko spoliehal pri presadzovaní svojich politických cieľov. Neskôr prezident obvinil sýrskych predstaviteľov ako bol Ma'mūn al-Kuzbarī a ďalší, že sú agentmi USA na Blízkom východe a ešte predtým ako vznikla únia, prijímali americké úplatky, aby slúžili záujmom USA v Sýrii.³⁹

Strana Ba's bola dezorganizovaná a roztrieštená. Jej socialistická frakcia podporovala vystúpenie Sýrie zo ZAR a vodca tejto frakcie Akram al-Hawrānī bol prvým sýrskym politikom, ktorý sa ostro postavil proti prezidentovi Džamālovi °Abdannāsirovi. Odvtedy sa jeho frakcia prakticky stala osobitnou stranou, hoci rozkol bol formálne potvrdený až v máji 1962.⁴⁰ Vo frakcii Michela °Aflaqa a Salāhaddīna al-Bītāra vládol zmätok. Druhý z nich sa pripojil k Akramovi al-Hawrānīmu a podpísal manifest odsúhlasený osemnástimi politikmi na podporu odtrhnutia sa, kým Michel °Aflaq ho odmietol podpísať. Keď Národné vedenie *Strany Ba's* napadlo secesiu, Salāhaddīn al-Bītār odvolal svoj podpis pod manifestom. Iná frakcia *ba'sistov*, ktorú viedol Sāmī Sūfān, nahnevaná na to, že Akram al-Hawrānī a Salāhaddīn al-Bītār podpísali manifest proti únii odišli zo strany a založili si pronāsirovské *Hnutie*

---

³⁶ Prejav prezidenta pri príležitosti 4. výročia zjednotenia Sýrie s Egyptom, 22. februára 1962. In: *Hadīṭ al-batal az-za'īm Džamāl °Abdannāsir ilā al-umma*, IV. diel, (1961 – 1963), s. 260-261.

³⁷ Prejav prezidenta pri príležitosti 4. výročia zjednotenia Sýrie s Egyptom, 22. februára 1962. In: *Hadīṭ al-batal az-za'īm Džamāl °Abdannāsir ilā al-umma*, IV. diel, (1961 – 1963), s. 257-275.

³⁸ HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat ṭawrat 23 jūlijū*. (Príbeh revolúcie 23. júla). III. diel, °Abdannāsir wa al-°Arab. (°Abdannāsir a Arabi). Bejrūt, Al-mu'assasa al-°arabīja li-d-dirāsāt wa-na-našr, 1976, s. 90-91.

³⁹ Prejav prezidenta pri príležitosti 4. výročia zjednotenia Sýrie s Egyptom, 22. februára 1962. In: *Hadīṭ al-batal az-za'īm Džamāl °Abdannāsir ilā al-umma*, IV. diel, (1961 – 1963), s. 257-275.

⁴⁰ DEVLIN, John F.: *The Ba'ṭh Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1976, s. 197.

socialistických unionistov (Harakat al-wahdawījīn al-ištirākījīn).⁴¹ *Ba^csisti* a bývalí *ba^csisti* v provinciách, ktorí sa potajomky snažili počas únie prebudovať stranu, sa stávali proti Michelovi ^cAflaḡovi a panarabskému Národnému vedeniu *Strany Ba^cs*. Vojenský výbor *Strany Ba^cs* v armáde si ponechal svoju nezávislú a tajnú organizáciu. Asi 50 *ba^csistických* dôstojníkov, vrátane členov vojenského výboru, sa vrátilo z Egypta, aby podporili vystúpenie Sýrie zo ZAR a spolupracovali s vládnuou juntou ^cAbdalkarīma an-Nahlāwīho. Títo dôstojníci sa obrátili proti secesii, až keď ich podplukovník ^cAbdalkarīm an-Nahlāwī prepustil zo služby v rámci očisty armády od prívržencov politických strán.⁴² Keď zistili, že zo secesie nič nezískali, pripojili sa k *nāsirovským* dôstojníkom a pokúsili sa zvrhnúť „odpadlickú“ vládu. Tak ako provinční politici *Strany Ba^cs*, aj *ba^csistickí* dôstojníci sa v prvom rade zaujímali o Sýriu. Aj keď to s jednotou mysleli úprimne, po druhý raz už nemali v úmysle podriaďiť svoju krajinu Egyptu.

4 Vývoj v Sýrii po odtrhnutí sa od ZAR

Vývoj v Sýrii po odtrhnutí sa od ZAR pripomínal udalosti, ktoré nasledovali po vyhnaní diktátora Adība aš-Šišaklīho v roku 1954. Bola vytvorená vláda z civilných politikov a o dva mesiace sa uskutočnili voľby. Medzi prvé úlohy vlády patrila zmena volebného zákona a príprava dočasnej ústavy. Tá bola uverejnená v polovici novembra s tým, že zvolený parlament zvolí prezidenta republiky na nasledujúcich päť rokov a stane sa ústavodarným zhromaždením na šesť mesiacov, aby vypracoval stálu ústavu. V medziobdobí mala nová vláda vykonávať svoje právomoci na základe ústavy z roku 1950.⁴³ Parlamentné voľby a referendum o novej ústave však boli urýchlene uskutočnené 1. decembra 1961, skôr ako sa mohli vyprofilovať jasne definované politické prúdy a mohli sa prebudovať bývalé politické zoskupenia. Hoci nebola povolená žiadna činnosť politických strán, ústavodarné zhromaždenie zvolené 1. decembra, prekvapujúco pripomínalo svojho predchodcu zvoleného na jeseň roku 1954. V snemovni bolo 42 % (s podielom 62 kresiel) nezávislých poslancov vrátane tých, ktorí zastupovali beduínske kmene (v roku 1954 ich bolo 47 %); najväčšou stranou bola opäť *Ludová strana*, ktorá s 33 kreslami tvorila najväčšie zoskupenie (22 % kresiel v porovnaní s 21 % v roku 1954); *Národná strana* získala 21 kresiel (14 % kresiel v porovnaní s 13 % v roku 1954).⁴⁴ Muslimskí bratia získali iba 10 kresiel. Akram al-Hawrānī, ktorý opustil *Stranu Ba^cs*, získal so svojimi spojencami 15 kresiel, kým Salāhaddīn al-Bītār prepadol so všetkými kandidátmi svojej frakcie *Strany Ba^cs*. „Červený miliónár“ Chālīd al-^cAzm, tvrdý obhajca plnej demokratizácie a oponent únie od samého začiatku, dostal najvyšší individuálny počet hlasov.⁴⁵

Pravica bola jasne na vzostupe. Ma³mūn Kuzbarī bol zvolený za predsedu poslaneckého snemu 114 hlasmi proti 47 za kandidáta ľavice Džalāla Sajjida.⁴⁶ Vodcovia *Ludovej strany* Ma^crūf ad-Dawālībī and Nāzīm al-Qudsī si získali úctu tým, že počas ZAR odmietli vstúpiť do *Národného zväzu*, a tak prvý z nich sa stal predsedom vlády a druhý prezidentom republiky.⁴⁷ Veľa obmedzení, ktoré sprevádzali volebnú kampaň, konanú v tieni

⁴¹ OLSON, Robert W.: *The Ba^cth and Syria, 1947 to 1982. The Evolution of Ideology, Party, and State*. Princeton, N. J.: The Kingston Press, Inc., 1982, s. 35; MUHAMMAD, Nadžāh: *Al-haraka al-qawmīya al-^carabīya fī Sūrījā, 1948 – 1967*, s. 424.

⁴² PETRAN, Thabita: *Syria*. New York: Praeger Publishers, 1972, p. 151.

⁴³ Text Dočasnej ústavy z 15. novembra 1961, in: AL-HAWRĀNĪ, Akram: *Mudakkirāt Akram al-Hawrānī*. (Memoáre Akram al-Hawrānīho). IV. diel. Káhira, Maktabat Madbūlī 2000, s. 2944-2946.

⁴⁴ Middle East Record, 1961, p. 502.

⁴⁵ AL-^cAZM, Chālīd: *Mudakkirāt Chālīd al-^cAzm*. III. diel, s. 220.

⁴⁶ AL-^cAZM, Chālīd: *Mudakkirāt Chālīd al-^cAzm*. III. diel, s. 224.

⁴⁷ BIZZĪ, Nādžī ^cAbdannābī: *Sūrīya. Sirā^c al-istiqtāb, 1917 – 1973*, p. 323.

výnimočného stavu a zákazu politických strán, ťažko mohlo byť označených za demokratické. Veľkostatkári, veľkokapitalisti a tradičná pravica vyvíjali neprestajný tlak, aby zaistili zrušenie hospodárskych a sociálnych opatrení prijatých režimom ZAR. Parlament zrušil strop na pozemkové vlastníctvo, a tým znížil výmeru pôdy podliehajúcej deleniu (vyvlastneniu) o dve tretiny, pričom zlepšil podmienky kompenzácie statkárom. Zrušil zákony, ktorými bol priemysel úplne alebo čiastočne znárodnený v júli 1961.⁴⁸

Počas nasledujúceho obdobia boli dôstojníci pochádzajúci z Damasku a sústredení okolo °Abdalkarīma an-Nahlāwīho postupne odvolávaní z politicky a strategicky významných veliteľských postov v okolí Damasku a inde. Boli nahradení – ako to vtedy priznal generál drúzskeho pôvodu °Abdalkarīm Zahraddīn – „dôstojníkmi, ktorí voči Damasku a jeho obyvateľstvu pociťovali iba nenávisť a averziu“.⁴⁹ Boli to hlavne dôstojníci pochádzajúci zo sýrskeho vidieka, ktorými obyvatelia Damasku často opovrhovali. Početné čistky v armáde v dôsledku zápasu o politickú moc medzi vyššími (väčšinou *sunnitskými*) dôstojníkmi veľmi oslabili zastúpenie *sunnitov* vo vyšších kruhoch dôstojníckeho zboru.⁵⁰ Keďže dôstojníci po arabsky hovoriacich menšinových náboženských skupinách neboli takí aktívni v politickej oblasti v 50-tych rokoch 20. storočia a menej trpeli dôsledkami z toho vyplývajúcimi, v 60-tych rokoch dokázali obsadiť dôležité veliteľské posty, ktoré sa uvoľnili postupným odvolávaním *sunnitov* jednou alebo druhou stranou.⁵¹

Všetky tri po sebe nasledujúce vlády v prvom polroku po secesii dôsledne pracovali na postupnom odstránení pozostalosti zdedenej po únii.⁵² Zákon o pozemkovej reforme bol zmenený na úkor roľníkov; znárodňovacie dekréty boli zrušené; namiesto budovania užších vzťahov so ZSSR, bola zvýšená hospodárska spolupráca s NSR. Obchodné dohody obnovili tradičný obchod Sýrie so susednými krajinami. Stupňujúca sa arabská studená vojna zo strany Egypta spôsobila dramatické zblíženie Sýrie s Irakom. Iracká vojenská a hospodárska delegácia navštívila Sýriu. Veľmi významný obrat nastal v citlivej sfére medziarabských vzťahov, ktorý naznačoval isté smerovanie k sýrsko-irackému spojenectvu, ktorému sa egyptská politika snažila vždy zabrániť. V polovici marca 1962 sa sýrsky prezident Nāzim al-Qudsī stretol s ministerským predsedom Iraku °Abdalkarīmom Qāsimom v irackom meste Rutba blízko sýrskych hraníc a ich spoločné vyhlásenie svedčilo o ďalekosiahlej politickej a vojenskej koordinácii.⁵³

Po celé toto obdobie káhirska rozhlasová stanica „Hlas Arabov“ neúnavne pokračovala v útokoch na sýrsku „odpadlickú“ vládu. Trendy v sýrskej vláde, tak v oblasti vnútornej, ako aj zahraničnej politiky nenaznačovali, že prinesú krajine stabilitu a Egypt sa maximálne snažil podporiť rastúcu domácu nespokojnosť. Všetky jeho propagandistické nástroje vytrvalo a vehementne útočili na vládcov v Damasku ako na reakcionárov, separatistov a zradcov.⁵⁴ Mnohé relácie – priamo adresované sýrskym dôstojníkom – ich vyzývali k revolte a mali neobyčajný vplyv. Vládou zrušené znárodnenie a decimovanie pozemkovej reformy hrali

⁴⁸ Podrobnosti diania v parlamente, in: Al-°AZM, Chālid: *Mudakkirāt Chālid al-°Azm*. III. diel, s. 241-254.

⁴⁹ Zahraddīn, °Abdalkarīm: *Mudakkirātī fī fitrat al-infisāl fī Sūrīja mā bajna 28 ajlūl 1961 wa 8 ādār 1963*. (Moje spomienky na obdobie secesie v Sýrii medzi 28. septembrom 1961 a 8. marcom 1963). Bejrút, Dār al-ittihād, 1968, s. 372.

⁵⁰ Ar-RAZZĀZ, Munīf: *At-tadžriba al-murra*. (Trpká skúsenosť). Bejrút: Dār ġandūr 1967, s. 159.

⁵¹ BE'ERI, Eliezer: *Army Officers in Arab Politics and Society*. London: Pall Mall 1970, s. 337.

⁵² Ide o vlády, ktorým predsedali: Ma'mūn al-Kuzbarī (29. septembra 1961 – 21. novembra 1961), °Izzat an-Nass (21. novembra 1961 – 21. decembra 1961), Ma'rif ad-Dawālībī (22. decembra 1961 – 28. marca 1962).

⁵³ BIZZĪ, Nādžī °Abdannabī: *Sūrīja. Sirā' al-istiqtāb, 1917 – 1973*, s. 323.

⁵⁴ BE'ERI, Eliezer: *Army Officers in Arab Politics and Society*, s. 145.

Káhire do karát tým, že jej obvineniam poskytovali dôveryhodnosť. A tak v Sýrii mohutnela požiadavka na zrušenie výnimočného stavu, odstránenie cenzúry a všetkých ostatných obmedzení. Chālīd al-^cAzm a Akram al-Hawrānī viedli túto kampaň v parlamente, kde si získala silnú podporu, keďže väčšina poslancov sa chcela zbaviť dohľadu armády. Toto hnutie získavalo rastúcu ľudovú podporu napriek tomu, že ho tvrdo obmedzovala polícia a cenzúra. V polovici marca požiadavky demokratizácie dosiahli takú intenzitu, že premiér Ma^crūf ad-Dawālībī bol prinútený dovoliť poslaneckej snemovni, aby o otázke rokovala. Parlament požadoval jeho odstúpenie, aby urobil miesto „vláde národnej jednoty“, ktorá sa zaviazala, že zruší zákon o výnimočnom stave a obnoví politické a občianske slobody. Z toho dôvodu 27. marca 1962 rezignoval.⁵⁵ Konzultácie o vytvorení novej vlády boli čoskoro prerušené.

5 Príčiny nestability sýrskeho režimu

Na počiatku tzv. „separatistického obdobia“ (fitrat al-infīsāl) *sunnitskí* dôstojníci pochádzajúci z Damasku vedení podplukovníkom ^cAbdalkarīmom an-Nahlāwīm dosiahli vrchol svojej moci.⁵⁶ Nebola náhoda, že títo dôstojníci boli schopní uskutočniť úspešný prevrat 28. septembra 1961 a spôsobiť vystúpenie Sýrie zo ZAR. Počas únie, či už náročky alebo nie, vojenské velenie nad sýrskymi vojenskými obvody bolo zverené hlavne týmto damaským *sunnitom*, ktorí tak získali mimoriadne silnú pozíciu.⁵⁷ Významná bola aj skutočnosť, že v období pred prevratom damaský *sunnita* ^cAbdalkarīm an-Nahlāwī zastával kľúčové vojenské postavenie zástupcu riaditeľa pre záležitosti dôstojníkov s tým, že jeho priamym nadriadeným bol Egyptan. Z tejto pozície mohol presúvať dôstojníkov, ktorí ho podporovali, do vojenských útvarov, ktoré boli dôležité politicky aj strategicky pre plány na prevrat, ktoré vypracovával spolu s niekoľkými ďalšími damaskými dôstojníkmi. Prevrat bol teda takmer výlučne „damaskou“ záležitosťou.⁵⁸

Počas separatistického obdobia však mocenské postavenie frakcie damaských dôstojníkov rýchlo upadalo, najmä preto, lebo ^cAbdalkarīm an-Nahlāwī nikdy nezískal plnú podporu mimodamaských dôstojníkov. Z toho dôvodu sa 28. marca 1962 spolu s niekoľkými dôstojníkmi z pôvodnej junty, ktorí stáli na čele prevratu za odtrhnutie sa od ZAR, 28. septembra 1961,⁵⁹ pokúsil posilniť svoj slabnúci vplyv na armádu a štátny aparát novým vojenským prevratom. Vyhlásil, že jeho cieľom je obnoviť pozemkovú reformu, znárodnenie a úniu s Egyptom. Povstalci sa snažili presvedčiť prezidenta Názima al-Qudsīho, aby rozpustil parlament a konal ako ich čelný predstaviteľ, ale on to odmietol a rezignoval. Rebelujúci dôstojníci tvrdili, že vláda sa odklonila od cieľov, kvôli ktorým sa uskutočnil predošlý prevrat, preto ju odvolali, rozpustili parlament a vyhlásili zákaz nočného vychádzania. Dali zatknúť viac ako sto vedúcich funkcionárov, vrátane ministerského predsedu a ministrov. Udalosti súvisiace

---

⁵⁵ AL-HAWRĀNĪ, Akram: *Muḏakkirāt Akram al-Hawrānī*. IV. diel, s. 3010.

⁵⁶ In the years preceding the formation of the UAR, Damascene officers also played an important role in politics. In: TORREY, Gordon H.: *Syrian Politics and the Military, 1945 – 1958*. Ohio State University Press 1964, s. 350-355; SEALE, Patrick: *The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics, 1945 – 1958*. London, Oxford University Press 1965, s. 238-246; AL-^cAZM, Chālīd: *Muḏakkirāt Chālīd al-^cAzm*. (Memoáre Chālīda al-^cAzma). Diel III. Bejrút: Dār an-nahda li-n-našr, 1973, s. 500-503.

⁵⁷ ZAHRAADDĪN, ^cAbdalkarīm: *Muḏakkirātī fī fitrat al-infīsāl fī Sūrīya mā bayna 28 ajlūl 1961 wa 8 āḏār 1963*. (Moje spomienky na obdobie secesie v Sýrii medzi 28. septembrom 1961 a 8. marcom 1963). Bejrút, Dār al-ittihād 1968, s. 22.

⁵⁸ ZAHRAADDĪN, ^cAbdalkarīm: *Muḏakkirātī fī fitrat al-infīsāl fī Sūrīya*, s. 22-24.

⁵⁹ Boli to: ^cAbdalkarīm an-Nahlāwī, Mahīb al-Hindī, Fājiz ar-Rifā‘ī a Hišām ^cAbd Rabbihi. In: MUHAMMAD, Nadžāh: *Al-haraka al-qawmīya al-^carabīya fī Sūrījā, 1948 – 1967*. I. diel, s. 428.

s 28. marcom 1962 jasne ukázali, ako sa sýrsky dôstojnícky zbor polarizoval na damaskú skupinu, proti ktorej sa ostatní zjednotili.⁶⁰

O dva dni, 30. marca 1962, hlavné veliteľstvo armády oznámilo, že prevzalo kontrolu nad krajinou. Generál °Abdalkarīm Zahraddīn zvolal tlačovú konferenciu a v prítomnosti ďalších vysokých dôstojníkov informoval, že toto hnutie je pokračovaním septembrového povstania a že osoby, ktoré sa previnili voči zákonu, tak vojenské ako aj civilné, bude súdiť verejne ľudový súd a špeciálne komisieprehodnotia prijaté zákony.⁶¹ Vojenská junta v Damasku vzhľadom na všeobecne panujúce nálady naoko vychvalovala heslá jednoty a socializmu, ale nemala v úmysle uviesť ich do praxe. Vo viacerých iných mestách, najmä na severe, však bolo mnoho dôstojníkov, ktorí sa tešili na obnovenie únie. Keď si uvedomili, aké sú skutočné zámery Damasku, boli prekvapení a ovládol ich vzdor. Počas noci na 31. marca 1962, *nāsirovskí* a *ba°sistickí* dôstojníci nedávno prepustení z armády, ku ktorým sa pripojili ďalší dôstojníci, prepustení počas únie, uskutočnili druhý prevrat. Tieto dve skupiny konali spolu, ale ich ciele boli odlišné. *Nāsirovcov* viedol plukovník Džāsīm °Alwān, veliteľ posádky v Aleppe (Halab), ktorá sa 31. marca vzbúrila proti Damasku. Džāsīm °Alwān povolal do aktívnej služby viacerých dôstojníkov penzionovaných po odtrhnutí sa od ZAR. Zástava ZAR bola znova vztýčená nad aleppskou pevnosťou a počas prvých troch aprílových dní do éteru vysielala rozhlasová stanica ZAR z Aleppa, v mene „Hnutia slobodných dôstojníkov“.⁶² *Nāsirovci* konali tak, aby získali späť prestížne posty v armáde a obnovili úniu pod svojou záštitou. Ďalší bezpartajní dôstojníci sa pripojili z oportunistických príčin. *Ba°sistickí* dôstojníci vedení Vojenským výborom konali preto, lebo sa jednak chceli vrátiť do armády a jednak zabrániť °Abdalkarīmovi an-Nahlāwīmu, aby obnovil úniu s Egyptom.⁶³ Oni za únie trpeli a keď mala byť únia obnovená, boli rozhodnutí, že musia kontrolovať, za akých podmienok a v akom časovom slede.

Najvyššie vojenské velenie vyslalo jednotky, aby potlačili hnutie v Aleppe. K streľbe medzi súperiáciami frakciami došlo neďaleko Humsu a v Aleppe, kde demonštranti požadovali zjednotenie s Egyptom na zdravom základe.⁶⁴ Táto delikátna situácia spôsobila, že hlavný veliteľ armády, generál °Abdalkarīm Zahraddīn, všetci velitelia vojenských frakcií ako aj viacerí civilní politici, zvolali konferenciu do Humsu v noci z 31. marca na 1. apríla 1962. Po búrlivom stretnutí prijali viacero tajných rozhodnutí, známych ako „Dohoda z Humsu“: 1. poslať do exilu vzbúrených dôstojníkov; 2. vrátiť sa k ústavnému životu, znova uviesť Nāzima al-Qudsīho do prezidentského úradu a vytvoriť prechodnú civilnú vládu; 3. uskutočniť nové voľby a referendum o otázke únie s Egyptom; 4. preskúpiť mocenské skupiny v hlavnom velení tak, aby odrážali názory mladších *nāsirovských* dôstojníkov; 5. zrevidovať zákony o znárodnení a agrárnej reforme, aby sa viacej blížili k originálom ZAR; 6. zaistiť súhlas velenia posádky v Aleppe s týmito rozhodnutiami.⁶⁵ Nasledujúce dni a týždne boli preniknuté duchom týchto rozhodnutí. °Abdalkarīm Zahraddīn sformuloval sýrsku politiku vo vyhlásení vysielanom ráno 2. apríla 1962: „Hlavné veliteľstvo ozbrojených síl Sýrskej arabskej republiky vyhlasuje, že hlavné velenie uprednostňuje zjednotenie s oslobodenými arabskými krajinami pod vedením Egypta, za predpokladu, že táto únia bude založená na dobrých základoch, že česť krajiny bude zachovaná a jej existencia bude zaručená zabránením opakovania minulých chýb a že tieto

⁶⁰ Zahraddīn, °Abdalkarīm: *Mudakkirātī fī fitrat al-infisāl fī Sūrīya*, s. 66.

⁶¹ Al-Hawrānī, Akram: *Mudakkirāt Akram al-Hawrānī*. IV. diel, s. 3014.

⁶² Bizzī, Nādžī °Abdannabī: *Sūrīja. Sirā°al-istiqtāb, 1917 – 1973*, s. 323.

⁶³ Olson, Robert W.: *The Ba°th and Syria, 1947 to 1982. The Evolution of Ideology, Party, and State*. Princeton, N. J.: The Kingston Press, Inc., 1982, s. 36.

⁶⁴ Bizzī, Nādžī °Abdannabī: *Sūrīja. Sirā°al-istiqtāb, 1917 – 1973*, s. 324.

⁶⁵ Rabinovich, Itamar: *Syria under the Ba°th*. Jerusalem: Israel Universities Press 1972, s. 33-34.

základy schválili slobodné referendum.⁶⁶ Inými slovami, neúprimne sa prihlásili k arabskej jednote a uznali Egypt ako vodcu arabského sveta, ale boli proti skutočnému zjednoteniu, osobitne, s Egyptom. Sľub vykonať referendum zostal nespĺnený.

Rozličné skupiny zaangažované v týchto prevratoch mali jeden spoločný cieľ – zabrániť obnoveniu demokracie v Sýrii, pretože demokratický režim by bol vylúčil armádu z podielu na moci. Tento cieľ bol odhalený v predvečer prevratu 28. marca v správach, že vojaci sú rozhodnutí vyhnúť sa „rozpakom“ z návratu politickej, tlačovej a odborárskej slobody a chcu diktátorský režim. Iným cieľom bolo obnovenie agrárnej reformy a znárodnenia, keďže mnohí mladí dôstojníci pochádzali z vidieka a z nižšej strednej vrstvy provinčných miest.⁶⁷ Niektorí *nāsirovskí* a *ba^csistickí* dôstojníci prichádzali z oblastí, ktoré do veľkej miery ovládali bohatí kupcami a veľkoobchodníkmi z Damasku, tak ako hospodárske osudy oblasti Džazīra, zväčša záviseli od bohatých kupci a veľkoobchodníci z Aleppa. Džāsīm °Alwān, ktorý mal beduínske korene, pochádzal z mesta Dajr raz-Zawr, dost' chudobného mesta so stálym kontaktom s beduínskym prostredím. Mnohí *ba^csistickí* dôstojníci prichádzali zo zaostalých provincií Džabal Drúz a Latákia. Sociálne predstavy týchto dôstojníkov neboli vyhranené. Nemali nijaký prospech existujúceho poriadku riadeného Damaskom a Aleppom, ale ich pôvod im dával nefalšovaný záujem o spoločenské reformy.⁶⁸

Po neúspešnom pokuse o prevrat bol °Abdalkarīm an-Nahlāwī spolu s piatimi najdôležitejšími damaskými vojenskými predstaviteľmi vypovedali zo Sýrie.

Ráno 3. Apríla 1962 bol °Abdalkarīma an-Nahlāwī a ďalších dôstojníkov zapletených do prevratov v septembri a v marci, posadili do lietadla smerujúceho do Švajčiarska.⁶⁹ Všetci predtým zastávali rozličné vysoké veliteľské funkcie a teraz sa z nich stali civilisti v exile, ktorí žili v nádeji, že sa situácia zmení v ich prospech a budú mať príležitosť na návrat do armády a na domácu politickú scénu. Aj Džāsīm °Alwān mal v ten deň odletieť, ale namiesto toho odovzdal velenie v Aleppe a stiahol sa do ilegality. Nahradil ho plukovník Lu'aj al-Atāsī, dôstojník zachovávajúci neutrálne postavenie medzi súperiacimi skupinami, ale v nasledujúcom období sa stal jednou z ústredných osobností medzi sýrskymi dôstojníkmi angažujúcimi sa v politike.⁷⁰

6 Príčiny kolapsu „demokratického“ experimentu v Sýrii

Generálmajor °Abdalkarīm Zahraddīn, ktorý zostal hlavným veliteľom armády, vytvoril na veliteľstve nové funkcie. Brigadier Nāmiq Kamāl bol povýšený na generálmajora a stal sa náčelníkom generálneho štábu. Prezident Nāzim al-Qudsī sa 13. apríla vrátil do úradu,⁷¹ a o tri dni neskôr zložila sľub nová vláda. °Abdalkarīm Zahraddīn, ktorý si prideli rezort obrany, ju definoval ako „vládu technokratov“. Za predsedu „dočasnej vlády“ zostavenej z rozličných odborníkov, bol vymenovaný nezávislý pokrokový činiteľ MUDr. Bašīr al-°Azma, predseda združenia lekárov.⁷² Jeho vláda jednoducho opäť znárodnila mocnú spoločnosť Chumāsīja a obnovila agrárnu reformu s dodatkami namierenými na odstránenie nerovností a na vydanie roľníkom listov vlastníctva pôdy pri rozdelení a nie po štyridsiatich rokoch. Prijala tiež

⁶⁶ BE'ERI, Eliezer: *Army Officers in Arab Politics and Society*, s. 147.

⁶⁷ PETRAN, Thabita: *Syria*. New York: Praeger Publishers, 1972, s. 156.

⁶⁸ PETRAN, Thabita: *Syria*, s. 157.

⁶⁹ Boli to brigadier °Abdalghani Dahmān and podplukovníci Hišām °Abd Rabbihi, °Abdalkarīm Nahlāwī, Mahīb al-Hindī a Major Fājiz ar-Rifā'ī. Cf. *Al-Hajāt*, 4 April 1962. Cit. in: BE'ERI, Eliezer: *Army Officers in Arab Politics and Society*, s. 147.

⁷⁰ RABINOVICH, Itamar: *Syria under the Ba^cth*. Jerusalem: Israel Universities Press 1972, s. 34.

⁷¹ Al-°AZM, Chālid: *Mudakkirāt Chālid al-°Azm*. Diel III., 1973, s. 281.

⁷² MUHAMMAD, Nadžāh: *Al-haraka al-qawmīja al-°arabīja fī Sūriyā, 1948 – 1967*, s. 429.

legislatívu umožňujúcu znárodnenie všetkých zahraničných bánk a 40 % podielu štátu vo všetkých sýrskych bankách.⁷³ Hoci vláda sľubovala demokratizáciu, neurobila v tomto smere žiadne kroky. V otázke sociálnych a domácich problémov dala farizejské prisľuby, z ktorých ani jeden nesplnila. Pozemková reforma z roku 1958 bola obnovená, ale pozmenená v prospech statkárov. Tieto činy boli v súlade s politikou, ktorú požadovali dôstojníci, ale ani dôstojníci, ani Káhira neboli spokojní. Rozhlasová stanica Hlas Arabov zakrátko začal volať po zvrhnutí vlády Bašira al-^cAzmu, v priebehu niekoľkých týždňov dôstojníci zosnovali ďalšie sprisahania a v Sýrii sa znova rozpútal zápas o moc.

Všetky tri prevraty sa uskutočnili pod heslom obnovy únie, ale v diskusiách, ktoré hlavné velenie armády a hlavný veliteľ viedli s politikmi a verejnými činiteľmi obhajujúcimi predprevratovú úniu, iba jedna osoba (*nāsirovský* dôstojník Nihād al-Qāsīm) bol ochotný prijať bezpodmienečnú úniu. Zvyšok, hoci boli pripravení zúčastniť sa na sprisahaní, chceli iba „umiernenú“ úniu. Sýrsky ľud nebral vážne heslá o jednote, ktoré vyvolávali povstalci, ale dôstojníci, boli za ňu, skutočne zapálení. Prezident Nāzīm al-Qudsī mal rovnaký názor ako premiér, že „väčšina Sýrčanov si želá federálny zväzok s Egyptom, ktorý by nebol plnou úniou“.⁷⁴ Generál ^cAbdalkarīm Zahraddīn síce označil Egypt za iniciátora tých prevratov, ale to mu zároveň nebránilo tvrdiť, že tie prevraty „spoza opony“ financovalo a plánovalo veľvyslanectvo USA v Damasku a konzulát USA v Aleppo.

Piaty Národný kongres *Strany Ba^cs* v máji 1962 sa ešte stále usiloval zakryť základné rozdiely medzi Národným vedením strany a sýrskymi regionalistami (*al-qutrjūn*),⁷⁵ ktorí sa snažili udržať si organizáciu strany aj počas únie, keď bola oficiálne zrušená. Požiadavky regionalistov na reorganizáciu strany od samotnej základne a voľba nového Národného vedenia boli odmietnuté.⁷⁶ Aj keď proti Akramovi al-Hawrānīmu a jeho frakcii bola namierená ostrá kritika, Národné vedenie váhalo proti nim priamo zasiahnuť. Čakalo pokiaľ Akram al-Hawrānī 20. júna vydal manifest v mene *Socialistickej strany arabskej obrody*, v ktorej kritizoval pôvodnú *Stranu Ba^cs* a jej úlohu počas únie a odmietol akýkoľvek návrat únie s Egyptom. To odsúdilo stranu k definitívnemu rozkolu na frakciu Akrama al-Hawrānīho a frakciu Michela ^cAflaqa a Salāhaddīna al-Bītāra.⁷⁷

Po piatom Národnom kongrese útoky Káhiry proti sýrskej *Strane Ba^cs* slabli a vodcovia strany Michel ^cAflaq a Salāhaddīn al-Bītār začali hodnotiť sýrske záležitosti podobne ako Džamāl ^cAbdannāsir. V lete 1962 sa *Strana Ba^cs* v Sýrii rozdelila dokonca na štyri odlišné frakcie. Frakcia Akrama al-Hawrānīho a prívrženci Regionálneho vedenia strany podporovali existujúci režim v Sýrii. Na druhej strane Sāmī Sūfān a jeho *Socialistické unionistické hnutie* a nová *Strana Ba^cs* Michela ^cAflaqa sa zaradili medzi unionistickú opozíciu,⁷⁸ ktorá sa zapojila spolu s *Arabským národným hnutím* Hānīho al-Hindīho a rozličnými ďalšími *nāsirovcami* a unionistami – do ďalšieho sprisahania iniciovaného Egyptom. K príčinám, ktoré vtiahli dôstojníkov do sprisahania bola ich túžba vyhnúť sa súdu

⁷³ BIZZĪ, Nādžī ^cAbdannabī: *Sūrīja. Sirā^cal-istiqtāb, 1917 – 1973*, s. 324.

⁷⁴ PODEH, Elie: *The Decline of Arab Unity. The Rise and Fall of the United Arab Republic*. Brighton and Portland: Sussex Academic Press, 1999, s. 168.

⁷⁵ V arabskom politickom slovníku sa rozlišuje rozmer celonárodný, t. j. panarabský, alebo rozmer obmedzujúci sa na jednotlivú arabskú krajinu (al-qutr), ktorá je súčasťou (regiónom, provinciou) širšej arabskej vlasti. Tí, ktorí kladú záujmy krajiny pred záujmy národa sú nazývaní regionalistami alebo provinčníkmi (*al-qutrjūn*).

⁷⁶ *Nidāl al-Ba^ct*. (Boj /Strany/ Ba^ct). Zbierka dokumentov. IV. diel. *Al-mu'tamarāt al-qawmīja as-saba'a al-ūlā*. (Prvých sedem národných kongresov). Bejrút: Dār at-talī'a li-t-tibā'a wa-našr, 1970, s. 141-144.

⁷⁷ DEVLIN, John F.: *The Ba'ath Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1976, s. 201.

⁷⁸ RABINOVICH, *Syria under the Ba'ath*, s. 40.

a väzení za vraždy a iné činy spáchané počas predošlých prevratov a vrátiť sa do armády. V napätej situácii sa začali búriť robotníci, vybuchovali bomby a dochádzalo k zrážkam s políciou. Sprisahanci, ktorí sa zišli 6. júla 1962, rozhodli sa prevziať moc 28. júla a nastoliť civilnú vládu, v ktorej budú zastúpení aj *nāsirovci* a *ba^csisti*. Sprisahanci dostávali finančnú podporu a zbrane od Egypta cez Libanon. V prejave pri príležitosti výročia egyptskej revolúcie (23. júla) prezident Džamāl ^cAbdannāsir vyhlásil, že v týchto ťažkých časoch egyptský ľud stojí po boku statočného sýrskeho ľudu proti reakčných silám a ich poskokom.⁷⁹ V tom čase však sýrske úrady už mali situáciu v rukách. Vláda vyhlásila, že *nāsirovsko-ba^csistický* pokus o prevrat v noci z 28. na 29. júla bol zmarený. Dokumenty, nahrávky rádiových (bezdrôtových) rozhovorov medzi sprisahancami a Káhirou, ako aj priznania obvinených potvrdzovali, že išlo o sprisahanie.

Odhalenie sprisahania vyprovokovalo vtedajšiu protināsirovskú vládu, aby sa formálne sťažovala Lige arabských štátov (LAŠ) na neustále egyptské zasahovanie do vnútorných záležitostí Sýrie. Minister zahraničných vecí Sýrie v sťažnosti generálnemu tajomníkovi LAŠ požiadal o okamžité zvolanie Rady LAŠ, aby preskúmala situáciu vytvorenú vyhláseniami a činmi egyptského prezidenta voči Sýrii, ktoré znamenajú otvorený útok na suverenitu a dôstojnosť Sýrie. Minister navyše požiadal, aby sa schôdza konala v ktoromkoľvek arabskom štáte okrem Egypta.⁸⁰ Mimoriadna schôdza LAŠ, ktorá sa konala koncom augusta v libanonskej Štawre, si vypočula sýrsku sťažnosť. Zasadnutie bolo poznačené ostrou konfrontáciou medzi sýrskou a egyptskou delegáciou. Sýrska delegácia predložila bohatú dokumentáciu: magnetofónové nahrávky, písomné dokumenty podobnej povahy vrátane inštrukcií z egyptského veľvyslanectva v Bejrúte, priznania sprisahancov a podobne. Sýrska delegácia obvinila Egypt, že plánoval zvrhnutie vlády v Damasku s cieľom anektovať Sýriu; že egyptský veľvyslanec v Libanone ^cAbdalhamīd Ğalīb and Akram ad-Dajrī, bývalý sýrsky minister vo vláde ZAR, boli osobne zapletení do tohto sprisahania; že Džamāl ^cAbdannāsir uskutočňuje „mäkkú“ politiku voči Izraelu⁸¹ a pod. Na to egyptská delegácia, mimoriadne urazená, opustila schôdzu a pohrozila, že Egypt vystúpi z LAŠ ak Liga neodmietne sýrske obvinenia. Vzápätí Rada LAŠ schválila vyhybavú rezolúciu, ktorá odložila sýrsku sťažnosť, pokiaľ sa ZAR nebude zúčastňovať na stretnutiach LAŠ.

Na konferencii v Štawre, ktorá sa uskutočnila takmer rok po odchode Sýrie zo ZAR, sa prejavil prvý tvrdý postoj sýrskej vlády proti Egyptu. Tento postoj odrážal rastúcu silu demokratického hnutia a zoskupenie všetkých protināsirovských síl. Sýria oznámila, že poskytla politický azyl egyptskému vojenskému pridelencom v Libanone, podplukovníkovi Zaĝlūlovi ^cAbdarrahmānovi.⁸² Sýrčanov samozrejme výdatne podporovali delegácie Saudskej Arábie a Jordánska. Vo vyhlásení, ktoré urobil Zaĝlūl ^cAbdarrahmān v Damasku, obvinil Džamāla ^cAbdannāsira, že osobne riadil prokáhirske teroristické a sabotážne siete, ktorá operuje v Sýrii. Po búrlivej schôdzi, ktorá si vyžiadala zásah libanonskej polície, egyptská delegácia opustila schôdzu a po ďalší rok sa Egypt nezúčastňoval na činnosti Ligy arabských štátov.⁸³

⁷⁹ Prejav prezidenta pri príležitosti osláv 10. výročia Revolúcie 23. júla, 22. júla 1962. In: *Hadīṭ al-batal az-za^cim Džamāl ^cAbdannāsir ilā al-umma*, IV. diel, (1961 – 1963), s. 413-414.

⁸⁰ *Waṭā'iq mu'tamar Štawra* (Dokumenty z konferencie v Štawre, 22. – 30. augusta 1962). Damask, al-Matābi^c al-hukūmija 1962, s. 24-25.

⁸¹ Predstavitel' sýrskej delegácie vyhlásil, že „agentom imperializmu a reakcionárom je ten, kto poskytuje Izraelu slobodnú plavbu v Akabskom zálive“. In: *Waṭā'iq mu'tamar Štawra*, s. 28-53.

⁸² Tento dôstojník bol notorický hazardný hráč, ktorý predával prísne tajné dokumenty o tajných egyptských operáciách proti sýrskemu režimu, ktoré obsahovali aj zoznam egyptských agentov pôsobiach v Sýrii, jednému saudskoarabskému tajnému agentovi. Podrobnosti uvádza: NUTTING, Anthony: *Nasser*. New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1972, s. 314-316.

⁸³ DAWISHA, A. I.: *Egypt in the Arab World. The Elements of Foreign Policy*. London, The Macmillan Press, 1976, s. 37.

Úsilie obnoviť činnosť rozpusteného Národného zhromaždenia, zmrazenú počas konferencie v Šawre, bolo úspešné. Snemovňa sa zišla 14. Septembra 1962, novelizovala Ústavu z roku 1950 v súlade s predloženými návrhmi a vyslovila dôveru Chālidovi al-°Azmovi, ktorý bol 17. septembra vymenovaný za predsedu vlády, lebo bol jedinou politickou osobnosťou prijateľnou tak pre pravicu, ako aj ľavicu.⁸⁴ Prezident Nāzim al-Qudsī potom rozpustil parlament, ako sľúbil. Chālid al-°Azm s veľkými ťažkosťami zložil vládu národnej jednoty reprezentujúcu všetky smery okrem *Strany Ba^cs*, ktorá odmietla byť vo vláde s *nāsirovcami*, *Komunistickej strany*, ktorá obvinila novú vládu z reakčnej a antiunionistickej náklonnosti.⁸⁵ Chālid al-°Azm vyhlásil, že jeho vláda bude podporovať zásadu „sociálnej spravodlivosti“ a pokračovať v pozemkovej reforme, bude tiež spolupracovať v záujme arabskej jednoty a návratu palestínskych Arabov do vlasti a presadzovať politiku neutrality v medzinárodných vzťahoch. On a niektorí jeho ministri sa zo všetkých síl usilovali plniť programové vyhlásenie vlády. Išlo o zrušenie zákona o výnimočnom stave, o obnovenie demokratických inštitúcií, o uskutočnenie parlamentných volieb, o zvýšenie životnej úrovne robotníkov a roľníkov, o povzbudenie súkromného kapitálu, aby sa zúčastňoval na rozvoji. Za daných okolností boli úspechy vlády pozoruhodné. Nový minister pre pozemkovú reformu Amīn an-Nafūrī, spojenec socialistov Akrama al-Hawrānīho, začal intenzívnu kampaň na urýchlenie pozemkovej reformy. Vláda Chālida al-°Azma prijala rad opatrení na obnovu dôvery obchodníkov.⁸⁶

Vláda Chālida al-°Azma ukončila 22. decembra 1962 výnimočný stav.⁸⁷ Nasledujúce dva týždne si mohli Sýrčania vychutnávať politické slobody. Politici začali obnovovať staré politické strany alebo vytvárať nové. Vláda prisľúbila novú legislatívu pre politické strany a konanie parlamentných volieb najneskôr v júli. Odštiepenecký režim bol však celkove žalostným neúspechom. Ani jedna zo štyroch po sebe nasledujúcich vlád nevydržala v úrade viacej ako štyri mesiace. Hádky medzi politikmi a frakciami v armáde znemožnili existenciu stabilnej vlády.⁸⁸ Krajina nezadržateľne smerovala k ďalšiemu prevratu a protiúder nedal na seba dlho čakať.

Vláda Chālida al-°Azma vždy odmietala budovať si kliku v armáde a aj naďalej odmietala postupovať proti dôstojníkom inak ako ústavnou cestou. Začiatkom januára 1963, °Abdalkarīm an-Nahlāwī a jeho stúpenci exulanti sa vrátili do Sýrie, skontaktovali sa so svojimi bývalými jednotkami a – podporení značným počtom stúpencov – požadovali svoje znovuzaradenie do armády, zákaz všetkej komunistickej činnosti, reorganizáciu hlavného velenia a okamžité referendum o zjednotení s Egyptom.⁸⁹ No nacionalistické protivládne výpady sa objavili aj v Iraku a v Jordánsku. Káhirska tlač, očakávajúca v krátkom čase zvrhnutie vlád v Bagdade, Damasku, Ammáne a Rijáde písala, že „arabským svetom sa ženie vietor revolúcie“ a že „na arabskej pôde potečie krv ... v bitke proti reakčným a secesionistickým elementom“.⁹⁰

Ba^csisticko-nāsirovský prevrat v Iraku zvrhol režim °Abdalkarīma Qāsima, a tým odstránil najväčšiu zahraničnú oporu Sýrie. Prevrat zastihol Sýriu prakticky v stave bezvládia, lebo Chālid al-°Azm vážne ochorel.⁹¹ Mnohí sýrski politici sa pokúšali nadbiehať novej irackej vláde, ale noví vládcovia v Bagdade odmietli ich ponuky. Irackí vodcovia navštívili 22.

⁸⁴ MUHAMMAD, Nadžāh: *Al-haraka al-qawmīya al-°arabīya fī Sūrījā, 1948 – 1967*, I. diel, s. 432.

⁸⁵ BIZZĪ, Nādžī °Abdannabī: *Sūrīya. Sirā°al-istiqtāb, 1917 – 1973*, s. 325.

⁸⁶ PETRAN, Thabita: *Syria*, s. 163.

⁸⁷ Al-°AZM, Chālid: *Mudakkirāt Chālid al-°Azm*, III. diel, s. 331.

⁸⁸ TIBAWI, A. L.: *A Modern History of Syria including Lebanon and Palestine*. London: Macmillan, St. Martin's Press, 1969, s. 409-410.

⁸⁹ Al-°ĀWRĀNĪ, Akram: *Mudakkirāt Akram al-°Āwrānī*. IV. diel, s. 3136.

⁹⁰ Cit. in: PETRAN, Thabita: *Syria*, s. 164.

⁹¹ Al-°AZM, Chālid: *Mudakkirāt Chālid al-°Azm*, III. diel, s. 437.

februára 1963 Damask, aby oslávili piate výročie sýrsko-egyptského zjednotenia a aby spolu s prezidentom Džamálom °Abdannásircom ohlásili v zastretej forme blížiacu sa zvrhnutie reakčného režimu v Damasku.⁹²

V tom čase prevrat pripravovali tri hlavné skupiny dôstojníkov. Boli to arabskí nacionalisti a iní *nāsirovskí* dôstojníci, *ba°sisti* a skupina vedená majorom Zijādcom al-Harīrīm, švagrom Akrama al-Hawrānīho. Zijād al-Harīrī uistil *antināsirovcov*, že jeho prevrat neznamená obnovenie únie s Egyptom. Bol v styku aj s *nāsirovskými* a *ba°sistickými* dôstojníkmi, ale ich váhanie mu umožnilo prevziať iniciatívu a s pomocou *ba°sistov* 8. marca 1963 uskutočniť prevrat. Ľahko dosiahnutý úspech prevratu neznamenal, že neexistovala opozícia, ale tomu, že v krajine vládol zmätok spôsobený jeho *pronāsirovskou* aj *antināsirovskou* dvojznačnosťou a zradou vysokých funkcionárov. Sýrsky prevrat sa uskutočnil presne mesiac po prevrate v Iraku a prebehol bez krviprelievania. Väčšina obyvateľstva hľadela na prevrat ako na ďalší akt v diabolskom cykle zasahovania armády do politiky a prejavila mu svoje opovrhnutie úplným ignorovaním nového režimu.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ABU JABER, Kamel S.: *The Arab Ba°th Socialist Party. History, Ideology, and Organization*. New York: Syracuse University Press 1966.
2. AL-°AZM, Chālid: *Mudakkirāt Chālid al-°Azm*. (Memoáre Chālida al-°Azma). III. diel. Bejrút: Dār an-nahda li-n-našr, 1973.
3. AL-BAGHDĀDĪ, °Abdallatīf: *Mudakkirāt °Abdallatīf al-Baġdādī*. (Memoáre °Abdallatīfa al-Baġdādīho). II. diel. Káhira: al-Maktab al-misrī al-hadīth, 1977.
4. BE°ERI, Eliezer: *Army Officers in Arab Politics and Society*. London: Pall Mall, 1970.
5. BIZZĪ, Nādžī °Abdannabī: *Sūrja. Sir°al-istiqtāb, 1917 – 1973*. (Sýria. Zápas o polarizáciu). Damask: Dār ibn al-°Arabī, 1996.
6. CAROZ, Yacov: *The Arab Secret Services*. London: 1978.
7. DAWISHA, A. I.: *Egypt in the Arab World. The Elements of Foreign Policy*. London: The Macmillan Press 1976
8. DEVLIN, John F.: *The Ba°th Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca., Hoover Institution Press 1976.
9. *Hadīth al-batal az-za°im Džamāl °Abdannāsir ilā al-umma*. (Prejav hrdinu, vodcu Džamāla °Abdannāsira k národu). Káhira: Kitāb at-tahrīr. IV. diel (1961 – 1963).
10. HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. (Príbeh revolúcie 23. júla). III. diel: °Abdannāsir wa al-°Arab. (°Abdannāsir a Arabi). Bejrút: Al-mu°assasa al-°arabīja li-d-irāsāt wa-n-našr, 1976.
11. HASOU, Tawfig Y.: *The Struggle for the Arab World. Egypt's Nasser and the Arab League*. London, Boston, Sydney and Henley: KPI, 1985.
12. AL-HAWRĀNĪ, Akram: *Mudakkirāt Akram al-Hawrānī*. (Memoáre Akrama al-Hawrānīho). IV. diel. Káhira: Maktabat Madbūlī, 2000.
13. HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Sanawāt ġalajān*. (Roky vrenia). Káhira: Al-Ahrām, 1988.
14. KERR, Malcolm H.: *The Arab Cold War. Gamal °Abd al-Nasir and His Rivals, 1958 – 1970*. London, New York: Oxford University press, 1977.
15. LENCZOWSKI, George: *The Middle East in world Affairs*. New York, Ithaca: Cornell University Press, 1962 (3rd ed.).

---

⁹² Prejav prezidenta pri príležitosti 5. výročia vzniku spoločného štátu Egypta a Sýrie, 21. februára 1963. In: *Hadīth al-batal az-za°im Džamāl °Abdannāsir ilā al-umma*, IV. diel, (1961 – 1963), s. 526-527.

16. *Al-madžmū'a al-kāmila li-chutab wa ahādīṭ wa tasrīhāt Džamāl 'Abdannāsir. Sanawāt al-wahda.* (Úplná zbierka prejavov, rozhovorov a vyhlásení Džamāla 'Abdannāsira. Roky jednoty). Diel. III, Časť II, od 1. januára 1960 do 5. októbra 1961. Bejrút: Markaz ad-dirāsāt al-wahda al-'arabīja, 1996.
17. MUHAMMAD, Nadžāh: *Al-haraka al-qawmīja al-'arabīja fī Sūrījā, 1948 – 1967.* (Arabské národné hnutie v Sýrii). Diel I. Damask, Dār al-Ba'ṣ, 1987.
18. NASR, Salāh: *Mudakkirāt Salāh Nasr.* (Memoáre Salāha Nasra). II. diel. Káhira: Dār al-Chajjāl, 1999.
19. *Nidāl al-Ba'ṭ.* Collection of Documents. (Boj /Strany/ Ba'ṭ). IV. diel. *Al-mu'tamarāt al-qawmīja as-saba'a al-ūlā.* (Prvých sedem národných kongresov). Bejrút: Dār at-taḥrīf al-'arabī wa-n-našr, 1970.
20. NUTTING, Anthony: *Nasser.* New York: E. P. Dutton & Co., Inc., 1972.
21. OLSON, Robert W.: *The Ba'ṭh and Syria, 1947 to 1982. The Evolution of Ideology, Party, and State.* Princeton, N. J.: The Kingston Press, Inc., 1982.
22. PETRAN, Thabita: *Syria.* New York: Praeger Publishers, 1972.
23. PODEH, Elie: *The Decline of Arab Unity. The Rise and Fall of the United Arab Republic.* Brighton and Portland: Sussex Academic Press, 1999.
24. RABINOVICH, Itamar: *Syria under the Ba'ṭh.* Jerusalem: Israel Universites Press, 1972
25. AR-RAZZĀZ, Munīf: *At-tadžriba al-murra.* (Trpká skúsenosť). Bejrút: Dār ġandūr, 1967.
26. SEALE, Patrick: *The Struggle for Syria: A Study of post-War Arab Politics, 1945 – 1958.* London: Oxford University Press, 1965.
27. STEPHENS, Robert: *Nasser. A Political Biography.* London: Allen Lane, The Penguin Press, 1971
28. TIBAWI, A. L.: *A Modern History of Syria including Lebanon and Palestine.* London, Macmillan, St. Martin's Press 1969.
29. TORREY, Gordon H.: *Syrian Politics and the Military, 1945 – 1958.* Ohio State University Press 1964
30. Van DAM, Nikolaos: *The Struggle for Power in Syria. Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics, 1961 – 1978.* London, Croom Helm Ltd. Publishers 1979
31. *Waṭā'iq mu'tamar Štawra* (Dokumenty z konferencie v Štawre, 22. – 30. augusta 1962). Damask, al-Matābi' al-hukūmīja 1962 (*Texty a dokumenty týkajúce sa sýrskej s'ťažnosti pred Ligou arabských štátov voči egyptskému zasahovaniu do sýrskych záležitostí*).
32. ZAHRADDĪN, 'Abdalkarīm: *Mudakkirātī fī fitrat al-infisāl fī Sūrīya mā bayna 28 ajlūl 1961 wa 8 āḍār 1963.* (Moje spomienky na obdobie secesie v Sýrii medzi 28. septembrom 1961 a 8. marcom 1963). Bejrút: Dār al-ittihād, 1968.
33. ZAKARIJĀ, Ġassān: *As-sultān al-ahmar.* (Červený sultán). London: Arados Publishing Ltd., 1991.

KONTAKT

doc. PhDr. Karol SORBY, DrSc.
 Katedra medzinárodných politických vzťahov
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita
 E-mail: sorby@euba.sk

ABSTRAKT

V prezentovanom článku skúmame vplyv leteckej dopravy na svetovú ekonomiku, vyjadrený prostredníctvom podielu na hrubom domácom produkte. Vypracúvame metodiku troch multiplikátorov – bežný multiplikátor leteckej dopravy, rozšírený multiplikátor leteckej dopravy a výkonový multiplikátor leteckej dopravy – a skúmame rozdiely ich hodnôt v jednotlivých regiónoch sveta. Prichádzame k záveru, že význam indukovaných aj katalytických dopadov leteckej dopravy klesá so zvyšujúcim sa stupňom saturácie leteckého trhu. Preto je možné predpokladať, že význam leteckej dopravy v čase meraný jej príspevkom k hrubému domácomu produktu bude klesať.

Kľúčové slová: letecká doprava, multiplikátor, hrubý domáci produkt

ABSTRACT

The paper focuses on the role of air transportation in the world economy measured by contribution to Gross Domestic Product. We elaborate a methodology based on three multipliers – basic air transport multiplier, expanded air transport multiplier and air transport performance multiplier – and examine their values in different world regions. We come to the conclusion that the importance of induced and catalytic impacts of the air transport is inversely proportional to the degree of air transport market saturation. Provided that global air transport market moves towards saturation, it has to be assumed that the importance of air transport measured by its contribution to the GDP will diminish in time.

Key words: air transportation, multiplier, gross domestic product

JEL KLASIFIKÁCIA : L93

ÚVOD

Skúmanie teoretických otázok významu leteckej dopravy pre globálnu ekonomiku sa do popredia dostalo v 90-tych rokoch v súvislosti so zvýšeným úsilím o medzinárodnú liberalizáciu sektoru. Po úspešnej liberalizácii vnútorného leteckého trhu USA v roku 1978 a prijatí tretieho balíčka liberalizácie leteckej dopravy v rámci Európskej únie s účinnosťou od 1.1.1993 bolo vydaných viacero štúdií kvantifikujúcich dopady daných opatrení. Ekonomovia z Univerzity Georga Masona vo Virginii odhadli zvýšenie spotrebiteľského prebytku v USA následkom nižších cien leteniek na 19,4 miliárd USD ročne (Poole a Butler, 1998). Podobná štúdia aplikovaná na realitu Európskej únie kvantifikovala okamžité úspory na 85 miliárd USD (InterVISTAS, 2006). Ak k priamym vplyvom na zvýšenie spotrebiteľského prebytku a rast HDP pridáme zvýšenie zamestnanosti, rozšírenie sortimentu a urýchľovanie globalizácie, je zrejmé, prečo sa otázkam významu leteckej dopravy v ekonomike v uplynulých dvoch desaťročiach venuje zvýšená pozornosť.

---

⁹³ Článok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA 1/0911/11 “Štyri slobody pohybu v Európskej únii” zodpovedného riešiteľa Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmily Lipkovej, CSc.

Cieľom predkladaného článku je analyzovať metodiku používania multiplikátorov v aproximácii vplyvu leteckej dopravy na svetovú ekonomiku, resp. ekonomiku jednotlivých štátov a regiónov. V prvej časti poukazujeme na tri základné prístupy k skúmaniu významu leteckej dopravy v ekonomike. V druhej časti článku sa venujeme teoretickému pohľadu na ekonomické dopady leteckej dopravy a za použitia multiplikátorov tvoríme rovnice dopadov. Tretia časť za použitia štúdie ATAG (2008) a nami vytvorených rovníc identifikuje hodnoty multiplikátorov pre jednotlivé svetové regióny. V záverečnej časti článku sa zaoberáme temporálnym pohľadom na význam leteckej dopravy v ekonomike.

1 Prístupy k skúmaniu významu leteckej dopravy v ekonomike

K skúmaniu teoretických otázok významu leteckej dopravy pre svetovú ekonomiku možno pristupovať tromi základnými spôsobmi (Button a Drexler, 2004):

- a) *dotazníkový výskum* – vykonáva sa prostredníctvom dotazovania cestujúcej verejnosti a expertov na danú problematiku. Napriek tomu, že môže relatívne presne zachytiť trendy v správaní sa subjektov na strane ponuky aj dopytu, jej negatívom je nedostatočná objektivita. Dôležité je venovať pozornosť výberu vzorky respondentov, aby sa predišlo skresleniu výsledkov. Táto metóda sa využíva minimálne.
- b) *analýza za použitia multiplikátorov* – prebieha prostredníctvom tvorby keynesiánskych multiplikátorov alebo na čiastkovej úrovni za použitia analýzy vzťahov medzi vstupmi a výstupmi (input-output analysis). Problémom pri použití tejto metódy je voľba vhodného časového obdobia a stanovenie adekvátnej hodnoty multiplikátorov.
- c) *ekonometrická analýza* – je najkomplexnejšou metódou, ktorá spočíva v tvorbe matematicko-štatistických modelov. Jej pozitívom je vysoká schopnosť separovať účinky v zmenách jednotlivých faktorov, v záujme priblíženia k zachovaniu predpokladu *ceteris paribus*. Nedostatkom je problém voľby najvhodnejšieho modelu, vysoká náročnosť na disponovanie presnými dátami a zložitá kvantifikácia niektorých veličín.

Najčastejšie používanou metódou je analýza za použitia multiplikátorov a prostredníctvom ekonometrických postupov. Vzhľadom na väčšiu jednoduchosť, menšiu náročnosť na presnosť dát a problém nutnosti zmeny ekonometrických modelov v časoch hospodárskych kríz preferujeme používanie multiplikátorov. Tento postup používajú aj dve najvýznamnejšie práce posledného desaťročia skúmajúce danú problematiku (DRI-WEFA, 2002 a ATAG, 2008).

2 Ekonomické dopady leteckej dopravy

V súlade s všeobecne prijímanou metodikou rozlišujeme štyri základné druhy ekonomických dopadov leteckej dopravy: priame, nepriame, indukované a katalytické. V nasledujúcom texte ponúkame ich základnú charakteristiku a makroekonomickú analýzu ich vzájomného vzťahu s použitím multiplikátorov.

Priame dopady vyplývajú bezprostredne z konania subjektov v sektore leteckej dopravy (InterVISTAS, 2006). Ide o tú časť hrubého domáceho produktu a zamestnanosti, ktorú priamo vytvárajú aerolínie, letiská, výroba a údržba lietadiel, letecké prevádzkové služby a všetky priamo súvisiace kancelárske činnosti. Označme ich D.

Nepriame dopady tvorí dodávateľská sieť subjektov vykonávajúcich primárnu činnosť (InterVISTAS, 2006). Aerolínie nemôžu prevádzkovať lety bez paliva. Letiská sa nezaobídu bez reštauračných a maloobchodných služieb. Výrobcovia lietadiel potrebujú stabilnú dodávku

nových súčiastok. K základnému fungovaniu leteckej dopravy sú nutné aj rezervačné call centrá a tvorba internetových predajných stránok. Všetky uvedené ekonomické aktivity sú vyvolané existenciou leteckej dopravy. Označme ich I. Je zrejme, že ich veľkosť je determinovaná magnitúdou priamych dopadov – preto ich môžeme zapísať ako $I = a.D$, kde a je koeficient vyjadrujúci silu priamej úmery.

Klasickým využitím princípu makroekonomického multiplikátora v leteckej doprave sú indukované dopady. Vznikajú, ak tí, ktorí sú priamo alebo nepriamo zamestnaní v sektore leteckej dopravy použijú svoje dôchodky na nákup statkov a služieb (Eurocontrol, 2005). Ide teda o použitie primárneho dôchodku v spotrebe, ktorá generuje sekundárny dôchodok, ďalšiu spotrebu, terciárny dôchodok atď. Na rozdiel od priamych a nepriamych dopadov, ktoré majú priamu spojitosť so sektorom leteckej dopravy, indukované dopady sú tvorené vo všetkých hospodárskych sektoroch. Indukované dopady označujeme N a ich veľkosť zodpovedá veľkosti priamych a nepriamych dopadov vynásobených multiplikátormi, t.j. $N = b.D + c.I$, po úprave $N = b.D + a.c.D$. Veľkosť multiplikátorov závisí predovšetkým od sklonu k spotrebe a sklonu k úsporám.

Najrozmanitejšou skupinou sú katalytické dopady leteckej dopravy. Možno ich chápať ako čisté ekonomické dopady (na zamestnanosť, príjmy, verejné financie a pod.), ktoré vyplývajú z príspevku leteckej dopravy pre cestovný ruch a obchod (dopady na stranu dopytu) a z dlhodobého príspevku rastu v používaní leteckej dopravy k produktivite a HDP (dopady na stranu ponuky) (Eurocontrol, 2005). Katalytické dopady sú tak všetky dopady leteckej dopravy na ekonomiku, ktoré nemožno zaradiť k priamym, nepriamym ani indukovaným. Trhové subjekty v dôsledku rozvoja leteckej dopravy upravujú svoje správanie – jednotlivci podniknú zahraničné cesty, ktoré by inak nepodnikli, podniky rozširujú svoje spádové oblasti, menia produkčné techniky a pod. Vzhľadom na rozmanitosť tejto skupiny je výpočet veľkosti katalytických dopadov mimoriadne náročný a potenciálne nepresný. Ide skôr o ukazovatele kvality, ako o kvantifikovateľné indikátory. Označme ich C.

Celkový prínos leteckej dopravy pre ekonomiku (Y_{LD}) možno vyjadriť ako súčet jej priamych, nepriamych, indukovaných a katalytických dopadov, upravený o ostatné nepredvídateľné náhodné dopady ε :

$$Y_{LD} = D + I + N + C + \varepsilon. \quad (1)$$

Po úprave dostaneme:

$$Y_{LD} = D + a.D + (b.D + a.c.D) + C + \varepsilon, \quad (2)$$

$$Y_{LD} = D.(1 + a + b + a.c) + C + \varepsilon. \quad (3)$$

Následnou substitúciou člena $(1 + a + b + a.c)$ za ψ_B upravíme rovnicu do podoby:

$$Y_{LD} = \psi_B.D + C + \varepsilon. \quad (4)$$

Ψ_B budeme nazývať bežným multiplikátorom leteckej dopravy. Pochopiteľne, nakoľko jednotlivé segmenty leteckej dopravy majú rozdielne priame dôchodkové elasticity dopytu (Gillen et al., 2003), a teda aj rozdielne hodnoty multiplikátora leteckej dopravy, finálna rovnica musí byť uvedená v súčtovom tvare:

$$Y_{LD} = \sum Y_{LDi} = \sum \psi_{Bi}.D_i + \sum C_i + \sum \varepsilon_i. \quad (5)$$

Z rovnice (5) je zrejme, že celkový prínos leteckej dopravy pre ekonomiku je determinovaný štyrmi faktormi: multiplikátorom leteckej dopravy, veľkosťou priamych dopadov, veľkosťou katalytických dopadov a ostatných nepredvídateľných náhodných

dopadov. Multiplikátor leteckej dopravy je funkciou disponibilného dôchodku, zamestnanosti a sklonu k spotrebe. Veľkosť priamych dopadov primárne závisí od počtu prepravených pasažierov a tovaru a od obchodného modelu aerolínií. Nezanedbateľný vplyv majú aj kapacita letiskovej infraštruktúry, stupeň nasýtenosti trhu, cenová elasticita dopytu a ponuky či geografická lokácia skúmanej oblasti. Katalytické dopady, ktorých najväčšia časť zahŕňa dopady na sektor cestovného ruchu a dopady na medzinárodný obchod, sú determinované hlavne daňovým a colným systémom, stupňom liberalizácie trhu práce, existujúcou trhovou štruktúrou, marketingom v cestovnom ruchu a inou infraštruktúrnou vybavenosťou.

Podľa často citovanej štúdie vypracovanej v roku 2008 organizáciou Air Transport Action Group predstavovali priame prínosy leteckej dopravy k svetovému HDP v roku 2006 408 mld. USD, nepriame 465 mld. USD a indukované 220 mld. USD (ATAG, 2008). Bežný multiplikátor leteckej dopravy ψ_B teda v roku 2006 dosahoval hodnotu 2,68.

Popri bežnom multiplikátore leteckej dopravy môžeme jednoduchou zmenou zápisu východzej rovnice (3) definovať rozšírený multiplikátor leteckej dopravy (označme ho ψ_R). Predpokladajme, že katalytické efekty leteckej dopravy sú funkciou priamych, nepriamych a indukovaných dopadov ($C = d.D + e.I + f.N$). Keďže všetky štyri druhy dopadov dokážeme vyjadriť pomocou priamych, úpravou (3) dostaneme nasledovné:

$$Y_{LD} = D.(1 + a + b + a.c) + D.(d + a.e + b.f + a.c.f) + \varepsilon, \quad (6)$$

$$Y_{LD} = \psi_R.D + \varepsilon. \quad (7)$$

Rozšírený multiplikátor leteckej dopravy vyjadruje celkový prínos leteckej dopravy k HDP, pripadajúci na jednotku priamych dopadov. Rovnako ako v prípade bežného multiplikátora, aj hodnota rozšíreného multiplikátora sa líši v jednotlivých segmentoch trhu leteckej dopravy, preto ho možno zapísať v súčtovom tvare. Na makroúrovni nám ale postačuje jeho vyjadrenie rovnicou (7).

Podľa ATAG bol v roku 2006 celkový prínos leteckej dopravy k svetovému HDP 3,56 bilióna USD (ATAG, 2008), čo v spojení s priamymi dopadmi vo výške 408 mil. USD znamená, že hodnota rozšíreného multiplikátora dosiahla 8,70.

Posledným druhom multiplikátora, ktorý môžeme použiť pri kvantifikácii prínosu leteckej dopravy k svetovej ekonomike je výkonový multiplikátor leteckej dopravy (označme ho ψ_V). Vypočítame ho ako podiel celkového prínosu leteckej dopravy pre ekonomiku (Y_{LD}) a prepravného výkonu (T) upravený o ε :

$$Y_{LD} = \psi_V.T + \varepsilon. \quad (8)$$

Prepravný výkon udávame v kilogramoch, resp. tonách a vypočítame ho ako súčet hmotností prepraveného tovaru a počtu prepravených pasažierov vynásobených priemernou váhou 90 kg na pasažiera (Pruša, 2008). V roku 2006, keď celosvetový prepravný výkon leteckej dopravy predstavoval 2 239 000 000 pasažierov a 43,8 miliónov ton tovaru, t.j. celkovo 231 miliónov ton (ATAG, 2008), mal výkonový multiplikátor leteckej dopravy ψ_V hodnotu 14,49. Jeden prepravený kilogram tak prispel k rastu svetového HDP vo výške 14,49 USD.

Pozn.: Prepravný výkon sa často zvykne uvádzať aj v tonokilometroch, pričom každá prepravená tona sa vynásobí vzdialenosťou prepravy. Ak by sme upravili ψ_V touto metódou, jeho hodnota bude 7,06, t.j. preprava jednej tony na jeden kilometer prispela v roku 2006 k rastu svetového HDP vo výške 7,06 USD. Preferujeme však používanie prepravného výkonu v tonách, nakoľko tieto štatistiky sú komplexnejšie a jeho rozdiel od temporálnych trendov prepravného výkonu v tonokilometroch je minimálny. Možno to dokázať regresnými analýzami vzťahu rastu HDP a rastu prepravného výkonu vyjadreného v tonách a vzťahu rastu HDP

a rastu prepravného výkonu vyjadreného v tonokilometroch, ktoré vykazujú takmer identické výsledky pri veľmi vysokej hladine významnosti (tabuľka 1).

Tab. 1: Porovnanie globálneho prepravného výkonu v tonách a tonokilometroch vo vzťahu k svetovému HDP (1997-2008)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tony	157,5	158,9	168,3	178,4	174,8	178,9	185,7	206,6	219,8	231,3	245,0	248,1
Tkm	334,4	338,3	359,6	389,5	374,5	386,7	397,5	449,1	477,5	504,4	536,5	535,5
HDP	26,58	27,21	28,10	29,27	29,76	30,36	31,18	32,46	33,60	34,96	36,33	37,12
Δtony	..	0,86	5,93	6,01	-2,06	2,37	3,79	11,27	6,37	5,25	5,91	1,27
ΔTkm	..	1,18	6,29	8,31	-3,86	3,25	2,80	12,97	6,33	5,64	6,36	-0,18
ΔHDP	..	2,38	3,26	4,16	1,69	2,00	2,72	4,10	3,50	4,04	3,93	2,18
Analýza korelácie s ΔHDP				Δtony				ΔTkm				
Korelácia – Pearson				0.866350107				0.874168958				
Koeficient determinácie				0.750562508				0.764171368				
Korigovaný koeficient determinácie				0.722847231				0.737968186				
Standardná odchýlka				1.878808852				2.316217277				
Hladina významnosti F				0.000561081				0.000432833				

Tony – mil. ton; Tkm – mld. tonokilometrov; HDP – bil. USD v stálych cenách roku 1990

Zdroje dát: ICAO, UNSTATS. Vlastné spracovanie.

Je nutné upriamiť pozornosť na fakt, že výkonový multiplikátor leteckej dopravy nemôže byť považovaný za multiplikátor v užšom slova zmysle. Multiplikátory zásadne skúmajú zmeny v outpute, ktoré sú spôsobené zmenou v inpute, pričom obe sú vyjadrené v rovnakých (zväčša peňažných) jednotkách. Výkonový multiplikátor skúma podmienenosť dvoch rozličných veličín, preto ho z teoretického hľadiska musíme chápať ako koeficient. Vzhľadom na to, že preprava každej tony tovaru či pasažierov má multiplikačný efekt na leteckú dopravu ako aj na iné hospodárske odvetvia, budeme ho však naďalej nazývať multiplikátorom.

3 Multiplikátory leteckej dopravy vo svetových regiónoch

V predchádzajúcom texte sme identifikovali globálnu hodnotu bežného multiplikátora leteckej dopravy na 2,68, rozšíreného na 8,70 a výkonového na 14,49. Automaticky sa núka otázka variability hodnôt jednotlivých multiplikátorov v rôznych regiónoch sveta (tabuľka 2). Aproximované hodnoty vychádzajú zo štatistík často citovanej publikácie vypracovanej pre Medzinárodné združenie leteckých dopravcov (ATAG, 2008).

Tab. 2: Multiplikátory leteckej dopravy vo svetových regiónoch

	Výkon (mil. ton)	D (mld.USD)	D+I+N (mld.USD)	D+I+N+C (mld.USD)	Ψ_B	Ψ_R	Ψ_V
Afrika	4,898	3,401	9,239	67,000	2,72	19,70	13,68
Azia a Pacifik	63,782	56,472	154,147	807,000	2,73	14,29	12,65
Európa	68,158	118,014	331,254	1226,000	2,81	10,39	17,99
Južná Amerika	12,375	8,193	22,179	157,000	2,71	19,16	12,69
Blízky východ	9,532	6,474	17,593	72,500	2,72	11,20	7,61
Severná Amerika	86,549	215,779	558,587	1225,000	2,59	5,68	14,15
SVET	245,294	408,333	1092,999	3554,500	2,68	8,70	14,49

Zdroj dát: ATAG, 2008. Vlastné výpočty. Všetky dáta za rok 2006.

Bežný multiplikátor leteckej dopravy má porovnateľnú hodnotu vo všetkých svetových regiónoch, spadajúcu do intervalu 2,59-2,81. Najnižšia hodnota je dosahovaná v Severnej

Amerike, ktorá je najrozvinutejším a najnasýtenejším leteckým trhom sveta. Tento stav nie je prekvapením, nakoľko priama zamestnanosť v sektore leteckej dopravy, a teda aj jej priame dopady sú tu najvyššie. K relatívne nízkej hodnote multiplikátora prispieva aj business model amerických sieťových aerolínií, ktoré na vnútroštátnych letoch spolplatnili veľkú časť doplnkových služieb, čo viedlo k zníženiu produktu v oblasti palubného cateringu a pod.

Veľké rozdiely možno sledovať pri hodnotách rozšíreného multiplikátora leteckej dopravy. Pohybujú sa v širokom intervale od 5,68 po 19,70. Konštatujeme, že hodnota rozšíreného multiplikátora klesá so zvyšujúcim sa stupňom nasýtenosti leteckého trhu, pričom tento závisí od všeobecného stupňa hospodárskeho rozvoja a geografických faktorov. Jeden dolár priamo investovaný do leteckej dopravy v Severnej Amerike, Európe a ázijsko-pacifickom regióne tak má nižší celkový efekt na ekonomiku ako jeden dolár investovaný v Afrike či Amerike. Špecifické postavenie má Blízky východ, ktorý sa v poslednej dekáde vyznačuje silným tempom rastu leteckej dopravy a smeruje k čoraz vyššiemu stupňu nasýtenosti. V regióne majú sídlo tri silné sieťové aerolinie (Emirates, Etihad, Qatar), ktoré sú akcelerátormi rastu. Z tohto dôvodu je aj hodnota rozšíreného multiplikátora iba priemerná. Veľkú úlohu tu tiež zohráva námorná doprava, a to predovšetkým s ohľadom na povahu exportných komodít regiónu. Problémom brániacim vyšším katalytickým prínosom leteckej dopravy sú aj konflikty v regióne, vysoký podiel vojenského vzdušného priestoru a následná slabá optimalizácia letových trás.

Výkonový multiplikátor leteckej dopravy osciluje v okolí hodnoty 12 až 14. Jedinými dvomi významnými výnimkami sú Európa s príspevkom k regionálnemu HDP takmer 18 USD na jeden prepravený kilogram a Blízky východ s menej ako 8 USD na jeden prepravený kilogram. Hlavným dôvodom vysokej hodnoty multiplikátora v Európe je – paradoxne – zaostávanie prepravných výkonov nákladnej leteckej dopravy. Tieto dosahujú 60% prepravy v ázijsko-pacifickom regióne a iba 50% prepravy v Severnej Amerike. Nižší prepravný výkon pritom následkom vyššej hustoty obyvateľstva, väčšej ekonomickej diverzity regiónu a komplexnej siete medzinárodnej verejnej dopravy prispieva k tvorbe HDP rovnakou mierou ako prepravný výkon v Severnej Amerike. Dôvody nízkej hodnoty multiplikátora v regióne Blízkeho východu sú totožné s tými spomenutými v predchádzajúcom odseku.

Hodnoty multiplikátora pre Slovenskú republiku možno pri súčasnom stave poznania problematiky iba kvalifikovane odhadovať. Bežný aj rozšírený multiplikátor sú s vysokou istotou blízke priemeru Európy, t.j. dosahujú hodnotu 2,7-2,8, resp. 10,0-11,0. Odhad hodnoty výkonového multiplikátora je zložitejší. Špecifikom je poloha Slovenskej republiky v blízkosti troch leteckých uzlov kontinentálneho významu – Viedne, Prahy a Budapešti. Veľká časť osobných aj nákladných prepravných výkonov s koncovým bodom na Slovensku sa preto nezobrazuje v národných štatistikách, no napriek tomu prispievajú k zvýšeniu HDP (avšak je nutné podotknúť, že v menšej miere, ako keby využívali služby slovenských letísk). Podľa Štatistického úradu SR bolo v referenčnom roku 2006 leteckou dopravou na Slovensku prepravených 2,3 milióna pasažierov. Štatistiky nákladnej leteckej dopravy sú nekonzistentné, preto ich nemôžeme použiť. Pri zohľadnení faktora vyššej konkurencieschopnosti subjektov leteckej dopravy v susedných krajinách v porovnaní so Slovenskom je možné s istotou zhodnotiť, že výkonový multiplikátor je na Slovensku vyšší ako európsky priemer. To znamená, že na dosiahnutie danej úrovne celkového prínosu leteckej dopravy k HDP treba nižší objem prepravného výkonu. Uvedenú skutočnosť však musíme vysvetľovať vždy v súvislosti s väčším stupňom rozvoja leteckej dopravy v susedných krajinách. Vyšší výkonový multiplikátor je tak skôr prejavom slabín slovenského leteckého trhu ako jeho sily.

4 Temporálny pohľad na význam leteckej dopravy v ekonomike

Dôležitou výskumnou otázkou je zmena pozície a roly leteckej dopravy v čase, a teda zároveň aj zmena hodnoty multiplikátorov. Odvetvie prešlo od druhej svetovej vojny

dynamickým vývojom. Z produktu globalizácie sa stal jej akcelerátor. Aproximácie jej prínosu ku HDP dosahujú v súčasnosti z globálneho hľadiska 7,5% (ATAG, 2008), pričom na najrozvinutejšom leteckom trhu USA je to až 9,0% (DRI-WEFA, 2002). Do budúcnosti má ale trend zvyšovania významu leteckej dopravy niekoľko úskali:

- Saturácia trhu – saturácia je v trhovej ekonomike bežný jav. Znamená dosiahnutie takého bodu trhovej rovnováhy, keď sa dopyt po statku alebo službe stabilizuje a neexistuje predpoklad jeho ďalšieho zvyšovania. Správa vypracovaná OECD upozorňovala už v 90-tych rokoch, že najzreleším leteckým trhom je Severná Amerika nasledovaná Európou (OECD, 1997). Predpokladáme, že najskôr v USA a neskôr i v ostatných krajinách a regiónoch sveta príde k situácii, keď letecká doprava bude dlhodobo stagnovať pri stále rastúcej úrovni celkového produktu. To spôsobí relatívny pokles jej významu. Saturácia je neodvratná predovšetkým v osobnej leteckej doprave; nákladná doprava má v súčasnosti stále priestor na rozvoj aj z dlhodobého hľadiska.
- Nedostatočná infraštruktúra – problém, ktorý môže byť chápaný ako saturácia na strane ponuky, je nedostatočná infraštruktúrna vybavenosť. Dopyt po používaní niektorých letísk a leteckých spojení významne presahuje infraštruktúrne možnosti a nie je preto možné ho plne uspokojiť. Uvedená situácia vedie k strate efektivity, ktorá sa prejavuje meškaním letov. V prvom kvartáli 2008 v Európe na prilete viac ako 15 minút meškalo 31,7% interkontinentálnych letov; v USA dosahuje tento indikátor 29,5% (EK, 2009). Najhoršia situácia je pritom na dôležitých letiskách ako Londýn-LHR alebo Chicago-ORD. To vedie k významným ekonomickým stratám, ktoré sa iba v USA odhadujú na 13,5 miliardy dolárov ročne (ATA, 2009). Riešením môže byť stavba nových letísk, zavedenie nových technológií do systému riadenia letovej prevádzky (už rozbehnuté projekty NextGen v USA a SESAR v Európe) a používanie väčších lietadiel (otázna je pritom ekonomická opodstatnenosť ich zavedenia).
- Vysoké ceny palív – prvé desaťročie 21. storočia sa vyznačovalo vysokými cenami ropy. Zdá sa, že éra lacných fosílnych palív je nenávratne preč. To predstavuje pre sektor leteckej dopravy veľkú výzvu. Aj keď budú aerolínie úspešné v minimalizácii všetkých ostatných druhov nákladov, nové ropné šoky môžu priviesť sektor do hlbokej krízy. Letecké spoločnosti sú si tohto faktu vedomé a začínajú investovať do úsporných a environmentálnych technológií. Lídrom v oblasti sú predovšetkým spoločnosti z pacifickej oblasti, ktoré od roku 2008 testujú lety s využitím biopalív a špeciálnych pristávacích postupov. Podľa nášho názoru však ide iba o dočasné opatrenie. Dlhodobý úspech sektoru zaručí iba vývoj nových, úsporných lietadiel a motorov, ktoré parametrami prevýšia aj najnovšie Boeingy 787 Dreamliner a vyvíjaný Airbus 350-XWB.
- Národné záujmy – významnou hrozbou pre leteckú dopravu je aj 66 rokov po skončení druhej svetovej vojny protekcionizmus a uprednostňovanie národných záujmov. Systém medzinárodnej leteckej dopravy je založený na skamenenom systéme Chicagskej konferencie, ktorá umožňuje štátom regulovať prístup jednotlivých aerolínií do svojho vzdušného priestoru. Prekážkou rýchlejšieho rozvoja sú aj obmedzenia vlastníctva aerolínií, keď napríklad americké aerolínie musia kontrolovať výlučne občania USA, čínske musia vlastniť Číňania a pod. To je v rozpore so situáciou v takmer akomkoľvek inom hospodárskom odvetví. Globálna liberalizácia leteckej dopravy by priniesla zvýšenie svetového HDP o rádovo stovky miliárd eur.⁹⁴

---

⁹⁴ Napríklad ekonómovia z George Mason University kvantifikovali ročné zvýšenie spotrebiteľského prebytku následkom liberalizácie vnútorného trhu leteckej dopravy USA na 19,4 miliárd USD (Poole a Butler, 1998). Dohoda o otvorení nebi medzi EÚ a USA platná od roku 2008, prinesie podľa predpokladov spotrebiteľský prebytok vo výške až 12 miliárd EUR

Ale celosvetová liberalizácia je z dôvodu záujmov ministerstva obrany USA, silného postavenia leteckých odborov a existencii štátnych aerolínií v mnohých štátoch zo strednodobého hľadiska nereálna.

So zohľadnením uvedených problémov ako aj neustále nových možností technologickej a informačnej revolúcie je možné predpokladať, že podiel leteckej dopravy na globálnom HDP bude postupne klesať. Saturácia leteckého trhu prinesie spomalenie rastu leteckej dopravy pri nezmenenej úrovni rastu HDP. Z tabuľky 2 možno dedukovať, že so zvyšujúcim sa stupňom rozvoja a saturácie trhu klesá hodnota bežného a rozšíreného multiplikátora leteckej dopravy. Tento predpoklad sa dá ľahko pochopiť na nasledujúcom príklade: Zriadenie pravidelného leteckého spojenia medzi krajinami A a B prinesie nové pracovné pozície v sektore leteckej dopravy a zintenzívnenie obchodných stykov medzi oboma krajinami, a bude teda mať významné indukované aj katalytické účinky. Rozvoj vzťahov medzi krajinami bude mať za následok zvýšenie dopytu po leteckej doprave a zvyšovanie frekvencie letov. S pridávaním počtu letov bude rásť aj počet zamestnancov v sektore, avšak v pomalšej miere ako počet letov. Ide tu o klasický prípad úspor z rozsahu. Možno ich dosiahnuť napríklad v počte zamestnancov rezervácií, check-inu a pod. Indukované dopady budú preto rásť pomalšie ako priame a nepriame dopady, čo implikuje pokles bežného multiplikátora.

Zvyšovanie denného počtu letov má vplyv aj na úroveň katalytických dopadov, a tým aj na hodnotu rozšíreného multiplikátora. Jeden spätičný let za deň medzi A a B je základnou podmienkou mnohých nadnárodných spoločností pri rozhodovaní o expanzii na nové trhy. Dva, tri či štyri lety za deň zvyšujú flexibilitu a umožňujú podnikateľom na jednej a turistom na druhej strane zvýšiť svoju aktivitu. Pre väčšinu cestujúcich let o siedmej hodine večer nie je substitútom letu o siedmej hodine ráno. Lety o siedmej ráno, druhej poobede a siedmej večer preto budú mať rozličnú klientelu. Ak však frekvencia dosiahne úroveň napr. jeden let za 30 minút, lety sa stanú vzájomnými substitútmí. Obchodnému cestujúcemu, ktorý má rokovanie v presne stanovený čas, bude síce najviac vyhovovať jeden konkrétny čas odletu, ale viaceré ostatné odlety budú pre neho prijateľné. Z toho vyplýva, že prírastok katalytických dopadov s každým novým letom bude menej výrazný.

Vývoj hodnôt výkonového multiplikátora v čase je otázný, preto bude v tejto oblasti treba ďalší výskum.

ZÁVER A DISKUSIA

Význam leteckej dopravy pre svetovú ekonomiku je nepopierateľný. Prostredníctvom priamych, nepriamych, indukovaných a katalytických dopadov sa letecká doprava podieľa na svetovom HDP až 7,5% (ATAG, 2008). V predkladanom článku sme prezentovali metodiku posúdenia prínosov leteckej dopravy k HDP na báze multiplikátorov. Demonštrovali sme význam a aproximovali hodnoty bežného, rozšíreného a výkonového multiplikátora leteckej dopravy. Voči nášmu postupu možno vzniesť niekoľko výhrad:

- multiplikátory výrazne zjednodušujú problém, ktorý možno reálne skúmať iba prostredníctvom tvorby komplexných ekonometrických modelov;
- multiplikátory podliehajú zmenám v čase;
- význam leteckej dopravy a jeho prínos k HDP je v jednotlivých svetových regiónoch odlišný.

(Bhadra a Schaufele, 2007). Prínosy celosvetovej liberalizácie by boli niekoľkonásobne vyššie, a to nielen ako spotrebiteľský prebytok, ale aj vo forme zvýšenej efektivity na strane aerolínií. Zvýšenie objemu leteckej dopravy sa následne prejaví prostredníctvom priamych, nepriamych, indukovaných aj katalytických dopadov.

Uvedené výhrady možno akceptovať. Zároveň však je nutné dodať, že nespochybňujú podstatu nami použitej metodiky. Jednoduchosť multiplikátorov možno chápať aj ako ich výhodu, nakoľko ich použitie nie je také finančne, časovo ani administratívne náročné ako tvorba zložitejších ekonometrických modelov. Ich presnosť je pritom porovnateľná. Navyše, zmenám v čase a priestore podliehajú tiež ekonometrické modely. Výskumu v tejto oblasti sa preto bude nutné v budúcnosti venovať intenzívnejšie.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. Air Transport Action Group (2008): *The Economic and Social Benefits of Air Transport 2008*. Ženeva: ATAG, 2008.
2. Air Transport Association (2009): *Costs of Delays*. Washington: ATA, 2009.
3. BHADRA, D. – SCHAUFLELE, R. (2007): *Impacts of US-EU Open Aviation Area Treaty on US and the EU*. Londýn: BAH, 2007.
4. BUTTON, K. – DREXLER, J. (2006): The Implications on Economic Performance in Europe of Further Liberalization of the Transatlantic Air Market. In: *International Journal of Transport Economics*, 2006, Vol. 31, s. 45-68.
5. DRI-WEFA (2002): *The National Economic Impact of Civil Aviation*. Lexington: DRI-WEFA, 2002.
6. Európska komisia (2009): *Analyses of the European Air Transport Market – Annual Report 2008*. Brusel: EK, 2009.
7. Eurocontrol (2005): *The Economic Catalytic Effects of Air Transport in Europe*. Brusel: Eurocontrol, 2005.
8. InterVISTAS (2006): *The Economic Impact of Air Service Liberalization*. Washington: InterVISTAS-ga², 2006.
9. OECD (1997): *The Future of International Air Transport Policy*. Paríž: OECD, 1997. ISBN 978-92-6415-403-2.
10. POOLE R. – BUTLER, V. (1998): *Airline Deregulation: The Unfinished Revolution*. Los Angeles: Reason Public Policy Institute, 1998. ISSN 1085-9068.
11. PRUŠA, J. a kol. (2008): *Svet leteckej dopravy*. Praha: Galileo CEE ČR, 2008. ISBN 978-80-8073-938-6.
12. Štatistický úrad SR (2009): *Databáza časových radov SLOVSTAT*. [Online databáza.] 2009. [Citované 3.3.2010.] Dostupné na internete: < <http://portal.statistics.sk>>.

KONTAKT

Ing. Martin Grančay, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: martin_grancay@yahoo.com

**VYBRANÉ ASPEKTY ČINNOSTÍ MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ V OBLASTI
MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU. KOMISIA OSN PRE MEDZINÁRODNÉ OBCHODNÉ PRÁVO,
JEJ VÝZNAM A METÓDY PRÁCE⁹⁵**

JUDr. Halína Martyniv, PhD.

ABSTRAKT

Medzinárodná obchodná činnosť podstatne ovplyvňuje politické záujmy štátov a zároveň závisí aj od politickej vôle a činnosti štátov. Právna úprava medzinárodných obchodných vzťahov sa realizuje nielen v procese legislatívnej činnosti štátov, ale aj na pôde špecializovaných medzinárodných ekonomických a obchodných organizácií. V tomto článku sústredíme pozornosť na činnosť a význam Komisie OSN pre medzinárodné obchodné právo a výsledky jej unifikačných a harmonizačných snáh.

Kľúčové slova: Medzinárodná organizácia, medzinárodná zmluva, modelový zákon, právna subjektivita, Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo.

ABSTRACT

International business significantly influences the political interest of states and at the same time depends on political will and actions states carry out. The regulation of international trade relations is carried out not only in legislative activities of states, but also in specialized international economic and trade organizations. In this article we focus attention on the work and importance of the UN Commission on International Trade Law and the results of its unifying and harmonizing efforts.

Key words: International organization, international treaty, model law, legal personality, United Nations Commission on International Trade Law.

JEL KLASIFIKÁCIA: K29

ÚVOD

Vývoj medzinárodných obchodných vzťahov medzi jeho subjektmi vždy závisel od celkového rozvoja a stabilizácie pravidiel medzinárodného práva, ktoré v jednotlivých historických obdobiach poskytovali priestor aj rozvoju týchto vzťahov. V niektorých prípadoch sa všeobecné inštitúty medzinárodného práva stali základom pri tvorbe špecializovaných inštitútov medzinárodného obchodného práva. Štáty, základné subjekty medzinárodného práva počas spolupráce vytvárajú množstvo medzinárodných organizácií, vrátane ekonomických. Prax štátov a väčšina teoretikov považuje medzinárodnú organizáciu za združenie štátov, ktoré vzniklo na základe medzinárodnej zmluvy uzavretej najmenej tromi štátmi, má trvalý charakter, má svoje vlastné orgány, usiluje sa dosiahnuť ciele, vytyčené členskými štátmi v zakladajúcej listine a používa niektoré atribúty medzinárodnoprávnej subjektivity⁹⁶. V medzinárodnom obchodnom práve medzinárodné organizácie majú dôležitú úlohu, pretože sú

---

⁹⁵ Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/1083/12 „Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného“.

⁹⁶ Mráz, S. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica, 2007, st. 390.

miestom, kde sa najčastejšie pripravujú a prijímajú medzinárodnoprávne akty - multilaterálne medzinárodné zmluvy (dohovory), ktoré sú základom progresívneho rozvoja, unifikácie a harmonizácie tohto právneho odvetvia. Na rozdiel od normotvornej spôsobilosti štátov normotvorná spôsobilosť medzinárodných organizácií je obmedzená (čiastková) a v zmysle medzinárodného verejného práva nemajú ju mimovládne medzinárodné organizácie, ktorých členmi nie sú suverénne štáty, ale jednotlivci. Niektorí autori nepovažujú mimovládne medzinárodné organizácie za subjekt medzinárodného práva práve pre absenciu normotvornej spôsobilosti a uvádzajú, že „tzv. mimovládne organizácie (NGOs) zásadne podliehajú vnútroštátnemu právu štátu, na území ktorého majú sídlo, a je vecou tohto štátu, či im dovoľí zriadiť na svojom území sídlo aj vnútroštátnou úpravou, prípadne im prizná výhody“⁹⁷. Sú to najmä názory odborníkov z oblasti medzinárodného verejného práva. Iný názor zastávajú odborníci z oblasti medzinárodného súkromného práva. Podľa ich názoru právne postavenie mimovládnych medzinárodných organizácií sa riadi všeobecnými zásadami právnej úpravy, uvedenými v kolíznych a hmotnoprávných normách platného právneho poriadku príslušného štátu⁹⁸. Medzinárodná organizácia mimovládneho charakteru je plnoprávnym subjektom občianskoprávných vzťahov a vo vnútroštátnom právnom poriadku väčšiny štátov (USA, Veľká Británia, Rusko) má postavenie právnickej osoby. Získava právnu subjektivitu v okamihu podpísania jej zakladajúcej zmluvy (vládna medzinárodná organizácia) alebo okamihom zápisu do registra právnických osôb v štáte, na ktorého území má sídlo (mimovládne organizácie). V procese svojej činnosti každá medzinárodná organizácia vstupuje do občianskoprávných vzťahov. Ide najmä o právne vzťahy s rôznymi subjektmi pri zabezpečovaní svojej každodennej činnosti (využívanie poštových, komunikačných, prepravných a iných služieb). A práve v týchto vzťahoch medzinárodné organizácie vystupujú ako právnické osoby.

1 Základné zásady činnosti medzinárodných organizácií

V ostatnom čase sa zvýšila potreba spájania štátov a zintenzívnila sa činnosť medzinárodných organizácií. Základnými dôvodmi tohto fenoménu sú najmä aktivizácia obchodných vzťahov a uvedenie si zmysluplnosti spoločného prekonávania množstva politických, ekonomických, sociálnych a iných prekážok brzdiacich rozvoj medzinárodného obchodu. Jedným z najdôležitejších nástrojov riešenia tohto problému (odstránenie prekážok v medzinárodných obchodných vzťahoch) vo väčšine štátov je vytvorenie rôznych stupňov ekonomickej integrácie (pásiami voľného obchodu, colných únií, spoločných trhov), v rámci ktorých sa zrušia alebo obmedzujú existujúce prekážky.

Tendenciu združovať štáty vyvoláva súčasný stav nielen obchodných, ale aj celkových medzinárodných vzťahov, ktoré charakterizujú tieto základné osobitosti:

- obchodné vzťahy sa vytvárajú v podmienkach čoraz silnejúceho medzinárodného rozdelenia práce a špecializácie štátov na výrobu určitého druhu tovaru;
- ďalším faktorom je globalizácia, ktorá sa dotkla väčšiny medzinárodných procesov a či už priamo alebo nepriamo ovplyvnila rozvoj medzinárodných obchodných vzťahov. V dôsledku toho sme v súčasnosti svedkami, ako ekonomická, politická alebo ďalšie krízy v jednom štáte nevyhnutne ovplyvňujú ekonomiku iných štátov⁹⁹.

---

⁹⁷Čepelka, Č.- Šturma P.: *Mezinárodní právo veřejné*. EUROLEXBOHEMIA, Praha 2003, s. 110.

⁹⁸Anufrieva a kol. *Mezinárodní právo súkromné* [Международное частное право]: Учебник. Prospekt, 2006, s. 238.

⁹⁹Poropundpolo, V.F. *Mezinárodní obchodné právo* [Международное торговое право]. Moskva : Omega, 2005. s. 36.

Uvedené, ale aj iné okolnosti, vedú na jednej strane k zosúladieniu záujmov, a na druhej strane k ich rozdielnosti. Jedným z riešení vzniknutej kolízie je vytvorenie zoskupenia štátov na základe spoločných záujmov. Spoločné záujmy určuje územná (teritoriálna) poloha, úroveň ekonomického rozvoja, výroba určitého druhu tovaru alebo iné ukazovatele. Preto väčšina štátov je členom viacerých medzinárodných organizácií alebo participujú na ich činnosti v úlohe pozorovateľa. V súvislosti s tým vzniká otázka, aký význam majú medzinárodné organizácie pre medzinárodné obchodné právo. Medzinárodná organizácia predstavuje koncentráciu intelektuálnych, finančných a ďalších zdrojov určených na spoločné riešenie všeobecných úloh v medzinárodných vzťahoch. Spoločné úsilie a spoločné prostriedky napomáhajú vypracovať efektívnejšie prístupy a metódy, kontrolovať realizáciu dosiahnutých dohôd, znižujú výdavky každého z členov organizácie. V konečnom dôsledku cieľom medzinárodných organizácií je zosúladiť a koordinovať v niektorých prípadoch vzájomne sa vylučujúce záujmy subjektov medzinárodných vzťahov. Špecifiká metód práce medzinárodných ekonomických organizácií sa prejavujú nielen v ich obsahu, ale aj v smeroch činnosti a procese implementácie a kontroly. Politická a ekonomická suverenity štátov (aj keď v súčasnosti pomerne obmedzená), ich nezávislosť a rovnosť podmieňujú aj obsah metód, prostredníctvom ktorých medzinárodné organizácie spĺňajú svoju základnú úlohu- harmonizovať záujmy subjektov medzinárodných vzťahov. Ide o metódy konzultácie, koordinácie, odporúčaní, preberania záväzkov atď. Paralelne s vyjadrením súhlasu sa štát zaväzuje plniť zmluvy a dohody, ktoré podpísal. Ak štát neplní prevzaté záväzky, možnosť donútiť štát, ktorý disponuje všeobecne uznávanou politickou suverenitou, je podstatne obmedzená.

Činnosť medzinárodných organizácií smeruje k zabezpečeniu dialógu (prerokovania, konzultácie) s cieľom vypracovať spoločné riešenia, ktoré budú vyhovovať všetkým členom (alebo aspoň väčšine), a podnietiť dobrovoľné plnenie týchto rozhodnutí štátmi. Na dosiahnutie týchto cieľov väčšina medzinárodných organizácií združujúcich členské štáty s rôznymi záujmami vypracúva projekty výsledných dokumentov, vytvára podmienky na ich prerokovanie a pripomienkovanie, nadväzuje a udržiava kontakty, pripravuje odporúčania založené na praktickej realizácii rozhodnutí, koordinuje rôznosť názorov. Rozvoj medzinárodných organizácií znamenal rozvoj nových metód riešenia medzinárodných problémov. Osobitným je aj proces prijatia príslušných rozhodnutí medzinárodnou organizáciou. Všeobecnými zásadami prijatia efektívneho rozhodnutia v potenciálne konfliktných situáciách sú najmä:

- zásada kolektívnosti pri vypracovaní a prijatí rozhodnutia,
- zásada dôsledného a potrebného informačného zabezpečenia pre osoby, ktoré prijímajú rozhodnutia,
- zásada nezávislosti a nezaujatosti pri rozhodovaní vo veci,
- zásada profesionality a špecializácie osôb participujúcich na vypracovaní rozhodnutia,
- zásada rozdelenia právomocí a kompetencií medzi rôzne orgány medzinárodných organizácií,
- zásada rozdelenia úloh pri prijatí rozhodnutí a kontrole ich realizácie,
- zásada kritického (kreatívneho, tvorivého) myslenia.

Najintenzívnejšie sa uvedené zásady aplikujú v prípade, ak sa predpokladá konflikt vo vzťahoch medzi množstvom subjektov s protichodnými záujmami.

Účinnosť uplatnenia zásad prijatia efektívneho rozhodnutia sa zabezpečuje prostredníctvom použitia pravidiel a poriadkov, ktoré ich konkretizujú. Viaceré medzinárodné organizácie vytvárajú orgány riadenia legislatívne. Do ich kompetencií patrí prijímanie strategických rozhodnutí a výkonné orgány, ktoré rozhodujú o bežných otázkach činnosti organizácie a zabezpečujú výkon rozhodnutí riadiacich orgánov¹⁰⁰.

---

¹⁰⁰Popondupolo, V.F. *Medzinárodné obchodné právo* [Международное торговое право]. Moskva : Omega,2005. s. 39.

V súlade so stanovami (zakladajúcimi dokumentmi) medzinárodnej organizácie jej rozhodnutia predbežne pripravujú rôzne komisie alebo špecializované orgány a o návrhoch rozhodnutí sa členovia, resp. ich zástupcovia v predstihu informujú. Konečné rozhodnutia sa vo väčšine prípadov prijímajú na základe kolegiálneho prerokovania a hlasovania.

V súlade s hlasovacím poriadkom (resp. rokovacím poriadkom) platným vo väčšine organizácií, z hlasovania o určitej otázke môže byť vylúčený zástupca štátu (resp. iný člen organizácie), ktorý má na veci eminentný záujem. Hlasovací poriadok môže upravovať aj zohľadnenie záujmov „slabšej“ strany, dokonca aj použitie práva veta.

Použitím zásad prijatia efektívneho rozhodnutia vo vzťahoch, na ktorých participuje viacero subjektov s rôznorodými záujmami, by sa mali dosiahnuť dva základné ciele:

- minimalizácia zneužívania zo strany jedného alebo niekoľkých subjektov, ktoré sa zúčastnili na konečnom hlasovaní (štátu, ktorý je ekonomicky silnejší alebo má iné výhody oproti ostatným členom),
- minimalizácia rizík prijatia chybného rozhodnutia (v dôsledku ignorancie záujmov niektorých členov, krátkosti času, neodbornosti zástupcov atď.).

Použitie všeobecných zásad prijatia efektívneho rozhodnutia medzinárodnými organizáciami v porovnaní s inými organizáciami, ktoré v procese činnosti zohľadňujú záujmy svojich členov, má svoje osobitosti, vyvolané týmito dvoma skutočnosťami:

- vzájomné rešpektovanie suverenity a politickej rovnosti štátov sa prejavuje nielen v spôsobe a metódach práce medzinárodných organizácií, ale aj v procese dosiahnutia dohody o konečnom návrhu určitého rozhodnutia;
- existencia podstatných rozdielov v ekonomickom a politickom zriadení štátov. V dôsledku toho viaceré štáty rôznym spôsobom určujú základné hodnoty a na ich ochrane v konečnom dôsledku bezpodmienečne trvajú.

2 Právna subjektivita a klasifikácia medzinárodných organizácií

Otázka medzinárodnoprávnej subjektivity medzinárodných vládnych organizácií je jednou z najzložitejších a najspornejších. Vo vzťahu k Organizácii spojených národov (OSN) Medzinárodných súdny dvor uviedol, že kritériom právnej subjektivity OSN je:

- existencia združenia štátov, ktoré má stály charakter, snaží sa dosiahnuť stanovené ciele a disponuje stálymi orgánmi,
- existencia rozdielu medzi organizáciou a členskými štátmi z hľadiska ich cieľov a rozsahu právomocí,
- existencia práv, ktoré sa môžu realizovať na medzinárodnej úrovni, a nielen v rámci právneho poriadku jedného alebo niekoľkých štátov.

Medzinárodné organizácie majú odvodenú právnu subjektivitu a v medzinárodných vzťahoch vystupujú ako samostatné subjekty verejnoprávných a súkromnoprávných vzťahov. Vstup medzinárodných organizácií do súkromnoprávných vzťahov je spravidla spojený s potrebou zabezpečiť ich činnosť (nadobudnutie alebo prenájom priestorov, v ktorých bude pôsobiť organizácia, zamestnávanie pracovníkov atď.). Niektoré medzinárodné organizácie, najmä finančné, sú oprávnené vstupovať do súkromnoprávných vzťahov s cieľom dosiahnuť zisk.

Prvými medzinárodnými organizáciami, ktoré vznikli v prvej polovici 19. storočia sú Európska Dunajská komisia (založená na základe Parížskej mierovej zmluvy z roku 1856), Medzinárodná telegrafná únia (1865) a Svetová poštová únia (1874). V súčasnosti vo svete pôsobí približne 300 medzinárodných organizácií. Vo všeobecnosti medzinárodné organizácie

možno deliť na niekoľko skupín podľa zloženia, rozsahu účastníkov, obsahu činnosti, trvania, typu členstva.

Podľa zloženia rozoznávame medzinárodné organizácie zborové a individuálne, podľa rozsahu účastníkov medzinárodné organizácie univerzálne, partikulárne a regionálne, podľa obsahu činnosti medzinárodné organizácie ekonomické, politické, správne, podľa trvania rozlišujeme medzinárodné organizácie stále a dočasné¹⁰¹, podľa typu členstva (členskej základne) môžeme medzinárodné organizácie rozdeliť na medzinárodné vládne organizácie (IGO- international governmental organizations), ktorých členmi sú štáty (vlády štátov) a medzinárodné mimovládne organizácie (INGO- international non-governmental organizations), ktorých členmi sú fyzické a/alebo právnické organizácie. Popri vládných a mimovládnych organizáciách rozlišuje štúdium medzinárodných organizácií tzv. hybridné medzinárodné organizácie, transvládne (transgovernmental- TGO) organizácie, resp. koalície a mnohonárodné korporácie¹⁰².

Pre medzinárodné organizácie sa používa adjektívum medzinárodná, aj keď sú najmä medzištátnym združením¹⁰³. Medzinárodné vládne organizácie vznikajú na základe medzinárodnej zmluvy, ktorá na rozdiel od bežných medzinárodných zmlúv (upravujú iba vzájomné vzťahy medzi štátmi) má odlišný obsah a štruktúru. Medzinárodné mimovládne organizácie predstavujú združenie fyzických a/alebo právnických osôb vo forme asociácií, federácií atď., ktoré vznikajú na dosiahnutie konkrétnych cieľov v určitej oblasti činnosti. Medzinárodné mimovládne organizácie môžeme definovať ako transnacionálne neziskové autonómne mimovládne (neovládajú ich vlády štátov) organizácie, založené na dobrovoľnej participácii občanov, ktoré využívajú obmedzené zdroje na vytváranie pravidiel a štandardov a propagujú princípy a hodnoty vis-a-vis štátu a iného aktéra na medzinárodnej úrovni¹⁰⁴. Od roku 1850 vzniklo vo svete viac ako 35 tisíc medzinárodných mimovládnych organizácií. V oblasti medzinárodného obchodného práva mimovládne organizácie majú dôležitú úlohu. Tieto organizácie vypracúvajú medzinárodné dokumenty, ktoré napriek tomu, že nie sú pre štáty záväzné, stávajú sa dôležitou súčasťou prameňov medzinárodného obchodného práva.

Ako už bolo uvedené na procese zjednotenia a unifikácie právnej úpravy sa popri štátoch významne podieľajú medzinárodné organizácie. K najvýznamnejším patrí Hospodárska a sociálna rada OSN a jej komisie, Svetová obchodná organizácia, Inštitút pre zjednotenie súkromného práva (UNIDROIT), Haagska konferencia pre medzinárodné súkromné právo, Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL), Komisia OSN pre medzinárodné právo, inštitúcie Európskych spoločenských organizácií, Medzinárodná obchodná komora a ďalšie. Výsledkom činnosti týchto organizácií a orgánov je rad dokumentov rôzneho zamerania a charakteru, ktoré môžeme z hľadiska ich právnej záväznosti a pôsobenia na úpravu medzinárodných hospodárskych vzťahov rozdeliť do týchto skupín:

- Medzinárodné zmluvy, ktoré obsahujú priame normy. Ich realizáciu sú štáty povinné zabezpečiť a pre adresátov sú záväzné.
- Akty medzinárodných organizácií a ich orgánov, ktoré sú záväzné pre členské štáty v plnom rozsahu (vzhľadom na cieľ a prostriedky). Ide napríklad o nariadenia Rady alebo Komisie ES.
- Akty medzinárodných organizácií a ich orgánov, ktoré sú záväzné pre členské štáty pokiaľ ide o cieľ, kým prostriedky na dosiahnutie cieľa majú zabezpečiť štáty. Sú to v svetovom meradle rozhodnutia Valného zhromaždenia OSN, v európskom meradle smernice Rady a Komisie ES.

---

¹⁰¹Mráz, S. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica, 2007, s. 374.

¹⁰²Waisová, Š. *Mezinárodní organizace a režimy*. Eurolex Bohemia 2003, s. 87.

¹⁰³Mráz, S. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica, 2007, s. 390.

¹⁰⁴Waisová, Š. *Mezinárodní organizace a režimy*. Eurolex Bohemia 2003, s. 90.

- Akty medzinárodných organizácií a ich orgánov odporúčacieho charakteru, kde závisí od vôle štátov, či ich obsah preberú do vnútroštátnych právnych predpisov.

Prvou mnohostrannou inštitúciou, ktorá bol vytvorená s cieľom vypracovať jednotné súkromnoprávne normy bola prvá Haagska konferencia pre medzinárodné súkromné právo, na ktorej sa v roku 1893 zišlo trinásť štátov Európy.

Ďalšou medzinárodnou organizáciou, ktorá sa zaoberala unifikáciou súkromného práva, bol Medzinárodný inštitút unifikácie súkromného práva (UNIDROIT), založený ako medzivládna organizácia, v Ríme v roku 1926. Členmi tohto inštitútu je 60 štátov. V rámci neho sa pripravujú rôzne unifikačné dokumenty.

Významné pre unifikáciu a harmonizáciu medzinárodného obchodného práva bolo v roku 1966 založenie Komisie OSN pre medzinárodné obchodné právo- UNCITRAL (United Nation Commission on International Trade Law)¹⁰⁵, ktorá je orgánom Generálneho zhromaždenia OSN. Komisia je zložená z 29 členov, ktorí sa periodicky vymieňajú.

Cieľom činnosti Komisie je príprava a podpora prijatia medzinárodných dohovorov, jednotných a modelových zákonov, podpora širokého použitia medzinárodných obchodných termínov, smerníc, obyčaji a praxe. Veľký politický význam malo zapojenie do činnosti Komisie veľkého množstva rozvojových štátov (štátov „tretieho sveta“), ktorých participácia pridáva prácam Komisie univerzálnejší charakter na rozdiel od Haagskej konferencie pre medzinárodné súkromné právo a Medzinárodného inštitútu unifikácie súkromného práva, kde prevahu mali západné štáty.

Vytvorilo sa svojrázne rozdelenie prác: Komisia sa sústredila na unifikáciu materiálnoprávnych súkromných noriem, Haagska konferencia pre medzinárodné súkromné právo zasa na kolízne normy.

V praxi skoro 40 ročnej činnosti Komisie boli vypracované a prijaté rôzne právne akty: dohovory, modelové zákony, fakultatívne poriadky.

V tomto článku si priblížime činnosť, metódy práce a výsledky unifikačných a harmonizačných snáh Komisie OSN pre medzinárodné obchodné právo.

3 Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo

Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo vznikla na základe rezolúcie 2205 (XXI) zo 17. decembra 1966 prijatej Valným zhromaždením OSN. Komisia má dôležitú úlohu v procese progresívneho rozvoja a modernizácie medzinárodného obchodného práva prostredníctvom prípravy, podnecovania, použitia a prijatia normatívnych a nenormatívnych dokumentov vo viacerých odvetviach medzinárodného obchodného práva. Sú to najmä oblasti:

- riešenie sporov,
- medzinárodná zmluvná prax,
- medzinárodná preprava,
- platobná neschopnosť,
- elektronický obchod,
- medzinárodné platby,
- kúpne zmluvy.

Na vypracovaní a prijatí dokumentov participuje široký okruh účastníkov:

- členské štáty Komisie (reprezentujú rozličné právne systémy a nachádzajú sa na rôznych úrovniach ekonomického rozvoja),
- štáty, ktoré nie sú členmi Komisie,
- medzinárodné organizácie na vládnej a mimovládnej úrovni.

¹⁰⁵ Ďalej v texte Komisia

Vo všeobecnosti sa uvádza, že texty, ktoré prijala Komisia, obsahujú úpravu, ktorú môžu použiť štáty s rôznymi právnymi poriadkami a úrovňou ekonomického rozvoja. Práve preto sa Komisia považuje za základný právotvorný orgán OSN v oblasti medzinárodného obchodu. Komisia vykonáva svoj mandát prostredníctvom¹⁰⁶:

- koordinácie prác organizácií, pôsobiacich v oblasti medzinárodných obchodných vzťahov, a podnecovania ich vzájomnej spolupráce,
- zabezpečovanie väčšej účasti na existujúcich medzinárodných konferenciách a širšieho uznávania existujúcich vzorových a jednotných zákonov,
- prípravy a prijatia nových medzinárodných dohovorov, vzorových a jednotných zákonov, podnecovania a šírenia používania jednotných medzinárodných obchodných pojmov, ustanovení, obyčají a praxe v spolupráci s organizáciami pôsobiacimi v tejto oblasti,
- hľadania spôsobov a prostriedkov zabezpečujúcich jednotný výklad a použitie medzinárodných konvencií (dohovorov) a jednotných zákonov v oblasti medzinárodného obchodu,
- zhromažďovania a šírenia informácií o obsahu vnútroštátnych právnych poriadkov štátov vrátane precedentného práva v oblasti medzinárodného obchodu,
- vytvárania a posilňovania spolupráce s Konferenciou OSN o obchode a rozvoji, s inými orgánmi OSN a špeciálnymi organizáciami zaoberajúcimi sa problémami medzinárodného obchodu,
- použitia iných nástrojov, užitočných na plnenie úloh Komisie.

4 Členská základňa Komisie

Členovia Komisie sa volia spomedzi členov OSN. Zo začiatku členskú základňu Komisie tvorilo 29 štátov. Na základe rozhodnutia Valného zhromaždenia OSN [Rezolúcia 3108 (XXVIII)] v roku 1973 sa rozšírila na 36 štátov a v roku 2002 na základe ďalšieho rozhodnutia (Rezolúcia 57/20¹⁰⁷) na 60 štátov. Predmetné rozšírenie členskej základne svedčí o tom, že sa zvýšil počet štátov, ktoré participovali na prácach Komisie, avšak v tom čase neboli jej členmi.

Keďže v členskej základni Komisie musia byť zastúpené rôzne geografické regióny a základné ekonomické a právne systémy sveta, z celkového počtu 60 členov 14 štátov zastupujú Afriku, 14 Áziu, 8 štátov Východnú Európu, 10 Latinskú Ameriku a Karibský región, 14 Západnú Európu. Valné zhromaždenie OSN volí členov Komisie na 6 rokov.

Práce Komisie sa organizujú a vykonávajú na troch úrovniach:

- samotnej Komisie, niekedy sa uvádza Komisia, ktorá každoročne zasadá v pléne,
- medzivládnych pracovných skupín, ktoré sa a priori zaoberajú rozpracovaním tém tvoriacich program prác Komisie,
- sekretariátu, ktorý pomáha Komisie a jej pracovným skupinám v príprave a realizácii prác.

Väčšinu svojich kompetencií vykonáva Komisia na každoročných zasadnutiach, ktoré sa zvolávajú vo Viedni a v New Yorku. Programom zasadnutí je najmä:

- dokončenie príprav a prijatie návrhu príslušného textu, ktorý pracovné skupiny doručili Komisii,
- prerokovanie správ pracovných skupín počas realizácie príslušných projektov,
- voľba tém pre budúce práce a výskum,

---

¹⁰⁶Ods. 8, oddiel II Rezolúcie 2205 (XXI) Valného zhromaždenia OSN.

¹⁰⁷Rozhodnutie o rozšírení nadobudlo platnosť v deň začatia 37. zasadnutia Komisie v roku 2004.

- sledovanie zmien v Precedentnom práve textov Komisie (CLOUT)¹⁰⁸, proces prijatia právnych dokumentov Komisie a nástrojov na podnecovanie ich použitia,
- prerokovanie rezolúcií Valného zhromaždenia OSN týkajúcich sa činnosti Komisie,
- administratívne otázky.

Okrem členských štátov Komisii na každoročné zasadnutia alebo zasadnutia pracovných skupín v úlohe pozorovateľov sa pozývajú členské štáty OSN, ktoré nie sú členmi Komisie a medzinárodné a regionálne organizácie (vládne a mimovládne), ktoré prejavujú záujem o otázky, ktoré sú predmetom rokovaní.

V súlade s Rezolúciou 2205 (XXI) Valného zhromaždenia OSN sa každoročná správa o činnosti Komisie zasiela Konferencii Spojených národov pre obchod a rozvoj(UNCTAD) na prerokovanie a vnesenie pripomienok.

Základné prípravné práce o otázkach, uvedených v rokovacom programe Komisie vykonávajú pracovné skupiny, ktoré zasadajú raz alebo dvakrát ročne a podávajú Komisii správu o svojej činnosti. Komisia vytvorila šesť pracovných skupín, ktorými sú:

- pracovná skupina I- pre obstarávanie,
- pracovná skupina II- pre rozhodcovské a zmierovacie konania,
- pracovná skupina III- pre riešenie sporov online,
- pracovná skupina IV- pre elektronický obchod,
- pracovná skupina V- pre právne texty v otázke platobnej neschopnosti,
- pracovná skupina VI- pre zabezpečovacie inštitúty.

Členom každej pracovnej skupiny je zástupca členského štátu Komisie.

5 Metódy práce Komisie

Komisia sa zaoberá prípravou rôznych normatívnych dokumentov: konvencií, vzorových (modelových) zákonov, odporúčaní pre zákonodarné orgány a vzorových textov.

Medzinárodné dohovory (zmluvy)

Cieľom väčšiny dohovorov (zmlúv), prijatých na pôde Komisie je unifikácia práva na základe stanovenia konkrétnych právnych záväzkov. Na to, aby sa štát stal zmluvnou stranou medzinárodného dohovoru je povinný uložiť ratifikačnú listinu alebo listinu o pristúpení, ktorá má záväzný charakter, depozitárovi príslušnej medzinárodnej zmluvy¹⁰⁹. Nadobudnutie platnosti medzinárodnej zmluvy závisí od uloženia určitého minimálneho počtu ratifikačných listín. Predmetná metóda práce sa používa najmä vtedy, keď cieľom Komisie je zabezpečiť vysokú úroveň jednotnosti právnych poriadkov členských štátov, v dôsledku čoho klesá potreba zisťovať obsah právneho poriadku iného členského štátu. Medzinárodný záväzok, ktorý preberá príslušný štát pri podpísaní medzinárodnej zmluvy zaručuje súlad právneho poriadku tohto štátu s ustanoveniami príslušnej medzinárodnej zmluvy. Avšak samotná medzinárodná zmluva nie je pre participujúce štáty pružná, s výnimkou prípadov, keď medzinárodná zmluva pripúšťa použitie výhrad¹¹⁰.

¹⁰⁸ http://www.uncitral.org/uncitral/en/case_law.html

¹⁰⁹ Depozitárom medzinárodných dohovorov(konvencií) Komisie je generálny tajomník OSN

¹¹⁰ V medzinárodných zmluvách prijatých na pôde Komisie sa pripúšťa iba vo vzťahu k menej podstatným ustanoveniam zmluvy, napr. Dohovor OSN o zmluvách o medzinárodnej kúpe tovaru (čl. 92-96).

Na pôde Komisie boli vypracované nasledovné medzinárodné zmluvy:
Dohovor o premlčaní pri medzinárodnej kúpe tovaru z roku 1974 (doplnený protokolom z roku 1980); Dohovor OSN o preprave tovaru na mori (Hamburské pravidlá) z roku 1978;
Dohovor OSN o zmluvách o medzinárodnej kúpe tovaru z roku 1980;
Dohovor OSN o medzinárodnej cudzej zmenke a medzinárodnej vlastnej zmenke z roku 1988;
Dohovor OSN o postúpení pohľadávok v medzinárodnom obchode z roku 2001;
Dohovor OSN o použití elektronickej komunikácie v medzinárodných zmluvách z roku 2005.

Modelové zákony

Modelový zákon predstavuje normatívny text, ktorý sa odporúča štátu zapracovať do jeho vnútroštátneho právneho poriadku. Modelový zákon je nástrojom modernizácie a harmonizácie vnútroštátnych právnych poriadkov v prípadoch, keď sa predpokladá, že štáty budú chcieť alebo potrebovať vniesť zmeny do textu modelového zákona s cieľom zohľadniť miestne požiadavky, ktoré sa líšia v závislosti od právneho poriadku alebo iných okolností, alebo v prípadoch, ak rigidná unifikácia nie je nevyhnutná alebo žiadaná. Práve vďaka tejto pružnosti modelový zákon sa prijíma jednoduchšie ako iný druh textu, obsahujúci konkrétne povinnosti, ktoré sa nedajú meniť, a preto prijateľnosť modelového zákona v porovnaní s medzinárodnými dohovormi je väčšia. Napriek uvedenej pružnosti sa štátom odporúča pri preberaní (repcii) modelového zákona vnášať do vnútroštátneho právneho poriadku minimálne množstvo zmien. Je to najmä z dôvodu zvýšenia možnosti dosiahnuť pozitívnu úroveň unifikácie a zabezpečiť stabilitu vo vzťahoch. Na rozdiel od medzinárodných dohovorov, na ktorých prijatie je potrebné zvolať medzinárodnú diplomatickú konferenciu, modelové zákony sa vypracúvajú a prijímajú na každoročnom zasadnutí Komisie. V ostatnom období pri vypracovaní modelových zákonov sa Komisia zároveň zaoberala aj vypracovaním „návodu na recepciu“, v ktorom sa uvádzala história vypracovania textu a výkladové pravidlá, s cieľom pomôcť vládam a zákonodarným orgánom pri jeho používaní.

Prvým modelovým zákonom, ktorý bol prijatý na pôde Komisie bol Modelový zákon o medzinárodnej obchodnej arbitráži z roku 1985. Neskôr boli prijaté: Modelový zákon o medzinárodných úverových prevodoch (1992), Modelový zákon o elektronickej obchode (1996) a Modelový zákon o elektronickej podpise (2001). V roku 2002 bol prijatý Modelový zákon o medzinárodnom obchodnom zmierovacom konaní.

Zákonodarné zásady a odporúčania

V niektorých prípadoch vypracovanie medzinárodného dohovoru alebo modelového zákona nie je celkom možné a vhodné pre rozdielnosť metód a spôsobov riešenia niektorých otázok alebo nemožnosť dosiahnuť konsenzus v podstatných bodoch. V týchto prípadoch je vhodnejšie odstúpiť od myšlienky vypracovať jednotný text, a namiesto toho zvoliť spôsob vypracovania súboru zásad alebo odporúčaní pre zákonodarné orgány. Uvedený súbor zásad a odporúčaní slúži ako určitý štandard, na základe ktorého vlády a zákonodarné orgány zhodnotia aktuálnosť a použiteľnosť platných právnych predpisov a v prípade potreby novelizujú alebo prijímajú nové právne predpisy.

Unifikácia hmotnoprávnych pravidiel medzinárodného obchodného styku nie je jedinou oblasťou aktivity Komisie. Činnosť Komisie sa zameriava aj na prípravu jednotných pravidiel v procesnej oblasti, a to predovšetkým v oblasti arbitrážneho a zmierovacieho konania v medzinárodnom obchodnom styku¹¹¹. Najvýznamnejšími výsledkami práce v tejto oblasti sú: Dohovor o uznaní a výkone cudzích rozhodcovských nálezov z roku 1958;
Rozhodcovské pravidlá z roku 1976;
Zmierovacie pravidlá z roku 1980;

---

¹¹¹Křučka, J. *Miesto a úloha medzinárodného práva v medzinárodnom obchodnom styku*. Právny obzor, č. 4, 2005, s. 303

Modelový zákon o medzinárodnej obchodnej arbitráži z roku 1985;
Modelový zákon o medzinárodnom obchodnom zmierovacom konaní z roku 2002;
Rozhodcovské pravidlá UNCITRALu (revízia z roku 2010)¹¹².

ZÁVER

Štáty a medzinárodné organizácie majú v medzinárodných obchodných vzťahoch významnú úlohu. Vystupujú ako tvorcovia medzinárodných zmlúv, ktoré sú dôležitým prameňom medzinárodného obchodného práva a stanoveným spôsobom zabezpečujú dodržiavanie týchto zmlúv. V určitých prípadoch sú adresátmi noriem, ktoré sú obsiahnuté v uvedených medzinárodných zmluvách. Významná je aj aktivita štátov ako členov medzinárodných organizácií a iných združení v oblasti medzinárodného obchodu. Medzinárodné obchodné zmluvy obsahujú právnu úpravu, ktorá vytvára rámec na realizáciu vlastných obchodných a hospodárskych stykov medzi subjektmi obchodných vzťahov. Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo má dôležitú úlohu v procese harmonizácie, unifikácie, jednotného výkladu a aplikácie noriem medzinárodného obchodného práva. Ide o medzinárodnú organizáciu, kde sa prijalo množstvo medzinárodných zmlúv a modelových zákonov, z ktorých najvýznamnejšími sú najmä Dohovor OSN o zmluvách o medzinárodnej kúpe tovaru z roku 1980 (zmluvnou stranou tohto dohovoru je 76 štátov) a Modelový zákon o medzinárodnej obchodnej arbitráži z roku 1985 (na ustanovenia predmetného zákona sa najčastejšie odvolávajú zmluvné strany v prípade použitia rozhodcovskej, resp. eskalačnej doložky).

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ANUFRIEVA, L. et al.: *Medzinárodné právo súkromné* [Международное частное право]: Учебник. Prospekt, 2006. ISBN 5-482-00708-1. s. 687.
2. ČEPELKA, Č – ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. EUROLEXBOHEMIA, Praha, 2003. ISBN 80-86432-57-2. s. 761.
3. KLUČKA, J.: *Miesto a úloha medzinárodného práva v medzinárodnom obchodnom styku*. Právny obzor, č. 4, 2005. ISSN 0032-6984. s. 16-20.
4. MRÁZ, S.: *Medzinárodné právo veřejné*. Banská Bystrica, 2007, ISBN 978-80-8083-541-7. s. 559.
5. POPONDUPOLO, V.F. *Medzinárodné obchodné právo*[Международное торговое право]. Moskva: Omega. 2005. ISBN 5-98119-440-5. s. 466.
6. WAISOVÁ, Š.: *Mezinárodní organizace a režimy*. Eurolex Bohemia 2003. ISBN 80-86432-46-7. s. 87.

Internetové zdroje:

http://www.uncitral.org/uncitral/en/about_us.html
<http://www.justice.gov.sk>

KONTAKT

JUDr. Halina Martyniv, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: martyniv@euba.sk

---

¹¹²Predmetné pravidlá nadobudli platnosť 15. augusta 2010. Obsahujú ustanovenie upravujúce viacstranné spory a vstup tretích strán do rozhodcovského konania, zodpovednosť a postup pri vznesení námietok proti rozhodcom, ktorý ich vymenoval menovací orgán, rozhodovanie pri neúplnom počte rozhodcov, „rozumnej výšky“ nákladov rozhodcovského konania a postup určovania celkových nákladov rozhodcovského konania, postavenia a kompetencií orgánu pre menovanie rozhodcov.

DISKUSIE

TEÓRIE ANALYZUJÚCE PRIAME INVESTÍCIE POCHÁDZAJÚCE Z ROZVOJOVÝCH KRAJÍN¹¹³

Ing. Nóra Szikorová, Ing. Martin Grančay, PhD.

ABSTRAKT

Cieľom článku je analyzovať motívy firiem pochádzajúcich z rozvojových krajín investovať v zahraničí na základe jednotlivých teórií, venujúcich sa tejto problematike. Prvé teórie vychádzajú z komparatívnych výhod jednotlivých štátov, ich interpretácia sa však líši. Neskoršie teórie aplikujú motívy platné pre hospodársky vyspelé ekonomiky aj na rozvojové. John Dunning sa snažil o vytvorenie všeobecne platnej teórie a zjednotenie predchádzajúcej názorovej rozmanitosti vo svojich publikáciách. Aplikáciou Dunningových teórií sa zaoberali neskorší ekonómovia. Empirické štúdie niektorých štátov jeho teórie potvrdili, sú však prípady, keď jeho teória nie je aplikovateľná. V závere práce sú vyzdvihnuté teórie Yeunga a Ozawu, ktoré ponúkajú alternatívny pohľad k Dunningovej teórii OLI na motívy investovania firiem z rozvojových krajín. Vysvetlenie investícií z rozvojových do hospodársky vyspelých krajín však stále zostáva predmetom ďalšieho skúmania.

Kľúčové slová: priame investície v zahraničí, dráha investičného rozvoja, Dunningova teória OLI, eklektická teória, monopolistické výhody firiem

ABSTRACT

The aim of the paper is to analyse third world outward direct investment (ODI) motives on the basis of current theories. First theories depict comparative advantages as the main reason why companies in developing countries seek opportunities abroad. Later theories applied motives of ODI from developed countries to ODI from developing countries. John Dunning tried to create a universal theory, applicable for every case. Later studies have proved the validity of his OLI theorem in many countries. However, numerous examples also dispute the applicability of it. Ozawa and Yeung offer an alternative perspective to Dunning's OLI theorem. Explaining ODI from developing countries to developed countries still remains a difficult challenge for mainstream theory of FDI.

Key words: Outward Direct Investment, investment development path, eclectic theory, Dunning's OLI theorem, monopolistic advantages

JEL KLASIFIKÁCIA: F21

ÚVOD

Silná ekonomická pozícia USA a Veľkej Británie po druhej svetovej vojne bola podnetom pre vedcov, ktorí začali skúmať priame investície v zahraničí prúdiace z týchto dvoch krajín. V období medzi 60-tymi a 80-tymi rokmi 20. storočia vznikla väčšina dominantných

---

¹¹³ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA číslo 1/0911/11 „Štyri slobody pohybu v Európskej únii“ Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmily Lipkovej, CSc.

teórii o priamych zahraničných investíciách. PIZ pochádzajúce z rozvojových krajín sa v tomto období vyskytovali len ojedinele. Hongkong, Bermudy a ďalšie daňové raje by sa dali uviesť ako príklady PIZ rozvojových krajín, tieto však v skutočnosti boli investíciami dcérskych spoločností zahraničných TNK kvôli administratívnym a daňovým výhodám, a teda reálne išlo o investície pochádzajúce z hospodársky vyspelých krajín.¹¹⁴ V polovici 70-tych rokov existovalo 24 TNK z rozvojových krajín, z toho 9 bolo z Južnej Kórey, po dve z Brazílie, Indie a Taiwanu a po jednej z Holandských Antíl, Izraelu, Argentíny, Čile, Kolumbie, Kuvajtu, Mexika, Filipín a z Venezuely.¹¹⁵ Nárast PIZ z rozvojových krajín bol zaznamenaný až od 80-tych rokov, keď sa niektoré rozvojové krajiny dostali na taký stupeň industrializácie, že ich firmy boli motivované a schopné investovať aj za hranicami svojej krajiny. V tomto období vzniká prvá vlna teórií analyzujúcich existenciu PIZ pochádzajúcich z rozvojových krajín.

1 Teórie vychádzajúce z komparatívnych výhod krajín

Prvý, kto odštartoval výskum PIZ z rozvojového sveta bol **Donald J. Lecraw**. Vo svojej publikácii „Priame investície firmami z menej rozvinutých krajín“ z roku 1977 sa pokúsil pomocou analýzy výsledkov dotazníkov, ktoré poslal do 200 domácich ako aj zahraničných firiem v Thajsku, o ich charakteristiku.¹¹⁶ Dospel k záverom, že investori z rozvojových krajín používajú najmä technológie náročné na pracovnú silu, uprednostňujú menšinový podiel v tzv. *joint ventures* a snažia sa o vytvorenie priateľských vzťahov, etnických a sociálnych sietí v krajinách, kde investujú s cieľom uľahčiť prístup k informáciám. Ich firmy v zahraničí sú menej závislé od materskej firmy a vyrábajú pre domácich aj zahraničných spotrebiteľov. Neskôr vo svojej ďalšej publikácii¹¹⁷ identifikoval komparatívne výhody, ktorými si podniky z rozvojových krajín konkurujú na medzinárodnej scéne, ako napríklad cena a malovýroba produktov náročných na pracovnú silu. Identifikoval tiež dôvody ktoré ich vedú k alokácii svojich investícií v zahraničí: tieto firmy motivuje možnosť výroby produktov, čo najviac využiteľných v host'ovskej krajine prostredníctvom flexibilných technológií.

Po zverejnení Dunningovej OLI paradigmy v roku 1977 začali teoretici skúmať motívy rozvojových krajín investovať v zahraničí. **Louis T. Wells** vo svojej publikácii z roku 1983 (*Third World Multinationals: The Rise of Foreign Investments from Developing Countries*) rozpracoval Lecrawovu myšlienku komparatívnych výhod PIZ rozvojových krajín a ďalej skúmal dôvody, prečo sa firmy v jednotlivých rozvojových krajinách rozhodli investovať v zahraničí namiesto jednoduchšej cesty, a to exportu. Dôvodov uvádza niekoľko: tarifné bariéry, transportné náklady, obmedzenia importu, motivácia manažérov cestovať do zahraničia, upevňovanie kultúrnych a etnických väzieb, či využitie komparatívnych výhod krajiny. Firmy z rozvojového sveta spočiatku uprednostňujú menej riskantný export pred PIZ, neskôr im však export pripadal príliš obmedzujúci, práve z vyššie uvedených dôvodov. Wells porovnáva rozdiely v zahraničných investíciách firmami z hospodársky vyspelých štátov s firmami z rozvojových krajín. TNK rozvojových štátov majú komparatívne nevýhody, ako napr. zastarané technológie, ktoré môžu exportovať len do najmenej rozvinutých štátov, limitované informácie o zahraničných trhoch, či neznáme obchodné značky v porovnaní s tými

---

¹¹⁴ Špecifickým príkladom je Japonsko, ktorého PIZ sa do 70-tych rokov koncentrovali v rozvojových krajinách s cieľom hľadať zdroje a až postupne sa preorientovali na hospodársky vyspelé štáty s cieľom vyrábať tovary dlhodobej spotreby pre ich trhy.

¹¹⁵ DUNNING, J.H., PEARCE, R.D.: *The World's Largest Industrial Enterprises*, 1985.

¹¹⁶ LECRAW, D. J.: *Direct Investment by Firms from Less Developed Countries*, 1977.

¹¹⁷ LECRAW, D. J.: *Outward Direct Investment by Indonesian Firms: Motivation and Effects*, 1993.

z vyspelých krajín.¹¹⁸ Ich výhodou podľa neho je rovnako ako podľa Lecrawa malý trh a lacná pracovná sila, ktorá sa dá využiť na uspokojenie trhov krajín závislých od lacných statkov, čím vznikajú výhody z malovýroby.¹¹⁹ Wells ako ďalšie špecifické výhody rozvojových krajín v porovnaní s hospodársky vyspelými štátmi v oblasti priamych investícií v zahraničí považuje aj nižšie náklady na manažment a väčšiu autonómiu dcérskych firiem, použitie menšieho počtu strojov a zariadení, ktoré sú určené výlučne len na jeden účel, čo umožňuje širšie využitie technológií host'ovskej krajiny; výrobu univerzálnych výrobkov, ktoré sa dajú viac využiť aj v iných odvetviach; menšiu špecializáciu firiem, ktorá viac zodpovedá malému trhu rozvojovej krajiny; a možnosť rýchlejšej reakcie firiem v prípade zmeny dopytu po statkoch vďaka univerzálnosti výroby a strojov.

Wells doplnil Vernonovu teóriu životného cyklu výrobkov, ktorá postupom času aj podľa samotného Vernona strácala význam pri jej aplikácii na hospodársky vyspelé štáty. Jej podstatou je, že ak sa v krajine zvýši HDP na hlavu obyvateľa a dopyt po vysoko kvalitných výrobkoch, jej firmy nadobúdajú špecifické výhody prostredníctvom imitácií a prispôsobenia technológií svojim potrebám, čo ústi do investovania samotných firiem v zahraničí. Wells aplikoval Vernonovu teóriu na krajiny rozvojového sveta, ktorých zahraničné investície smerujú vo všeobecnosti do krajín s ešte nižšou úrovňou rozvoja. Špecifické výhody týchto firiem nespočívajú v technológiách, ale v schopnosti využiť lacnú pracovnú silu a modifikovať výrobné technológie miesto produktu. Ich inovácie spočívajú v novom spôsobe výroby, väčšinou v menších objemoch, na rozdiel od masovej výroby v USA nenáročnej na prácu, alebo od výroby v Európe s vysokým stupňom využitia každej jednotky kapitálu a suroviny. Wells charakterizoval firmy z rozvojových krajín ako flexibilné firmy, ktoré sa sústreďujú na malovýrobu predovšetkým pomocou vlastných zdrojov. Výdavky na investície do vedy a výskumu sú v týchto firmách minimálne. Sústreďujú sa na univerzálne výrobky s nízkou diferenciaciou atribútov.

Technologické inovácie, ktoré sú predpokladom teórie životného cyklu výrobku sa v týchto firmách objavujú ako imitácie, prispôsobenie zahraničných technológií potrebám menšieho domáceho trhu a využitie lokálnych zdrojov na náhradu importu. Práve toto je podľa neho konečnou fázou životného cyklu výrobku. Nedostatkom tejto teórie je prílišné zovšeobecnenie, ktoré neberie do úvahy obrovské rozdiely medzi jednotlivými rozvojovými krajinami a vylúčenie pôvodného technologického potenciálu rozvojových krajín.

Sanjaya Lall je zástancom opačnej idey a Wellsovu myšlienku o komparatívnych výhodách týkajúcich sa malovýroby a lacnej pracovnej sily kritizoval vo svojom diele *The New Multinationals: The Spread of Third World Enterprises*. Tvrdil, že malovýroba nemusí byť komparatívnou výhodou rozvojovej krajiny, ale je ňou znalosť lokálnych trhov, ktorá sa dá ešte viac rozvinúť podporou vedy, výskumu a vzdelávania v danej krajine. Technologické zmeny sú vyvolané vedeckým a trhovým pokrokom a sú neodvratiteľné. Ovplyvňujú nielen inovatívnu firmu, ale aj celý rad ďalších firiem a odvetví, pretože zastarané technológie už nie je možné efektívne využívať potom, čo sa nové technológie etablovali.

Lall skúmal americké výrobné firmy v zahraničí a na základe tejto analýzy dospel k záveru, že to, do akej miery je krajina angažovaná v zahraničí, závisí od jej monopolistických výhod, ako sú technológie, produktová diferenciacia, úspory z rozsahu a ľudský kapitál. V prípade rozvojových krajín sa technológie a inovácie prejavujú vo forme adaptácie importovaných technológií, zlepšenia zastaraných technológií alebo importovaných

---

¹¹⁸ WELLS, L.T.: *Third World Multinationals: The Rise of Foreign Investments from Developing Countries*, 1983.

¹¹⁹ V období, keď Wells toto dielo písal, populačná explózia rozvojových štátov nebola taká ako v súčasnosti, preto pokladal ich trhy za malé a využitie lacnej pracovnej sily krajiny bolo stále výhodnejšie ako strojová veľkovýroba.

výrobkov, zdokonalenia domácich výrobkov a transformácie veľkovýrobných techník na malovýrobu. Technologické inovácie firiem z rozvojových krajín sa stávajú ich špecifickými výhodami, ktoré sú do veľkej miery využiteľné v zahraničí vďaka PIZ. Kombináciu technologickej a produktovej diferenciacie považuje za najdôležitejšie monopolistické výhody amerických výrobných firiem. Úspory z rozsahu a ľudský kapitál majú tiež určitý vplyv na export a PIZ krajiny, ale ich vplyv je podľa jeho analýz menší. Lall tiež tvrdil, že kapitál má zanedbateľný vplyv na zahraničnú angažovanosť krajiny.

Prejav a pôvod monopolistických výhod krajín podľa Lalla znázorňujú tabuľky 1.1 a 1.2:

Tabuľka 1.1 Zdroje monopolistických výhod

Hospodársky vyspelé krajiny	Rozvojové krajiny
Veľké firmy	Konzorcium podnikov
Prístup ku kapitálovým trhom	-
Technológie	Technológie prispôsobené potrebám RK
Produktová diferenciacia	(Občasná) produktová diferenciacia
Iné marketingové know-how	Iné marketingové zručnosti
Manažérske zručnosti, komplexné organizácie	Manažment prispôsobený podmienkam RK
Prístup k nízkonákladovým vstupom	Nízkonákladové vstupy (predovšetkým na manažment a technikov)
Vertikálna kontrola nad trhom tovarov a služieb a nad trhom výrobných faktorov	Etnické výhody
Preferencia hostiteľskej vlády	Preferencia hostiteľskej vlády

Zdroj: Lall, S.: *The New Multinationals...*, 1983, s.7.

Tabuľka 1.2 Prejavy monopolistických výhod

Cenové výhody:	Necenové výhody:	Čiastkové výhody kombinované s chýbajúcimi elementmi z:	Celkové výhody
Nediferencované spotrebiteľské a výrobné statky	Diferencované spotrebiteľské statky	Firiem z tretích krajín	
	Diferencované medziprodukty	Inej firmy z domácej krajiny	
	Diferencované kapitálové statky	Firmy z hostiteľskej krajiny	

Zdroj: Lall, S.: *The New Multinationals...*, 1983, s.7.

Lall tvrdil, že komparatívne výhody rozvojových krajín sa menia a postupom času sú tieto schopné vyrábať čoraz sofistikovanejšie statky. Pramenia buď zo schopnosti vyrobiť jedinečné produkty, z inovácií, ktoré iné krajiny nie sú schopné nasledovať alebo z histórie. Zdroj komparatívnych výhod je u každej krajiny odlišný. Počet inovatívnych firiem z rozvojových krajín neustále rastie. Inovácie v týchto firmách sú zdrojom vzniku nových TNK. Mnohé z Lallovyh myšlienok o vyše 20 rokov neskôr testovali a potvrdili odborní pracovníci z UNCTAD pri vypracovávaní *World Investment Report 2006 (WIR 2006)*.¹²⁰

¹²⁰ MIRZA H., MIROUX A.: Third World Multinationals Revisited. In: *UNCTAD conference: Meeting of Experts on "FDI, Technology and Competitiveness"*: Ženeva, 2007.

Mnohí autori sa snažia aplikovať teórie platné pre PIZ z hospodársky vyspelých štátov na rozvojové krajiny, napr. **Patrice Riemens**. On tvrdí, že nie je rozdiel v motívoch investícií medzi transnacionálnymi korporáciami hospodársky vyspelých a rozvojových krajín. Nedokonalosť trhov a obchodné bariéry viedli k založeniu TNK rovnako v rozvojových, ako aj rozvinutých krajinách sveta.¹²¹ Rozvojové krajiny majú však tú výhodu, že ich firmy ľahšie vedia prispôbiť technológie menšiemu trhu s využitím lacnej pracovnej sily namiesto strojov.

Estrella Tolentinová vo svojej publikácii *Technological innovation and Third World Multinationals* kombinuje Vernonovu teóriu životného cyklu výrobku a Lallove výsledky výskumu a prichádza k záveru, že firmy z rozvojových krajín si volia cestu investícií v zahraničí z dôvodu rozširovania ich špecifických výhod založených na imitovaných a inovovaných technológiách.¹²² PIZ jednotlivých krajín sa menia v procese ekonomického rozvoja krajiny. Spočiatku sú založené na hľadaní zdrojov a výrobe jednoduchých výrobkov v rozvojových krajinách, čo je odzrkadlením ich obmedzeného technologického vybavenia. Podľa Tolentinovej krajiny v prvotnej fáze technologického rozvoja ťažia zo špecifických výhod štátov a získavajú skúsenosti zo spracovávanía zdrojov, ktoré sú prítomné v domácej alebo v hosťovskej ekonomike. Táto teória technologickej akumulácie vysvetľuje, že čím sú krajiny rozvinutejšie a čím majú viac skúseností so zahraničnými investíciami, o to komplexnejšími a významnejšími sa stávajú ich priame investície v zahraničí. Firma má najnižšie náklady na technológie, ak ich imituje alebo kúpi a následne prispôbí vlastným potrebám. Praktizovaním tejto stratégie sa firmy z rozvojových krajín stávajú závislými od zahraničných technológií. Investovaním do vedy a výskumu sa však už niektorým z nich podarilo dobehnúť hospodársky vyspelé štáty.

2 Dunningov prínos k teoretickej analýze priamych investícií pochádzajúcich z rozvojových krajín

V 90-tych rokoch po Uruguajskom kole GATT a liberalizácii medzinárodného obchodu sa zmenili aj trendy v dopyte po tovaroch a službách, v počte transnacionálnych korporácií, v motívoch a smerovaní PZI, ako aj v komparatívnych výhodách jednotlivých štátov. V oblasti výroby sa niektoré rozvojové krajiny začali postupne orientovať na sektory s vyššou pridanou hodnotou, napr. automobilový, elektrotechnický priemysel, resp. v prípade novoindustrializovaných krajín juhovýchodnej Ázie telekomunikačné siete. Tieto krajiny sa tak postupne odklonili od znižovania nezamestnanosti rozsiahlym zamestnávaním lacnej pracovnej sily, od hľadania nových odbytov pre svoje prvovýrobky, či naopak od investovania v krajinách bohatých na nerastné suroviny na krajiny, kde mali možnosť získať technológie a know-how. Z hľadiska geografického rozloženia sa preto rozvojové krajiny začali orientovať aj na krajiny mimo svojho regiónu a aj na hospodársky vyspelé štáty. Lákavým cieľom pre ich PIZ sa stali USA a Európa. Vďaka obrovskému prílevu PZI do krajín juhovýchodnej Ázie od 80-tych rokov, ich proexportnej orientácii, podnikavosti a konfuciánskemu prístupu, tieto krajiny nadobudli také komparatívne výhody, ktoré spolu s rastom miezd a podporou vlád a bankového systému vyvolali náhly vzostup ich investícií v zahraničí.¹²³

John H. Dunning túto skutočnosť vysvetľuje v teórii „dráhy investičného rozvoja“ (*Investment Development Path- IDP*). Predpokladá, že existuje príčinný vzťah medzi čistými priamymi investíciami smerujúcimi do zahraničia a ekonomickou úrovňou krajiny, pričom ekonomický rozvoj je funkciou štrukturálnych zmien, ktoré ovplyvňujú PZI smerujúce dnu aj

---

¹²¹ RIEMENS, P.: *On the Foreign Operations of Third World Firms. A study about the background and consequences of 'Third World Multinationals'*, 1989, s 3.

¹²² TOLENTINO E.E.: *Technological Innovation and Third World Multinationals*, 1993.

¹²³ DUNNING J. H.: *Global Capitalism at Bay?*, 2001, s 259.

von z krajiny, teda stavu čistých priamych zahraničných investícií smerujúcich do zahraničia (*NOIP – net outward investment position*)¹²⁴. Krajina, podľa Dunninga, prechádza piatimi vývojovými fázami pri investovaní do zahraničia. Tento postup je výsledkom zmien špecifických výhod firmy, štátov a výhod internacionalizácie (OLI).¹²⁵ V prvej vývojovej fáze sa nachádzajú krajiny, ktoré nie sú atraktívne pre zahraničných investorov kvôli zlej infraštruktúre, nekvalifikovanej pracovnej sile a slabému dopytu. Firmy týchto krajín nemajú nijaké špecifické výhody na investovanie v zahraničí. Pokiaľ sa vláda krajiny rozhodne investovať do infraštruktúry a vzrastie dopyt po tovaroch a službách, krajina sa stane atraktívnou pre zahraničných investorov, ktorých investície začnú prúdiť do výroby spotrebných statkov. Krajina postupne prechádza do druhej fázy rozvoja, keď rast tokov PZI je vyšší ako jej hospodársky rast. V tejto fáze sú investície v zahraničí takmer stále nulové, keďže firmy ešte nedisponujú špecifickými výhodami využiteľnými v zahraničí. Je nutný zásah vlády napr. prostredníctvom dotácií. V tretej fáze ekonomického rozvoja radikálne klesajú zásoby PZI v krajine kvôli rastúcej konkurencieschopnosti domácich firiem, ktoré postupne samé investujú v zahraničí. Domáce firmy začínajú nadobúdať špecifické výhody a primárne investujú v krajinách bohatých na nerastné suroviny, ktoré sú potenciálnym odbytovým trhom pre ich statky. Celkové množstvo PZI v krajine je ešte stále väčšie ako PIZ krajiny, tento rozdiel sa však už znižuje. K zlomu prichádza v štvrtej fáze, keď hodnota čistých priamych investícií smerujúcich do zahraničia (NOIP) sa stáva kladná. Úloha vlády sa mení. Vláda zastáva funkciu dozoru a reguluje nedokonalosti trhu, aby trh mohol fungovať čo najefektívnejšie. V piatej fáze začne hodnota NOIP oscilovať okolo nuly v závislosti od makroekonomického vývoja krajiny. Hospodársky vyspelé štáty sa nachádzajú práve v tejto fáze.¹²⁶

Dunning sa snažil o spojenie názorovej rozmanitosti teoretikov o správaní sa firiem do komplexnej teórie - teórie OLI, podľa ktorej firmy investujú v zahraničí z troch dôvodov. Prvým sú špecifické výhody firiem, ktoré daná firma má v porovnaní s ostatnými (*ownership advantages*), napr. postavenie firmy na trhu, jej veľkosť, značka, ľudský kapitál, goodwill, know-how, technológie, patenty, inovačné kapacity, kvalifikovaní zamestnanci, kapitálové zdroje a pod. Tieto výhody sú špecifické pre danú firmu, bez ohľadu na krajinu pôsobenia, „sú zvyčajne nehmotné a dajú sa presúvať pri nízkych nákladoch.“¹²⁷ Druhým dôvodom sú špecifické výhody štátov, ktoré robia daný štát pre firmu atraktívnym (*location advantages*), napr. dostatok kvalifikovanej pracovnej sily, stabilné podnikateľské prostredie, dobrá infraštruktúra, blízkosť kultúr, nižšie výrobné náklady, nižšie transportné náklady, nerastné bohatstvo, daňové úľavy, malé obchodné prekážky atď. „Výber štátu, kam bude firma investovať, je zložitý proces, pri ktorom sa berú do úvahy ekonomické, sociálne, politické a kultúrne faktory.“¹²⁸ Tretím dôvodom sú výhody z internalizácie (medzinárodného pôsobenia firmy), teda vnútorné faktory, ktoré motivujú firmu investovať (*internalization advantages*). Tými môžu byť napr. pozitívne skúsenosti firmy s medzinárodným podnikaním, dobrá koordinácia medzi materskou spoločnosťou a dcérskými firmami, nízke transakčné náklady, spôsob riadenia firmy a pod. „Ide hlavne o otázku, či sa daná firma spoľahne na už existujúce nezávislé subjekty alebo vytvorí vlastný (vnútrofiremný) systém, ktorý bude mať úplne pod kontrolou.“¹²⁹ Prvý a tretí motív ovplyvňuje rozhodovanie firmy či vôbec investovať v zahraničí, pričom druhý motív je smerodajný pri výbere lokality. Keby firma mala len špecifické výhody, dala by prednosť licenčným zmluvám pred investíciami. Podobne, ak špecifické výhody sú najväčšie v domácej krajine, firma uprednostní domácu výrobu a export.

¹²⁴ NOIP je rozdiel medzi celkovým množstvom PIZ a PZI.

¹²⁵ DUNNING J.H.: Explaining International Production, 1988.

¹²⁶ DUNNING J.H., NARULA R.: Foreign direct investment and governments, 1998, s 2-13.

¹²⁷ LIPKOVÁ Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, 2006, s 311.

¹²⁸ LIPKOVÁ Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, 2006, s 311.

¹²⁹ LIPKOVÁ Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, 2006, s. 311.

Na to, aby firma investovala v zahraničí je teda nutné, aby mala všetky tri motívy. V prípade juhovýchodnej Ázie rast PZI v jednotlivých krajinách regiónu vyvolal vznik špecifických výhod týchto krajín a vyšší sklon zahraničných investorov využiť výhody z medzinárodného pôsobenia pre rozšírenie špecifických výhod svojich firiem.¹³⁰ Teda to, kde sa nachádza krajina na dráhe investičného rozvoja, určujú faktory OLI.

Dunning rozlišuje 2 vlny PIZ z rozvojových krajín, ktoré komparuje s tradičnými PIZ z hospodársky vyspelých štátov. Do prvej vlny zaraďuje krajiny ako India, Filipíny, Argentína, Mexiko a Kolumbia, ktorých prvotné investície v zahraničí začali pred rokom 1980.¹³¹ Novoinustrializované ekonomiky juhovýchodnej Ázie spolu s Čínou poníma ako druhú – pokročilú vlnu, ktorej motívy, špecifické výhody a geografické rozloženie sa líšia od tej prvej ako výsledok „prehĺbenia globalizácie, regionalizácie, dramatických technologických zmien, liberalizácie trhov a založenia regionálnych obchodných zoskupení“¹³². Mnohé krajiny prvej vlny stagnujú v druhej fáze dráhy investičného rozvoja bez znakov zlepšenia ich špecifických výhod a ekonomického rozvoja. Naopak, krajiny druhej vlny sa rýchlo rozvíjajú a zlepšujú svoje konkurenčné výhody. Tento protichodný jav je dôsledkom rastúcej liberalizácie a motivácie hľadať výhody na zahraničných trhoch. Vlády rozvojových krajín sú nútené reštrukturalizovať svoje ekonomiky a vytvárať nové špecifické výhody firiem, aby tie boli schopné prežiť i vo vlastnej krajine kvôli zahraničnej konkurencii. Krajiny druhej vlny to dokázali. Nielen reštrukturalizovali svoje ekonomiky, ale rozšírili svoju zahraničnú angažovanosť i za hranice svojho regiónu. Podľa Dunninga impulzy, ktoré podnietili vlády podniknúť opatrenia boli dva, a to:

- 1, vysoké náklady na vedu a výskum v sektoroch náročných na inovácie, ktoré nútia firmy hľadať úspory z rozsahu, aby obstáli v globálnej konkurencii;
- 2, potreba zlepšenia špecifických výhod firiem, aby dokázali investovať v zahraničí.

Dôvodom stagnácie krajín prvej vlny sú teda nedostatočné alebo chýbajúce opatrenia vlády, podporujúce ekonomický rast a reštrukturalizáciu. V dôsledku liberalizácie obchodu poklesli ich špecifické výhody (L) a postupne aj špecifické výhody firiem (O) z týchto krajín, ktoré boli pôvodne založené na substitúcii importu podporovanej vládou. Krajiny druhej vlny sa nachádzajú v tretej fáze dráhy investičného rozvoja (IDP) a majú ekonomiku založenú na priemysle. Investujú v krajinách prvej a druhej fázy IDP, ktoré majú komparatívne výhody v prírodných zdrojoch a v primárnom sektore ako aj v krajinách štvrtej a piatej fázy, kde hľadajú budúce odbytká pre svoje výrobky. Firmy druhej vlny postupne nadobúdajú znaky tradičných TNK. Jedným z najmarkantnejších odlišovacích znakov medzi PIZ z rozvojových krajín a hospodársky vyspelých štátov podľa Dunninga sú ich cieľové krajiny a motívy. (tab. 1.3)

---

¹³⁰ DUNNING J. H.: *Global Capitalism at Bay?*, 2001, s. 259.

¹³¹ DUNNING, J.H. a kol.: *Globalization, Trade and Foreign Direct Investment*, 1998, s. 266.

¹³² DUNNING, J.H. a kol.: *Globalization, Trade and Foreign Direct Investment*, 1998, s. 257.

Tabuľka 1.3 Charakteristika PIZ v rozličných fázach dráhy investičného rozvoja

	Prvá vlna Fáza 2	Druhá vlna Fáza 3	Tradičné TNK Fáza 4 a 5
Cieľové krajiny	Regionálne PIZ: susedné štáty a ostatné RK	Väčšina PIZ stále regionálne, postupné rozširovanie aj globálne	Globálne PIZ
Motivácia	Hľadanie zdrojov a odbytových trhov v RK	RK: hľadanie zdrojov a odbytových trhov HVŠ: hľadanie výhod a odbytových trhov	Hľadanie efektivity pri využití komparatívnych a konkurenčných výhod krajiny
Typy PIZ	Náročné na nerastných suroviny, malovýroba v ľahkom priemysle	Náročné na nerastné suroviny v RK, hľadanie odbytových trhov v ťažkom priemysle, hľadanie pridanej hodnoty v službách	Náročné na kapitál a znalosti v sektore služieb, pomer kapitálu a práce je závislý od pomeru prírodzenej a umelej hodnoty hostiteľskej krajiny ¹³³
Špecifické výhody	Predovšetkým krajiny pôvodu	Aj krajiny aj firmy	Najmä firmy
Príklady špecifických výhod	1. Konglomerátne vlastníctvo 2. Technológie 3. Manažment prispôsobený podmienkam RK 4. Lacné vstupy 5. Etnické výhody	1. Konglomerátne vlastníctvo 2. Manažment prispôsobený podmienkam RK 3. Lacné vstupy 4. Etnické výhody 5. Produktová diferenciácia 6. Obmedzené marketingové zručnosti 7. Vertikálna kontrola nad trhom výrobných faktorov a produktov 8. Dotovaný kapitál	1. Úspory z rozsahu 2. Prístup ku kapitálovým trhom 3. Technológie 4. Produktová diferenciácia 5. Marketingové know-how 6. Medzinárodné manažérske skúsenosti a zručnosti 7. Globálne vnútrofirémne aktivity 8. Vertikálna kontrola nad trhom výrobných faktorov a produktov

¹³³ Za prirodzenú hodnotu krajiny sa považujú výhody, ktoré má daná krajina vďaka svojim prírodným podmienkam, kultúre, lacnej pracovnej sile, geografickej polohe a veľkosti trhu, ktorými láka investorov. Umelé hodnoty krajiny môžu byť hmotné (finančné a fyzické statky) alebo nehmotné (zručnosti, obchodné vzťahy, informácie, značky, či goodwill) a sú zväčša spojené s firmami. Krajiny majú spočiatku prirodzené hodnoty, ktorými lákajú PZI. Neskôr sa vďaka ekonomickému rastu a technologickému pokroku začínajú tvoriť aj umelé hodnoty. PZI rozvojových krajín sú založené na prirodzených hodnotách krajiny, kým PZI priemyselne vyspelých štátov na umelých (technologických) hodnotách.

Zdroj: DUNNING, J.H. – HOESEL R. – NARULA R.: *Third World Multinationals Revisited: New Development and Theoretical Implications*, 1997, tab. 4. In: DUNNING, John H.: *Globalization, Trade and Foreign Direct Investment*. Oxford: Elsevier, 1998, s 255-286.

3 Teórie nadväzujúce na Dunningovu teóriu

Väčšina teórií od 90-tych rokov nadväzuje na Dunningovu teóriu OLI, ktorú vypracoval koncom 70-tych rokov a dopĺňal ju až do svojej smrti v roku 2009. Mnoho teoretikov rozširovalo a testovalo Dunningovu dráhu investičného rozvoja na rôznych krajinách. Estrella Tolentinová skúmala vzťah NOIP a HDP p.c. na 30 štátoch¹³⁴, Rajneesh Narula na 40¹³⁵ a Claudia Pichl na 18 hospodársky vyspelých štátoch¹³⁶. V časopise UNCTAD *Transnational Corporations* bolo vydaných niekoľko empirických štúdií testujúcich dráhu investičného rozvoja: Christian Bellak ju skúmal na prípade Rakúska¹³⁷, Francisco Castro a Peter Buckley na príklade Portugalska¹³⁸, Fabienne Boudier-Bensebaa na príklade regiónu strednej a východnej Európy¹³⁹. Autori Marian Gorynia, Jan Nowak a Radoslav Wolniak skúmali IDP na prípade Poľska¹⁴⁰, Jeremy Clegg na príklade Veľkej Británie, Edward Graham na USA, Ivo a Udo Zander na Švédsku, Micheele Akoorie na Novom Zélande, José Manuel Campa a Mauro Guillén na Španielsku, atď.¹⁴¹ Dunning túto teóriu sám postupom času dopĺňal a zdokonaľoval. Začal používať sektorový prístup ku PZI aj PIZ a na príklade Južnej Kórey a Taiwanu dokázal, že kým v počiatočných fázach tieto investície prúdia do odlišných sektorov hospodárstva, v 4-tej fáze sú PZI tie, ktoré ovplyvňujú, do ktorých sektorov bude krajina investovať v zahraničí.¹⁴² Štvrtú a piatu fázu ekonomického rozvoja Dunning spolu s Ubedom skúmali aj na vzorke 24 hospodársky vyspelých štátov, kde zistili, že rozdiel medzi týmito dvoma fázami spočíva predovšetkým v slabšej technologickej vybavenosti a infraštruktúre krajín štvrtej fázy, a teda tieto dva faktory sú motorom pohybu po dráhe investičného rozvoja¹⁴³.

Terumoto Ozawa vysvetľuje posun krajín do vyššej úrovne hospodárskeho a investičného rozvoja na základe „dynamickej paradigmy rozvoja pomocou TNK“, podľa ktorej od čias priemyselnej revolúcie je každý výrobok vylepšenou kópiou toho predošlého.¹⁴⁴ Skúmal vzťah PZI a rozvoja krajiny a dospel k záveru, že prostredníctvom nových technológií, ktoré

¹³⁴ TOLENTINO E.E.: *Technological Innovation and Third World Multinationals*, 1993, s 87.

¹³⁵ NARULA R.: *Multinational Investment and Economic Structure...*, 1996, s 44.

¹³⁶ PICHL, C.: *Internationale Investitionen, Entwicklungsniveau und Landesgroesse*, 1989, s 259-266.

¹³⁷ BELLAK, C.: *The Investment Development Path of Austria*, 2000.

¹³⁸ BUCKLEY, P.J., CASTRO F.B.: *The investment development path: the case of Portugal*. In: *Transnational Corporations*, roč. 7, 1998, č. 1, s. 1-13.

¹³⁹ BOUDIER-BENSEBAA F.: *FDI-assisted development in the light of the investment development path paradigm: Evidence from Central and Eastern European countries*. In: *Transnational Corporations*, roč 17, 2008, č.1, s 37-67.

¹⁴⁰ GORYNIA M. a kol.: *Poland's Investment Development Path: In Search of a Synthesis*, 2009, s. 153-174.

¹⁴¹ DUNNING J.H., NARULA R.: *Foreign Direct Investment and Governments*, 1996, s. 42--77.

¹⁴² DUNNING J. H., KIM C., LIN J.: *Incorporating trade into the Investment Development Path: A Case Study of Korea and Taiwan*. In: *Oxford Development Studies*, roč. 29, 2001, č. 2, s. 145-154.

¹⁴³ DUNNING, J.H., UBEDA, F.: *The Investment Development Path of Newly Developing Countries*. In: *International Journal of the Economics of Business*, roč.12, 2005, č.1, s. 123-137.

¹⁴⁴ OZAWA, T.: *Foreign Direct Investment and Economic Development*, 1992, s. 33.

PZI prinášajú do krajiny, tá sa posúva do ďalšieho štádia hospodárskeho rozvoja. Vychádza z Porterovej teórie, ktorý rozdeľuje rozvoj konkurencieschopnosti krajiny 4 etapy: ekonomiku poháňanú výrobnými faktormi, investíciami, inováciami a bohatstvom. Ako príklad uvádza ázijské tigry, ktoré sa pretransformovali z ekonomiky poháňanej výrobnými faktormi na ekonomiku poháňanú investíciami.¹⁴⁵ Ozawa tvrdí, že PZI krajiny sa menia so štrukturálnymi zmenami hospodárstva. Kým ekonomiky založené na výrobných faktoroch sú atraktívne pre PZI hľadajúce lacnú pracovnú silu a nerastné suroviny, ekonomiky poháňané investíciami lákajú investície do kapitálu a kapitálovo náročných statkov a medziproduktov, kým sami investujú v zahraničí, konkrétne v krajinách s lacnejšou pracovnou silou (odvetvia náročné na prácu) a s nerastným bohatstvom (odvetvia náročné na nerastné suroviny). Na druhej strane ekonomiky založené na inováciách lákajú investície do odvetví náročných na technológie a zároveň sami investujú do výroby medziproduktov v zahraničí. Tento proces pokračuje, až kým sa krajina nedostane do štvrtej etapy vývoja, a to do etapy hojnosti. Podľa Ozawových záverov: „ekonomika krajiny sa rozvíja tým, že sa mení jej štruktúra výrobných faktorov a technológií spolu s akumuláciou fyzického a ľudského kapitálu: čím vyšší je hrubý národný produkt krajiny na obyvateľa (*GNP p.c.*), tým vyšší je podiel fyzického a ľudského kapitálu na celkových zdrojoch, a tým vyšší je podiel ľudského kapitálu na celkovom kapitále na obyvateľa.“¹⁴⁶ Jeho teória sa dá vnímať ako komplementárna k Dunningovej IDP.

Jedným z najväčších kritikov eklektickej teórie (Dunningovej teórie OLI) v súvislosti vysvetlením PIZ rozvojových krajín je singapurský ekonóm a profesor na Národnej univerzite Singapuru (*National University of Singapore*) **Henry Wai-Chung Yeung**. Tejto teórii vyčíta, že nezachytáva špecifiká rozvojových krajín a je aplikovateľná len na trhovo rozvinuté ekonomiky, keďže je založená na pozorovaní PIZ amerických a britských firiem.¹⁴⁷ Okrem toho nevysvetľuje, prečo niektoré rozvojové krajiny investujú v USA alebo v iných hospodársky vyspelých štátoch. Yeung ako motívy ich investícií uvádza: možnosť posunu vo výrobnom reťazci, získanie marketingových skúseností, umožnenie transferu technológií, znižovanie dopravných nákladov a prekonanie obchodných prekážok v rámci protekcionizmu.

V porovnaní so začiatkom 80-tych rokov je dnes celkové množstvo PIZ pochádzajúcich z rozvojových krajín viac než 30-násobne vyššie a v súčasnosti predstavujú až 14,5%-ný podiel celkových investícií vo svete.¹⁴⁸ V súčasnosti sú hlavným zdrojom PIZ v rozvojovom svete niektoré krajiny východnej Ázie a Latinskej Ameriky. Pre rozvojové krajiny zahraničné investície v otázke konkurencieschopnosti na medzinárodnej scéne hrajú kľúčovú rolu. Priame zahraničné investície prúdiace do krajiny sú zdrojom nových technológií, štrukturálnych zmien, trhovej konkurencieschopnosti, zahraničného obchodu a vytvárania obchodných vzťahov. Priame investície prúdiace von z krajiny (PIZ) sú zas nevyhnutné pre zlepšenie medzinárodnej konkurencieschopnosti krajiny.¹⁴⁹

ZÁVER

Vzrast priamych investícií rozvojových krajín v zahraničí je sprievodným javom ich ekonomického rozvoja. Od 70-tych rokov 20. storočia, keď sa začali objavovať prvé takéto

---

¹⁴⁵ PORTER M.: *The Competitive Advantage of Nations*, 1990, s. 546.

¹⁴⁶ OZAWA, T.: *Foreign Direct Investment and Economic Development*, 1992, s. 36.

¹⁴⁷ YEUNG, H.W.-Ch.: *Transnational Corporations and Business Networks: Hong Kong Firms in the ASEAN Region*, 1998, s. 3.

¹⁴⁸ UNCTAD: *Handbook of Statistics 2009*. [online]. [cit. 9.9.2010]. Dostupné na internete <<http://stats.unctad.org/Handbook/ReportFolders/reportFolders.aspx>>

¹⁴⁹ DUNNING, John. H., NARULA Rajneesh: *Foreign Direct Investment and governments: Catalysts for Economic Restructuring*, 1996, s. 1-41.

investície, vznikali aj prvé teórie, ktoré sa snažili na empirických štúdiách vysvetliť motívy firiem v rozvojových krajinách pre investovanie v zahraničí. Neskoršie analýzy aplikujú teórie platiace pre motívy firiem z hospodársky vyspelých štátov aj na firmy z rozvojových krajín, najmä Dunningovu eklektickú teóriu a Vernonovu teóriu výrobného cyklu. To, do akej miery sú firmy angažované v zahraničí, závisí predovšetkým od ich komparatívnych výhod. Názory na komparatívne výhody firiem z rozvojových krajín sa medzi uznávanými teoretikmi rôznia. Môžu nimi byť úspory (a iné výhody) z rozsahu, vysoká miera adaptácie novým podmienkam a technológiám, ich následná imitácia, kultúrna a etnická príbuznosť, ktorá umožňuje znižovať náklady, ktoré by firma musela vynaložiť na prieskum trhu. Teória OLI spája jednotlivé názory a ponúka dosiaľ najkomplexnejšie vysvetlenie investičného správania firiem. Jej nedostatkom však je, že bola založená na pozorovaní PIZ z hospodársky vyspelých štátov. Alternatívnym vysvetlením motívov je získanie marketingových skúseností, transfer technológií, znižovanie dopravných nákladov a prekonanie obchodných prekážok. Vysvetlenie PIZ z rozvojových do hospodársky vyspelých krajín však stále zostáva predmetom ďalšieho skúmania.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BELLAK, Christian. 2001. The Investment Development Path of Austria. In: *Transnational Corporations*. ISSN 1014-9562, 2001, vol. 10, no. 2, p. 108-134.
2. BOUDIER-BENSEBAA, Fabienne. 2008. FDI-assisted development in the light of the investment development path paradigm: Evidence from Central and Eastern European countries. In: *Transnational Corporations*. ISSN 1014-9562, 2008, vol. 17, no. 1, p. 37 – 67.
3. BUCKLEY, Peter J., CASTRO, Francis B. 1998. The investment development path: the case of Portugal. In: *Transnational Corporations*. ISSN 1014-9562, 1998, vol. 7, no. 1, p. 1-13.
4. DUDÁŠ, Tomáš et al. 2011. *Svetová ekonomika – sektorový aspekt*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. 266 s. ISBN 978-80-225-3177-1.
5. DUNNING, John H. 1988. *Explaining International Production*. London: Unwin Hyman, 1988. 352 s. ISBN 0044452144.
6. DUNNING, John H. 2001. *Global Capitalism at Bay?* London: Routledge, 2001. 367 s. ISBN 0415238633.
7. DUNNING, John H.: *Globalization, Trade and Foreign Direct Investment*. London: Elsevier, 1998. 297 s. ISBN 0080433693.
8. DUNNING, John H., KIM, Chang Su, LIN, Jyh-Der. 2001. Incorporating trade into the Investment Development Path: A Case Study of Korea and Taiwan. In: *Oxford Development Studies*. ISSN 360-0818, 2001, vol. 29, no. 2, p. 145-154.
9. DUNNING, John H. a NARULA, Rajneesh. 1996. *Foreign Direct Investment and governments: Catalysts for Economic Restructuring*. London: Routledge, 1996. 455 s. ISBN 0415173558.
10. DUNNING, John H., PEARCE, Robert D. 1985. *The World's Largest Industrial Enterprises 1962 – 1983*. Ashgate: Gower, 1985. 186 s. ISBN 0566006405.
11. DUNNING, John H., UBEDA, Fernando. 2005. The Investment Development Path of Newly Developing Countries. In: *International Journal of the Economics of Business*. ISSN 1357-1516, 2005, vol.12, no.1, p. 123-137.
12. GORYNIA, M. a kol. 2009. Poland's Investment Development Path: In Search of a Synthesis. In: *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*. ISSN 1752-0452, 2009, vol. 2, no. 2. p. 153-174.
13. LECRAW, Donald J. 1977. Direct Investment by Firms from Less Developed Countries. In: *Oxford Economic Papers*. ISSN 0030-7653, 1977, vol. 29, no. 3, p. 442-457.

14. LECRAW, Donald J. 1993. Outward Direct Investment by Indonesian Firms: Motivation and Effects. In: *Journal of International Business Studies*. ISSN 0047-2506, 1993, vol. 24, no. 3, p. 589-600.
15. LIPKOVÁ, L. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint vfra, 2006. 414 s. ISBN 80-89085-55-5.
16. MIRZA, Hafiz, MIROUX Anne. 2007. Third World Multinationals Revisited. In: *UNCTAD conference: Meeting of Experts on "FDI, Technology and Competitiveness"*. [online]. 2007, 15 s. [cit. 25.07.2010.] Dostupné na internete: <http://www.unctad.org/Templates/Download.asp?docid=8130&lang=1&intItemID=2068>
17. NARULA, Rajneesh. 1996. *Multinational Investment and Economic Structure: Globalisation and Competitiveness*. London: Routledge, 1996. 217 s. ISBN 0415130131.
18. OZAWA, Terumoto. 1992. Foreign Direct Investment and Economic Development. In: *Transnational Corporations*. ISSN 1014-9562, vol. 1, no. 1, p. 27-54.
19. PICHL, Claudia. 1989. Economic Development and Foreign Investment Linkages. In: *WIFO Monatsberichte*. ISSN 0029-9898, 1989, vol. 62, no. 4, p. 259-266.
20. PORTER, Michael. 1998. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 1998. 896 s. ISBN 0684841479.
21. RIEMENS, Patrice. 1990. *On the Foreign Operations of Third World Firms. A study about the background and consequences of 'Third World Multinationals'*. Amsterdam: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, Instituut voor Sociale Geografie, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam, 1989. 142 s. ISBN 9068091107.
22. TOLENTINO, Paz Estrella E. 1993. *Technological Innovation and Third World Multinationals*. London: Routledge, 1993. 458 s. ISBN 0415048079.
23. WELLS, Louis T. 1983. *Third World Multinationals: The Rise of Foreign Investments from Developing Countries*. 2. vyd. Cambridge: The MIT Press, 1983. 216 s. ISBN 026273169X.

KONTAKT

Ing. Nóra Szikorová, Ing. Martin Grančay, PhD.
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 E-mail: nora.szikorova@euba.sk

NÁZORY

POSTSOVĚTSKÁ ARMÉNIE: ZAJIŠTĚNÍ NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI MEZI TURECKEM A RUSKEM

PhDr. Emil Souleimanov, PhD.¹⁵⁰

ABSTRAKT

Tato stať je pokusem o analýzu (geo)politického situování postsovětské Arménie s akcentem na její vztahy se dvěma významnými regionálními hráči, Turecko a Rusko, jejichž relace s Jerevanem jsou směrodatné z hlediska zajištění jak regionální bezpečnosti na jižním Kavkaze, tak národní bezpečnosti postsovětského arménského státu; otázky uznání arménské genocidy a spojení s Ruskem jsou proto ve středu pozornosti této studie.

Klíčové slova: Arménie, Rusko, Turecko, Írán, jižní Kavkaz, válka, bezpečnost

ABSTRACT

This article is an attempt at analyzing the (geo)political situation of Armenia, a post-Soviet country with a tiny population of around three millions, sandwiched between two key regional players, Turkey and Russia. The article illustrates that the interrelations of Ankara and Moscow with Yerevan, complicated by a range of historical and present-day peripeties, have been decisive in shaping the security situation of the South Caucasus in general and post-Soviet Armenia in particular. Therefore, the questions of genocide recognition and Armenia's relations to Russia will be the core of the study.

Key words: Armenia, Russia, Turkey, Iran, South Caucasus, war, security

JEL KLASIFIKÁCIA: F51

ÚVOD

Arménie, malá jihokavkazská země s pouze třímilionovým obyvatelstvem, se historicky nacházela na křižovatce říší, náboženství a kultur. Její postsovětská historie, ačkoliv prostá tragických událostí dřívějších staletí, se i přesto vyznačovala zvýšenou turbulencí; tato země od roku 1991 zažila krvavou válku o Náhorní Karabach se svým východním sousedem, devítimilionovým Ázerbájdžánem, drtivý sociálně-ekonomický propad a exodus statisíců Arménů za lepším životem. Situace byla o to horší s ohledem na pokračující – byť diplomatickou – válku s 75milionovým sousedem na západě, Tureckem, ve věci mezinárodně-právního vyhodnocení deportací a masakrů, které se uskutečnily v Osmanské říši v letech 1915-1916 a které stály životy statisíců tureckých občanů arménského původu; události, které Arméni a řada politiků a historiků mimo republiku považuje za první genocidu 20. století, zatímco Turecko tuto definici vehementně odmítá. Za tohoto neutěšeného stavu, kdy se Jerevan nachází v situaci přetrvávajícího konfliktu s Ázerbájdžánem, s nímž má od roku 1994 podepsané pouze příměří, a čelí napjatým vztahům s ázerbájdžánským spojencem, Tureckem, se kterým stále

---

¹⁵⁰ Emil Souleimanov působí na Katedře ruských a východoevropských studií IMS FSV UK v Praze. Tento článek je výstupem výzkumného záměru FSV UK č. MSM0021620841 „Česká společnost v EU: rizika a výzvy.“

ještě nemá uzavřené diplomatické styky, se drtivě většině Arménů jeví vojensko-politická orientace na Rusko jako jediná možnost, jak si uchovat kontrolu nad Náhorním Karabachem, resp. zajistit přežití země. Tato stať je pokusem o analýzu (geo)politického situování postsovětské Arménie s akcentem na její vztahy se dvěma významnými regionálními hráči, Turecko a Rusko, jejichž relace s Jerevanem jsou směřodonné z hlediska zajištění jak regionální bezpečnosti na jižním Kavkaze, tak národní bezpečnosti postsovětského arménského státu; otázky uznání arménské genocidy a spojenectví s Ruskem jsou proto ve středu pozornosti této studie.

1 Uznání arménské genocidy ve světle arménsko-tureckých vztahů

Konec 90.let lze považovat za jistý mezník v dějinách domácí i zahraniční politiky postsovětské Arménie, který znamenal posílení vlivu vojenských elit a konzervativců. Militarizace arménské společnosti, provázená růstem politické moci vojenských elit zplozených náhorně-karabašskou válkou, k níž došlo za vlády Roberta Kočarjana, druhého arménského prezidenta (1998-2008) a jeho následovníka v prezidentském křesle Serža Sagsrjana (od roku 2008 dodnes) však byla pokračováním trendu, který byl nastolen po roce 1994; jak upozorňuje Richard Giragosian, „s vojenským vítězstvím a ovládnutím území, což byl v arménských dějinách vzácný úspěch, přišlo též viditelné přitvrzení arménského veřejného mínění a zaujetí militantního postoje, který v realistické umírněnosti stále více spatřoval jasnou vlastizradu. Tato nálada, povzbuzená obnoveným smyslem pro militantní nacionalismus a nově získanou vojenskou převahou, jen podněcuje militarizaci společnosti“.¹⁵¹ Kočarjanova garnitura, na rozdíl od Levona Ter-Petrosjana, donuceného k rezignaci v roce 1998 vzhledem k jeho příliš vstřícné pozici vůči Baku ve věci vyřešení karabašského sporu, byla méně ochotná usilovat o mírovou dohodu s Baku v náhorněkarabašské otázce, a vyvolala tudíž konfrontaci s mocným sousedem na západě.¹⁵²

Poté, co se prezidentského úřadu v Arménii chopil hlavní představitel vojenské (karabašské) elity Robert Kočarjan, vstoupilo do agendy arménského ministerstva zahraničí významné téma, které – kromě mezinárodněpolitických implikací náhorněkarabašského sporu – ovlivňuje regionální a do jisté míry i evropskou a světovou politiku již desetiletí: snaha prosadit uznání arménské genocidy v Osmanské říši (1915–1916). Příznačná byla v tomto ohledu (opětovná) legalizace Arménské revoluční federace (Dašnakuthjun), etablované strany s významnými styky v arménské diaspoře, která vychází ze silně nacionalistických pozic a deklaruje „navrácení západních teritorií“ jako jeden z hlavních dlouhodobých cílů svého působení.¹⁵³

Zanedlouho došlo k tomu, co předvíдали mnozí komentátoři, a sice že snahy o prosazení uznání arménské genocidy ze strany Jerevanu na mezinárodní scéně i v samotném

---

¹⁵¹ Richard Giragosian, „Redefining Armenian National Security“, *Democratization*, 14:2 (Spring 2006), 226.

¹⁵² Připomeňme si, že cílem politiky předchozího arménského prezidenta, Levona Ter-Petrosjana, byla spíše stabilizace arménsko-tureckých vztahů, mimo jiné i za účelem oslabení turecko-ázerbájdžánské svazky. Toto rozhodnutí do jisté míry vplynulo i z poznatku Ter-Petrosjanovy vlády, že rozbití jihokavkazského regionu na dvě konkurenční „osy“ (americko-gruzínsko-turecko-ázerbájdžánskou čili západně-východní a rusko-arménsko-iránskou čili severo-jihní) a trvalé odmítání Ankary otevřít arménsko-turecké pohraničí dává uvolnění svazku mezi Tureckem a Ázerbájdžánem malé šance.

¹⁵³ Činnost této strany v Arménii zakázal roku 1994 Ter-Petrosjan, který se s ní dostal do vážného konfliktu; jako formální důvod posloužila skutečnost, že je tato organizace, opírající se o podporu arménské diaspoře ve světě, financována ze zahraničí, což arménská ústava zakazuje. Od té doby se dašnakové nacházeli v radikální opozici vůči Ter-Petrosjanovu režimu.

Turecku způsobily citelné zhoršení arménsko-tureckých vztahů. Důvody, které Kočarjanův kabinet k tomuto kroku vedly, si zaslouží pozornost; je zřejmé, že měly spíše vnitropolitický charakter. Oživení tématu arménské genocidy mělo utužit jednotu společnosti, která byla po vítězství v Náhorním Karabachu poněkud oslabena; udržování silných protitureckých, respektive protiázerbájdžánských nálad (což se v povědomí arménské obyvatelstva vcelku kryje) je nutné pro konsolidaci společnosti pro případ války – dodnes totiž platí pouze příměří z roku 1994, které může být některou ze stran, usilující o změnu statusu quo, dříve či později významně zpochybněno. Bojovná rétorika zaznívající z Ázerbájdžánu, frustrovaného nesmlouvavým postojem Kočarjanovy vlády v karabašské otázce, tento moment jen umocňuje. Promyšlené připomínání arménské genocidy, které má v arménské společnosti velmi silný mobilizující účinek, a upozorňování na nejisté arménsko-ázerbájdžánské vztahy má tudíž upevnit obraz vnějšího nepřítele a konsolidovat Armény v zemi i v diaspoře. Evokace genocidy jako ústředního bodu arménské nacionalismu má rovněž zpomalit asimilaci nových generací Arménů v diaspoře a upevnit tak jejich vědomí sounáležitosti s arménskou vlastí.

Od konce 90. let se tedy i díky Kočarjanovým intenzivním vztahům s diasporou stabilizovala finanční pomoc přicházející z arménských komunit po celém světě, zejména v Rusku, USA a západní Evropě; na této pravidelné podpoře je Kočarjanova i Sargsjanova politika ekonomické obnovy země do jisté míry založena.¹⁵⁴ Arménské komunity se díky svému značnému vlivu v domovských státech staly prodlouženou rukou arménské ministerstva zahraničí, zejména pokud jde o uznání arménské genocidy parlamenty a vládami jednotlivých států.¹⁵⁵ V konečném důsledku má tato politika upevnit autoritu Kočarjanova režimu, a zajistit tak národní jednotu tváří v tvář občasným snahám domácí opozice zpochybnit mocenskou legitimitu karabašského rodáka.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴Za přispění bohaté arménské diaspory zejména ve Spojených státech amerických byla v posledních letech vybudována, respektive opravena strategická silnice Jerevan–Stepanakert, která by v případě nového střetu umožnila rychlý přesun arménských (a případně též ruských) vojsk na karabašskou frontu. Arménská diaspora v USA rovněž financuje řadu desetimilionových (v dolarech) sociálně orientovaných projektů v Arménii a Náhorním Karabachu. Každé dva roky se také koná všearménská mládežnická olympiáda, jejímž cílem je stmelit Armény v zemi a za jejími hranicemi a zamezit asimilaci Arménů v diaspoře. Podrobněji viz např. stránky portálu Armenian Diaspora <http://www.armeniadiaspora.com/ADC/news.asp?id=2048> (staženo 18. 2. 2008).

¹⁵⁵Hlavně díky silnému lobbování arménské diaspory uznaly od roku 1998 arménskou genocidu následující země: Belgie (1998), Francie (1998), Švédsko (2000), Libanon (2000), Itálie (2000), Kanada (2002), Argentina (2003), Švýcarsko (2003), Uruguay (2004), Slovensko (2004), Nizozemsko (2004) a další. Podrobněji na stránce arménské Ministerstva zahraničních věcí, http://www.armeniaforeignministry.am/fr/genocide/current_status.html.

¹⁵⁶Na tomto místě je třeba zmínit, že vztah „kontinentálních“ Arménů vůči jejich krajanům z Náhorního Karabachu je kontroverzní. Jejich vcelku pozitivní vnímání oblasti jako bašty arménství uprostřed muslimského moře na východě a karabašských Arménů jako odhodlaných válečníků se v krizových situacích často mění s poukazem na řadu vlastností, jimiž se karabašští Arméni historicky vyznačovali a od Arménů žijících v Arménii odlišovali. Především staletí života v muslimském, respektive Ázerbájdžánském, kurdském či turkickém prostředí výrazně ovlivnila kulturu a jazyk karabašských Arménů. V situaci společenského konfliktu vede tato odlišnost ke zdůrazňování „cizosti“ karabašských Arménů, obdiv k nim (bojovnost, silnější míra rodinné a teritoriální sounáležitosti) střídá zášť (agresivita, „nearthénský“ klanový nepotismus, obtížně srozumitelný dialekt, znatelně ovlivněný ázerbájdžánštinou, stejně jako prvky materiální a duchovní kultury, ovlivněné životem v turkicko-muslimském prostředí, aj.). Poté, co se Kočarjan dostal k moci, došlo k poměrně citelné „karabachizaci“ politické a ekonomické elity na úkor Arménů. Tato skutečnost občas vyvolává protesty republikových

Arménský požadavek na uznání genocidy však má i jistý zahraničněpolitický rozměr, ačkoliv vágní a nepříliš hlasitě artikulovaný. V kuloárech arménští stratégové přiznávají, že by si Jerevan mohl podobně jako počátkem minulého století za jistých historických okolností připravovat půdu pro otázku navrácení západoarménských teritorií.¹⁵⁷ Vodičkem k pochopení tohoto velmi ctižádostivého a (prozatím) zjevně těžko splnitelného nároku může být rozpad Turecka, který někteří pozorovatelé očekávají v horizontu 40 až 50 let, až podíl kurdského obyvatelstva dosáhne poloviny celkového počtu.¹⁵⁸ Vezmeme-li v úvahu trvalý růst kurdsko-tureckého antagonismu provázený vzestupem kurdského separatismu, možný budoucí vznik politické entity v severním Iráku, de facto ovládaném Kurdy, a silící nátlak Evropské unie, aby Ankara této etnické menšině přiznala její etnicko-jazyková i kulturní práva, nemuselo by naplnění této ambice za určitých historických okolností být zcela vzdáleno realitě.¹⁵⁹

Uznání arménské genocidy je rovněž stále častěji dáváno do přímé souvislosti s vyhlídkami Turecka na vstup do EU; řada jejích členských zemí, jejichž vztah vůči případnému tureckému členství v unii je tradičně skeptický, například Francie či Rakousko, přijala tento argument do své zahraničněpolitické agendy jako součást procesu „evropeizace“ Turecka, nutnou podmínku, kterou musí Ankara v předvstupních jednáních splnit, a zdá se, že tento trend přetrvává i v následujících letech. Současná arménská zahraniční politika sice podporuje vstup Turecka do EU, neboť tento krok by byl předvstupněm potenciálního zahájení jednání s Arménií o členství v této organizaci, snaží se však udělat vše pro to, aby byl případný turecký vstup podmíněn uznáním faktu arménské genocidy.¹⁶⁰

Odhlédneme-li od historických souvislostí problému, podle názoru některých komentátorů by případné uznání arménské genocidy, spáchané v osmanském státě, respektive omluva za ni, mohlo být nejjednodušším řešením, které by Ankaře napomohlo ke vstupu do EU a k dosažení trvale udržitelného smíru s Arménií; to by mohlo následně přispět k dosud nevidanému posílení vlivu Turecka na jižním Kavkazu a dále na východ od řeky Arax. Jak známo, Turecká republika, vzniklá na ruinách Osmanské říše, se vymezuje vůči osmanské tradici. Její ideologie, instituce, ale i samotná povaha státnosti vznikly jako protiklad nábožensky zakotveného sultanátu.¹⁶¹ Není však zcela jasné, zda lze Turecko považovat za

---

Arménů a je důvodem jejich dlouhodobé nespokojenosti. V tomto ohledu nelze nezmínit průběh jarních prezidentských (2003) a parlamentních (2004) voleb v Arménii, které sjednocená domácí opozice prohlásila za zmanipulované a uspořádala v Jerevanu mohutné demonstrace, na nichž nebyly výjimkou ani „protikarabašské“ slogany. Viz např. Emil Souleimanov, „Arménie na rozcestí? Ke konfliktu mezi režimem a opozicí“, *Euroasijský Express*, No. 4 (2004); viz rovněž Tomáš Šmíd, „Horké jaro v arménské metropoli“, *Euroasijský Express*, No. 4 (2004). Podobné rysy měla prezidentská kampaň na přelomu let 2007 a 2008. (Je rovněž příznačné, že pokaždé, když v Arménii zaznívaly protirežimní hlasy, byla hlášena dělostřelecká či kulometná střelba z arménsko-ázerbájdžánského pohraničí.)

¹⁵⁷Autorovy rozhovory s arménskými politiky v Bostonu, MA, na jaře 2006.

¹⁵⁸V současné době tvoří podíl kurdské menšiny podle různých se odhadů 15 až 20 milionů z celkově sedmdesátimilionové populace Turecké republiky. Podrobněji k této problematice viz např. Emil, Souleimanov, „Otázka severoiráckých Kurdů a bezpečnost Turecké republiky“, in *Válka v Iráku a EU*, ed. Béatrice Maalouf (Plzeň: Aleš Čeněk, 2006).

¹⁵⁹Tyto úvahy opomíjejí jeden nezanedbatelný faktor: je velmi nepravděpodobné, že by Kurdové z východní Anatólie, kteří této oblasti demograficky dominují, byli za uvedeného scénáře ochotni se dobrovolně vzdát území, které považují za součást historického Kurdistanu, a akceptovali by jeho převedení pod správu Arménie.

¹⁶⁰*Azg*, 15. 3. 2005.

¹⁶¹Podrobněji k této problematice viz např. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 239–294.

nástupnickou zemi osmanského státu v právním slova smyslu.¹⁶² Rozhodnutí deportovat, respektive fyzicky vyhladit arménskou menšinu navíc učinila úzká skupina vrcholných mladoturků ze strany *İttihad ve Terakki* (Jednota a pokrok), kteří tehdy sultanát fakticky řídili. Případná omluva by se tak týkala pouze této mladoturecké špičky, jejíž politika de facto přivedla zemi na pokraj rozpadu, který by se nebyť usilovné snahy Atatürka a jeho nejbližších stěží dal odvrátit. V souladu s touto tezí prominentní turecký historik a zastánce uznání arménské genocidy Halil Berktaş argumentuje, že „Turecká republika může prohlásit, že byla založena v roce 1923, zatímco arménská tragédie se odehrála roku 1915. Vojenské a státní instituce Turecké republiky za tyto události nenesou odpovědnost. Turecká republika je nový stát“.¹⁶³

Případné uznání arménské genocidy by však ani pro tureckou veřejnost nebylo otázkou ryze historickou; mohlo by mít přímý dopad na charakter současné turecké politiky a za jistých okolností by rovněž mohlo ovlivnit podobu turecké státnosti. Od roku 1924, kdy byla v Turecku vyhlášena republika, je armáda nositelkou sekulárního charakteru státu, zásady kemalismu, zárukou jeho nezávislosti a soudržnosti; jako téměř vždy v tureckých dějinách i dnes má jakousi aureolu posvátnosti. „Poskvrnění“ renomé armády, na níž by přinejmenším zčásti ležela vina z genocidy, tudíž není pro mimořádně vlivnou tureckou generalitu, ale ani pro většinu současných politických špiček, hlásících se k odkazu kemalismu, přípustné; „pro tureckou vládnoucí elitu je kontrola nad minulostí ospravedlněním současné formy vládnutí a pojistkou jejího dalšího trvání“.¹⁶⁴ Stále výraznější roli při odmítání genocidy sehrává rovněž sílící turecký nacionalismus, který souvisí jednak s nepřilíživým postojem Bruselu a západoevropských metropolí k tureckému členství v EU, jednak se stále sílícími separatistickými aspiracemi kurdského obyvatelstva a jeho rostoucí rolí v ekonomickém a politickém životě státu. Současné rozhovory o uznání arménské genocidy se ve spojení s požadavkem na delegování kulturně-jazykových práv kurdské menšině nacionalisticky naladěné části turecké veřejnosti jeví jako součást koordinované politiky odvěkých nepřátel Turecka z Evropy – jistý turecký komentátor to po francouzské kriminalizaci odmítání arménské genocidy (2006) shrnul výmluvnými slovy: „Opozice vůči Turecku v EU začala ukazovat svou ošklivou tvář“.¹⁶⁵

V posledních letech jsme však svědky určité změny (polo)oficiálního tureckého stanoviska. Pozvolna se ustupuje od kategorického odmítání faktu arménských masakrů v Osmanské říši a dochází k částečnému uznání násilností páchaných na Arménech v posledních letech existence osmanského státu a k nepřilíživému vysvětlování důvodů.¹⁶⁶ Ankara ovšem nadále odmítá, že se jednalo o plánovitou likvidaci arménského živlu, kterou je možno označit termínem genocida; zatím nejednotné stanovisko tureckých úřadů objasňuje faktické zmizení arménského obyvatelstva ve východní Anatolii – jev očividný a těžko popíratelný –

---

¹⁶² Blíže k této problematice viz např. Vahakn Dadrian, „The Historical and Legal Interconnections between the Armenian Genocide and the Jewish Holocaust: From Impunity to Retributive Justice“, *Yale Journal of International Law*, 23:2 (Summer 1998), 510.

¹⁶³ Citováno dle Sergei Markedonov, „Turkish-Armenian Relations: A Russian Perspective“, Research Institute for European and American Studies (Moscow), datum neuvedeno, http://rieas.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=127&Itemid=67 (staženo 18. 2. 2008).

¹⁶⁴ Gerard J. Libaridian, „The Past as a Prison, the Past as a Different Future“, European Stability Initiative Paper (datum nespecifikováno), 6, http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_45.pdf (staženo 17. 2. 2008).

¹⁶⁵ Citován publicista Cengiz Dandar, *BBC*, 12. 10. 2006.

¹⁶⁶ Děje se tak jednak v souvislosti se zvýšeným nátlakem EU, jednak kvůli tomu, že současná vláda umírněných islamistů v Turecku, strana *Adalet ve Kalkınma Partisi* (Strana spravedlnosti a pokroku), má zájem o jisté oslabení dominantní úlohy armády, s níž má tradičně napjaté vztahy.

občanskou válkou, nemocemi a hladomorem, které za první světové války Anatolii sužovaly a které stály život stovky tisíc osmanských občanů bez rozdílu etnické příslušnosti. V poslední době se poměrně často hovoří i o nuceném *odsunu* arménského obyvatelstva, který byl učiněn ze strategických válečných důvodů a jehož nedostatkem bylo, že jej provázely násilnosti; nejčastěji se připouští počet arménských obětí kolem 300 000. Turecká veřejnost však s tímto tématem není dostatečně obeznámena, stejně jako doposud téměř netušila o působení arménských oddílů ve východní Anatolii během první světové války a krátce po ní.¹⁶⁷ Podle poměrně nových studií tureckých autorů zavinily arménské oddíly v Anatolii a na jižním Kavkazu v letech 1915–1923 smrt statisíců Turků (a Ázerbájdžánců); některé oficiální zdroje uvádějí více než půl milionu obětí.¹⁶⁸

Nehledě na protesty převážně většiny intelektuální elity se jistá její část, vesměs historikové, postavila za uznání genocidy.¹⁶⁹ V posledních letech tento trend sílí; je pravda, že „arménské téma“ v Turecku, na rozdíl od „tureckého tématu“ v Arménii, nikdy nebylo tabuizováno ani zcela zkeslováno.¹⁷⁰ Jisté náznaky nasvědčují tomu, že diskuse o arménské genocidě se již staly součástí vnitropolitického diskurzu v Turecku, a lze se setkat jak s veřejně deklarovaným rezolutním odmítáním, tak s více či méně jednoznačným přijetím faktu genocidy.¹⁷¹

Stav trvalé arménsko-turecké „studené války“ zabránil v dosažení smíru mezi těmito dvěma zeměmi, což by mimo jiné poněkud uvolnilo arménsko-ruské, respektive arménsko-rusko-iránské uskupení, a omezilo tak i prohlubující se závislost Jerevanu na Moskvě; v tomto

---

¹⁶⁷ V posledních letech lze pozorovat jistý nárůst protiarbénských nálad v turecké společnosti, které se dostávají na povrch vždy poté, co se turecká veřejnost dozvídá o uznání arménské genocidy parlamentem té které země či o podmiňování tureckého vstupu do EU uznáním genocidy. Je nicméně třeba zdůraznit, že „tvrdé“ výroky tureckých politiků na adresu Arménie a Arménů jsou spíše vzácností; souvisí to i s tím, že po roce 1994 přestaly z karabašského bojiště přicházet zneklidňující zprávy o úspěších arménských oddílů, které v první polovině 90. let vyvolávaly veřejnou nespokojenost.

¹⁶⁸ *Arşiv belgelerine göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni mezalimi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri [Státní archivy Turecké republiky], Yayın No. 23, 24, 34, 35, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/ermeni/ermeni.htm> (staženo 11. 2. 2008).

¹⁶⁹ Zmínit lze např. Orhana Pamuka, Tanera Akçama či Fikreta Adanira. Prvně jmenovaný byl roku 2005 kvůli svým textům uznávajícím etnické vraždění Arménů v období první světové války advokáty obhajujícími armádní zájmy obviněn z vlastizrady. Turecká justice však svým nedávným rozhodnutím Pamuka, který v roce 2006 obdržel Nobelovu cenu za literaturu, zprostita viny.

¹⁷⁰ V Arménii se například neví o etnických čistkách mezi Turky a Ázerbájdžánci, prováděných řadou vlivných arménských polních velitelů a generálů na východoanatském a jihokavkazském území během první světové války a krátce po ní. Arménští historikové a politologové tato fakta zamlčují či odmítají s ještě větší razancí než většina jejich kolegů v Turecku.

¹⁷¹ Významnou událostí arménsko-tureckých vztahů posledních let bylo zavraždění tureckého novináře arménského původu Hrantu Dinka, oblíbeného i nenáviděného a volajícího po uznání arménské genocidy a arménsko-tureckém usmíření, mladým tureckým nacionalistou v Istanbulu v lednu 2007. Dink byl sice některými Armény označen za 1 500 001. oběť arménské genocidy, mnohé však překvapilo, že se loučení s novinářem zúčastnily desetitisíce obyvatel Istanbulu; během jejich pochodu centrem města zaznívala hesla jako „Všichni jsme Arméni“ či „Všichni jsme Hrantové Dinkové“.

ohledu zatím neuspěl ani Washington.¹⁷² Uvedený vývoj by však následně posílil regionální stabilitu, která je pro realizaci a nerušené fungování nákladných energetických projektů v oblasti nezbytná; ze stejných důvodů se Kreml dlouhodobě staví proti *détente* v arménsko-tureckých vztazích. K náhorněkarabašskému sporu se tak poměrně nevhodně přidala otázka uznání arménské genocidy, která značně omezila manévrovací prostor arménské diplomacie, de facto vyloučila otevření arménsko-tureckého pohraničí v dohledné době a vrhla Turecko do náručí Ázerbájdžánu, pro nějž je turecká blokáda Arménie a obecně uzavřenost turecko-arménské pohraničí jedním z důležitých argumentů ve sporu o konečné urovnání náhorněkarabašského konfliktu.¹⁷³

2 Arménie: „Jediný spojenec Ruska na jihu“¹⁷⁴

Nevyhnutelným důsledkem uvedeného stavu je trvalá bezpečnostní nejistota Arménů, kteří jsou v zájmu vybalancování turecké a v poněkud menší míře též ázerbájdžánské hrozby odkázáni na podporu ruského spojence; tento trend byl přitom v posledních letech ještě posílen. Poblíž města Gjumri na severozápadě Arménie je dislokována 102. ruská vojenská základna, která v současné době hostí 3000 ruských vojáků.¹⁷⁵ V roce 2005 tato základna disponovala 74 tanky, 17 vozidly bojové pěchoty, 148 obrněnými transportéry, 84 děly, 30 letadly MiG-23 a MiG-29 a baterií nejnovějších protiletectvých komplexů S-300, jejichž dislokace v těsné blízkosti tureckých hranic před několika lety v Turecku vyvolala značný neklid.¹⁷⁶ Od roku 2005 byla základna posílena blíže neuvedeným množstvím těžké vojenské techniky, která byla stažena ze 12. vojenské základny v Batumi a 62. vojenské základny v Achalkalaki, což narazilo na protesty Baku, podle něhož tento krok „neslouží zájmům míru a bezpečnosti v regionu“.¹⁷⁷ Větší znepokojení však v Ázerbájdžánu koncem 90. let vyvolala zpráva, že mezi lety 1993 a 1996 získala Arménie od svého ruského spojence zbraně za celkovou částku jedné miliardy dolarů (včetně dělostřeleckých, respektive protiraketových komplexů Grad a Krug), což byla tehdy v regionálním měřítku velká suma.¹⁷⁸

---

¹⁷²Ankara odmítá zahájení diplomatických styků s Jerevanem, které trvale podmiňuje jednak vyřešením karabašského konfliktu, jednak rezignací Jerevanu na požadavek o uznání arménské genocidy. *Hürriyet*, 16. 8. 2007.

¹⁷³Podrobněji k této problematice viz např. Emil Souleimanov, „*The Politics of France’s Criminalization of Genocide Denial*“, *Central Asia-Caucasus Analyst*, 18. 10. 2006.

¹⁷⁴Tato slova pronesl ministr zahraničí Ruské federace Igor Ivanov poté, co se moci v Gruzii chopil Saakašvili, který si stanovil za cíl dosáhnout neprodleného zrušení ruských vojenských základen na území státu. Citováno dle Sergei Blagov, „Armenia and Russia Reassert Bonds amid Georgia’s Crisis“, *Eurasia Insight*, 17. 11. 2003.

¹⁷⁵Vojenská základna v tomto městě vznikla již ve čtyřicátých letech 20. století, aby společně se základnami v Batumi a Achalkalaki chránila sovětsko-turecké hranice. Záhy po rozpadu SSSR byla přítomnost této původně sovětské základny dohodnuta v rámci Taškentské smlouvy o společné obraně a pozdějších bilaterálních rusko-arménských smluv z let 1996 a 1997.

¹⁷⁶Alan Makovsky, „The New Activism in Turkish Foreign Policy“, *SAIS Review*, 19:1 (Winter–Spring 1999), 102.

¹⁷⁷Nóta ázerbájdžánského ministerstva zahraničí ze dne 23. května 2005 citována dle Plamen Ralchev, *Georgia’s Russian Hurdles. Negotiating Russian Troops Withdrawal from Georgia*, Institute for Regional and International Studies Paper 2005 (Sophia, Bulgaria), 8. Záhy po tomto kroku Baku zdvojnásobilo částku, kterou má Moskva platit za pronájem radarové stanice v Gabale.

¹⁷⁸Soner Cagaptay, Alexander Murinson, „Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?“, The Washington Institute for Near East Policy,

Základna v Gjumri tvoří jádro rusko-arménského spojení, které bylo stvrzeno jednak Taškentskou smlouvou o společné obraně (1992), transformovanou v roce 2002 na Organizaci smlouvy o společné obraně, ale i pozdější bilaterální rusko-arménskou smlouvou z roku 1996, která stanovila (obnovitelnou) lhůtu pro přítomnost této základny na 25 let, a rozsáhlou Smlouvou o přátelství z roku 1997, která obě strany zavázala k vojenské podpoře v případě útoku na jednu ze signatářských zemí a rovněž ke společné rusko-arménské ochraně hranic Arménie s Tureckem a Íránem.¹⁷⁹

Vliv Moskvy v Arménii se však zdaleka neomezuje na spolupráci ve vojenské oblasti; v posledních letech se stále zřetelněji rozšiřuje i do sféry arménského hospodářství. Svůj dluh vůči Rusku totiž Jerevan splácí svými strategicky důležitými podniky, o něž ruská strana projevuje zájem; jedná se zejména o podniky z energetického sektoru. V současné době tak Rusko ovládá tři arménské elektrárny (vodní elektrárny Sevan-Hrazdan a Hrazdan a jadernou elektrárnu v Medzamoru), které dohromady vyrobí 80 % veškeré elektřiny produkované v zemi.¹⁸⁰ Státní ruské firmy rovněž získaly řadu klíčových arménských podniků ze sovětských dob, specializovaných na oblast výzkumu, vývoje a výroby.¹⁸¹ Arménie získává zemní plyn prostřednictvím firmy Armrusgazprom kontrolované Gazpromem, Rostelecom zase vlastní arménské telefonní linky.¹⁸² Znepokojení v Arménii ovšem vzbuzuje skutečnost, že například „pět arménských společností předaných Rusku jako kompenzace za nezaplacený stomilionový dluh [v amerických dolarech] vůči Moskvě zůstává ležet ladem“.¹⁸³

Nesmělé pokusy některých jerevanských politiků diverzifikovat arménskou zahraniční politiku bližšími vztahy s USA či zeměmi NATO narážejí na odpor Kremlu, na který musel Kočarjanův a nyní musí Sargsjanův režim, zejména arménská generalita, brát ohled. Veřejné pochybnosti o vhodnosti prakticky naprosté zahraničněpolitické orientace na Rusko jsou v Arménii, obzvláště za nynějšího režimu, poměrně řídké a zpravidla zaznívají z úst intelektuálů, řídčejí též od opozice, téměř nikdy však od státníků či státních úředníků. Příznačný byl v tomto ohledu osud mluvčího arménského parlamentu (Národního shromáždění) Artura Baghdasarjana, který v rozhovoru pro *Frankfurter Allgemeine Zeitung* prohlásil, že „budoucností Arménie je NATO a EU“.¹⁸⁴ Arménské ministerstvo zahraničí a samotný arménský prezident se od jeho výroků okamžitě distancovali a vzápětí byl Baghdasarjan ze svého postu sesazen.¹⁸⁵ Také současné snahy Jerevanu prohloubit spolupráci s Íránem zprovozněním plynovodu, který má dovážet íránský plyn do Arménie a snížit tak naprostou energetickou závislost země na Rusku, narazily na odmítavý postoj Moskvy, která prostřednictvím společnosti Gazprom pohrozila Jerevanu sankcemi, nezíská-li podstatný podíl v íránsko-arménském plynovodním konsorciu, respektive povede-li tento plynovod dále na severozápad, čímž by mohl ohrozit ruské dodávky

---

PolicyWatch #982, 30. 3. 2005,

<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2287> (staženo 18. 2. 2008).

¹⁷⁹Jerevan de facto (spolu)financuje činnost 102. ruské vojenské základny a ruských pohraničnicků tím, že – stejně jako v případě ruské vojenské přítomnosti v jižní Gruzii – nepožaduje platby za elektřinu, vodu atd.

¹⁸⁰Uvedené elektrárny nedávno zakoupila ruská společnost Sjediněné energetické systémy, kontrolovaná státem. *RFE/RL*, 29. 6. 2005.

¹⁸¹Secrieru (2006) 299.

¹⁸²*Azg*, 8. 9. 2007.

¹⁸³Samvel Martirosyan, „Armenian-Russian Relations Face Uncertain Times“, *Eurasia Insight*, 24. 2. 2005.

¹⁸⁴*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19. 4. 2006.

¹⁸⁵Dodejme, že Baghdasarjan, který je v současné době jedním z opozičních lídrů, se v uvedeném interview v německém deníku poněkud netradičně vyjádřil i k otázce arménské genocidy: „Nesmíme přijít o svoji budoucnost kvůli minulosti. Naděje do budoucnosti jsou důležitější než smutné vzpomínky na minulost.“ (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19. 4. 2006).

zemního plynu na evropské trhy v rámci projektu Modrý potok; Jerevan tomuto tlaku musel ustoupit.¹⁸⁶ Důvodem stále silnější závislosti země na Rusku, která z Arménie kvůli asymetrické povaze rusko-arménské integrace činí podřadného hráče, a nikoli plnohodnotného spojence, je slabá legitimita Kočarjanovy i Sargsjanova vlády; arménský prezident a jeho okolí jsou vázáni na Moskvu, která jim má zajistit setrvání u moci. V tomto ohledu není bez zajímavosti, že „[p]řed arménskými volbami v únoru 2003 vykonal prezident Robert Kočarjan pout' do Moskvy, aby získal požehnání prezidenta Putina; někteří analytici viděli v převodu arménského energetického majetku na Rusko quid pro quo za Putinovu pokračující podporu“.¹⁸⁷

Strukturální slabiny současné situace si přitom uvědomuje stále více arménských občanů. Z odmítání jednostranné zahraničněpolitické orientace na Rusko se již stává dlouhodobá tendence, která je zatím patrná hlavně ve sféře intelektuální elity. Podle anonymního průzkumu, který mezi akademiky a osobnostmi politického života země uskutečnilo Arménské středisko pro národní a mezinárodní studia, se 66 % respondentů vyslovilo ve prospěch vstupu země do NATO v horizontu 10 až 12 let, odmítavé stanovisko zaujalo 28 %. Na otázku, který stát omezuje nezávislost Arménie, pouze 4 % dotázaných uvedla Turecko, zatímco Rusko uvedlo neuvěřitelných 56 % dotázaných. Podobně pouze 18 % respondentů považuje ruské vojenské základny na arménském území za záruku národní bezpečnosti, zatímco 76 % dotázaných se přiklání k opačnému názoru.¹⁸⁸

Hypotetická razantní změna zahraničněpolitické orientace země však není za současných okolností z mnoha důvodů možná – zmínit lze zejména velmi silnou vojensko-politickou, ve vzrůstající míře rovněž ekonomickou závislost na Rusku, přetrvávající konfliktní vztahy s Ázerbájdžánem a Tureckem, preference vládnoucího karabašského klanu atd. V tomto ohledu není bez zajímavosti, že turecká zdrženlivost v regionálních záležitostech je v Arménii tradičně dávána do souvislosti s bezpečnostními zárukami, které Rusko svému jihokavkazskému spojenci poskytuje.

Arménie, izolovaná od energetických a dopravních projektů spojujících Střední Asii a Kaspické moře s Evropou, tedy svou spolupráci s USA i s NATO ve vojensko-politické sféře od poloviny 90. let omezila na program Partnerství pro mír, jehož účastníky jsou rovněž sousední jihokavkazské země, respektive na jiné, méně významné projekty.¹⁸⁹ „Arménská loajalita vůči Moskvě zesílila v roce 1995, když NATO zveřejnilo svůj plán na rozšíření. Rusko se neočekávaně rozhodlo přerušit jakýkoli druh spolupráce se Severoatlantickou aliancí. Moskva svým spojencům včetně Arménie doporučila nespolupracovat s NATO v rámci Partnerství pro mír. Rusko cítilo, že NATO vytvořilo Partnerství pro mír jen za účelem rozšíření organizace. Rusko bojkotovalo jakékoli snahy o spolupráci včetně Partnerství pro mír.“¹⁹⁰ Asymetrii politiky Jerevanu vůči Moskvě a Washingtonu do jisté míry vyvažují aktivity vlivné arménské diaspory v USA, která prostřednictvím své lobby v americkém Kongresu zajišťuje významnou finanční pomoc Arménii; v roce 2006 získala země od Spojených států 76,5 milionu dolarů, což

---

¹⁸⁶ Samvel Martirosyan, „Pipeline Perks in Russia in Armenia-Iran Energy Deal“, *Eurasia Insight*, 21. 12. 2004. I proto Arménie v současnosti platí za ruský zemní plyn nejnižší cenu v regionu – pouhých 110 dolarů za tisíc metrů krychlových, což je dvakrát méně než cena stanovená Gazpromem pro Gruzii a Ázerbájdžán.

¹⁸⁷ Kim Iskyan, „Armenia in Russia's Embrace“, *The Moscow Times*, 24. 2. 2004.

¹⁸⁸ Viz studii s názvem *Armenia's Foreign Policy, Orientation, and Attitude toward Power Centers of the World* (April–May 2004) Arménského střediska pro národní a mezinárodní studia (<http://www.acnis.am/pr/soc/Socio01eng.pdf>)

¹⁸⁹ Arménští vojáci se účastní mírové operace v Kosovu (34 mužů) a Iráku (46 mužů, vesměs vojenských inženýrů a řidičů). *Azg*, 30. 4. 2007.

¹⁹⁰ Alberto Priego, „NATO Cooperation towards South Caucasus“, *The Caucasian Review of International Affairs*, 2:1 (Winter 2008), http://cria-online.org/j2_7.php (staženo 18. 2. 2008).

je vzhledem k těsné spolupráci Jerevanu s Moskvou a zejména s Teheránem mimořádné.¹⁹¹ Kdysi významný podíl arménské komunity ve Spojených státech na formování americké zahraniční politiky však od druhé poloviny 90. let neustále klesá a omezuje se nyní spíše na otázky ekonomické podpory.

ZÁVĚR

Dvě desetiletí postsovětské zahraniční politiky Arménie se vyznačovaly – a vyznačují – jednostrannou orientací na Rusko, které je převážnou většinou arménské společnosti i politických elit vnímáno jako za daných okolností jediná země, schopná Arménii zajistit bezpečí před hrozbou turecko-ázerbájdžánského expansionismu, respektive revanšismu. Tato situace je podmíněna jednak přetrvávajícím konfliktem v Náhorním Karabachu a kolem něj, jednak snahami arménského státu i arménské diaspory v zahraničí, převážně v evropských a severoamerických zemích, o docílení uznání genocidy, což od konce předminulého desetiletí nadále zhoršila vztahy Jerevanu s Tureckem a přispěla k posílení turecko-ázerbájdžánského svazku. Arménie se tak ocitla mezi ambiciózními regionálními projekty, jejichž cílem je napojení bohatých ložisek ropy a zemního plyna Kaspického moře prostřednictvím sítě ropovodů a plynovodů s evropskými trhy, což umocňuje (geo)ekonomickou izolaci této země; tranzitní artérie z Ázerbájdžánu do Turecka nyní vedou nikoliv přes území Arménie, což by bylo z geografického hlediska nejvhodnější, ale přes gruzínské území. V důsledku této situace se nadále prohlubuje jednoznačná závislost Arménie na Rusku, jehož vliv v této jihokavkazské zemi je dominantní jak z hlediska vojensko-politického, ekonomického, tak i energetického. Disidentské hlasy, zaznívající v posledních letech v tomto ohledu z Arménie a volající po přeorientování země z Ruska na západní státy či organizace, předně USA a NATO, resp. o uskutečnění multivektorové zahraniční politiky, se vzhledem k přetrvávajícímu dominantnímu diskursu v zemi potýkají s nepřijetím většinové arménské společnosti i elit, jejichž závislost na Moskvě je stále patrnější. Za této situace nelze než konstatovat, že závislost Arménie na Rusku bude i nadále silít, nedojde-li v dohledné době k revolučnímu zvratu ve vztazích Jerevanu s Baku i Ankarou ve věci vyřešení náhorně-karabašského konfliktu i genocidy, což je však za současných okolností málo pravděpodobné.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. *Arşiv belgelerine göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni mezalimi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri [Státní archivy Turecké republiky], Yayın No. 23, 24, 34, 35, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/ermeni/ermeni.htm> (staženo 11. 2. 2008).
2. Cagaptay, S.- Murinson, A.: „Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?“, The Washington Institute for Near East Policy, *PolicyWatch* #982, 30. 3. 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2287> (staženo 18. 2. 2008).
3. Giragosian, R.: „Redefining Armenian National Security“, *Democratization*, 14:2 (Spring 2006).
4. Iskyan, K.: „Armenia in Russia's Embrace“, *The Moscow Times*, 24. 2. 2004

---

¹⁹¹Viz dokument nazvaný „U.S. Assistance to Armenia – Fiscal Year 2006“ (17. 5. 2006) na stránkách americké vlády: <http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/66320.htm> (staženo 18. 2. 2008).

5. Libaridian, G.- J.: „The Past as a Prison, the Past as a Different Future“, European Stability Initiative Paper (datum nespécifikováno), 6, http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_45.pdf (staženo 17. 2. 2008).
6. Makovsky, A.: „The New Activism in Turkish Foreign Policy“, *SAIS Review*, 19:1 (Winter–Spring 1999).
7. Markedonov, S.: „Turkish-Armenian Relations: A Russian Perspective“, Research Institute for European and American Studies (Moscow), datum neuvedeno, http://rieas.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=127&Itemid=67 (staženo 18. 2. 2008).
8. Martirosyan, S.: „Armenian-Russian Relations Face Uncertain Times“, *Eurasia Insight*, 24. 2. 2005.
9. Priego, A.: „NATO Cooperation towards South Caucasus“, *The Caucasian Review of International Affairs*, 2:1 (Winter 2008), http://cria-online.org/j2_7.php (staženo 18. 2. 2008).

KONTAKT

PhDr. Emil Souleimanov, PhD.
Katedra ruských a východoevropských studií
Fakulta sociálních věd
Univerzita Karlova v Praze
E-mail: arslanlik@yahoo.com

PREHLADY

VÝVOJ SEVEROATLANTICKEJ ALIANCE VO SVETLE ZMIEN V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH NA PRELOME 20. A 21. STOROČIA

Ing. Lukáš Holas

ABSTRAKT

Predmetom príspevku je analýza vývoja a stratégií Severoatlantickej aliancie od konca studenej vojny do súčasnosti. Kľúčovú úlohu v nej má komparácia základných dokumentov NATO – Strategických koncepcií z rokov 1991, 1999 a 2010. Príspevok je rozdelený do dvoch častí. Prvá kapitola si stanovuje za cieľ poukázať na dopady vývoja medzinárodných vzťahov na tie články skúmaných koncepcií, ktoré upravujú všeobecné fungovanie NATO, t.j. účel, bezpečnostné hrozby, ciele a úlohy a vojenské kapacity Aliancie. Jadrom druhej časti práce je analýza dôsledkov zmien vonkajšieho prostredia na vzťahy NATO s vybranými aktérmi medzinárodných vzťahov.

Kľúčové slová: Strategická koncepcia NATO, bezpečnostné hrozby, euroatlantický región, partnerstvá, moderná koncepcia bezpečnosti

ABSTRACT

The paper is aimed at analysis of the development and strategies of North Atlantic Treaty Organization since the end of the Cold-war period. This is to be accomplished by comparison of fundamental documents of NATO – its Strategic Concepts signed in 1991, 1999 and 2010. The paper is divided into two parts. First chapter's goal is to point at impacts of the development of international relations on those articles of the Concepts which cover general running of NATO, such as purpose, security threats, goals and military capabilities. Core part of the second part of the paper is an analysis of consequences of changes in external environment on relations between NATO and selected actors of the international relations.

Key words: NATO Strategic Concept, security threats, euroatlantic region, partnerships, modern perception of security

JEL KLASIFIKÁCIA: F53

ÚVOD

Rozpad bipolárneho rozdelenia moci vo svetovej politike na začiatku 90-tych rokov minulého storočia so sebou priniesol dynamicky sa meniace podmienky v medzinárodných vzťahoch. Severoatlantická aliancia, ako jediná stále pretrvávajúca organizácia, ktorá vznikla z dôvodov priamo vyplývajúcich z bezpečnostnej situácie studenej vojny, bola a je postavená pred potrebu redefinície svojho účelu, bezpečnostných hrozieb a adaptácie na novovzniknuté podmienky. Kľúčovú úlohu v tomto procese zohrávajú strategické koncepcie, ktoré majú nielen analytický charakter, ale slúžia aj ako rámec budúceho smerovania Aliancie. Do roku 1991 neboli Koncepcie z politicko-bezpečnostných dôvodov dostupné verejnosti. Od pádu bipolarity sa daná zásada zmenila, čím sa správanie NATO stalo predpovedateľnejším.

Všetky strategické koncepcie NATO od roku 1989, konkrétne z rokov 1991, 1999 a 2010, zreteľne odrážajú dynamický vývoj medzinárodných vzťahov po zániku východného bloku. Svojimi formuláciami ako aj obsahovým zameraním v nich možno badať optimizmus

súvisiaci s uvoľnením bezpečnostnej situácie v euroatlantickom regióne, rastúce hegemónistické ambície najsilnejšieho člena NATO – USA koncom 20. a začiatkom 21. storočia ako aj moderný koncept bezpečnosti súčasne s nastupujúcim multipolárnym usporiadaním moci vo svetovej politike.

Práca si stanovuje za cieľ poukázať na dopad zmien v bezpečnostnej situácii v euroatlantickom priestore na prelome 20. a 21. storočia na NATO primárne pomocou komparácie strategických koncepcií Aliancie z rokov 1991, 1999 a 2010. Základom analýzy vplyvu bezpečnostných zmien bude porovnanie okolností predchádzajúcich prijatiu Strategických koncepcií, a ich kľúčových častí týkajúcich sa všeobecného fungovania NATO (účelu a charakteru Aliancie, bezpečnostných hrozieb, úloh a cieľov NATO a jeho vojenských kapacít) ako aj vonkajších vzťahov s ostatnými strategicky dôležitými aktérmi medzinárodných vzťahov.

Kvôli zjednodušeniu názvoslovnia bude pre účely tejto práce Strategická koncepcia NATO z roku 1991 uvádzaná ako Koncepcia 1991, Strategická koncepcia z roku 1999 označovaná ako Koncepcia 1999 a Strategická koncepcia z roku 2010 ako Koncepcia 2010.

1 Všeobecné a globálne aspekty

Pri skúmaní všetkých troch predmetných strategických koncepcií treba logicky vychádzať zo spoločensko-politických podmienok v Európe a vo svete v čase ich prijatia. Koncepcia 1991, podpísaná na summite NATO v Ríme 7. novembra 1991, zreteľne reaguje na zmeny, ktoré nastali v euroatlantickej oblasti v období medzi rozpadom východného bloku a zánikom samotného Sovietskeho zväzu. Táto skutočnosť sa pritom v najväčšej miere prejavuje na charakteristike vzťahov Aliancie so ZSSR. Uvoľnenie bezpečnostného napätia v euroatlantickom priestore, strata výlučného vplyvu ZSSR na štáty strednej a východnej Európy po roku 1989 a následný zahraničnopolitický odklon daného regiónu z východu na západ tvoria základný kameň hrozieb definovaných koncepciou, účelu a najmä strategického smerovania Aliancie v ďalšom desaťročí.

Na rozdiel od Koncepcie 1991, najdôležitejším rysom situácií priamo predchádzajúcich Koncepciám 1999 a 2010 je prítomnosť krízy. V prípade roku 1999 bol smerodajný dokument Aliancie prijatý počas vojenských intervencií NATO proti Srbsku počas vojny v Kosove. Je pritom všeobecne známe, že ozbrojená angažovanosť jednotiek Aliancie sa nestretla so všeobecným pochopením a odobrením – predovšetkým zo strany Ruskej federácie. Kosovská kríza a niektoré jej základné črty sa priamo odzrkadlili vo viacerých článkoch Strategickkej koncepcie NATO z roku 1999¹⁹². Na druhej strane, v pozadí prijímania Strategickkej koncepcie v roku 2010 stála jednak globálna finančná a hospodárska kríza, jednak postupné obnovovanie vzťahov Aliancie s Ruskom po zmrazení vzájomnej komunikácie v dôsledku kontroverznej účasti ruských ozbrojených síl na vojne v Gruzínsku v auguste roku 2008.

Bolo by však mylné predpokladať, že posledné dve Koncepcie vznikli výlučne ako dôsledok uvedených vojen respektíve kríz. Oba dokumenty primárne reagujú na zmeny v medzinárodných vzťahoch na konci 20. a začiatku 21. storočia a s nimi súvisiacimi bezpečnostnými hrozbami. Koncepcia z roku 1999, vo veľkej miere vychádzajúca z predchádzajúcej Koncepcie, zohľadňuje najmä zmeny vyplývajúce z rozpadu ZSSR a vzniknutého mocenského vákuu na území strednej a východnej Európy, ktoré už USA začalo od roku 1992 vyplňať. Naopak, Nová strategická koncepcia NATO plne reflektuje modernú

---

¹⁹² Odraz vojny v Kosove, ako konfliktu na periférii členských štátov NATO s etnickými, náboženskými a teritoriálnymi príčinami, a spôsobu jej riešenia, možno vidieť v najmä vo vymedzení bezpečnostných hrozieb a viacnásobnom výskyte možnosti uskutočňovať odvetné operácie proti krízam, na ktoré sa priamo nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy („non-Article 5 crisis response operations“).

konceptiu bezpečnosti, prehodnocuje dovtedy zaužívané črty bezpečnostných hrozieb a spôsobov ich riešenia, vývoj európskej integrácie a v neposlednom rade čiastočne prijíma multipolárny koncept usporiadania moci vo svetovej politike.

1.1 Účel NATO

V súvislosti s pôsobením NATO po skončení studenej vojny býva spochybňovaný i samotný účel Aliancie. Okrem tradičného argumentu, že so zánikom Varšavského paktu – najväčšej bezpečnostnej hrozby západného bloku stratila zmysel i existencia NATO, neokonzervatívna škola medzinárodných vzťahov poukazuje aj na kvalitatívne odlišný vzťah v otázkach bezpečnosti a ďalšieho smerovania Aliancie medzi USA a európskymi spojencami. Richard E. Rupp túto skutočnosť vysvetľuje ekonomicky silnejšou a sebavedomejšou, v Európskej únii zjednotenou Európou, ktorá je menej závislá od USA ako v roku 1949 – v čase vzniku NATO. Zánik Sovietskeho zväzu a integrovaná Európa prispeli k nezhodám v názoroch na niektoré kľúčové otázky (napríklad spôsob boja proti terorizmu), čo by mohlo viesť k zníženiu efektivity Aliancie i pri obrane vlastného územia¹⁹³. Ani jedna zo skúmaných strategických koncepcií však na tieto úvahy nereaguje. Účel Aliancie, stále sa odvolávajúci len na Washingtonskú zmluvu, je charakterizovaný nasledovne: „*Základným a pretrvávajúcim účelom NATO je politickými a vojenskými prostriedkami garantovať slobodu a bezpečnosť všetkých svojich členov*“¹⁹⁴. Takto definovaný účel, doplnený v Koncepcii 1999 v čl. 6 vetou: „*Aliancia preto nielen zabezpečuje obranu svojich členov, ale prispieva aj k mieru a stabilite v tomto [euroatlantickom] regióne*“, a potvrdený samotným charakterom pôsobenia Aliancie po roku 1991 však poukazuje na odklon NATO od konceptu kolektívnej obrany v prospech myšlienky kolektívnej bezpečnosti¹⁹⁵. Možno teda usúdiť, že hoci dokumentami deklarovaný účel Aliancie sa nezmenil, hlavná činnosť NATO sa presunula zo zaisťovania bezpečnosti svojich členských štátov voči ZSSR ku všeobecnému zaisťovaniu bezpečnosti a stability v euroatlantickom regióne. Pri pohľade na vytýčenie účelu NATO v jednotlivých koncepciách považujeme za potrebné poukázať na črtu, ktorá zásadným spôsobom odlišuje Koncepciu 1991 najmä od Koncepcie 1999 a v menšej miere od Koncepcie 2010. Dokument prijatý v novembri roku 1991 totiž niekoľkokrát explicitne deklaruje, že „*Aliancia má výlučne obranný charakter*“¹⁹⁶. Táto formulácia, vyskytujúca sa prevažne v kapitole venujúcej sa vojenským kapacitám NATO, odrážala deklarovanú ambíciu Aliancie nepôbiť v prvom rade ako vojenská, ale ako bezpečnostná a politická organizácia. Danú ambíciu možno označiť za jeden z najvýznamnejších prejavov vplyvu zmien v medzinárodných vzťahoch, keďže vychádza z optimizmu nasledujúcom po uvoľnení v euroatlantickom regióne po roku 1989. V oboch ďalších Strategických koncepciách obdobná formulácia absentuje. I napriek tomu však prevahu vojenskej povahy Aliancie nad politickou nepozorujeme v Novej strategickej koncepcii NATO

¹⁹³ RUPP, R. 2006. *NATO after 9/11: An Alliance in Decline*. [cit. 2011-05-27]. Dostupné na internete: http://www.allacademic.com/meta/p99241_index.html

¹⁹⁴ Pôvodný text: „*NATO's fundamental and enduring purpose is to safeguard the freedom and security of all its members by political and military means*“.

Porovnaj čl. 15 z *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991, čl. 6 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999 a čl. 1 z *Active Engagement, Modern Defence*, 2010.

¹⁹⁵ Richard E. Rupp rozlišuje kolektívnu obranu a kolektívnu bezpečnosť nasledovne: Na rozdiel od organizácie kolektívnej bezpečnosti, ktorá sa môže zaoberať širokou škálou problémov, organizácia kolektívnej obrany identifikuje špecifickú hrozbu a nej prispôbuje použitie zdrojov svojich členov.

¹⁹⁶ Pôvodný text: „*The Alliance is purely defensive in purpose*“. Podobné znenie má aj článok 45 Koncepcie 1991.

Porovnaj: *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991, čl. 35 a čl. 45.

z roku 2010, ale len v prípade Koncepcie 1999. Bližšie prejavy tejto skutočnosti sú detailnejšie rozoberané v ďalších častiach tejto práce.

1.2 Bezpečnostné hrozby

Medzi kľúčové časti všetkých dokumentov patria články vymedzujúce bezpečnostné hrozby, ktorým NATO čelí. So zánikom bipolárneho sveta sa všetky predmetné dokumenty zhodujú v konštatovaní, že hoci sa bezpečnostná situácia v euroatlantickom priestore po roku 1989 zlepšila a v krátkodobom horizonte je pravdepodobnosť konvenčného útoku na Alianciu nízka, riziká sú oveľa komplikovanejšie predpovedateľné a majú pôvod vo viacerých regiónoch ako za čias studenej vojny¹⁹⁷. Podstatným spoločným znakom všetkých skúmaných Koncepcií je v tejto súvislosti i ustanovenie, že Aliancia sa nepovažuje za hrozbu pre ostatné štáty. Koncepcia 2010 toto znenie navyše rozširuje v článku 16 o vetu: „*Aliancia nepovažuje žiadnu krajinu za svojho nepriateľa*“, ktorou možno poukázať na (deklarovaný) viac politický charakter Aliancie v dekáde 2010 – 2020 ako v období rokov 1999 – 2010¹⁹⁸. Všetky koncepcie tiež opätovne zdôraznili, že bezpečnosť Európy a severnej Ameriky je nedeliteľná.

I napriek uvedeným spoločným črtám však treba poznamenať, že práve v otázke výpočtu hrozieb bezpečnosti sa Koncepcie 1991, 1999 a 2010 zásadne líšia. Nakoľko skúmaný dokument NATO z roku 1999 viac-menej vychádza z Koncepcie 1991, odlišnosti medzi nimi možno badať len v niektorých oblastiach. To však neplatí, keď chceme porovnať Koncepciu 1999 s Koncepciou 2010. Rozdiely vyplývajú predovšetkým z existencie ZSSR v čase prijatia Koncepcie 1991 a zo zapracovania črt moderného ponímania bezpečnosti v Novej strategickej koncepcii a jeho praktického opomenutia v Koncepcii 1999. Kodánska škola medzinárodných vzťahov s významným predstaviteľom Barrym Buzanom vymedzuje štyri základné znaky novodobej bezpečnosti: bezpečnosť je predpoklad rozvoja krajiny (nie len nebyť vojensky ohrozený), multidimenzionálny charakter (okrem vojenskej bezpečnosti aj nevojenská), rast významu nevojenskej bezpečnosti a zvýšenie počtu bezpečnostných aktérov (okrem štátov aj mimovládne organizácie, teroristické skupiny a pod)¹⁹⁹.

Koncepcie 1991 a 1999 sa na základe uvedených znakov bezpečnosti zameriavajú na vojenskú oblasť (konvenčnú aj nekonvenčnú), a to najmä na európskom kontinente. Hoci z textov oboch Koncepcií je zjavné, že Aliancia si je vedomá novej koncepcie bezpečnosti, nevojenskú sféru pokrýva len okrajovo. Za hlavné hrozby sú označené²⁰⁰:

- **Etnické a náboženské nepokoje, sociálna a ekonomická nerovnováha, územné spory na periférii Aliancie.** Tie by mohli viesť k regionálnej nestabilite, čo by mohlo ovplyvniť aj bezpečnosť Aliancie samotnej. V Strategickej koncepcii NATO z roku 1991 sa táto hrozba vzťahovala predovšetkým na transformačné procesy v ZSSR. Naopak, v Koncepcii 1999 sa týkala najmä vtedajšieho vývoja v Kosove (i keď priamo spomenuté nebolo). Odvolávajúc sa na ňu boli teda obhajované odvetné operácie voči krízam, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy.
- **Existencia a šírenie jadrových zbraní a iných zbraní hromadného ničenia.** Tejto otázke sa Koncepcia 1991 venuje len čiastočne. Na rozdiel od Koncepcie 1999 totiž jasne neuvádza a nezďorazňuje, že by boli zbrane hromadného ničenia vážnou hrozbou

¹⁹⁷ Porovnaj čl. 8 z *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991, čl. 20 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999 a čl. 8 z *Active Engagement, Modern Defence*, 2010.

¹⁹⁸ Porovnaj čl. 35 z *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991, čl. 11 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999 a čl. 16 z *Active Engagement, Modern Defence*, 2010.

¹⁹⁹ ŠKVRNDA, F. 2010. *Bezpečnostné aspekty a súvislosti globálnej krízy začiatku 21. storočia*. s. 705

²⁰⁰ Porovnaj: *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991. články 7 – 14 a *The Alliance's Strategic Concept*, 1999. články 20 - 24

bezpečnosti Aliancie. Okrem priameho vymedzenia danej hrozby zdôrazňuje NATO v Koncepcii 1999 aj prvok modernej bezpečnosti – uvádza, že aj „*neštátni aktéri preukázali potenciál vyrobiť a použiť niektoré z týchto zbraní [hromadného ničenia]*“²⁰¹.

- **Vývoj v ZSSR.** Vzhľadom na dátum svojho podpísania definuje túto bezpečnostnú hrozbu iba Strategická koncepcia NATO z roku 1991. NATO sa vtedy zaviazalo, že bez ohľadu na charakter vzťahov so Sovietskym zväzom bude bedlivo monitorovať reformný vývoj v danej krajine. Ten predstavoval pre Alianciu riziko a neistotu, a to najmä v dôsledku množstva sovietskych konvenčných a jadrových zbraní, ktoré bolo porovnateľné len s vojenským arzenálom USA²⁰². Týmto nepriamym označením ZSSR (jednej konkrétnej krajiny) za hrozbu sa tiež Koncepcia 1991 líši od všetkých neskôr prijatých skúmaných dokumentov. Možno tiež predpokladať, že spomínaná skutočnosť je príčinou vynechania formulácie „Aliancia sa nepovažuje za hrozbu pre ostatné štáty“ a „Aliancia nepovažuje nijakú krajinu za svojho nepriateľa“, ktoré sa objavovali v Koncepciách 1999 a 2010.
- **Nevojenské a iné nekonvenčné hrozby bezpečnosti.** Väčšina hrozieb nevojenského a iného charakteru (terorizmus, organizovaná zločinnosť a energetická bezpečnosť) sú spomenuté v článku 12 Koncepcie 1991, respektíve článku 24 Koncepcie 1999. I keď len do určitej miery, strategický dokument NATO z roku 1999 viac reflektuje novodobé bezpečnostné hrozby ako skúmaná koncepcia z roku 1991. Koncepcia 1999 totiž po prvýkrát dopĺňa nekonvenčné hrozby aj o počítačovú bezpečnosť a potenciál nepriateľského využitia vedecko-technického pokroku. Ani jeden dokument však nenavrhuje nijaké rámcové postupy či aktivity smerujúce k eliminácii uvedených hrozieb. Zdôraznené sú len spoločné konzultácie zaručené článkom 4 Washingtonskej zmluvy.

Na druhej strane, Koncepcia 2010 sa sústreďuje prevažne na nevojenské aspekty bezpečnosti, čím tiež potvrdzuje charakter organizácie kolektívnej bezpečnosti. Za novodobé hrozby boli v danom dokumente stanovené tieto problémy:

☐ Medzinárodný terorizmus	☐ Kyberterorizmus
☐ Šírenie zbraní	☐ Novodobé pirátstvo
☐ Výroba zbraní hromadného ničenia	☐ Energetická bezpečnosť
☐ Hrozba balistického útoku	☐ Sociálne problémy (hlad, chudoba)
☐ Zamrznuté konflikty v Európe	☐ Klimatické zmeny

Za najväznejšie boli pritom označené útok balistickou raketou, útoky teroristických skupín a kyberterorizmus, teda hrozby, ktoré boli v Koncepcii 1999 viac-menej druhoradé alebo sa v nej ani nevyskytli (hrozba balistickej strely, súvisiaca najmä s nebezpečným iránskym jadrovým programom). V súvislosti s novodobým chápaním bezpečnosti chýba v Koncepcii 2010 zásadné ustanovenie týkajúce sa definície útokov aktivujúcich článok 5 Washingtonskej zmluvy. Nie je teda úplne jednoznačné, či v prípade nevojenského neozbrojeného útoku na NATO (napríklad útok hackerov) bude Aliancia oprávnená zasiahnuť proti agresorovi aj vojenskými prostriedkami. Expertná správa, z ktorej Koncepcia 2010 vychádza, rieši uvedený problém len čiastočne. Podľa jej ustanovení má o ohrozeniach bezpečnosti aktivujúcich článok 5 síce rozhodovať najvyšší rozhodovací orgán NATO – Severoatlantická rada, ale *pri každom prípade individuálne*, a to na základe charakteru hrozby, jej zdroju, predmetu a iných

²⁰¹ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999. čl. 22

²⁰² Porovnaj: *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991. články 10 a 13.

aspektov²⁰³. Pri individuálnom posudzovaní prípadov je logicky väčšie riziko prevahy subjektívneho pohľadu nad objektívnym, čo by najmä v prípade vplyvného členského štátu Aliancie (napríklad USA) mohlo znamenať rozdiel medzi uskutočnením a neuskutočnením odvetnej operácie. Na rozdiel od Koncepcie 2010, Koncepcie 1991 a 1999 riešia problém definície útokov aktivujúcich článok 5 Washingtonskej zmluvy jednoznačne: „*Akýkoľvek ozbrojený útok na územie Spojencov, z akéhokoľvek smeru, bude krytý článkami 5 a 6 Washingtonskej zmluvy*“²⁰⁴.

1.3 Ciele NATO

S definovanými bezpečnostnými hrozbami sa vo všetkých skúmaných dokumentoch spájajú základné úlohy NATO pre ďalšie obdobie. Ciele predmetných koncepcií v zásade odrážajú všeobecný kolektívno-bezpečnostný charakter Aliancie po páde železnej opony. Skutočnosť, že sú do veľkej miery rovnaké i napriek implikáciám zo zmeny v chápaní bezpečnosti, poukazuje na kontinuitu základného poslania ešte z čias studenej vojny. Za primárne sú podľa koncepcií považované nasledovné úlohy:

- **Zabezpečenie kolektívnej bezpečnosti a prispievať k bezpečnosti celého euroatlantického priestoru.** Hoci tento cieľ už možno označiť za tradičný, stále má svoje opodstatnenie. Dôležité miesto má najmä v Koncepcii 2010, kde má upokojiť Poľsko, Českú republiku a pobaltské štáty po tom, ako tieto štáty vznikli v tejto otázke obavy v náväznosti na údajne nedostatočnú a nedôraznú aktivitu Aliancie počas vojny v Gruzínsku v auguste roku 2008. V súvislosti s týmto cieľom je vhodné poukázať na drobný, ale dôležitý rozdiel vo formuláciách v textoch Koncepcií 1991 a 1999. Obe totiž hovoria, že jednou zo základných úloh NATO je „*vytvárať jeden z nevyhnutných základov pre stabilné euroatlantické prostredie, založenom na zdokonaľovaní demokratických inštitúcií a oddanosti k mierovému riešeniu sporov, v ktorom žiadna krajina nebude zastrašovať inú hrozbami alebo použitím sily*“²⁰⁵. Koncepcia 1991 však túto formuláciu rozširuje: „*....., v ktorom nijaká krajina nebude zastrašovať alebo nastolovať hegemoniu inej [krajine] hrozbami alebo použitím sily*“²⁰⁵. Uvedená skutočnosť poukazuje na rastúce ambície USA posilňovať svoje hegemónistické postavenie v medzinárodných vzťahoch na konci 20. storočia. V záujme zachovania bezpečnosti v euroatlantickom priestore sa vo všetkých skúmaných dokumentoch zdôrazňuje potreba odzbrojenia. Koncepcia 1991 považuje otázku odzbrojenia v článku 26 za kľúčový aspekt zachovania bezpečnosti v Európe²⁰⁶. Nakoľko však jadrové zbrane nefigurujú priamo v bezpečnostných hrozbách tejto koncepcie, je možné usúdiť, že NATO sa v danom období zameriavalo prioritne (ale nie výlučne) na zníženie počtu konvenčných síl. V podobnom duchu sa nesie aj text Koncepcie 1999, ktorý za hlavný nástroj konvenčného odzbrojenia pokladá Dohodu o konvenčných silách v Európe (CFE Treaty). Na druhej strane, vo svetle

---

²⁰³ NATO 2020: *Assured Security; Dynamic Engagement*. 2010. s. 20

²⁰⁴ Pôvodný text: „*Any armed attack on the territory of the Allies, from whatever direction, would be covered by Articles 5 and 6 of the Washington treaty*“.

Porovnaj: *The Alliance's New Strategic Concept, 1991*. čl. 12 a *The Alliance's Strategic Concept, 1999*. čl. 24

²⁰⁵ Porovnaj: *The Alliance's New Strategic Concept, 1991*. čl. 20 a *The Alliance's Strategic Concept, 1999*. čl. 10

²⁰⁶ „*V tomto smere prispieva aliančná politika kontroly zbraní a odzbrojennia k dialógu a spolupráci s ostatnými národmi, a preto bude zohrávať kľúčovú úlohu v dosahovaní bezpečnostných cieľov Aliancie*“.

The Alliance's New Strategic Concept, 1991. čl. 26

implementácie modernej koncepcie bezpečnosti si Nová strategická koncepcia NATO kladie za cieľ postupné všeobecné odzbrojenie. V súvislosti s hrozbou útoku balistickou raketou na euroatlantický región sa v Koncepcii 2010 prvýkrát vyskytol problém protiraketovej obrany. Budúcnosť tohto významného bezpečnostného prvku vidí NATO v spolupráci s Ruskou federáciou.

- **Slúžiť ako fórum pre konzultácie členských krajín NATO.** Predmetom diskusií, garantovaných článkom 4 Washingtonskej zmluvy, môžu byť akékoľvek otázky týkajúce sa bezpečnosti.
- **Krízový management a prevencia vzniku konfliktov.** Hoci sú tieto parciálne ciele spomenuté vo všetkých dokumentoch, v jednotlivých koncepciách je im venovaná rôzna pozornosť. V dôsledku bezpečnostného uvoľnenia po roku 1989 sa Koncepcia 1991 venuje tejto problematike len okrajovo. Koncepcia 1999 viac zdôrazňuje úlohy týkajúce sa krízového managementu (najmä odvetné operácie proti krízam, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy a úlohy vojenských kapacít počas konfliktov). Naopak, záujem Koncepcie 2010 sa presunul na prevenciu vzniku konfliktov. Aktivity NATO mali podľa Koncepcie 1999 teda viac „peacebuilding“ ozbrojený charakter kým činnosť Aliancie v nadchádzajúcom desaťročí má mať skôr „peacekeeping“ mierový charakter.
- **Rozširovať a prehľbovať spoluprácu v rámci partnerstiev.** Rovnako ako predchádzajúci zámer, aj tento cieľ má v skúmaných dokumentoch rôznu váhu. Hoci si strategický dokument NATO z roku 1991 uvedomuje potrebu spolupráce s ostatnými štátmi a medzinárodnými organizáciami na jednej strane a spoluprácu vojenského sektoru s civilnými zložkami na strane druhej, prehľbovanie spolupráce partnerstiev nie je uvedené ako jeden zo základných cieľov Aliancie. Koncepcia 1999 ho uvádza len ako čiastkový cieľ pod hlavičkou zabezpečenia kolektívnej bezpečnosti. Na druhej strane, v Koncepcii 2010 sú partnerstvá vytyčené ako plnohodnotný cieľ. Bližšie sa partnerstvám a vonkajším vzťahom Aliancie vo všetkých dokumentoch venuje druhá časť príspevku.
- **Zachovávanie strategickej bezpečnostnej rovnováhy v Európe.** Tento cieľ je explicitne vymedzený len v Koncepcii 1991. S ohľadom na hrozby bezpečnosti v danom období sa zachovávanie rovnováhy v Európe vzťahuje na riziká a neistoty, ktoré podľa Aliancie sprevádzali transformačný proces v Sovietskom zväze.

1.4 Vojenské kapacity NATO

Okrem účelu, bezpečnostných hrozieb a cieľov NATO sa všetky Koncepcie zaoberajú aj vojenskými kapacitami Aliancie – ich veľkosťou, štruktúrou, funkciami a úlohami. Prihliadnuc na štruktúru hlavných cieľov Aliancie, predovšetkým krízový management a prevenciu vzniku konfliktov, nie je prekvapujúce, že zatiaľ čo Koncepcia 1999 sa v otázke vojenských kapacít zaberá viac ich účinnosťou počas kríz a nepokojov, prvoradým záujmom Koncepcie 2010 je ich efektívne využitie v prevencii vzniku konfliktov. Koncepcia 1991 má v tomto smere aj znaky politickej povahy najnovšej strategickej koncepcie, aj vojenskejšie črty Koncepcie 1999.

Uvedené skutočnosti možno podložiť hneď viacerými faktami. V prvom rade treba poukázať na priestor, ktorý je vojenským kapacitám v skúmaných dokumentoch venovaný. V Koncepcii 1999 sa danej problematike týka štvrtá kapitola s názvom „*Pokyny pre sily Aliancie, Princípy stratégie Aliancie*“, ktorá predstavuje až 24 z celkového počtu 65 článkov. Väčšina z nich sa detailnejšie zameriava na atribúty veľkosti a kvality, stupne nasaditeľnosti vojenských jednotiek, ich efektívnu spoluprácu, praktické zabezpečenie kolektívnej obrany

a pod²⁰⁷. Prevenciu vzniku konfliktov a prípadné úlohy NATO s cieľom udržiavať stabilitu v oblastiach nepokojov pokrýva koncepcia 1999 len okrajovo, v článkoch 31 a 32. V koncepcii 2010 sa vojenským kapacitám venuje kapitola s názvom „*Obrana a Odstrašenie*“. Pri jej skúmaní treba poukázať na jej kvantitatívnu a kvalitatívnu stránku. Na rozdiel od predchádzajúceho dokumentu je totiž predmetná problematika rozobraná v štyroch z celkového počtu 38 článkov koncepcie. Navyše, z kvalitatívneho hľadiska sa daná kapitola primárne zameriava na vojenské ako aj nevojenské úlohy Aliancie pri odstrašovaní všetkých typov novodobých bezpečnostných hrozieb. Detailnejšie pokyny upravujúce náležitosti vojenských kapacít NATO absentujú. Význam prevencie vzniku konfliktov je v koncepcii 2010 podčiarknutý samostatnou kapitolou s názvom „*Bezpečnosť prostredníctvom krízového riadenia*“. Hoci sa uvedená kapitola zaoberá i vojenskými aktivitami (čl. 23), jej podstatnú časť tvoria články týkajúce sa nevojenskej prevencie a stabilizačných peacekeeping aktivít. Štruktúra koncepcie 1991 kombinuje v tomto smere väčší priestor venovaný vojenským kapacitám, zameranie na praktické zabezpečenie kolektívnej obrany, definovanie stupňov nasaditeľnosti a typy vojenských zložiek z koncepcie 1999 a peacekeeping charakter koncepcie 2010 (v roku 1991 reprezentovaný znížením počtu ozbrojených síl a definíciou ich úloh v mierových, krízových a ozbrojených situáciách). Miernejší nádhych dodáva koncepcii 1991 aj už spomenuté zdôraznenie výlučne obranného charakteru práve v častiach týkajúcich sa vojenských kapacít. Napriek opísaným rozdielom sa však všetky koncepcie zhodujú v predmetných kapitolách v texte troch ustanovení:

- **NATO bude udržiavať minimálny potrebný počet ozbrojených síl.** Treba však dodať, že v koncepcii 1999 je daný minimálny počet rozšírený aj o jednotky zamerané na operácie, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy.
- **NATO bude stále disponovať jadrovými zbraňami.** Koncepcie 1991, 1999 aj 2010 poukazujú na politickú a zastrážovacia funkciu atómových zbraní a pokladajú ich za najvyššiu garanciu bezpečnosti členov Aliancie. Ani jedna z koncepcií nepredpokladá ich použitie. Všetky dokumenty tiež počítajú s pretrvávajúcou prítomnosťou jadrových zbraní spadajúcich pod NATO na území európskych členov NATO. Podľa týchto koncepcií predstavujú nukleárne sily v Európe dôležité vojenské prepojenie medzi Európou a severnou Amerikou. Toto prepojenie je mimoriadne dôležité najmä v koncepcii 2010, keďže pre najvplyvnejšieho člena Aliancie, USA, môže slúžiť ako prostriedok zachovania svojho stagnujúceho, niekedy i klesajúceho vplyvu na európskom kontinente.
- **Treba prehľbovať spoluprácu medzi vojenskými zložkami Aliancie a vonkajším civilným prostredím.**

Z ostatných aspektov týkajúcich sa všeobecného pôsobenia NATO treba v prípade koncepcie 1991 zdôrazniť jednoznačne prízvukovanie potreby využitia preventívnej diplomacie. Uvedomujúc si výhody zániku bipolárneho usporiadania moci vo svetovej politike prišla Aliancia v roku 1991 k záveru, že možnosti urovnávania kríz diplomatickými prostriedkami sa zvýšia. Článok 31 koncepcie 1991 v tejto súvislosti priamo uvádza, že „úspech Aliancie v zachovávaní mieru a prevencii vypuknutia vojen závisí, viac ako kedykoľvek predtým, od účinnosti preventívnej diplomacie a úspešného krízového riadenia“²⁰⁸. Dôraz na

---

²⁰⁷ Pre viac informácií pozri články 41, 43, 52, 53, 54, 58, 59 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999.

²⁰⁸ Pôvodný text: „... the success of the Alliance's policy of preserving peace and preventing war depends even more than in the past on the effectiveness of preventive diplomacy and successful management of crises ...“
The Alliance's New Strategic Concept, 1991. čl. 31

mierové riešenie sporov možno tiež prisúdiť pozitívnym náladám v medzinárodných vzťahoch po roku 1989. V Koncepciách 1999 a 2010 sa preventívna diplomacia takto otvorene nespomína.

Značne vojenskejší charakter Koncepcie 1999 v porovnaní s ostatnými skúmanými koncepciami zdôrazňujú popri vyššie uvedenom rozsahu a obsahu článkov týkajúcich sa vojenských kapacít NATO predovšetkým často zmieňované odvetné operácie proti krízam, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy („*non-Article 5 crisis response operations*“) ²⁰⁹. Účel týchto operácií je charakterizovaný v článku 48 Koncepcie 1999 nasledovne: „*V prípade kríz, ktoré ohrozujú stabilitu euroatlantického priestoru a ktoré by mohli ovplyvniť bezpečnosť členov Aliancie, môžu byť povolané ozbrojené sily Aliancie s cieľom vykonať odvetné krízové operácie*“ ²¹⁰. Ozbrojené intervencie mimo teritória NATO sú najzjavnejším prejavom kosovskej vojny, ktorá prebiehala v čase prípravy a podpísania Koncepcie 1999. Aliancia vtedy po neúspešných diplomatických rokovaníach 24. marca 1999 prvýkrát použila ozbrojené sily proti suverénnemu štátu od skončenia studenej vojny. Nakoľko sa letecké útoky NATO proti Srbsku nezakladali na nijakej rezolúcii Bezpečnostnej rady OSN a neskôr neboli Spojenými národmi ani sankcionované, vznikla sa na ne kritika, a to najmä zo strany Ruskej federácie, Číny a Indie. Podľa Moskvy nimi NATO podkopalo základné princípy medzinárodného práva, Charty OSN a európskeho systému bezpečnosti vytvoreného po skončení druhej svetovej vojny. Vtedajší ruský minister zahraničných vecí Igor Ivanov označil vojenské akcie NATO a USA v Kosove za agresiu, ktorá ohrozovala celé usporiadanie medzinárodných vzťahov po roku 1945, a za druh neokolonializmu – „NATO-kolonializmu“ ²¹¹. Vezmúc do úvahy túto kritiku je teda logické predpokladať, že zakomponovaním do Koncepcie 1999 sa Aliancia snažila oficiálne oprávniť svoje aktivity v Kosove. Bez ohľadu na to sa tieto operácie stále považujú za prejav amerického unilateralizmu z konca 20. a začiatku 21. storočia. Nie je tiež vylúčené, že slúžili aj ako inšpirácia pri vytváraní konceptu preemptívneho zásahu, ktorý patril k základným princípom zahraničnej politiky USA od roku 2002 ²¹². V Koncepciách 1991 a 2010 sa *non-Article 5 crisis response operations* nespomínajú vôbec.

Kým v Koncepcii 1991 sa vtedajšie spoločensko-politické podmienky v Európe a vo svete prejavili okrem iného dôrazom na preventívnu diplomaciu a znižovanie počtu vojenských kapacít, a v Koncepcii 1999 možnosťou uskutočňovať operácie nespádajúce pod článok 5, dopad vonkajšieho prostredia na NATO možno v najnovšej koncepcii pozorovať jednak prostredníctvom umiernennejšieho diplomatickejšieho ducha, v ktorom sa celý dokument nesie, ale aj článkami ekonomického charakteru. Aliancia nimi reaguje na nedostatok prílevu finančných prostriedkov v dôsledku svetovej hospodárskej krízy z rokov 2008 až 2009 v protiklade so zvýšenými finančnými nárokmi na modernú obranu a bezpečnosť. Ekonomické aspekty fungovania NATO sa preto otvorene dostali do Strategickej koncepcie po prvýkrát. Na rozdiel od expertnej správy tvoriacej základ Novej strategickej koncepcie však Koncepcia 2010 z deficitu peňazí neobviňuje európskych členov NATO ²¹³. Články 36 a 37 tohto dokumentu navrhujú spôsoby efektívneho využitia dostupných prostriedkov, z ktorých najvýznamnejšie sú

---

²⁰⁹ *Non-Article 5 crisis response operations* sú spomínané v článkoch 29, 31, 41, 46, 47, 48, 49 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999.

²¹⁰ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999. čl. 48

²¹¹ KRIEGER, H. 2001. *The Kosovo conflict and international law: an analytical documentation 1974-1999*. s. 482-485

²¹² Porovnaj článok 48 Koncepcie 1999 o účele *non-Article 5 crisis response operations* a texty Národnej bezpečnostnej stratégie 2002: „*Preventívny úder proti bezprostrednej hrozbe je legitímny, a to i vtedy, ak panuje neistota, pokiaľ ide o miesto a čas možného nepriateľského útoku*“ a „*Spojené štáty budú, ak bude treba, konať preemptívne*“.

²¹³ Pre kritiku európskych členov NATO pozri: *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*. 2010. s. 38

modernizácia interných štruktúr a zdokonaľovanie pracovných metód, realokácia ušetrených prostriedkov do zvyšovania počtu, kvality a nasaditeľnosti vojenských kapacít a efektívnejšia spolupráca pri obrannom plánovaní založená na princípe solidarity, aby sa predišlo duplicitným činnostiam.

Uvedené opatrenia do istej miery poukazujú na vnútornú reformu Aliancie. V jej rámci však Koncepcie 1991, 1999 ani 2010 nepočítajú s často diskutovanou reformou hlasovania na zasadnutiach Severoatlantickej rady. S nárastom počtu členských krajín NATO zo 16 v roku 1991 cez 19 v roku 1999 na 28 v roku 2010 odporúča upustiť od jednohlasného hlasovania v prospech hlasovania kvalifikovanou väčšinou v menej dôležitých otázkach iba expertná správa NATO z mája roku 2010. Za oblasti, v ktorých by sa malo jednohlasné rozhodovanie zachovať, pokladá táto správa aktiváciu článku 5 Washingtonskej zmluvy, rozpočtové otázky, rozhodovanie o nových misiách a prijímanie nových členov. Napriek vysokej legitimitě konsenzuálnych rozhodnutí zdôrazňuje daná správa najmä skutočnosť, že súčasný systém rozhodovania nie je flexibilný a nevie pohotovo reagovať na náhle vnútorné či vonkajšie zmeny²¹⁴.

2 Vonkajšie vzťahy

Medzinárodné vzťahy po rozpade bipolárneho sveta, výrazne ovplyvňované globalizačnými a postmodernými tendenciami, nedovoľujú, aby štáty či medzinárodné organizácie vystupovali ako izolované subjekty. Cezhraničný, medzinárodný a v súčasnom období aj globálny charakter politicko-bezpečnostných a sociálno-ekonomických problémov vyžaduje efektívnu spoluprácu viacerých aktérov medzinárodnej politiky, čo prispieva k zvyšovaniu vzájomnej interdependencie medzi jednotlivými subjektami. Uvedené procesy si do rôznej miery uvedomujú aj porovnávané strategické koncepcie NATO. Všetky dokumenty preto priamo či nepriamo vyzdvihujú úlohu partnerstiev a vzťahov s ostatnými štátmi ako prostriedok napĺňania základných cieľov Aliancie. V prípade Koncepcii 1999 a 2010, v ktorých sú partnerstvá rozoberané hlbšie ako v dokumente z roku 1991 a v osobitných kapitolách, treba však poznamenať, že hoci obidve kladú dôraz na rovnocennú spoluprácu s ostatnými medzinárodnými organizáciami (OSN a OBSE), operácie, na ktorých sa má zúčastňovať NATO spolu so svojimi partnermi, budú mať tendenciu byť pod vedením Aliancie²¹⁵. V Koncepcii 1991 sa takáto formulácia neobjavuje.

Ako už bolo uvedené v časti venujúcej sa základným úlohám NATO, spolupráca s vonkajším prostredím je v Koncepciách 1991, 1999 a 2010 zdôraznená odlišne. Najväčší význam sa jej prikladá v Novej strategickkej koncepcii, v ktorej predstavuje aktívna kooperácia v rámci partnerstiev jeden zo základných cieľov Aliancie.

Zásadným rozdielom medzi textami koncepcií však nie je ani tak podčiarknutie dôležitosti partnerských vzťahov či detailnosť opisu vzťahov s ostatnými subjektami, ale skôr teritoriálny aspekt prioritných partnerstiev. Zatiaľ čo texty Koncepcií 1991 a 1999 majú zreteľne eurocentrický charakter, Koncepcia 2010 má nádych širšieho, niekedy až celosvetového pôsobenia²¹⁶.

---

²¹⁴ NATO 2020: *Assured Security; Dynamic Engagement*. 2010. s. 34-35

²¹⁵ Pozri text Koncepcie 2010: „[Koncepcia] ponúka našim partnerom okolo sveta hlbšiu politickú spoluprácu s Alianciou a podstatnú úlohu vo formovaní operácií pod vedením NATO, ku ktorým môžu prispieť“.

²¹⁶ Uvedené sa dá vyčítať napríklad z hlavných cieľov NATO v Koncepcii 1999 v čl. 10: „[Cieľom Aliancie je] podporovať rozsiahle partnerstvo, spoluprácu a dialóg s ostatnými krajinami v euroatlantickom priestore...“ a časti čl. 28 Koncepcie 2010: „Podpora euroatlantickej bezpečnosti je najlepšie zaistená prostredníctvom širokej siete partnerských vzťahov s krajinami a organizáciami na celom svete.“

2.1 Strategická koncepcia NATO 1991

Na rozdiel od ostatných koncepcií, Strategická koncepcia NATO z roku 1991 neuvádza prehlbovanie a rozširovanie partnerských vzťahov medzi svojimi základnými cieľmi. O teritoriálnom zameraní Aliancie sa preto zmieňujú články vo ostatných kapitolách – najmä v charakteristike nového strategického prostredia, úloh Aliancie a širšieho prístupu k bezpečnosti. Eurocentrická orientácia NATO bola v danom období logickým následkom rozpadu bipolarizmu a prozápadných nálad v štátoch bývalého východného bloku. Aktivita Aliancie sa preto nezastavovala na hraniciach železnej opony, ale rozšírila sa na celý európsky svetadiel. Ako taký ho možno z hľadiska strategickej dôležitosti rozdeliť na dve oblasti: západnú Európu a ostatné európske štáty.

V otázkach spolupráce so západnou Európou, zastúpenou predovšetkým Európskymi spoločenstvami a Západoeurópskou úniou, vítala Aliancia v roku 1991 integračné aktivity smerujúce k hlbšiemu politickému dialógu v danom regióne. Koncepcia 1991 jednoznačne podporovala vznikajúcu myšlienku európskej bezpečnostnej identity, ktorá by v neskoršom období viedla k rovnomernejšiemu rozdeleniu zodpovedností v rámci NATO a teda tiež k upevneniu bezpečnosti v Európe²¹⁷. Súčasne si však uvedomovala vtedajší nerozvinutý stav tejto myšlienky, čo prakticky potvrdzovalo stálu potrebu prítomnosti NATO v Európe. Strategická koncepcia NATO z roku 1991 však (na rozdiel od Koncepcie 1999 v súvislosti s Európskou bezpečnostnou identitou nenavrholala žiadne konkrétne kroky vedúce k jej realnej tvorbe.

Spomedzi vzťahov s ostatnými európskymi štátmi vyzdvihuje Koncepcia 1991 komunikáciu s krajinami strednej a východnej Európy. Otvorene tiež priznáva odhodlanie využiť príležitosti vyplývajúce zo zániku bipolarity: „*Aliancia bude naďalej podporovať dialóg [medzi Alianciou a CEE] prostredníctvom pravidelných diplomatických stykov vrátane častej výmeny názorov a informácií týkajúcich sa otázok bezpečnostnej politiky. Týmto sa budú spojenci snažiť, jednotlivito i kolektívne, plne využiť príležitosti plynúce z rozširovania slobody a demokracie v Európe...*“²¹⁸. Týmto článkom teda Koncepcia 1991 nepriamo naznačila budúci trend rozširovania Aliancie ako takej ako aj jej ďalších partnerských vzťahov – v rámci programov Partnerstvo pre mier (vznik v roku 1994), Euroatlantická partnerská rada (vznik v roku 1997). Zásadným rozdielom medzi Koncepciou 1991 a ostatnými skúmanými koncepciami je v tomto smere i skutočnosť, že NATO v roku 1991 neuvažovalo nad prehlbovaním vzájomnej spolupráce so Sovietskym zväzom, respektíve jeho nástupcom. K uvedomeniu si nutnosti takéhoto dialógu došlo až v roku 1994, keď NATO narazilo na odpor Ruskej federácie po oznámení rozhodnutia prvýkrát rozšíriť Alianciu o štáty v minulosti spadajúce pod sovietsku sféru vplyvu.

Strategickú úlohu zohrávajú v Koncepcii 1991 aj medzinárodné organizácie, osobitne OSN, Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (v roku 1994 premenovaná na OBSE) a Západoeurópska únia. Hoci dokument nedefinuje nijaké konkrétne úlohy spolupráce, NATO oceňuje ich zásadný prínos k vytváraniu európskeho bezpečnostného prostredia, zaväzuje sa rešpektovať Chartu OSN a rovnocenne s nimi spolupracovať. Najmä posledná uvedená skutočnosť tiež prispieva k prevahe politického charakteru Aliancie nad vojenským v Koncepcii 1991.

---

²¹⁷ *The Alliance's New Strategic Concept*, 1991. čl. 2

²¹⁸ Pôvodný text: „*The Alliance will further promote dialogue through regular diplomatic liaison, including intensified exchange of views and information on security policy issues. Through such means the Allies, individually and collectively, will seek to make full use of unprecedented opportunities afforded by the growth of freedom and democracy throughout Europe ...*“

The Alliance's New Strategic Concept, 1991. čl. 28.

V neskoršom období kontroverzná otázka rozširovania Severoatlantickej aliancie na východ sa v Koncepcii 1991 priamo nespomína vôbec. Príčinu môžeme hľadať v krátkom období od revolučného roku 1989, počas ktorého ešte len prebiehal transformačný proces stredoeurópskych a východoeurópskych krajín od komunizmu k demokratickej spoločnosti, a teda nepripravenosti potenciálnych krajín na vstup do NATO. Ako však už bolo uvedené, článok 28 Koncepcie 1991 predpokladal zintenzívnenie komunikácie medzi Alianciou a CEE, čo možno označiť za prvý krok prístupového procesu.

2.2 Strategická koncepcia NATO 1999

Koncepcia 1999 nadväzuje na proces prvého rozšírenia NATO o tri krajiny bývalého východného bloku z 11. marca 1999 (Českú republiku, Poľsko a Maďarsko). Daný proces vysvetľovala Aliancia snahou zjednotiť všetky demokraticky zmýšľajúce právne štáty Európy zdieľajúce hodnoty slobody, solidarity a ľudských práv, čo by značne prispelo k zvýšeniu bezpečnosti na európskom kontinente. Na druhej strane možno toto rozšírenie považovať i za šírenie vplyvu USA prostredníctvom NATO v strednej a východnej Európe po vzniku mocenského vákuu v danom regióne v roku 1991. V snahe pokračovať v danej politike (bez ohľadu na to, či sa na problém pozeráme optikou Aliancie alebo jej kritikov) sa preto Koncepcia 1999 zameriava na tri regióny Európy: západnú Európu reprezentovanú z politicko-bezpečnostného hľadiska Západoeurópskou úniou (EÚ v tom čase len začala rozvíjať politicko-bezpečnostnú spoluprácu), východnú Európu zastúpenú predovšetkým Ukrajinou (do menšej miery i Ruskom) a Balkán so Stredomorským regiónom (kvôli perspektíve rozširovania a blízkosti Blízkeho Východu).

Pokiaľ ide o západoeurópske členské štáty NATO, v roku 1999 vyzdvihla Aliancia okrem potreby posilnenia tradičného transatlantického zväzku aj svoju opätovnú podporu vytváraniu novej bezpečnostnej rovnováhy medzi európskymi a severoamerickými spojencami. Koncepcia 1999 navrhovala konkrétny spôsob realizácie Európskej bezpečnostnej identity načrtnutej už v Koncepcii 1991. Jeho podstatou bolo zvýšiť obranné kapacity Európy prostredníctvom Európskej bezpečnostnej a obrannej identity (ESDI), ktorá by operovala pod NATO a v spolupráci so Západoeurópskou úniou: „... Aliancia plne podporuje vývoj ESDI v rámci Aliancie prostredníctvom poskytnutia svojich kapacít pre operácie vedené ZEÚ. ... Rast zodpovednosti a kapacít európskych spojencov v otázke bezpečnosti a obrany zlepšuje bezpečnostné prostredie Aliancie“²¹⁹. Zo znenia tohto článku pritom cítiť aj snahu severoamerických spojencov (v prvom rade USA) udržať si svoj vplyv v Európe, a to i napriek ich deklarovanej podpore procesov vzniku Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ (SZBP EÚ).

Zo štátov východnej Európy považovalo NATO v roku 1999 za najdôležitejšie vzťahy s Ukrajinou a Ruskom. V dôsledku odklonu zahraničnopolitickej orientácie Ukrajiny od Ruska na konci 90. rokov 20. storočia sa prehĺbila jej spolupráca s NATO. Pre Alianciu bola Ukrajina cenným spolencom, pomocou ktorého sa jej vplyv (aspoň dočasne) rozšíril až ku hraniciam Ruska. Hoci Aliancia neuvádza možnosť vstupu Ukrajiny do NATO, zaväzuje sa rozširovať oblasti kooperácie, podporovať ukrajinskú suverenitu, nezávislosť a demokratický vývoj. Priaznivý vývoj vzájomných vzťahov bol však narušený už v roku 2000 po politickej kríze a korupčných škandáloch v Ukrajine, ktorého dôsledkom bol odklon prozápadnej zahraničnej politiky v prospech Moskvy. Budúci vývoj vzťahov Aliancie s Ruskom charakterizuje Koncepcia 1999 pomerne všeobecne a idealisticky. Vychádzajúc z textu Koncepcie si NATO

---

²¹⁹ Pôvodný text: „...Alliance fully supports the development of the European security and Defence Identity within the Alliance by making available its assets and capabilities for WEU-led operations. ... The increase of the responsibilities and capacities of the European Allies with respect to security and defence enhances the security environment of the Alliance“. *The Alliance's Strategic Concept*, 1999, článok 18

uvedomovalo nevyhnutnosť pretrvávajúceho partnerstva s Moskvou pre zabezpečenie dlhodobej stability v Európe. V dokumente sa preto zaviazalo prehlbovať spoluprácu v oblastiach spoločného záujmu na základe Zakladajúceho aktu podpísaného v roku 1997. V Konceptii 1999 však absentuje negatívny očakávaný dopad vojenských akcií NATO v Kosove, z čoho môžeme usúdiť, že NATO v Konceptii 1999 predostrelo skôr želaný vývoj vzťahov s Ruskou federáciou ako reálne očakávateľný. Výrazne kolísavý vývoj spoločnej komunikácie v rokoch 1999 až 2010 dané tvrdenie len potvrdzuje.

Za ďalšie dôležité partnerské vzťahy v Európe označuje Konceptia 1999 Partnerstvo pre mier (PfP), Euroatlantickú partnerskú radu (EAPC) a Stredomorský dialóg (Mediterranean Dialogue). Všetky uvedené partnerstvá zohrávajú v Konceptii 1999 dôležité úlohy najmä pri dosahovaní bezpečnosti v širšom euroatlantickom priestore. Z reálneho vývoja po roku 1999 je tiež zjavné, že priaznivé vzťahy Aliancie s niektorými balkánskymi štátmi v rámci PfP alebo EAPC prispeli k ich prijatiu za plnoprávných členov NATO.

Eurocentrické zameranie Konceptie 1999 zdôrazňuje aj spolupráca Aliancie s medzinárodnými organizáciami. Multilaterálna spolupráca sa mala po roku 1999 rozvíjať popri Západoeurópskej únii predovšetkým s OBSE a OSN.

S vonkajšími vzťahmi sa v Konceptii 1999 úzko spája aj otázka ďalšieho rozširovania NATO. Vo svetle úspešného prvého kola rozšírenia z marca roku 1999, vyššie charakterizovanej európskej politiky NATO a neberúc do úvahy očakávateľné negatívne dôsledky vojny v Kosove (vyplývajúce zo silného zamietavého postojú Ruska) sa s ďalším zväčšovaním členskej základne otvorene počítalo – hoci neboli uvedené konkrétne kandidátske krajiny: „[NATO] očakáva, že v nadchádzajúcich rokoch ďalej rozšíri pozvánky národom ochotným a schopným prevziať záväzky vyplývajúce z členstva ... S daným cieľom založilo NATO programy spolupráce, ktoré majú aspirujúcim krajinám pomôcť v ich príprave na možné budúce členstvo...“²²⁰.

2.3 Strategická koncepcia NATO 2010

Nová strategická koncepcia NATO zdieľa charakter vonkajších vzťahov Konceptií 1991 a 1999 len do istej miery. Možno u nej pozorovať čiastočný odklon od prioritného postavenia európskeho kontinentu (hoci stále mu patrí dôležité miesto), a to najmä z dvoch dôvodov. V prvom rade sa pod danú skutočnosť podpísal vývoj SZBP EÚ a Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Hoci úroveň politicko-bezpečnostnej spolupráce v rámci EÚ ešte nedokáže garantovať bezpečnosť Európy bez prítomnosti NATO, sebavedomie Európy stúplo a jej názory sa s pohľadmi Severnej Ameriky rozchádzajú častejšie ako v minulosti. Nesmieme tiež zabúdať na pozastavený proces rozširovania Aliancie na východ, o Ukrajinu a Gruzínsko, narážajúci na zahraničnopolitické záujmy Ruskej federácie. Potenciálna blízkosť teritória Aliancie k Rusku, ktorá je v rozpore s ruským konceptom politiky „blízkeho zahraničia“, spolu so zmrazením vzťahov medzi NATO a Moskvou po vojne v Gruzínsku v roku 2008 spôsobili v otázke rozširovania NATO o východnú Európu patovú situáciu. Na druhej strane, teroristické útoky na USA z 11. septembra 2001 a obzvlášť medzinárodný až globálny charakter novodobých bezpečnostných hrozieb výrazne rozširujú v Konceptii 2010 teritórium pôsobnosti Aliancie. Najvýraznejším prejavom načrtnutej celosvetovej povahy NATO je rozhodnutie operovať a eliminovať hrozby bezpečnosti už v strategicko-vzdialenosti za hranicami územia Aliancie. Článok 20 Konceptie 2010 uvádza: „*Krízy a konflikty za hranicami Aliancie môžu priamo ohroziť bezpečnosť územia a obyvateľov Aliancie. NATO sa*

---

²²⁰ Pôvodný text: „*It expects to extend further invitations in coming years to nations willing and able to assume the responsibilities and obligations of membership ... To this end, NATO has established a programme of activities to assist aspiring countries in their preparations for possible future membership...*“

The Alliance's Strategic Concept, 1999, článok 39

preto bude angažovať tam, kde je to možné a kde to bude potrebné pri prevencii kríz, pri zvládnutí kríz, pri stabilizácii situácií po konfliktoch a pri podpore rekonštrukcie²²¹. Expertná správa ani Nová strategická koncepcia však nedefinujú podstatu pojmu „strategická vzdialenosť“. Odstránenie hrozby mimo územia Aliancie sa navyše dostalo do Koncepcie v takomto otvorenom, priamom vymedzení prvýkrát. Koncepcia 1999 možnosť zasahovať mimo teritórium Aliancie len pripúšťa. Koncepcia 1991 o takejto možnosti nehovorí vôbec. Okrem možnosti zasahovať aj v nečlenských štátoch NATO poukazujú na rastúci globálny charakter organizácie aj absencia definície útokov aktivujúcich článok 5 Washingtonskej zmluvy a spolupráca s partnermi „pod vedením NATO“.

Hoci má Koncepcia 2010 skôr globálny charakter, strategicky dôležité partnerstvá sa v skúmanom dokumente v porovnaní s rokom 1999 líšia len čiastočne. Za najdôležitejších partnerov označuje NATO v roku 2010 EÚ, Rusko a OSN. V súvislosti s Európskou úniou víta Aliancia implementáciu Lisabonskej zmluvy, ktorá má posilniť bezpečnosť Európy. Vezmúc do úvahy vývoj EÚ v prvej dekáde 21. storočia však už NATO nespomína projekty ako ESDI, ktoré boli v Koncepcii 1999 vedené pod hlavičkou Aliancie. Cieľom NATO vo vzťahu s európskymi spojencami má byť vytvorenie konštruktívneho strategického partnerstva, kde EÚ a NATO majú mať komplementárne úlohy v podpore medzinárodného mieru a stability²²².

Text Koncepcie 2010 týkajúci sa vzťahov s Ruskou federáciou je v porovnaní s Koncepciou 1999 komplexnejší a konkrétnejší, čo odzrkadľuje rastúci význam Ruska vo svetovej politike, zvýšenú potrebu Aliancie spolupracovať s Moskvou pri čelení spoločným hrozbám a tiež aktuálny vývoj vzťahov medzi Ruskom a NATO. Nová strategická koncepcia pritom vyzdvihuje potrebu kooperácie v oblastiach spoločného záujmu (v súčasnosti prioritne problém protiraketovej obrany). Nenavrhuje však postup riešenia kontroverzných otázok (najmä rozširovanie NATO na východ), čo by v budúcnosti mohlo zabrzdiť, či dokonca zvrátiť aktuálny pozitívny trend vývoja vzťahov medzi Alianciou a Moskvou. V neposlednom rade, partnerské vzťahy s OSN charakterizuje Koncepcia 2010 v zásade rovnako ako Koncepcia 1991 a 1999, t.j. NATO uznáva úlohu OSN pri zachovávaní mieru a stability, bude konať v súlade s Chartou OSN a bude prehĺbovať politický dialóg a praktickú spoluprácu s OSN. Okrem uvedených strategických partnerov je NATO rozhodnuté pokračovať v spolupráci aj s ďalšími subjektami (obzvlášť na európskom kontinente), medzi ktoré zaraďuje už spomínanú Euroatlantickú partnerskú radu, Partnerstvo pre mier a Stredomorský dialóg a dopĺňa ich o Istanbulsú iniciatívu pre spoluprácu, ktorá bola založená v roku 2004.

Podobne ako Koncepcia 1999, aj Nová strategická koncepcia z roku 2010 zachováva politiku otvorených dverí v súvislosti s ďalším rozširovaním Aliancie. Proces prijímania nových členov však bude čoraz ostrejšie konfrontovaný s postojmi ruskej zahraničnej politiky, dôkazom čoho je i vojna v rusko-gruzínska vojna z roku 2008. Je nepochybné, že uvedený ozbrojený konflikt prispel k všeobecnejšiemu zneniu textu predmetného dokumentu bez uvedenia akéhokoľvek časového harmonogramu, najpravdepodobnejších kandidátskych krajín alebo konkrétnejšej predvstupovej pomoci²²³.

---

²²¹ Pôvodný text: „*Crises and conflicts beyond NATO's borders can pose a direct threat to the security of Alliance territory and populations. NATO will therefore engage, where possible and when necessary, to prevent crises, manage crisis, stabilize post-conflict situations and support reconstruction*“.

Active Engagement, Modern Defence, 2010. článok 20

²²² *Active Engagement, Modern Defence*, 2010. článok 32

²²³ „*Nášmu cieľu Európy zjednotenej a slobodnej, ako aj zdieľaniu spoločných hodnôt bude najlepšie slúžiť konečná integrácia všetkých európskych krajín, ktoré si želajú vstúpiť do euroatlantických štruktúr.*“ *Dvere členstva v NATO zostávajú plne otvorené pre všetky európske demokracie, ktoré zdieľajú hodnoty Aliancie, ktoré chcú a sú schopné prevziať zodpovednosť a záväzky členstva a ktorých prijatie môže prispieť k spoločnej bezpečnosti a stabilite.*“

ZÁVER

Ako subjekt aj objekt medzinárodných vzťahov ovplyvňuje Severoatlantická aliancia vývoj medzinárodných vzťahov a zároveň je nimi značne ovplyvňovaná. Túto skutočnosť nepochybne badať aj v kľúčových analytických a plánovacích dokumentoch NATO – v Strategických koncepciách. Prvá verejne prístupná Strategická koncepcia NATO po studenej vojne z roku 1991 reaguje takmer výlučne na zmeny v euroatlantickom prostredí po páde železnej opony v roku 1989. Optimizmus ako aj nové príležitosti pre Alianciu prameniace z týchto zmien sa prejavili v dvoch najdôležitejších črtách Koncepcie 1991, za ktoré možno označiť eurocentricizmus a prevažujúci politický charakter NATO. Orientáciu na európsky svetadiel možno pozorovať jednak zo základného cieľa Aliancie prispievať k bezpečnosti celého euroatlantického priestoru a jednak z nadväzovania diplomatických stykov a prehlbovania spolupráce so štátmi strednej a východnej Európy (čo neskôr viedlo k prvému kolu rozširovania NATO na východ). V prípade západnej Európy išlo o podporu myšlienky Európskej bezpečnostnej identity, avšak v danom období bez konkrétnych návrhov na jej uskutočnenie. Základ prevahy politického charakteru Aliancie nad vojenským v Koncepcii 1991 možno nájsť v uvoľnení bezpečnostného napätia v Európe. Medzi znaky deklarovaného menej vojenského smerovania NATO v rokoch 1991 až 1999 patrí zdôraznenie výlučne obranného charakteru Aliancie v častiach venujúcich sa vojenským kapacitám, zamedzovanie vytvárania hegemonie, dôraz na mierové riešenie sporov a využitie preventívnej diplomacie a v neposlednom rade i rovnocenná spolupráca s ostatnými medzinárodnými bezpečnostnými organizáciami. Koncepcia 1999 vychádza vo veľkej miere z Koncepcie 1991. Pod jej text sa totiž do značne podpísalo vyplňanie mocenského vákua v Európe, ktoré vzniklo po rozpade východného bloku, nedostatočne rozvinutá politicko-bezpečnostná spolupráca v EÚ v 90. rokoch 20. storočia a vojna medzi Srbskom a Kosovom v rokoch 1998 až 1999. Z daného vývoja možno odvodiť najdôležitejšie črty poslednej Strategickej koncepcie NATO 20. storočia: eurocentricizmus a skôr vojenský ako politický charakter. Zameranie na európsky kontinent je zjavné z partnerských vzťahov, ktoré sa v danom období sústreďovali takmer výlučne na západnú Európu, východnú Európu a Balkán so Stredomorím. Prevahu vojenskej povahy nad politickou vidno predovšetkým vo vykonávaní odvetných operácií, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy, postavením prevencie vzniku konfliktov do úzadia cieľov Aliancie a čiastočne i v absencii článku, ktorý by odmietal, že NATO považuje iné krajiny za hrozbu svojej bezpečnosti. Uvedené aspekty i samotné pôsobenie Aliancie v prvých rokoch 21. storočia sa následne prejavili na umiernenějších formuláciách textu nasledovnej koncepcie.

Tvorba Koncepcie 2010 bola ovplyvnená novodobými bezpečnostnými hrozbami, vývojom integrácie v Európe, vývojom vzťahov s Ruskou federáciou od roku 2008 a v neposlednom rade i globálnou finančnou a hospodárskou krízou z rokov 2008 až 2009. Každý z uvedených procesov, ako aj ich vzájomná kombinácia, spôsobili, že záujem Novej strategickkej koncepcie NATO sa začína odkláňať od európskeho kontinentu v prospech širšieho teritória zahŕňajúceho aj Áziu a perspektívne aj Afriku. V porovnaní s Koncepciou 1999 je Koncepcia 2010 viac politická ako vojenská. Globálny nádych dáva Aliancii z pozitívneho hľadiska jej potreba spolupráce s ostatnými štátmi a medzinárodnými organizáciami (obzvlášť s Ruskom, OSN, OECD a EÚ) v záujme odvracať moderné hrozby bezpečnosti. Z negatívneho pohľadu je to najmä rozhodnutie nasadzovať jednotky Aliancie v strategickkej vzdialenosti aj mimo územia NATO, ak by tam mohla vzniknúť bezpečnostná hrozba, a navyše bez vymedzenia pojmu „strategická vzdialenosť“. Politický charakter Koncepcie 2010 možno podložiť celkovo umiernenějšími formuláciami článkov, zdôrazňovaním prevencie vzniku konfliktov pred úlohami vojenských kapacít počas ozbrojených konfliktov či ochotu prehlbovať spoluprácu s Ruskou federáciou – v najbližšom období v oblasti protiraketovej obrany.

Zásadný rozdiel jednotlivými koncepciami je badateľný i v nimi definovaných bezpečnostných hrozbách. Keďže Koncepcie 1991 a 1999 sa zameriavajú prioritne na vojenskú a konvenčnú bezpečnosť, medzi ich hrozbami nájdeme len niekoľko odlišností, a to vývoj v ZSSR a nízky dôraz na hrozbu šírenia zbraní hromadného ničenia v Koncepcii 1991. Implementácia moderného konceptu bezpečnosti sa prejavila len v Koncepcii 2010, podľa ktorej čelí NATO širokému spektru bezpečnostných hrozieb od vojenských, cez polovojenské až k nevojenským (počítačová bezpečnosť, energetická bezpečnosť, klimatické zmeny).

Napriek rozdielnemu charakteru jednotlivých koncepcií obe deklarujú rovnaký účel NATO a takmer identické základné ciele. Účel a hlavný cieľ sa v zásade nezmenil od vzniku Aliancie – je ním zabezpečovanie bezpečnosti celého euroatlantického priestoru. Hoci sa deklarovaný účel nezmenil, v praktickej rovine NATO prešlo od zabezpečovania kolektívnej obrany k zaisťovaniu kolektívnej bezpečnosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BUGAJSKI, J. et al.: *Towards an Understanding of Russia: New European Perspectives*. New York: Council on Foreign Relations, 2002. 215 s. ISBN 0-876-09310-1
2. KRIEGER, H.: *The Kosovo conflict and international law: an analytical documentation 1974-1999*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 601 s. ISBN 0-521-80071-4
3. NATO.: *The Alliance's New Strategic Concept* [online]. Rome: NATO, 1991. [cit. 13.6.2011]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm
4. NATO.: *The Alliance's Strategic Concept* [online]. Washington: NATO, 1999. [cit. 20.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm
5. NATO.: *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organization* [online]. Lisbon: NATO, 2010. [cit. 21.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>
7. NATO.: *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement* [online]. Brussels: NATO, 17.5.2010. [cit. 21.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>
8. RUPP, R.: *NATO after 9/11: An Alliance in Decline*. Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA. 22.3.2006. [cit. 27.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.allacademic.com/meta/p99241_index.html
9. ŠKVRNDA, F.: Bezpečnostné aspekty a súvislosti globálnej krízy začiatku 21. storočia. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí : zborník príspevkov z 15. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou* : Žilina, 2. - 3. jún 2010. Žilina : EDIS - vydavateľstvo Žilinskej univerzity, 2010. s. 703-709. ISBN 978-80-554-0204-8
10. *The National Security Strategy of the United States of America*. 2002. [online]. Washington. [cit. 27.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss_sep2002.pdf

KONTAKT

Ing. Lukáš Holas

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: lukas.holas@euba.sk

DOKUMENTÁRNE AKREDITÍVY A PRANIE PEŇAZÍ, FINANCOVANIE TERORIZMU A PODVODY

Ing. Eva Jančíková, PhD.

ABSTRAKT

Ekonomická kriminalita nadobúda v podmienkach globalizácie nové rozmery. Dochádza k prepájaniu organizovaných skupín, ktoré pôsobia destabilizujúco na ekonomiku jednotlivých krajín. Veľmi často dochádza k zneužívaniu bankových nástrojov a nových bankových technológií na rôzne podvodné transakcie a pranie špinavých peňazí. Medzinárodné iniciatívy posledných rokov sa zameriavali hlavne na ochranu pred zneužívaním bankových nástrojov na pranie špinavých peňazí. Po 11. septembri sa tieto iniciatívy vo veľkej miere začali venovať problému financovania terorizmu.

ABSTRACT

Economic crime plays a new role under globalisation process. There is a drift towards connection of organized crime groups destabilizing economies. Very often they misuse the banking products and new banking technologies for different fraudulent transactions and money laundering. International initiatives of last years focused mainly on prevention from misuse of banking instruments for money laundering purposes. After September of 11th these initiatives started to engage in problems of terrorism financing.

JEL KLASIFIKÁCIA: F30, G32

ÚVOD

Rozvojom trhového mechanizmu, postupnou liberalizáciou obchodu sa v transformujúcich sa krajinách otvorili nové možnosti pre ekonomickú kriminalitu. V rámci globalizácie dochádza k neustálemu prepájaniu organizovaných skupín, ktoré pôsobia destabilizujúco na finančné a politické systémy jednotlivých krajín. Spolu s novými bankovými nástrojmi, schémami financovania a záruk, ako aj novými technológiami prenosu a spracovania údajov sa v bankách objavili najrôznejšie typy nelegálnych obchodov a transakcií.

1 Definícia a funkcie prania špinavých peňazí

Pranie špinavých peňazí alebo legalizácia príjmov z trestnej činnosti predstavujú konanie, ktoré je vedené snahou zastrieť nelegálny pôvod finančných prostriedkov a vzbudiť dojem, že ich držiteľ nadobudol legálnym spôsobom. Je to proces, v ktorom sa páchatelia trestnej činnosti snažia zakryť skutočný pôvod a vlastníctvo príjmov z trestnej činnosti, s cieľom zabezpečiť legitímne a legálne krytie zdrojov svojich príjmov a financií. Je to prostriedok, prostredníctvom ktorého organizácie zaoberajúce sa najzávažnejšou trestnou činnosťou, môžu spokojne nažívať bez toho, aby ich niekto zjavne spájal s kriminálnym svetom.

Pranie peňazí je dynamickým trojštádiovým procesom, ktorý vyžaduje:

- ✓ premiestnenie peňažných prostriedkov z priamej spojitosti s trestným činom,
- ✓ zamaskovanie stopy, aby sa zmarilo prenasledovanie,
- ✓ znovu sprístupnenie peňazí páchatelom trestnej činnosti v ich záujmovom a geografickom pôvode. Z tohto pohľadu je pranie špinavých peňazí viac ako len

pašovanie alebo skrývanie "špinavých zdrojov", hoci tieto činy môžu byť nevyhnutnou zložkou procesu prania peňazí.

Asi najlogickejšie by sme mohli vyjadriť podstatu procesu prania peňazí tak, že zdôrazníme rozdiel medzi skrývaním peňazí pochádzajúcich z trestnej činnosti a skrývaním ich povahy. Ak sa peniaze pochádzajúce z trestnej činnosti skryjú z dohľadu zákonnej úpravy, napríklad, ak sa minú vo forme anonymnej hotovosti alebo sú premiestnené do štátov s jurisdikciou, kde sa neuplatňujú sankcie proti používaniu peňazí nelegálneho pôvodu, nemôžu byť považované za "prané". V tomto prípade len peniaze derivované kriminálnou činnosťou skryli svoju existenciu pred predstaviteľmi zákona v mieste, kde bol príslušný trestný čin spáchaný. Iba, ak sa peniaze objavia v zákonnej proveniencii na mieste, kde existujú sankcie proti ich nelegálnemu pôvodu, potom možno povedať, že boli skutočne "vyprané" - skryla sa ich povaha.

Bez ohľadu na to, aká metóda sa na pranie špinavých peňazí použije, proces prania môže byť rozdelený do troch štádií. Tieto štádiá môžu prebiehať separátne alebo paralelne, niekedy sa dokonca môžu prekrývať, závisí to od zločineckej organizácie, ktorá je do prania zapletená.

- **Umiestnenie** (namáčanie) – čo znamená zhromažďovanie prostriedkov pochádzajúcich z trestnej činnosti s cieľom umiestniť ich do finančných inštitúcií. Využívajú sa pritom bankové účty, poštové poukážky, cestovné šeky a iné ľahko inkasovateľné platobné prostriedky.
- **Rozvrstvenie** (namydlenie) – je štádium, v ktorom sa oddeľujú výnosy od ich nezákonného zdroja prostredníctvom jednotlivých zdanlivo nesúvisiacich finančných operácií.
- **Integrácia** (vyžmýkanie) – „vyprané“ zdroje sa vracajú späť do obehu vo forme bezchybného a často aj zdaneného príjmu. Prostredníctvom rozsiahlych finančných transakcií zastierajúcich pôvod príjmov je kapitál umiestňovaný do ekonomiky tak, aby vznikol dojem, že bol získaný legálnym spôsobom a prostredníctvom legálnej obchodnej a podnikateľskej činnosti.

2 Zneužitie akreditívnych transakcií na pranie peňazí

Dokumentárne akreditívy sa využívajú vo všetkých troch štádiách. Techniky prania špinavých peňazí, ktoré zneužívajú dokumentárne akreditívy, niekedy zahŕňajú transakcie, ktoré sú založené na oceňovaní tovarov nižšími alebo vyššími cenami ako je bežná cena pre daný výrobok.

Okrem prania peňazí pochádzajúcich z trestnej činnosti sa akreditívy zneužívajú aj pri financovaní terorizmu. Jedným z najznámejších prípadov, ktorý bol v roku 2002 odhalený v USA, je export medu, ktorý využívala sieť Al-Kaidy na presun peňazí medzi USA a Stredným Východom. Pri analýzach obchodu sa zistilo, že ceny medu, ktorý sa exportoval do Jemenu, Spojených Arabských Emirátov, Kuvajtu a Saudskej Arábie boli značne pod priemernou cenou, ktorá platila pre med exportovaný kdekkoľvek inde. US Department of Treasury, nezávisle od tejto analýzy, vydala finančným inštitúciám USA príkaz zmraziť aktíva troch spoločností, ktoré predávali med v Jemene, z dôvodu podozrenia na prepojenie na Al-Kaidu.

Najdôležitejšie pre banku je striktne dodržiavať zásadu „poznaj svojho zákazníka“ („KYC – know your customer“). Použitie akreditívov na transakcie, ktoré nie sú pre daného klienta štandardné sú nekonzistentné s jeho bežnými obchodnými aktivitami, by mali pracovníci banky považovať za podozrivé a mali by týmto transakciám venovať zvýšenú pozornosť.

V niektorých krajinách je výskyt takýchto podozrivých transakcií vyšší, napríklad ruské firmy využívali akreditívy vo fantómových transakciách, kde sa peniaze prevádzali na

účty v zahraničných bankách bez pohybu tovaru. Ruská legislatíva sa tomu bránila tak, že presadila, aby sa ako spôsob platenia preferovali dokumentárne akreditívy s evidentne pravými dokumentmi pred cezhraničnými prevodmi. Prijali opatrenie, podľa ktorého ruské spoločnosti, ktoré chceli uhradiť do zahraničia predplatu, museli zložiť v rámci bankového systému čiastku zodpovedajúcu čiastke predplatby. Príslušná banka mala povinnosť túto čiastku blokovať a uvoľniť ju až po príchode tovaru do Ruska.

3 Podvody s dokumentárnymi akreditívami

V obchodnom financovaní majú dokumentárne akreditívy svoje nezastupiteľné miesto. Napriek tomu, že sa akreditív považuje za najbezpečnejšiu formu platenia, neochráni účastníkov, hlavne dovozcu a banky v prípade, že narazia na podvodníka. Akreditív je tradičný platobný prostriedok s dlhoročnou históriou a aj podvody v rámci akreditívu nie sú novými. Niektoré podvodné schémy s rôznymi komoditami sa dokonca cyklicky opakujú. Ide o podvody s cukrom, cementom, oceľou, močovinou a pod. Podvodníci zneužívajú práve dokumentárnu povahu akreditívov. Banky poskytujú oprávnenému plnenie, ak predloží dokumenty v súlade s akreditívnymi podmienkami. Pritom banka posudzuje ich zhodu s podmienkami akreditívu. Výslovne sa v článku 14 JZP 600 hovorí, že „banky musia preveriť predložené dokumenty, aby, na základe samotných dokumentov, určili či sa dokumenty javia ako právoplatne predložené“²²⁴. Medzi dokumentmi, ktoré sa využívajú v rámci akreditívnych transakcií, by sa ťažko našiel nejaký, ktorý sa nedá sfaľšovať laserovou tlačiarňou, farebným kopírovacím strojom alebo skenerom. Pravidlá, ktorými sa banky riadia, nevyžadujú od bank, aby zisťovali pravosť dokumentov. Čo je logické, nakoľko banka nemá takú možnosť. Podvodné schémy môžu spôsobovať straty v miliónoch eur. A často sú to práve banky, ktorých sa škoda priamo alebo nepriamo dotkne. Banky to stavia do zvláštnej pozície. Na jednej strane je veľmi nepraktické overovať pravosť dokumentov, na strane druhej, ak banka neúmyselne vstúpi do podvodnej transakcie, znáša riziko nielen veľkých finančných strát, ale vyžaduje si aj pomerne veľa času manažmentu. Navyše v prípade, že transakcia bude spojená s praním špinavých peňazí, banka by mohla byť vyšetrovaná, postihnutá vysokou pokutou a stratou dobrého mena.

Pri podvodných transakciách v rámci dokumentárnych akreditívov najčastejšie dochádza k podvodom pri prekladaní dokumentov. Podvodu sa teda zvyčajne dopúšťa predávajúci, ktorý okráda kupujúceho. Predávajúci ako oprávnený z akreditívu predkladá falošné dokumenty a inkasuje prostriedky.

Banky si musia byť vedomé toho, že sa môžu stretnúť rôznymi schémami podvodov. Preto je nutné, aby v tejto oblasti mali, čo možno najviac informácií a pravidelne školili svojich pracovníkov. Niekedy je práve získavanie potrebných informácií najproblematickejšou oblasťou, nakoľko banky, ktoré odhalia podvod, väčšinou nemajú záujem informovať ostatných, niekedy ani spolupracovníkov iných útvarov banky. Väčšinou sa to skončí tým, že s odstupom času sa určité informácie objavia a potom sa zistí, že nešlo o jednotlivý podvod a hľadajú sa spoločné znaky, ktoré by pracovníkom pomohli pri odhaľovaní budúcich podvodov.

Samozrejme, úplne najlepším spôsobom, ako predísť podvodu, je poznať účastníkov obchodu a ich obchodné aktivity. V ďalšej časti si uvedieme niektoré schémy podvodov s komoditami.

---

²²⁴ *Jednotné zvyklosti a pravidlá pre dokumentárne akreditívy*, Vydanie 2007 JZP 600, Paris: ICC SERVICES, s. 21

3.1 Podvody s komoditami

V roku 1974 východnú Afriku postihlo sucho. Aby mohli čeliť stratám v domácej úrode, Somálska národná agentúra objednala 10 000 ton cukru z Eastern Development Corporation of Bangkok, v celkovej hodnote 5,9 mil. USD. Predávajúci požadoval akreditív, ktorý bol vystavený v prospech jednej singapurskej spoločnosti, použiteľný v Singapore v Moscow Narodny Bank Limited.²²⁵

Predávajúci odoslal 6 874 vriec cukru – malý zlomok z celkovej objednávky – na chartrovanej lodi Lord Byron. Potom vystavil falošné konosamenty, faktúry a ostatné dokumenty, aby to vyzeralo tak, že zvyšné množstvo objednaného cukru zaslal na inej lodi. Všetky dokumenty, ktoré boli predložené do Moscow Narodny Bank zjavne zodpovedali podmienkam akreditívu. Banka vyplatila 5,9 mil. USD, a somálska vláda sa ocitla v pozícii, keď dostala účet na zaplatenie takmer 10 000 ton neexistujúceho cukru.²²⁶ Neskôr sa zistilo, že singapurská spoločnosť bola zaregistrovaná krátko pred transakciou s kapitálom 2 USD. Bol to jeden z akreditívnych podvodov, ktorý bol široko publikovaný, aj z dôvodu, že nahnevané somálske autority zabavili loď Lord Byron a uväznili nešťastného kapitána, ktorý bol tiež len nevinnou obeťou medzinárodného podvodu.

V posledných rokoch sa podobné transakcie zopakovali, ale samozrejme medzičasom sa objavil nový fenomén – INTERNET, ktorý sa veľmi často zneužíval na uzatváranie tzv. výhodných obchodných transakcií. Napríklad jedna európska skupina ponúkala účasť v tendry na dodávku veľkého množstva cukru do Iraku. Z tradičných zdrojov nebolo možné zabezpečiť také množstvo cukru. Portugalský sprostredkovateľ ponúkol účasť vo výške 500 000 ton brazílskeho cukru pri cene o cca 60 USD pod trhovou cenou. Pri akýchkoľvek obchodných transakciách je jedným z varovných signálov neprimeraná cena.

Známemu obchodníkovi z Juhovýchodnej Ázie ponúkla spoločnosť z Hongkongu ukrajinskú močovinu a odvolávali sa pritom na dodávky v minulosti, ktoré mali potvrdiť ich kredibilitu. Obchod sa zdal realistický, ale u obchodníka vyvolala pochybnosť cena močoviny, ktorá bola značne pod trhovou cenou, a tak sa rozhodol ponuku preveriť. Kontrolou cez IMB sa potvrdilo, že transakcia, na ktorú sa predávajúci odvolával, sa nikdy neuskutočnila. Dodávka močoviny bola jednoznačne nerealistická.

3.2 Podvody s chartrovanými loďami

Ďalšou rozšírenou schémou podvodníkov sú podvody s chartrovanými loďami. Charterer (nájomca) prenájme loď s platbou vopred a získa náklad za atraktívne sadzby. S nákladom na palube a zaplateným dopravným vo vrecku charterer ide do likvidácie a necháva vlastníka lode a kupujúceho, aby si to riešili. V mnohých prípadoch sú zapojené staré rozpadávajúce sa nákladné lode. V jednom prípade sa taliansky exportér dohodol, že predá oceľ v hodnote 1 mil. USD iránskemu kupujúcemu. Predávajúci odovzdal náklad miestnemu agentovi, ktorý zabukoval lodný priestor za najnižšiu možnú sadzbu na 30 rokov starej gréckej lodi nazývanej Viki K. Oceľ naložili v Piombine a o lodi dostal informácie až po dvoch mesiacoch, keď sa dozvedel, že sa údajne potopila v Červenom mori po požari v strojovej miestnosti. V skutočnosti oceľ vyložili v Port Saide a predali v malých lotoch egyptským stavebným firmám. Prázdna loď sa potom preplavila cez Suezský kanál, kde ju posádka potopila.

Pri jednom podvode v roku 1980 potopili 200.000 tonový Libérijský tanker Salem. Náklad surovej nafty bol poistený na 60,2 mil. USD. Loď zmenila vlastníka krátko pred cestou a bola registrovaná na libérijskú spoločnosť, ktorá ju chartrovala inej libérijskej spoločnosti.

---

²²⁵ ROWE, M.: *Letters of Credit*. London: Euromoney Publications PLC, 1997, s.242

²²⁶ ROWE, M.: *Letters of Credit*. London: Euromoney Publications PLC, 1997, s. 242

Prenajíateľ zabezpečil pre Salem nalodenie 193 000 ton kuvajskej ropy, ktorú mal dopraviť do Janova na meno talianskej obchodnej spoločnosti Pontoil²²⁷.

Pontoil potom predal celý „plávajúci“ náklad spoločnosti Shell International. Namiesto dodania spoločnosti Shell, posádka zmenila meno tankera na The Lema a urobila tajnú zastávku v Durbane, kde väčšinu nafty tajne prečerpali, aby splnili dohodu s vládou JAR o prelomení sankcií. Shell nevedela nič o tejto transakcii a Juhoafrická vláda nevedela, že náklad bol určený inému odberateľovi. Loď sa potom plavila z Durbanu a posádka, ktorá ju potopila, nahlásila, že loď explodovala s plným nákladom nafty na palube.

Mnoho podvodníkov využíva internet s pôsobivými webovými stranami, ktoré obsahujú údajné referencie z predchádzajúcich transakcií, doplnené o vyjadrenia spokojných zákazníkov a finančné schémy na pomoc kupujúcemu. Informácie na internete treba vždy brať s rezervou a treba byť pri nich opatrný. Veľa obchodníkov pod tlakom, že môžu uzavrieť potenciálne veľmi ziskový obchod, ignorujú skutočnosť, že pri takýchto transakciách je nutná opatrnosť. Veľa obchodníkov tvrdí, že za normálnych okolností by nemohli prehliadnúť také výrazné výstražné signály.

Tieto „obchody“ môžu mať veľmi nepriaznivé následky na nič netušiacoho kupujúceho. Môže sa stať, že sa zaviazal dodať tovar ďalej a potom zistí, že default podvodníka znamená, že on sám tiež nie schopný splniť svoje záväzky. Môže stratiť prostriedky, ktoré banka vyplatí na základe uplatnenia bankovej záruky za realizáciu kontraktu a ak bol akreditív negociovaný, môže stratiť hodnotu zásielky. Takéto straty môžu položiť malú alebo strednú firmu.

Samozrejme, to má následky aj pre banku. V prípade, že kupujúci nie je schopný splatiť svoje záväzky voči banke, banka utrpí stratu vo výške prostriedkov, ktoré do transakcie vložila. Banky sú vystavené ešte väčšiemu riziku, keď sa na podvode dohodne predávajúci a kupujúci. Niekedy banka takéto podvodné konanie neodhalí ani niekoľko rokov. Počas toho obdobia môže banka nadobudnúť presvedčenie, že ide o dobrého klienta a poskytnúť mu vyššie úverové linky.

IMB napríklad overovala konosament, ktorý sa týkal dodávok áut z Číny do Severnej Afriky. Zistila pri tom, že meno lode uvedené na konosamente neexistovalo. Ďalšie šetrenie potvrdilo, že dokumenty boli falošné a že tovar nebol nikdy naložený na loď. Je dosť neobvyklé, aby sa falošné dokumenty použili pri takýchto špecializovaných dodávkach, pri ktorých by sa dalo očakávať, že sa účastníci na oboch stranách dobre poznajú. O niekoľko mesiacov, ten istý NVOCC (Non Vessel Operating Common Carrier) so sídlom v Dubaji vystavil konosament na dodávku 100 áut, tentokrát v kontajneroch z USA do tej istej Severoafrickej krajiny. Šetrenie cez IMP potvrdilo, že dodávka bola falošná – mnohé čísla kontajnerov neexistovali.

Z pohľadu banky bolo znepokojujúce, že klient, s ktorým banka dovtedy nemala skúsenosti, mohol dostať od banky také nadštandardné financovanie. V takomto prípade sú väčšinou len dve možnosti: Prvou možnosťou je, že klient banky si možno nebol vedomý toho, že ide o falošné dokumenty a sám bol obeťou v obchodnom reťazci. V takom prípade, klient banky zle odhadol svojho obchodného partnera a banka dôverovala úsudku. Pre klienta je veľmi dôležité, aby postupy banky zabezpečili odhalenie podvodu ešte pred vyplatením prostriedkov podvodníkovi. Druhou možnosťou je, že si klient získal dôveru banky, predložil dokumenty, o ktorých vedel, že sú falošné a sám sa vlastne zúčastnil na podvode. Vzhľadom na okolnosti tohto prípadu, je druhá možnosť pravdepodobnejšia.

Tieto prípady sú problémom celého bankového odvetvia a pri predchádzaní takýmto podvodom musia banky zásadne zmeniť svoje postupy. Podvod - z interného i externého hľadiska - ohrozuje stabilitu medzinárodného bankového spoločenstva. Moderné banky musia

---

²²⁷ Tamtiež, s. 244

túto hrozbu brať vážne, poznať svojich zákazníkov a byť si vedomé zodpovednosti, ak neuskutočnia patričné preverovacie opatrenia²²⁸.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ANDERLE, P.: *Dokumentární akreditiv v praxi*, GRADA Publishing a.s., Praha 2008. ISBN: 8024707713
2. BYRNE, J.E.: *The Comparison of UCP 600 & UCP 500*. The Institute of International Banking Law & Practice, Inc., Montgomery Village 2006.
3. FUNG, T.K.: *Leading Court Cases on Letters of Credit* ICC Publishing, Paris 2004.
4. *Jednotné zvyklosti a pravidlá pre dokumentárne akreditívy, vydanie 2007*. Slovenská obchodná a priemyselná komora, Bratislava 2007.
5. ROBINSON, J.: *Pánové z prádelny špinavých peňez*. Columbus, Praha 1995. ISBN: 80-85928-06-X
6. ROWE, M.: *Letters of Credit*. Euromoney Publications PLC, London 1997. ISBN: 978 1 85564 579 0.
7. SCHÜTZE, R.A., FONTANE, G.: *Documentary Credit Law throughout the world*. ICC Publishing, Paríž 2003
8. DCINSIGHT, International trade finance and business trends quarterly. Paris: ICC Publishing SA. 2000-2009

INTERNET:

1. www.csob.sk
2. www.ebrd.org
3. www.iccwbo.org
4. www.nbs.sk
5. www.slsp.sk
6. www.swift.com
7. www.vub.sk
8. www.worldbank.org
9. www.wto.org
10. www.businessinfo.cz

KONTAKT

Ing. Eva Jančíková, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: eva.jancikova@euba.sk

---

²²⁸ *Podvody spojené s prvotriednymi bankovními nástrojmi*, Zvláštni zpráva, MOK, Úrad pro obchodní tresnou činnost', 1994, pracovní překlad příslušného materiálu ČSOB, s. 28-30

INFORMÁCIE

MEDZINÁRODNÉ KOZMICKÉ PRÁVO

---

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

ABSTRAKT

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá problematikou kozmického práva, ktorá v slovenskej právnej vede nie je spracovaná. Objasňuje pojmový aparát, jeho pramene, režim využívania kozmického priestoru a nebeských telies, právny status kozmonautov a umelých kozmických objektov, zodpovednosť za činnosť a spôsobené škody a ďalšie otázky súvisiace s predmetnou problematikou.

Kľúčové slová: Kozmické právo, spoločné dedičstvo ľudstva, obežná dráha, družica, raketa, nebeské telesá, kozmická činnosť, medzinárodná zodpovednosť, kozmické stanice, nosiče, záchrana kozmonautov, náhrada škody.

ABSTRACT

The author deals in his paper with cosmic law, which is not processed in slovak law. Author clarifies terminology, its sources, how to use outer space and celestial bodies, the legal status of astronauts and artificial objects, action and responsibility for damages and other issues concerning the issue.

Key-words: Cosmic law, the common heritage of mankind, orbit, satellite, rocket, space activities, international responsibility, space stations, carrier, rescue of astronauts, indemnity of damages.

JEL KLASIFIKÁCIA: K39

---

1 Pojem medzinárodného kozmického práva, jeho predmet a princípy

Medzinárodné kozmické právo je jedným z odvetví medzinárodného verejného práva, ktoré začalo vznikáť od samotného počiatku prenikania človeka do vesmíru, od chvíle ako Sovietsky zväz v roku 1957 vypustil umelú družicu našej planéty na obežnú dráhu okolo Zeme. Toto odvetvie v súčasnosti tvorí súhrn právnych princípov a noriem, t. j. systém uznávaných všeobecne záväzných pravidiel správania, vymedzujúcich právny status priestoru, ktorý sa nachádza za hranicami zemskej atmosféry a v ktorom sa nachádzajú rôzne nebeské telesá prirodzeného aj umelého pôvodu.

Týmito pravidlami sa vymedzuje aj právny režim využívania danej priestorovej sféry, uskutočňovania rôznych druhov činnosti v nej – od všestranného výskumu až po ovládnutie a využívanie vesmíru a nebeských telies v záujme ľudstva – pre uspokojovanie jeho vedeckých, výrobných a iných praktických potrieb v oblasti meteorológie, kartografie, geológie, poľnohospodárstva, zdravotníctva a ochrany životného prostredia. Mimoriadne veľký význam má tiež regulovanie zabezpečenia efektívnej práce globálnych spojovacích systémov, vzdušných a pozemských komunikácií, predchádzanie a zamedzenie nečakaného negatívneho pôsobenia prírodných živlov na ľudí, vojenského napadnutia a i.

Jedným z najnovších aspektov právnej úpravy činnosti v kozme je úprava činnosti členov posádky kozmických zariadení, najmä Medzinárodnej vesmírnej stanice (MVS), ktorá funguje od začiatku 21. storočia a ktorá bola vytvorená za účasti niekoľkých štátov a je nimi používaná. Táto oblasť regulácie dáva vesmírnemu právu novú a veľmi významnú kvalitu komplexného odvetvia práva, ktorá zahŕňa princípy a normy národných právnych systémov účastníckych krajín – vyššiu úroveň vesmírnej činnosti – občianskeho, pracovného a kolízneho, t. j. medzinárodného súkromného práva.

Potrebami účastníkov medzinárodných vzťahov sa vysvetľuje aj ten fakt, že princípy a normy medzinárodného kozmického práva sa využívajú aj pri úprave činností spojených s výskumom a využívaním vesmírneho priestoru, ktoré sa realizujú v medziach pozemného priestoru – budovanie a využívanie pozemných vesmírnych komplexov, pátranie po umelých družiciach a kozmonautoch a ich zachraňovanie, ak pristáli mimo svojho územia, na riešenie problémov zodpovednosti za škodu, spôsobenú pri páde vesmírnych objektov alebo ich častí na Zem.

Medzinárodné kozmické právo, ktoré má zahŕňať činnosť v priestore, ktorý je majetkom celého ľudstva, sa obohatilo o určité množstvo základných právnych noriem – imperatívnych noriem typu jus cogens, ktoré boli zakotvené v mnohostranných zmluvách, a ktoré všeobecne uznali jednotliví členovia medzinárodného spoločenstva.

Základnou zmluvou je Zmluva o činnosti štátov v oblasti výskumu a využívania kozmického priestoru, vrátane Mesiaca a iných nebeských telies, zahŕňajúca do tejto doby už sformulované normy obyčajového charakteru. Pri tom sa účastníci Zmluvy opierali o uznesenia rezolúcií prijatých v roku 1963 Valné zhromaždením OSN, kde sa vymedzoval osobitný záujem ľudí na zabezpečovaní pokroku v danej činnosti a jeho nasmerovanie na mierové účely. Zdôrazňovalo sa, že sa musí byť uskutočňovať v prospech všetkých národov bez ohľadu na úroveň ich hospodárskeho a vedeckého rozvoja a obsahovala aj výzvu k štátom nevysielat' na obežnú dráhu Zeme akékoľvek objekty nesúce zbrane hromadného ničenia a nerozmiestňovať ich na nebeských telesách.

K takýmto zásadám patria nasledovné:

1. vesmírny priestor je otvorený predtým uvedenú činnosť všetkých štátov bez akejkoľvek diskriminácie, a to na základe rovnosti v súlade s medzinárodným právom a so slobodným prístupom do všetkých oblastí vesmírnych činností;
2. štáty spolupracujú a podporujú medzinárodnú spoluprácu v oblasti uskutočňovania vedeckých výskumov vo vesmíre;
3. vesmírny priestor a nebeské telesá nesmú byť privlastnené vyhlásením suverenity na ne, použitím okupácie alebo akýmkoľvek inými prostriedkami;
4. činnosť štátov vo vesmíre sa realizuje v súlade s medzinárodným právom, vrátane Charty OSN, v záujme udržania mieru a bezpečnosti vo svete, ako aj rozvoja medzinárodnej spolupráce a vzájomného porozumenia;
5. účastníci Zmluvy nesmú vysielat' na obežnú dráhu nijaké druhy zbraní hromadného ničenia ani ich rozmiestňovať na vesmírnych telesách, ani budovať na nich vojenské základne, stavby a opevnenia, ani skúšať nijaké druhy zbraní a robiť vojenské manévry;
6. keďže vnímame kozmonautov ako vyslancov ľudstva do vesmíru, musia im štáty poskytovať všestrannú pomoc v prípade havárie, pohromy alebo núteného pristátia, tak na území zmluvných partnerov, ako aj na otvorenom mori a zabezpečiť ich bezpečnosť a okamžitý návrat do krajiny, kde bola vesmírna loď evidovaná;
7. účastnícke štáty sú povinné okamžite informovať iné štáty alebo Generálneho tajomníka OSN o zistených javoch v kozmickom priestore, vrátane nebeských telies, ktoré by mohli predstavovať nebezpečenstvo pre život alebo zdravie kozmonautov;
8. účastnícke štáty sú zodpovedné za činnosť štátu vo vesmíre, nezávisle od toho, či je realizovaná vládnyimi orgánmi alebo nevládnymi právnickými osobami pre zabezpečenie

toho, aby sa taká činnosť realizovala v súlade s ustanoveniami tejto Zmluvy, s povolením a pod stálou kontrolou príslušných štátov, pričom účinnosť tejto zásady sa plne týka aj vesmírnej činnosti medzinárodných organizácií a jej členov;

9. vo vzťahu k štátom spojených s vysielaním objektov do vesmíru a tiež vo vzťahu k zmluvným partnerom sa stanovuje medzinárodná zodpovednosť fyzických alebo právnických osôb za škodu, ktorú spôsobili takéto objekty alebo ich súčasti na Zemi, vo vzdušnom priestore alebo vesmíre;
10. vo vzťahu k objektom vyslaným do vesmíru a ich posádkam je platná jurisdikcia a kontrola príslušného zmluvného partnera v priebehu celého obdobia, počas ktorého sa nachádza vo vesmíre alebo na nebeskom telese, pričom sa to týka aj práva vlastníctva štátu, ktorý ich vypustil na tieto objekty, ich súčasti a tiež na stavby, vybudované na nebeskom telese;
11. na základe princípu spolupráce a vzájomnej pomoci, musia zmluvné štáty realizovať všetku svoju činnosť vo vesmíre so zreteľom na príslušné záujmy iných účastníckych krajín a vyhýbať sa škodlivému znečisteniu a nepriaznivým zmenám zemského prostredia v dôsledku účinku mimozemského objektu alebo vytvorenia škodlivých porúch činnosti na Zemi;
12. zmluvné štáty, ktoré realizujú vesmírnu činnosť musia pre súčinnosť medzinárodnej spolupráce vo výskume a využívaní vesmírneho priestoru na rovnakom základe skúmať žiadosti iných štátov, aby im umožnili pozorovanie letu vysielaných objektov a v maximálne možnej a prakticky realizovateľnej miere informovať Generálneho tajomníka OSN, verejnosť a medzinárodné vedecké spoločenstvo o charaktere, priebehu, miestach a výsledkoch takejto činnosti;
13. všetky stanice, zariadenia, vybavenie aj vesmírne lode, ktoré sa nachádzajú na nebeských telesách sú otvorené pre predstaviteľov iných zmluvných strán na základe vzájomnosti, pričom títo predstavitelia musia dopredu oznámiť plánovanú návštevu, aby bolo možné uskutočniť príslušné konzultácie a prijať opatrenia na maximálnu obozretnosť pri zabezpečovaní bezpečnosti a na predchádzanie narušenia normálneho chodu operácií na objektoch, ktoré majú byť navštívené.

Na základe preskúmania ustanovení Zmluvy z roku 1967 a niektorých ďalších medzinárodných dohôd o vesmíre, možno urobiť záver, že k subjektom tohto odvetvia medzinárodného práva nesporne patria:

1. Štáty, ktoré vysielajú (t. j. uskutočňujú alebo organizujú vysielanie) vesmírne objekty a tiež štáty, z územia ktorých alebo zariadení sa takéto vysielanie realizuje (pozri preambulu a čl. I., III.-XVI. Zmluvy z roku 1967, preambulu, a časť čl. I. a čl. II.-XVII. Konvencie o medzinárodnej zodpovednosti za škody, spôsobené vesmírnymi telesami z roku 1972, Konvencia o registrovaní objektov vysielaných do vesmíru z roku 1974 a i.);
2. Medzinárodné organizácie štátov, vládne a nevládne právnické osoby, ktoré sa zúčastňujú na vesmírnej činnosti s povolením a pod kontrolou vysielajúcich štátov (pozri čl. VI., XI. a XIII. Zmluvy z roku 1967) ;
3. Fyzické osoby, ktoré sa bezprostredne zúčastňujú na realizácii letov do vesmíru – kozmonauti, ktorí majú právny status vyslancov ľudstva do vesmíru (pozri čl. V. a VIII. Zmluvy z roku 1967 a Dohody o záchrane kozmonautov, navrátení kozmonautov a objektov, vysielaných do vesmíru z roku 1968, časť b) čl.8 Dohody o činnosti štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách z roku 1979, čl. 11,18 a 22 Dohody medzi vládou Kanady, vládami členských štátov Európskej vesmírnej agentúry, vládou Japonska, Ruskej federácie a USA o spolupráci na medzinárodnej vesmírnej stanici civilného určenia z roku 1998).

Všetky hore uvedené štruktúry a osoby majú, na základe príslušných uznesení už uvedených a aj ďalších medzinárodných zmlúv, konkrétne práva a s nimi spojené povinnosti, čo svedčí o tom, že nepochybné disponujú medzinárodnou právnou subjektivitou.

2 Pramene medzinárodného kozmického práva

Normatívny komplex medzinárodného kozmického práva tvoria ustanovenia niekoľkých v súčasnosti platných mnohostranných, regionálnych a dvojstranných medzinárodných zmlúv. Pokladáme za nemožné ich rozdeliť na viac alebo menej dôležité zmluvy pre medzinárodné spoločenstvo, treba ich preto klasifikovať podľa predmetu (objektu) úpravy s cieľom uľahčiť aplikáciu pravidiel, ktoré obsahujú a ktoré sú zamerané na úpravu príslušných vzťahov, ktoré vznikajú v priebehu realizácie vesmírnej činnosti.

Fundamentálny charakter majú v tomto zmysle zmluvy, ktoré formulujú základné princípy úpravy činnosti v oblasti výskumu a využívania vesmírneho priestoru. Ako príklad môžeme uviesť už spomínanú Zmluvu z roku 1967 (Zmluva o vesmíre), Dohodu z roku 1968 (Dohoda o záchrane kozmonautov), Zmluvu o medzinárodnej zodpovednosti za škody, spôsobené vesmírnymi objektmi, Dohodu o činnosti štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách z roku 1979 a tiež Dohovor o odovzdávaní a využívaní údajov diaľkového prieskumu Zeme z kozmického priestoru z roku 1978.

Pre formovanie a rozvoj medzinárodného vesmírneho práva majú veľký význam zakladajúce listiny medzinárodných organizácií, ktoré súvisia s úpravou niektorých typov vesmírnej činnosti – v roku 1968 založená Medzinárodná organizácia celosvetového orbitálneho komunikačného systému (ITELSAT), Medzinárodná organizácia družíc pre námorníctvo (INMARSAT), ktorá je v platnosti od roku 1982, Európska vesmírna agentúra (EKA) (*niekedy sa používa aj Európska agentúra pre kozmický priestor) a i. Môžeme tu uviesť aj medzinárodné právne akty, uzatvorené členskými štátmi Spoločenstva nezávislých štátov a Ustanovenia o Medzinárodnej astronomickej únii z roku 1992, ktoré sa týkajú vesmírnych problémov, Dohodu o spoločnom mierovom využívaní vesmíru zo 17. februára 2000 (medzi vládami účastníckych štátov Zmluvy o Colnej únii a Jednotnom ekonomickom priestore z 26. februára 1999). Nakoniec, významný prínos pre formovanie medzinárodného kozmického práva majú mnohé dvojstranné zmluvy, ktoré štáty uzatvorili na upevňovanie spolupráce vo vesmírnej oblasti a na detailné rozpracovanie spôsobov takejto spolupráce, ako sú: Dohoda medzi ZSSR a USA o spolupráci pri výskume a mierovom využívaní kozmického priestoru z roku 1977 a obsahovo jej veľmi blízke dohody medzi Ruskou federáciou s ČĽR (1990), Bulharskom (1995), Brazíliou (1997) a inými štátmi.

V celom rade týchto dohôd sú dosť zreteľne vymedzené konkrétne oblasti spolupráce, ako napr. v dohode s Brazíliou, kde sa hovorí o spolupráci zmluvných strán:

- v otázkach vesmírnej vedy, skúmania kozmického priestoru, kozmickej meteorológie, pozorovania Zeme z vesmíru, kozmickej vedy o látkach, geofyzike, v otázkach ionosféry a kozmickej plazmy, vesmírnej medicíny a biotechnológie, diaľkového sondovania, kozmického spojenia a navigácie;
- v spoločnej vedeckovýskumnej a konštrukčnej činnosti, vytvorenia, výroby a vysielania, použitia a využívania raketových nosičov, družíc a iných vesmírnych systémov;
- vo výskumnej činnosti na pilotovaných alebo automatických kozmických systémoch;
- pri štúdiu možností vysielania družíc z partnerovho územia;
- pri rozvoji mnohostrannej spolupráce v praktickom využívaní kozmickej techniky a využívaní vedľajších výhod kozmických technológií.

Základné idey právneho systému a tiež konkrétne uznesenia medzinárodno-právnych aktov sa odrážajú aj v štátnom zákonodarstve. V roku 1958 boli v USA prijaté zákony: Zákon o astronautike a výskume kozmického priestoru a Zákon o komercializácii diaľkového sondovania Zeme (1984), a v roku 1982 bol prijatý vo Švédsku Zákon o o vesmírnej činnosti;

vo Veľkej Británii bol v roku 1986 prijatý Zákon o vesmírnom priestore; a svojím cieľom totožné zákonodarné akty boli prijaté aj v Taliansku (1988), Číne (1990), Francúzsku (1992) a pod.

V Ruskej federácii v roku 1983 prijali Zákon „O kozmickej činnosti“, ktorý bol orientovaný na zabezpečenie jej právnej úpravy s cieľom rozvíjať ekonomiku, vedu a techniku, upevniť obranu a bezpečnosť krajiny a ďalšie rozširovanie medzinárodnej spolupráce. V zákone sa zdôrazňuje, že vzťahy v danom priestore sa regulujú všeobecne platnými princípmi a normami medzinárodného práva, medzinárodnými zmluvami, uzatvorenými Ruskom a tiež ruským zákonodarstvom (čl.1). Ďalej sa v zákone vymedzuje okrem ďalších vedeckých a praktických cieľov aj rozvoj a rozširovanie medzinárodnej spolupráce v záujme ďalšej integrácie Ruska do sústavy svetových hospodárskych vzťahov a zabezpečenia medzinárodnej bezpečnosti (čl.3). Zákonom upravené princípy kozmickej činnosti sú prakticky úplne založené na ustanoveniach Zmluvy o vesmíre z roku 1967 (čl.4).

3 Právne ustanovenia a režim využívania kozmického priestoru a nebeských telies

Právny status kozmického priestoru a prirodzených telies, ktoré sa v ňom nachádzajú, ako aj právny spôsob využívania tohto priestoru a telies určujú princípy a normy medzinárodných právnych aktov. Ako sme už uviedli, na základe týchto princípov a noriem kozmický priestor ako celok je spoločným dedičstvom celého ľudstva. To znamená, že táto priestorová sféra nesmie byť nikým privlastnená a nemôže byť vyhlásená za majetok akéhokoľvek štátu, medzinárodnej organizácie (medzivládnej alebo nevládnej) alebo fyzickej osoby, čo vyplýva zo Zmluvy o vesmíre (čl. II) a z Dohody o Mesiaci (*Dohoda o aktivitách štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách) (čl.11).

Ako spoločné dedičstvo ľudstva spadá kozmický priestor pod základné všeobecne uznané princípy medzinárodného práva, a okrem toho, pod špeciálne medzinárodné právne princípy, ktoré sú zakotvené v ustanoveniach Zmluvy o vesmíre z roku 1967. Patria k nim už spomenuté imperatívne normy jus cogens – sloboda výskumu a využívania kozmického priestoru v prospech všetkých štátov; zamedzenie škodlivého znečistenia vesmíru; súčinnosť a podpora medzinárodnej spolupráce v oblasti vedeckého výskumu; uskutočňovanie akejkoľvek činnosti vo vesmíre výlučne v súlade s medzinárodným právom, vrátane Charty OSN, v záujme zachovania mieru vo svete a medzinárodnej bezpečnosti; zákaz vysielania akýchkoľvek zbraní hromadného ničenia na obežnú dráhu, zákaz ich rozmiestňovania na nebeských telesách, budovania vojenských základní, zariadení a opevnení, realizácie vojenských manévrov na nich; zavedenie medzinárodnej zodpovednosti za činnosť štátov vo vesmíre. Táto činnosť sa môže uskutočňovať s povolením a za stáleho dohľadu príslušných orgánov, pričom účinnosť tohto princípu sa rozširuje aj na prípady poškodenia objektov na Zemi, vo vzdušnom priestore alebo vo vesmíre a ujmy fyzických alebo právnických osôb.

Právne postavenie kozmického priestoru je nevyhnutne a najužšie späté s právnym postavením kozmonautov, pod ktorými môžeme rozumieť občanov krajín vypúšťajúcich rakety, pričom na každého z nich sa kladú konkrétne funkčné povinnosti pri obsluhu a riadení umelého vesmírneho objektu. V súlade s ustanoveniami Zmluvy o vesmíre z roku 1967, Dohody o záchrane kozmonautov (* a kozmických objektov) z roku 1968 a Dohodou o Medzinárodnej vesmírnej stanici z roku 1998 si voči všetkým takýmto osobám uplatňuje každý štát svoju vlastnú jurisdikciu a kontrolu. Doteraz zostáva neupravený právny status kozmických turistov. Navrhuje sa, aby vo vzťahu k nim jurisdikciu vykonával štát, v ktorom je zaregistrovaný príslušný kozmický objekt.

Okrem uvedených špeciálnych právnych princípov, kozmický priestor s nebeskými telesami, nesporne spadá do pôsobnosti všeobecne platných základných princípov medzinárodného práva. So zreteľom na ne treba posudzovať právne postavenie nebeských telies: všetky sú prístupné skúmaniu a využívaniu tak štátmi, ako aj inými subjektmi

medzinárodného práva na základe rovnoprávnosti a za podmienok dodržiavania princípov a noriem medzinárodného práva. Z ustanovení uvedených medzinárodno-právnych aktov vyplýva dôležitý prvok právneho postavenia nebeských telies – neprípustnosť rozmiestňovania zbraní hromadného ničenia a vojenských základní na nich, čo je chápané ako čiastočná demilitarizácia takých objektov a okrem toho aj ako úplná neutralita, nakoľko musia byť využívané výlučne na mierové účely a nie na vedenie vojenských aktivít.

4 Obchodno-právne aspekty využívania kozmického priestoru

Medzinárodné kozmické právo ako plnoprávne odvetvie medzinárodného práva sa neobmedzuje len na úpravu základných stránok kozmickej činnosti, ale postupne sa dopĺňa o normy najmä aplikovaného charakteru, zamerané na úpravu kozmických právnych vzťahov. Tak v súlade s čl.5 Dohody o záchrane kozmonautov z roku 1968 sa štátu, na území ktorého bol objavený kozmický objekt alebo jeho časti, náklady na objavenie kozmického objektu alebo jeho častí a na ich vrátenie príslušnému štátu hradia orgány štátu, odkiaľ sa uskutočnilo vypustenie takéhoto objektu.

V súlade so Zmluvou o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými predmetmi z roku 1972, štát, ktorý uskutočnil vypustenie, nesie absolútnu zodpovednosť za vyplatenie kompenzácie za takúto škodu, či na zemskej povrchu alebo lietadlu počas letu, kozmickému objektu alebo osobám či majetku, ktorý sa nachádzal na palube, nech by uvedené predmety patrili akémukoľvek štátu. Takáto povinnosť vzniká však len v prípade existencie príčinnej súvislosti medzi zavineným konaním štátu, odkiaľ objekt vypustili, alebo konaním osôb, za ktoré nesie tento štát zodpovednosť (čl. II. - V.). Výška kompenzácie, ktorá má byť vyplatená, sa určuje v súlade s medzinárodným právom a princípom spravodlivosti, aby bola fyzickej alebo právnickej osobe, štátu alebo medzinárodnej organizácii, ktoré si uplatňujú nárok, nahradená škoda na obnovu stavu pred vznikom škody.

Veľmi dôkladne sú vypracované ustanovenia Zmluvy o medzinárodnej vesmírnej stanici určenej na civilné využitie z roku 1998 (*International Space Station Intergovernmental Agreement-IGA), ktoré vychádzajú zo Zmluvy z roku 1967, Dohody o záchrane kozmonautov z roku 1968 a Zmluvy o zodpovednosti z roku 1972. Vo vzťahu k úprave obchodných aspektov kozmickej činnosti môžeme uviesť nasledovné:

- a/ Cieľ a sféra pôsobenia Zmluvy má na zreteli zvyšovanie efektivity pri využívaní kozmického priestoru a medzi iným aj v komerčnom význame;
- b/ Ponecháva sa partnerským štátom právo vlastníctva príslušných prvkov kozmickej stanice a jej zariadenia (čl.6.);
- c/ Partneri majú fixný podiel účasti na využívaní určitých využívaných prvkov stanice, ktoré môžu odstrániť – vymieňať alebo predávať (čl.9);
- d/ Právo prístupu na stanicu môžu partnerské štáty uplatňovať za použitia štátnych alebo súkromných dopravných prostriedkov, poskytovaných na základe kompenzácie (čl.12) ;
- e/ Výdavky na plnenie povinností v rámci Zmluvy nesie každý partner sám (čl.15)

Na základe Zmluvy o postupe pri financovaní spoločnej výskumnej činnosti a využívania kozmického priestoru uzatvorenej medzi niektorými členskými krajinami Spoločenstva nezávislých štátov v roku 1992, sa riešia otázky podielovej účasti strán pri stavbe a využívaní kozmických prostriedkov a tiež pri získavaní kozmických informácií (čl.3), pričom každý účastnícky štát má právo na vlastníctvo alebo finančný podiel, vložený pri stavbe a následnom využívaní experimentálnej základne, objektov na obežnej dráhe a pozemnej kozmickej infraštruktúry (čl.5). Osobitne sa pripomína, že financovanie podnikov a organizácií – spoločných vykonávateľov prác za základe medzištátnych kozmických programov sa realizuje na zmluvnom (t. j. komerčnom) základe (čl.8) a vyúčtovanie medzi účastníkymi

štátmi, subjektmi, ktoré sú prizvané na plnenie kozmického programu, sa realizuje na základe klíringu (čl.9).

Zmluva medzi vládou Ruskej federácie a vládou Bulharskej republiky o spolupráci pri výskume a využívaní kozmického priestoru na mierové účely z roku 1995, predvída, že spôsob financovania spoločných prác v rámci danej Zmluvy bude osobitne upravený v závislosti od kategórií realizovaných projektov a v korelácii všetkých hodnotových proporcií a ukazovateľov, pričom príslušné druhy činnosti budú mať nekomerčný alebo komerčný charakter a budú sa realizovať buď vzájomným zápočtom platieb, alebo na komerčných princípoch (čl.7).

5 Právny status kozmonautov a umelých kozmických objektov

V súčasnosti je platná Dohoda z roku 1968 o záchrane kozmonautov, navracaní kozmonautov a objektov, ktoré boli vypustené do kozmického priestoru. V súlade s ňou každý účastnícky štát, ktorý získa informácie alebo zistí, že posádka kozmickej lode havarovala alebo je v núdzi alebo nútene, príp. neplánovane pristála na území, ktoré sa nachádza pod jeho jurisdikciou, alebo na otvorenom mori, alebo na akomkoľvek inom mieste, ktoré nie je pod jurisdikciou nijakého štátu okamžite musí:

- a) Informovať orgány, ktoré uskutočnili vypustenie alebo, ak sa to nedá zistiť okamžite informovať o tom príslušné orgány, ktoré realizovali vypustenie, alebo okamžite o tom poskytuje všestranné informácie za pomoci všetkých komunikačných prostriedkov, ktoré má k dispozícii;
- b) Informovať Generálneho tajomníka Organizácie spojených národov, ktorý je povinný okamžite tieto informácie rozšíriť za pomoci všetkých komunikačných prostriedkov, ktoré má k dispozícii (čl.1).

Podľa čl. 2 tejto Zmluvy v prípade, že posádka kozmickej lode havarovala alebo je v núdzi alebo nútene, prípadne neplánovane pristála na území, ktoré sa nachádza pod jurisdikciou členského štátu, tento okamžite robí všetky opatrenia na jej záchranu a poskytnutie nutnej pomoci. Členský štát musí informovať orgány²²⁹, ktoré vyslali túto loď a tiež Generálneho tajomníka Organizácie spojených národov o realizovaných opatreniach a ich výsledkoch. Ak by pomoc so strany orgánov, ktoré vyslali loď do vesmíru, pomohla zabezpečiť rýchlu záchranu alebo v značnej miere prispela k efektívnosti pátraciej a záchranej operácie, budú tieto orgány spolupracovať s členským štátom s cieľom efektívne realizovať pátraciu a záchrannú operáciu. Tieto operácie bude viesť a kontrolovať členský štát, ktorý musí pôsobiť v úzkom a stálom kontakte a konzultovať svoju činnosť s orgánmi, ktoré vypustili tento objekt.

Ak sa získali informácie alebo bolo zistené, že posádka kozmickej lode dopadla na otvorené more alebo na iné miesto, ktoré nie je pod jurisdikciou žiadneho štátu, tak členské štáty, ktoré sú schopné to urobiť, poskytnú v prípade potreby pomoc pri realizovaní pátraciej a záchranej operácie takej posádky s cieľom jej rýchlej záchrany. Budú informovať príslušné orgány, ktoré vypustili tento objekt a tiež Generálneho tajomníka Organizácie spojených národov o opatreniach, ktoré prijali a o ich výsledkoch (čl.3).

Článok 4 Zmluvy predvída, že ak v prípade havárie, nešťastia, núteného, alebo neplánovaného pristátia, posádka kozmickej lode pristála na území, ktoré sa nachádza pod jurisdikciou členského štátu, alebo ju nájdu na otvorenom mori, alebo na akomkoľvek inom mieste, ktoré sa nenachádza pod jurisdikciou niektorého štátu, musí byť bezpečne a okamžite vrátená predstaviteľom orgánov, ktoré vypustili tento objekt.

---

²²⁹ Pre danú dohodu a sa termín „orgány uskutočňujúce lety“ vzťahuje na štát, ktorý je zodpovedný za vypustenie alebo ak je za vypustenie zodpovedná medzinárodná medzivládna organizácia, tak k tejto organizácii za podmienky, že vyhlási, že prijíma práva a povinnosti, predvídané touto Dohodou a že väčšina členských štátov tejto organizácie sú členské štáty Zmluvy o vesmíre z roku 1967.

Každý členský štát, ktorý získa informácie alebo zistí, že kozmický objekt alebo jeho súčasť sa vrátili na Zem na územie, ktoré sa nachádza pod jeho jurisdikciou, alebo na otvorené more, alebo na iné miesto, ktoré sa nenachádza pod jurisdikciou žiadneho štátu, informuje orgány, ktoré vypustili tento objekt a Generálneho tajomníka Organizácie spojených národov.

Každý zmluvný štát, ktorý realizuje jurisdikciu na území, na ktorom bol nájdený kozmický objekt alebo jeho súčasť, na základe žiadosti týchto orgánov prijíma opatrenia, ktoré považuje za prakticky uskutočniteľné na záchranu tohto objektu alebo jeho komponentov.

Na žiadosť orgánov, ktoré vypustili objekty do kozmického priestoru a tieto objekty alebo ich časti sa našli za hranicami ich územia, sú vrátené predstaviteľom týchto orgánov a na požiadanie musia poskytnúť identifikačné údaje alebo ich dať k dispozícii týmto predstaviteľom ešte pred ich vrátením.

Ak má členský štát dôvod predpokladať, že kozmický objekt alebo jeho súčasť, nájdené na území, ktoré sa nachádza pod jeho jurisdikciou alebo zachránené na akomkoľvek inom mieste, je svojou povahou nebezpečný alebo škodlivý, môže o tom informovať orgány, ktoré vypustili objekty do kozmického priestoru a tieto okamžite musia prijať efektívne opatrenia pod vedením a kontrolou spomínaného účastníckeho štátu na odstránenie novej hrozby spôsobenia škody.

Náklady vynaložené na plnenie povinností pri zisťovaní polohy a návrate kozmického objektu alebo jeho súčasť, pokrývajú orgány, ktoré objekt vypustili (čl.5).

Podľa Dohovoru o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru z roku 1976, každý takýto objekt sa musí evidovať v štátnom registri. Generálny tajomník Organizácie spojených národov vedie evidenciu kozmických objektov, do ktorej sa zaznamenávajú údaje o každom kozmickom objekte, ktoré poskytujú príslušné štáty.

Treba konštatovať, že v kozmickom priestore pôsobí unikátna Medzinárodná vesmírna stanica (MVS), ktorej právne postavenie je definované vyššie uvedenou päťstrannou Zmluvou o spolupráci na medzinárodnej vesmírnej stanici civilného účelu z roku 1998.²³⁰

V posledných rokoch sa objavil nový pojem „kozmickej turistika“. Pod týmto pojmom sa chápu lety človeka do vesmíru alebo na obežnú dráhu okolo Zeme pre zábavu alebo na

---

²³⁰ MVS sa začala budovať na obežnej dráhe okolo Zeme Dvadsiateho novembra 1998 vypustením funkčno-nákladného bloku (FNB) „Zarja“, ktorý postavili v Rusku a stal sa prvým modulom novej vesmírnej stanice. Siedmeho decembra 1998 sa k nemu pripojil americký spájajúci modul „Unity“, ktorý vyniesla na obežnú dráhu loď „Endeavour STS-88“. 10. decembra toho roku boli prvýkrát otvorené priechody do novej stanice. Ako prví do nej vošli ruský kozmonaut Sergej Krikalov a americký astronaut Robert Cabana.

Dvadsiateho šiesteho júla 2000 k MVS pripojili ďalší modul „Zvezda“, ktorý sa na začiatku rozvoja stanice stal jej základným blokom, hlavným miestom pre prácu a život posádky. Druhého novembra 2000 na MVS prišla posádka prvej dlhodobej expedície: Wiliam Shepherd – veliteľ, Jurij Gidzenko – pilot a palubný inžinier Sergej Krikalov. Odvtedy je stanica stále obývaná. V októbri 2007 pracovala na jej palube posádka 15. dlhodobej expedície: veliteľ Fiodor Jurčichin a palubní inžinieri Oleg Kotov a Clayton Anderson.

K októbri 2007 bolo súčasťou MVS šesť hermetických modulov: Zarja, Unity, Zvezda, laboratórny modul Destiny a Quest – prechodová komora a Pirs – styčný modul. K stanici sú pripojené ruské automatické nákladné lode „Progres M – 60“ a „Progres M – 61“ a pilotovaná loď „Sojuz TMA – 10“. Desiateho augusta 2007 sa pripojila k stanici americká loď „Endeavour STS – 118“ s posádkou siedmich kozmonautov. V tomto zložení je hmotnosť celej MVS 341 ton a 14.8.2007 O 21. hod. moskovského času mala za sebou 50 tisíc obletov okolo našej planéty.

vedeckovýskumné ciele, ktoré sa platia zo súkromných prostriedkov. V súčasnosti je jediným využívaným prostriedkom kozmickej turistiky MVS.

Príprava vesmírnych turistov sa uskutočňuje v mestečku pri Moskve. Celková cena prípravy a letu turistu do vesmíru je 20-23 miliónov dolárov. V blízkej budúcnosti táto cena narastie na 30-40 mil. dolárov. Ak si vesmírni turisti želajú, môžu na 90 min. vystúpiť do otvoreného vesmírneho priestoru, ale musia doplatiť ešte 15 mil. Napriek tomu počet záujemcov o lety do vesmíru neustále rastie.³

6 Medzinárodno-právna zodpovednosť za činnosť v kozmickom priestore

V medzinárodnom kozmickom práve sa predvída aj zodpovednosť za porušenie jeho noriem. Túto zodpovednosť nesú štáty nezávisle od toho, kto realizuje kozmickú činnosť, či vládne orgány alebo nevládne právnické osoby tohto štátu.

Ak činnosť v kozmickom priestore uskutočňuje medzinárodná organizácia, nesú zodpovednosť spoločne (solidárne) tak organizácia, ako aj štáty, ktoré sa na nej zúčastňujú.

Spôsob realizácie materiálnej zodpovednosti stanovuje Zmluva o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi z roku 1972.

Zmluva zahŕňa aj pojem škody – zabitie, ublíženie na zdraví alebo iné poškodenie zdravia; alebo zničenie alebo poškodenie majetku štátu alebo fyzických alebo právnických osôb alebo majetku medzivládnych organizácií.

Ak je počas odôvodnenej kozmickej činnosti spôsobená škoda inému štátu alebo jeho fyzickým alebo právnickým osobám, tak povinnosť škodu nahradiť sa ukladá štátu, ktorý uskutočňuje alebo organizuje vypustenie kozmického objektu, a tiež štátu, z ktorého územia alebo zariadení sa vypúšťanie realizuje.

V súlade so Zmluvou z roku 1972, nesie štát, ktorý vysielá, absolútnu zodpovednosť za vyplatenie kompenzácií za škodu, ktorú jeho objekt spôsobil na povrchu Zeme alebo lietadlu vo vzduchu.

Ak na ľubovoľnom mieste mimo zemského povrchu je, kozmickému objektu jedného vysielajúceho štátu alebo osobám alebo majetku na palube takého kozmického objektu, spôsobená škoda kozmickým objektom druhého vysielajúceho štátu, tak tento druhý štát nesie zodpovednosť len v prípade, keď je škoda spôsobená jeho zavinením alebo zavinením osôb, za ktoré je zodpovedný (čl.3).

V praxi kozmickej činnosti štátov sa vyskytovali prípady, keď vysielajúci štát niesol materiálnu zodpovednosť za neúspešné vypustenie kozmického objektu. Od roku 1996 došlo k šiestim závažným situáciám pri štarte rakiet z kozmodromu Bajkonur, z toho päť z nich sa skončilo pádom rakiet-nosičov.

Jeden taký prípad sa stal v júli 2006. Na území Kyzylordinskej oblasti v Kazachstane v druhej minúte po štarte z Bajkonuru padla raketa „Dneper“, ktorá mala vyviezť na obežnú dráhu 18 kozmických prístrojov, vrátane prvej bieloruskej družice „Belka“. Rusko vtedy zaplatilo Kazachstanu za škodu spôsobenú pádom rakety 1,1 milióna dolárov.

Iný prípad sa stal v Karagandskej oblasti Kazachstanu. Ruská raketa „Proton-M“ s komerčnou japonskou družicou JCSAT-11, ktorá štartovala 6. septembra 2007 z kozmodromu Bajkonur kvôli neštandardnej situácii došlo k havárii v tretej minúte letu. Našťastie, ku katastrofe „Protonu“ došlo vo výške 76 km, keď došlo k havarijnému vypnutiu druhého stupňa motora a jeho úlomky spadli do neobývanej oblasti, a tak nedošlo k stratám na životoch a k škodám. Kazachstanská vláda vyhodnotilo škodu spôsobenú haváriou tejto rakety na 8,2 mil. dolárov.

7 Medzinárodné kozmické právo a medzinárodné organizácie

V období aktívnej činnosti štátov v kozmickom priestore, ktorá sa začala v 60-70 tých rokoch 20. storočia, začali vznikať medzinárodné organizácie, tak vládne, ako aj nevládne. Postupne ich počet výrazne narástol.

V roku 1964 bola založená *Medzinárodná organizácia celosvetového orbitálneho komunikačného systému (INTERSAT)*, ktorá má vyše 120 členských štátov. Úlohami INTERSAT-u je vybudovanie a využívanie globálneho systému družicového spojenia na komerčnej báze. Sídlo INTERSAT-u je vo Washingtone.

V roku 1971 vznikla *Medzinárodná organizácia pre kozmické spoje (* Organizácia socialistických štátov pre kozmické spoje) „Intersputnik“*. Cieľom tejto organizácie je koordinácia snáh členských štátov pri budovaní a využívaní komunikačného systému prostredníctvom umelých družíc Zeme. Sídli v Moskve.

V roku 1975 vznikla *Európska vesmírna agentúra (ESA)*, ktorej hlavnou úlohou je rozvíjanie spolupráce európskych štátov v oblasti vývoja a aplikácie vesmírnej vedy a techniky výlučne na mierové účely. Sídlo ESA je v Paríži.

Medzinárodná organizácia družíc pre námorníctvo (*Medzinárodná organizácia pre družicovú námornú komunikáciu)(INMARSAT) vznikla v roku 1979 a má vyše 100 členov. Táto organizácia má za cieľ – zabezpečenie kozmického prvkú, potrebného na zlepšenie námorného spojenia v záujme zdokonalenia systému hlásenia živelných pohrôm a zabezpečenia ochrany ľudských životov na mori, zvýšenie efektivity činnosti plavidiel a ich riadenia, zdokonaľovanie služieb námornej verejnej korešpondencie a možností rádiolokácie. Organizácia sídli v Londýne.²³¹

Určité smery vesmírnej činnosti patria do sféry záujmov niektorých špecializovaných inštitúcií OSN: ITU (*Международный союз электросвязи МСЭ, *International Telecommunication Union, ITU*), FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations), WMO (*Всемирная метеорологическая организация ВМО, англ. World Meteorological Organization, WMO), UNESCO a i.

Existuje aj rad regionálnych medzinárodných medzivládnych vesmírnych organizácií ako napr. *Arabská organizácia družicovej komunikácie (ARABSAT)*, *Európska organizácia družicovej komunikácie (EVTELSAT)*, *Európska organizácia na využívanie meteorologických družíc (EVMETSAT)* a i. 30. decembra 1991 bola v Minsku podpísaná a začala platiť Dohoda o spoločnej činnosti pri výskume a využívaní kozmického priestoru, ktorú podpísali Azerbajdžan, Arménsko, Bielorusko, Kirgizsko, Rusko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan.

Zmluvné strany potvrdili svoje záväzky v zmysle medzinárodného práva aj už voči skôr prijatým záväzkom ZSSR vyplývajúcim z medzinárodných zmlúv v oblasti výskumu a využívania kozmického priestoru.

Dohoda vychádza zo zachovania existujúcich kozmických komplexov a objektov kozmickej infraštruktúry, ktoré sa nachádzali na území zmluvných štátov v čase, keď tvorili súčasť ZSSR.

---

²³¹ INMARSAT naďalej zdokonaľuje námornú komunikáciu a rozšírila sféru svojho vplyvu aj na pozemný, automobilový a letecký trh. Tak doteraz využívajú tento systém tisícky abonentov, ktorí žijú alebo pracujú vo vzdialených oblastiach, v ktorých neexistuje pozemné spojenie, alebo cestujúci po celom svete. Systém využívajú aj novinári a kameramani, záchranárske organizácie a aj ministerstvá pre mimoriadne situácie, prepravné spoločnosti, ktoré prevádzajú náklad, letecké linky, cestujúci lietadiel a riadiace orgány leteckej dopravy, pracovníci štátnych inštitúcií, jednotky civilnej obrany (v SR ochrany), a tiež hlavy štátov. Družice INMARSAT-u pokrývajú približne 98% zemského povrchu. pokrytie je garantované približne od 70⁰ j.š. po 70⁰ s.š.

V súlade s Dohodou sa uskutočňuje spoločná činnosť zmluvných štátov na základe medzivládnych programov. Ich realizovanie koordinuje Medzištátna rada pre vesmír. Základom financovania sú podielové vklady zmluvných štátov.

Najvplyvnejšími *medzinárodnými nevládnymi kozmickými organizáciami* sú *Výbor na výskum kozmického priestoru (KOSPAR)* a *Medzinárodná astronautická federácia (MAF)*.

KOSPAR vznikol v roku 1958 z iniciatívy Medzinárodnej rady vedeckých zväzov (ICSU). Základná úloha Výboru je podpora pokroku v medzinárodnom rozsahu vo všetkých oblastiach vedeckého výskumu, spätých s využívaním kozmickej techniky. Ku KOSPAR-u patria akadémie vied a národné inštitúcie okolo 40 štátov postavené na ich úroveň a tiež viac ako 10 medzinárodných vedeckých zväzov.

Medzinárodná astronautická federácia MAF (*International Astronautical Federation, IAF) je medzinárodná nevládna nekomerčná vedecká organizácia, ktorú bola založili v roku 1950 zástupcovia 11 národných spoločností a sídli v Paríži. Riadiacim orgánom MAF je Zhromaždenie, ktoré sa schádza každý rok. V roku 1960 pri MAF vznikli Medzinárodná akadémia astronautiky a Medzinárodný inštitút kozmického práva (International Academy of Astronautics, IAA a International Institute of Space Law, IISL).

Úlohami MAF sú: súčinnosť pri rozvoji kozmonautiky na mierové účely; pomoc pri rozsiahlom rozširovaní informácií, týkajúcich sa kozmonautiky; stimulovanie a podporovanie záujmu širokých vrstiev verejnosti o kozmonautiku; podnecovanie účasti vo výskume, týkajúcom sa kozmonautiky prostredníctvom medzinárodných a národných výskumných inštitúcií, univerzít a firiem; rozvoj aktívnej činnosti venovanej výskumu vo všetkých oblastiach vedy, a to v akadémiách, inštitúciách a komisiách; zvolávanie medzinárodných kongresov, sympózií, kolokvií a iných vedeckých konferencií; spolupráca s príslušnými medzinárodnými a národnými organizáciami vo všetkých oblastiach, ktoré majú vzťah ku kozmonautike a mierovému výskumu vesmíru.

Úspechy ľudstva pri ovládaní vesmíru, globálny charakter tejto činnosti, grandiózne perspektívy osvojovania vesmíru kladú do popredia otázku vybudovania Celosvetovej kozmickej organizácie (CKO), ktorá by zjednocovala a koordinovala snahy v oblasti výskumu a využívania vesmíru.

V roku 1986 predniesol ZSSR v OSN návrh na založenie takej organizácie a následne predložil aj návrh základných ustanovení Stanov CKO, ktoré obsahujú popis jej cieľov, funkcií, štruktúr a systému financovania. V tomto návrhu sa predvídalo, najmä, že okrem rozvoja a prehlbovania medzinárodnej spolupráce v oblasti mierového osvojovania vesmíru CKO by realizovala kontrolu dodržiavania budúcich dohôd na zabránenie pretekov v zbrojení vo vesmírnom priestore.

8 Ruská federácia a medzinárodné kozmické právo

Začiatok praktického ovládania vesmíru sa datuje od vypustenia prvej družice Zeme v Sovietskom zväze 4. októbra 1957. Grandióznou udalosťou a východiskom k pilotovanej kozmonautike sa stal let sovietskeho kozmonauta Jurija Gagarina 12. apríla 1961. Ďalšou významnou udalosťou v oblasti kozmonautiky bolo vystúpenie človeka na Mesiac, ku ktorému došlo v júli 1969. Americký astronaut Armstrong urobil prvý krok na povrchu prirodzenej družice Zeme so slovami: "Je to malý krok pre človeka, ale obrovský skok pre ľudstvo".

Napriek tomu prvé roky vývoja kozmonautiky charakterizovala nielen spolupráca kozmických veľmocí, predovšetkým ZSSR a USA, ale skôr ich výrazná konkurencia. Medzinárodná spolupráca sa začala intenzívne rozvíjať až po roku 1998, najmä vďaka spoločnej výstavbe stanice (MVS) a výskumu, ktorý sa realizoval na jej palube.

Dôležitými prioritami štátnych záujmov Ruskej federácie sú výskum a využívanie vesmírneho priestoru, vrátane Mesiaca a iných nebeských telies. V roku 1993 bol prijatý Zákon

o kozmickej činnosti zameraný na zabezpečenie právnej úpravy kozmickej činnosti s cieľom rozvíjať ekonomiku, vedu a techniku, upevňovať obranu a bezpečnosť krajiny a ďalej rozširovať medzinárodnej spolupráce.

V Zákone sa uvádza pojem kozmická činnosť, ktorej súčasťou je medzinárodná spolupráca v oblasti výskumu a využívanie vesmírneho priestoru. Ako jedna z najzávažnejších činností sa v Zákone definuje rozvíjanie a rozširovanie medzinárodnej spolupráce Ruskej federácie v záujme ďalšej integrácie do svetovej hospodárskej sústavy a zabezpečenia medzinárodnej bezpečnosti.

Rusko uskutočňuje kozmickú činnosť na základe princípov, ktoré sú v Zákone uvedené: napomáhanie udržania mieru a medzinárodnej bezpečnosti prostredníctvom využívania výdobytkov kozmickej vedy a techniky; zaistenie bezpečnosti kozmickej činnosti a ochrany prírodného prostredia; rovnoprávnosť a vzájomne výhodná medzinárodná spolupráca Ruskej federácie vo vesmírnej oblasti; medzinárodná zodpovednosť Ruska za uskutočňovanú kozmickú činnosť. Kozmická činnosť, zakázaná medzinárodnými zmluvami v Ruskej federácie, je neprípustná.

Zákon definuje právomoci prezidenta a vlády krajiny v oblasti kozmickej činnosti. Prezident riadi všetku kozmickú činnosť Ruska. Posudzuje a schvaľuje základné tézy štátnej politiky v oblasti kozmickej činnosti. Vláda krajiny realizuje štátnu politiku v oblasti kozmickej činnosti v záujme vedy, techniky, rôznych odvetví ekonomiky a medzinárodnej spolupráce v oblasti kozmickej činnosti a kontroluje projekty Ruskej federácie.

Federálnym orgánom výkonnej moci v oblasti kozmickej činnosti je Federálna kozmická agentúra (Roskosmos). Jednou z jej úloh je spolupráca s organizáciami iných štátov, s medzinárodnými organizáciami v otázkach kozmickej činnosti, uzavretie príslušných medzinárodných zmlúv stanoveným spôsobom, a tiež spoločne s inými zainteresovanými federálnymi výkonnými orgánmi účasť na realizácii medzinárodných kozmických projektov a programov Ruskej federácie.

V prípadoch, predvídaných medzinárodnými zmluvami Ruskej federácie, môže Roskosmos budovať svoje zastúpenia v zahraničí, stanoveným spôsobom.

V súčasnosti Roskosmos uzatvoril medzivládne dohody o spolupráci v kozmickej oblasti s viac ako 20 štátmi, vrátane USA, Japonska, Indie, Brazílie, Švédska, Argentíny a krajinami, ktoré patria do Európskej kozmickej agentúry (EKA). Podpisal aj dohody s kozmickými agentúrami²³² a EKA.

Roskosmos aktívne pracuje vo Výbore OSN na využívanie kozmického priestoru na mierové účely (UNCOPUOS), v Medzinárodnom výbore na výskum kozmického priestoru (COSPAR), v Medzinárodnom koordinačnom výbore o problémoch technogénneho znečisťovania kozmického priestoru (IADS) (*Medziagentúrny koordinačný výbor pre vesmírny odpad), vo Fóre kozmických agentúr, Výbore pre pozorovacie družice Zeme (CEOS), Medzinárodnej astronautickej organizácii (IAC) a iných medzinárodných orgánoch a organizáciách.

Jedným z najviac konkurencieschopných smerov činnosti Ruska na svetovom kozmickom trhu je komerčné využívanie prostriedkov na vypustenie kozmických objektov. Hlavnú časť komerčného vypúšťania za použitia ruských raketových nosičov realizujú spoločné podniky s účasťou zahraničných partnerov: ILS (Rusko - USA), STARSEM a EUROSKOT (Rusko a EÚ).

V Zákone o kozmickej činnosti sa hovorí o Federálnom kozmickom programe ako o dlhodobom pláne, na základe ktorého sa tvorí štátna objednávka na vytvorenie, vyrobenie a využívanie kozmickej techniky na vedecké a sociálno-ekonomické ciele. Federálny kozmický

---

²³² Kozmické agentúry boli vybudované v tridsiatich krajinách sveta, vrátane európskych štátov.

program bol vypracovaný a prijatý na roky 2006-2015 a schválený uznesením Vlády Ruska č. 635 z 22. októbra 2005.

Počas 55 rokov kozmickej činnosti má Rusko unikátne výsledky pilotovaných letov, vrátane výsledkov využívania orbitálnej stanice Mir v priebehu 15 rokov. Napriek tomu sa v posledných rokoch v Rusku riešia iba úlohy dopravného zabezpečenia medzinárodnej vesmírnej stanice (MVS). Prakticky sa nerozvíjajú práce zamerané na vytvorenie ruských modulov medzinárodnej vesmírnej stanice a vedeckej aparatury pre ne. Súčasne je reálna dĺžka využívania MVS obmedzená na roky 2018-2020. USA spoločne s partnermi MVS ukončili montáž amerických segmentov stanice v roku 2010 a začali efektívne využívanie zariadenia. Získané informácie im vynahradia prostriedky vložené do jej vybudovania. USA, európske krajiny a Čína výrazne aktivizujú prípravné práce pilotovaných letov na Mesiac, Mars a tiež na následné ovládnutie týchto kozmických telies. Technológie, vytvorené pri riešení týchto problémov budú mať prelomový význam. Vznikajúca situácia môže viesť k strate ruského prvenstva v oblasti pilotovanej kozmonautiky a k zaostávaniu Ruska v príbuzných oblastiach vedy a techniky.

Rozvoj moderného ruského priemyslu si vyžaduje nové materiály a biopreparáty s unikátnymi vlastnosťami. Technológie ich vytvorenia si vyžadujú výnimočné podmienky, ktoré je možné vytvoriť len vo vesmíre. Napriek tomu vytvorenie takých technológií je obmedzené kvôli nedostatočnému počtu experimentov realizovaných vo vesmírnych podmienkach.

V súčasnosti sú ruské prostriedky na vyslanie kozmických prístrojov najspôhlivejšie na svete. Väčšina z nich však používa toxické palivové komponenty, ktoré môžu byť zakázané.

Okrem toho špecifická cena vysielania kozmických prístrojov ruskými prostriedkami sa už v najbližšom čase bude dať porovnať so zahraničnými cenami, čo hrozí stratou ovládanej časti svetového trhu vypúšťania zariadení pomocou rakiet.

Kozmická technika a kozmické technológie sa v rokoch 2006-2015 musia rozvíjať za použitia širokého využívania informačných technológií a nanotechnológií. Vyžiada si to moderný park zariadení fungujúcich v technologickom cykle a schopných realizovať najnovšie technológie. Pri tom sa dostáva do popredia potreba nového technického vybavenia, začlenenia nových vedeckých technológií, zvyšovania kvalifikácie a omladenia vedeckých a vedecko-technických kádrov.

Pozemná kozmická infraštruktúra, vrátane kozmodromov, pozemných riadiacich prostriedkov, stredísk na prijímanie informácií a experimentálnej základne pre pozemné spracovanie výrobkov raketovo-kozmickej techniky si vyžadujú modernizáciu a vybavenie novými zariadením.

Vzniknutá situácia v oblasti ruských kozmických prostriedkov vedie k narastajúcemu zaostávaniu Ruskej federácie v kozmickej činnosti za vedúcimi kozmickými mocnosťami a neumožňuje uspokojovať potreby krajiny ruskými prostriedkami.

Ak nebudú prijaté adekvátne opatrenia, stane sa tento proces nezvratným a bude brzdu pri urýchlňovaní rozvoja technicko-ekonomického potenciálu krajiny.

Oslabenie prítomnosti Ruskej federácie vo vesmíre nevyhnutne povedie k problémom pri plnení medzinárodných dohôd, predovšetkým s účastníckymi štátmi SNŠ, krajinami Európy, Čínou, Indiou a inými štátmi a negatívne sa odrazí na medzinárodnej autorite Ruskej federácie.

V tejto súvislosti je problémom, ktorý sa rieši v rámci Federálneho kozmického programu Ruska na roky 2006-2015, vybudovanie a rozvoj ruských kozmických prostriedkov civilného aj dvojstranného určenia, s ich použitím, uspokojovanie potrieb v sociálno-ekonomickej sfére, v oblasti vedy, medzinárodnej spolupráce, obrany a bezpečnosti krajiny pri kozmickom spojení a vysielaní, pri získavaní údajov meteorologických pozorovaní a diaľkového prieskumu Zeme, pri výsledkoch základného kozmického výskumu, s cieľom získať informácie na záchranu objektov vystavených živej pohrome, pri zdokonaľovaní úspechov pilotovanej kozmonautiky, pri spracovávaní výrobných technológií nových

materiálov a vysoko čistých látok vo vesmíre, pri bezpodmienečnom plnení medzinárodných záväzkov Ruskej federácie v oblasti kozmickej činnosti.

Problém sa musí riešiť na úrovni, ktorá zabezpečuje dosiahnutie národných strategických cieľov.

Rusko venuje sústavnú pozornosť ešte jednému závažnému medzinárodnému problému – zabráneniu využívania vesmíru na vojenské ciele. Veľa rokov nastoluje otázku vypracovania príslušných medzinárodných zmlúv, iniciuje a podporuje všetky kroky v tomto smere.

Tridsiateho októbra 2007 bol prijatý egyptský projekt rezolúcie « Predchádzanie pretekom v zbrojení v kozmickom priestore » v 1. výbore 62. zasadania Valného zhromaždenia OSN. Podporilo ho 170 štátov. Proti hlasovali len USA a Izrael sa zdržal hlasovania. Rusko bolo spoluautorom tohoto návrhu rezolúcie. Analogicky sa správalo ešte 30 štátov.

Návrh rezolúcie orientuje medzinárodné spoločenstvo na riešenie závažných a neodkladných úloh - predchádzanie pretekov v zbrojení v kozmickom priestore, súčinnosť pri využívaní kozmického priestoru na mierové účely v záujme podpory medzinárodnej bezpečnosti a rozvoja medzinárodnej spolupráce.

Ciele prijatej rezolúcie plne zodpovedajú línii na uchránenie vesmírneho priestoru pred zbraňami akéhokoľvek druhu dôslednej vedenej Ruskom. Vo februári 2007 v Mníchove prezident Ruskej federácie V. Putin vyjadril myšlienku spoločnej práce na zmluve o zamedzení rozmiestnenia zbraní vo vesmíre. Návrh tejto zmluvy pripravilo Rusko spoločne s Čínou a predložili ho na posúdenie na Konferencii o odzbrojení v Ženeve.

V rezolúcii, ktorá bola 1. výborom prijatá, sa potvrdzuje dôležitosť vypracovania transparentných opatrení na upevnenie dôvery v kozmickej činnosti. Aj tejto otázke venuje Rusko osobitnú pozornosť. Na 62. zasadnutí Valného zhromaždenia OSN spolu s Čínou prinieslo osobitný návrh rezolúcie, zameranej na vytvorenie podmienok na ďalšie prehlbovanie skúmania uvedených opatrení a upevnenie kozmickej činnosti pod záštitou OSN.

Prijatý návrh rezolúcie je významným krokom, ktorý má napomáhať zabránenie vzniku novej – kozmickej – sféry konfrontácie a uvedenia pretekov v zbrojení na novú technologickú úroveň.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BENDER, R. : Space Transport Liability – National and International Aspects. The Hague, 1997.
2. BEKJAŠEV, K.A. a kol. : Meždunarodnoe publičnoe pravo. Moskva, 2011.
3. CHENG, B. : Studies in International Space Law. Deventer, 1986.
4. JAKOVENKO, A.V. : Sovremennye kosmičeskie proekty. Meždunarodno-pravovye problemy. Moskva, 2000.
5. MRÁZ, S. : Medzinárodné právo verejné. Vydavateľstvo EKONÓM, 2011.
6. ŽUKOV, G.P. : K istorii sovetskoj doktriny meždunarodnogo kosmičeskogo prava. Moskva, 1990.
7. WOLTER, D. : Common Security in Outer Space and International Law. Geneva, 2006.

KONTAKT

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: mraz@euba.sk

ABSTRAKT

Tento článok objasňuje zaujímavú otázku územnej pôsobnosti práva Európskej únie. V zásade sa zmluvy uplatňujú na celom území členských štátov Európskej únie s presne stanovenými výnimkami. Územia členských štátov ležiace ďaleko od európskeho kontinentu buď podliehajú právu Európskej únie, no s viacerými obchýlkami (najvzdialenejšie regióny), sú pridružené k Európskej únii (zámorské krajiny a územia), uplatňujú sa v ich prípade ad hoc ustanovenia vo vzťahu k právu Európskej únie alebo sa na ne právo Európskej únie vôbec nevzťahuje. Rozmanitosť území členských štátov a odlišnosť ich právneho statusu je príkladom flexibility práva Európskej únie.²³³

Kľúčové slová: Európska únia, právo Európskej únie, územná pôsobnosť práva, veľmi vzdialené regióny, zámorské krajiny a územia

ABSTRACT

This paper clarifies the intriguing question of the geographical scope of application of the law of the European Union. In principle, the Treaties apply to the whole territory of all Member States of the European Union, with clearly stated exceptions. Member States' territories lying far away from the European continent either are subject to European Union law with serious derogations (Outermost Regions), are associated with the European Union (Overseas Countries and Territories), enjoy ad hoc arrangements in their relationship with the European Union law or do not fall within the scope of European Union law entirely. The diversity of the Member States' territories and the diversity of their legal status is the example of the flexibility of the European Union law.

Key words: European Union, Law of the European Union, territorial scope of the law, Outermost Regions, Overseas Countries and Territories

JEL KLASIFIKÁCIA: K33, K39

ÚVOD

Podstatou územnej pôsobnosti právnej normy je definovanie územia, na ktorom právna norma reguluje správanie subjektov práva. Vymedziť územnú pôsobnosť práva Európskej únie (ďalej aj Únie) znamená vymedziť geografický priestor, v ktorom sa toto právo aplikuje. V prípade úniového práva územná pôsobnosť právnych noriem vyplýva priamo z členstva krajín v Európskej únii. Vzhľadom na historický vývoj Európskej únie od založenia troch Európskych spoločenstiev (Európske spoločenstvo pre uhlie a oceľ, Európske hospodárske spoločenstvo a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu) až po súčasnosť je možné konštatovať, že územná pôsobnosť právnych noriem úniového práva je odvodená od členstva krajín v Európskej únii. Prenosom právomocí z členských štátov na Európsku úniu boli

---

²³³ Článok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného.

únie. Každé územie, na ktoré sa vzťahuje pôsobnosť zmluvných základov, podlieha tiež pravidlám sekundárneho práva.²⁴⁰ Z čl. 52 ZEÚ je možné vyvodiť záver, že územie Európskej únie tvoria územia jej členských štátov. Územie Európskej únie je odrazom myšlienky, podľa ktorej v oblastiach patriacich do výlučnej pôsobnosti Únie, v ktorých sú zakázané jednostranné konkurujúce opatrenia štátnych orgánov, je možné do istej miery interpretovať ako „prenesené územie“, podobné štátnemu územiu. Pojem „územie Európskej únie“ bežne používa aj Súdny dvor vo svojej judikatúre²⁴¹, čím berie do úvahy stupeň homogenizácie priestoru, ktorý zodpovedá jednotnému trhu bez vnútorných hraníc a zároveň mieru, v akej vystupuje Únia ako územný celok voči tretím krajinám.²⁴²

Územie Európskej únie, chápané ako súhrn území členských štátov, však nemá analogický právny status ako územia členských štátov. Únia nie je vybavená suverénnou mocou vo vzťahu k územiám členských štátov a nemá právo rokovať o územných zmenách ani hraniciach, keďže toto právo patrí výlučne členským štátom (obdobne je v kompetencii členského štátu určiť, kto bude jeho občanom). Absencia uvedených charakteristík však nemá vplyv na pôsobnosť práva Európskej únie na týchto územiach. V súlade s pravidlami medzinárodného práva verejného, právo Európskej únie sa vzťahuje na všetky územia spadajúce pod jurisdikciu členských štátov (aj na občanov členských štátov Európskej únie) vrátane vzdušného priestoru a pobrežných vôd, v ktorých členský štát uplatňuje svoju zvrchovanú moc a ktoré sa nachádzajú na európskom kontinente aj mimo neho.²⁴³ Vonkajšiu hranicu Európskej únie tvoria hranice členských štátov s tretími štátmi alebo hranice oddeľujúce zodpovedajúce územie od otvoreného mora.²⁴⁴ Z toho vyplýva, že na týchto územiach popri vykonávaní zvrchovanej moci konkrétnym členským štátom vykonávajú jurisdikciu aj jednotlivé inštitúcie Európskej únie, ale len v rozsahu právomocí, ktoré členské štáty preniesli na Európsku úniu. Akékoľvek výnimky z pravidiel aplikácie práva Európskej únie musia vyplývať z práva Európskej únie.

Ako už bolo uvedené, určenie územia Európskej únie nie je v právomoci samotnej Únie. Veľkosť územia Európskej únie je závislá od rozhodnutí členských štátov. V tejto súvislosti však musia byť zohľadnené dva aspekty. V prípade zmeny vymedzenia území, na ktorých sa má uplatňovať únieové právo, treba mať súhlas všetkých členských štátov Európskej únie prostredníctvom revízie zmlúv. Ako príklad možno uviesť vyňatie Grónska z viazanosti právom pôvodných Európskych spoločenstiev, o ktorom rokovalo Dánsko.²⁴⁵ K zmene územnej pôsobnosti práva Európskej únie môže dôjsť aj jednostranne v prípade, že členský štát poskytne časti svojho územia nezávislosť alebo naopak, ak sa jeho súčasťou stane nové územie. Napríklad z viacerých zámorských krajín a území sa stali nezávislé štáty. Alebo k zjednoteniu Nemecka došlo výlučne na základe rozhodnutia členského štátu, bez toho, aby bolo

---

²⁴⁰ PROCHÁZKA, R. - ČORBA, J.: *Právo Európskej únie*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007, s. 42.

²⁴¹ Pozri napr. rozsudok Súdneho dvora z 12. decembra 1974 vo veci Walrave, Koch (36/74), rozsudok Súdneho dvora z 12. júla 1984 vo veci Klopp (107/83), rozsudok Súdneho dvora z 18. marca 2010 vo veci SGS Belgium NV (C-218/09), rozsudok Súdneho dvora z 12. apríla 2011 vo veci DHL Express France SAS (C-235/09).

²⁴² SIMON, D.: *Komunitární právní řád*. Praha : ASPI, 2005. s. 117.

²⁴³ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 25-26.

²⁴⁴ Vymedzenie vonkajších hraníc má veľký význam najmä z hľadiska vytvorenia jednotného vnútorného trhu Európskej únie.

²⁴⁵ Pozri Zmluvu, ktorou sa menia a dopĺňajú zmluvy o založení Európskych spoločenstiev so zreteľom na Grónsko podpísanú v Bruseli 30. marca 1984.

treba súhlas pôvodných Európskych spoločenstiev či ostatných členských štátov, no tento krok viedol k rozšíreniu územnej aj osobnej pôsobnosti práva Európskej únie.²⁴⁶

Hoci platí všeobecné pravidlo, že zmluvy sa uplatňujú na celom území každého členského štátu, viaceré odchýlky z ich územnej pôsobnosti²⁴⁷ vyplývajú najmä z čl. 355 ZFEÚ, ale aj z ďalších ustanovení zakladajúcich zmlúv, protokolov pripojených k zmluvám aj prístupových zmlúv.²⁴⁸ Ide o výnimky, v dôsledku ktorých je na vybraných teritóriách, nachádzajúcich sa obyčajne ďaleko od európskeho kontinentu, obmedzený rozsah aplikácie zmlúv. Tieto územia majú z historických, geografických a politických dôvodov vzťah k niektorým členským štátom Európskej únie, čo sa prejavuje v ich osobitnom statuse v rámci alebo mimo Európskej únie. V praxi preto existujú veľké rozdiely medzi uplatňovaním práva Európskej únie v Európe a na častiach území jednotlivých členských štátov, ležiacich mimo Európy.

Princípy aplikácie únieového práva na mimoeurópskych teritóriách členských štátov je treba skúmať v širšom kontexte procesu európskej integrácie. V čase založenia pôvodných Európskych spoločenstiev boli viaceré zakladajúce členské štáty (Belgicko, Francúzsko, Taliansko, Holandsko) prepojené s územiaми mimo Európy, pričom väčšina z nich sa nachádzala na africkom kontinente. Keďže africké územia mali značný hospodársky potenciál, zakladatelia Európskych spoločenstiev sa zaoberali myšlienkou euro - afrického jednotného trhu, ktorý by bol globálnym integračným projektom spájajúcim Európske spoločenstvo a zámorské územia členských štátov. Zároveň sa objavili úvahy o postupnej transformácii takejto spolupráce na politickú úniu, ktorá by bola rovnocenným partnerom USA, Japonska či bývalého Sovietskeho zväzu.²⁴⁹ V dôsledku dekolonizácie sa od uvedených myšlienok upustilo, no zároveň bolo treba definovať postavenie ostávajúcich závislých území. Uvedené okolnosti viedli k tomu, že v rámci integračného projektu bola ich úloha marginálna v porovnaní s ideou významnej úlohy kolónií ešte pred rozpadom koloniálnych väzieb.

Na základe čl. 355 ZFEÚ možno identifikovať dve základné kategórie takýchto teritórií, ústavne spojených s niektorým členským štátom Únie, konkrétne najvzdialenejšie regióny Európskej únie (pozri bližšie v časti 2) a zámorské krajiny a územia (pozri bližšie v časti 3). Najvzdialenejšie regióny sú neoddeliteľnou súčasťou Európskej únie a na ich území sa uplatňuje právo Európskej únie, no zároveň zmluvy pripúšťajú vo vzťahu k nim aplikáciu osobitných pravidiel. Práve táto skutočnosť zásadne odlišuje status najvzdialenejšieho regiónu od ostatných území, ktoré majú väzbu na niektorý z členských štátov Únie. Status zámorskej krajiny a územia znamená, že tieto teritória nespádajú do rámca územnej pôsobnosti práva Európskej únie s výnimkou ustanovení o ich pridružení k Európskej únii, vyplývajúcich zo štvrtej časti ZFEÚ a sekundárnej legislatívy prijatej na jej základe. Na zámorské krajiny a územia sa preto nevzťahuje väčšina únieovej legislatívy. Tieto dva statusy dopĺňa tretí, vzťahujúci sa na územia, ktoré neakceptovali alebo v ich prípade nie je vhodný rámec prvých dvoch a súhrne ich možno označiť ako teritória sui generis (pozri bližšie v časti 4), na ktoré sa vzťahujú ad hoc pravidlá. V závislosti od konkrétneho prípadu možno v tretej kategórii rozlíšiť územia, na ktorých sa vôbec neuplatňuje právo Európskej únie (Faerské ostrovy), územia na

---

²⁴⁶ ZILLER, J.: *The European Union and the Territorial Scope of European Territories*. In *VUW Law Review*. Wellington : Victoria University of Wellington, 2007, č. 1, s. 52-53. ISSN 1171-042X.

²⁴⁷ Podľa čl. 52 ods. 2 ZEÚ: „Územná pôsobnosť zmlúv je upresnená v článku 355 Zmluvy o fungovaní Európskej únie“.

²⁴⁸ Na základe uvedeného možno konštatovať, že právnym základom diferencovanej územnej pôsobnosti únieového práva na niektorých teritóriách členských štátov Európskej únie je primárne právo Európskej únie.

²⁴⁹ DJAMSON, E. C.: *The Dynamics of Euro-African Co-operation*. Hague : Martinus Nijhoff, 1976, s. 2-3.

ktorých sa vo všeobecnosti neuplatňuje právo Európskej únie až na presne definované výnimky (Výsostné územia Veľkej Británie a Severného Írska na Cypre a Normanské ostrovy a ostrov Man) a územia, na ktorých sa uplatňuje právo Európskej únie s určitými výnimkami (Alandy). Takáto rozmanitosť režimov aplikácie práva Európskej únie je jedným z prejavov jeho flexibility. Zároveň možno konštatovať, že najmä Francúzsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska predstavujú členské štáty s najväčšou rozmanitosťou svojich území v zmysle jednotlivých statusov definovaných právom Európskej únie. V tejto súvislosti si však treba uvedomiť, že revíziou práva Európskej únie môže v priebehu rokov dôjsť k zmene statusu konkrétneho teritória, čo môže mať priamy dopad na rozsah uplatňovania úniového práva na danom území.

Odchýlky týkajúce sa aplikácie práva Európskej únie na mimoeurópskych územiach vybraných členských štátov aj ich status, sú definované úniovým právom. Tento status je nezávislý od ústavných väzieb konkrétneho neeurópskeho teritória voči danej členskej krajine Európskej únie, ktoré upravuje ústavné právo členského štátu. Ako príklad možno uviesť holandské zámorské územia Bonaire a Curaçao, ktoré sú v zmysle úniového práva zámorskými krajinami a územiami, no v zmysle holandského ústavného práva je Bonaire súčasťou Holandska, zatiaľ čo Curaçao má samostatné autonómne postavenie. Z uvedeného vyplýva, že intenzita vzťahu konkrétneho územia členského štátu k právu Európskej únie je otázkou, ktorá nie je automaticky spojená so statusom tohto územia podľa národného ústavného práva. Konštitučné väzby týchto území ku konkrétnym členským štátom sa líšia od prípadu k prípadu a nie sú nemenné.²⁵⁰

2 Najvzdialenejšie regióny Európskej únie

V čl. 355 ods. 1 ZFEÚ sa uvádza, že na Guadeloupe, Francúzsku Guayanu, Martinik, Réunion, Svätého Martina, Azory, Madeiru a Kanárske ostrovy sa vzťahujú ustanovenia zmlúv za podmienok stanovených čl. 349 ZFEÚ.²⁵¹ Všetky uvedené územia sa zvyknú označovať ako „najvzdialenejšie regióny“ alebo „veľmi vzdialené regióny“ (Outermost Regions), ktoré sú geograficky vzdialené od kontinentálnej Európy a nie sú súčasťou európskeho kontinentu. Napriek svojej geografickej polohe sú tieto teritória plne integrované do Európskej únie, t. j. sú neoddeliteľnou súčasťou Únie, a to na základe ústavných väzieb s niektorou z členských krajín Únie. Guadeloupe, Francúzska Guayana, Martinik, Réunion a Svätý Martin majú status francúzskych zámorských departmentov, Kanárske ostrovy sú súčasťou Španielska a Azory a Madeira predstavujú portugalské autonómne regióny.

Tento status bol už súčasťou pôvodnej Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva²⁵² a mal sa v tom čase vzťahovať na Alžírsko²⁵³ a francúzske zámorské departmenty (Guadeloupe, Francúzska Guayana, Martinik, Réunion). Francúzsko trvalo na tom, aby dané územia mohli byť postavené na úroveň podobnú materskej krajine, a teda aby sa zmluvy vzťahovali aj na ne. A hoci podstatou pôvodnej právnej úpravy bola integrácia uvedených území do jednotného trhu, pričom ďalšie podmienky a ustanovenia mali byť určené

---

²⁵⁰ ZILLER, J.: *The European Union and the Territorial Scope of European Territories*. In *VUW Law Review*. Wellington : Victoria University of Wellington, 2007, č. 1, s. 54. ISSN 1171-042X.

²⁵¹ Rozhodnutím Európskej rady z 29. októbra 2010 o zmene štatútu ostrova Svätý Bartolomej vo vzťahu k Európskej únii (2010/718/EÚ) od 1. januára 2012 ostrov Svätý Bartolomej prestal byť veľmi vzdialeným regiónom Európskej únie a získal status pridruženej zámorskej krajiny a územia podľa štvrtej časti ZFEÚ.

²⁵² Pozri čl. 227 ods. 2 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (v súčasnosti Zmluva o fungovaní Európskej únie) v pôvodnom znení, podpísanej 25. marca 1957.

²⁵³ Alžírsko získalo v roku 1962 nezávislosť.

do 31. decembra 1959, v praxi sa táto právna úprava na daných územiach začala uplatňovať až pod vplyvom judikatúry Súdneho dvora²⁵⁴ v 70-tych rokoch 20. storočia.²⁵⁵ V priebehu rokov bol následne rozšírený zoznam najvzdialenejších regiónov až na súčasný počet osem.

V najvzdialenejších regiónoch Únie sa uplatňuje právo Európskej únie (okrem iného, obyvatelia najvzdialenejších regiónov Európskej únie sú občanmi Únie a na týchto územiach sa používa mena euro) s tým, že osobitné pravidlá aplikácie práva Európskej únie, odlišné od úniových štandardov, sú definované priamo sekundárnou úniovou legislatívou. Podľa čl. 349 ZFEÚ je v právomoci Rady na návrh Komisie a po porade s Európskym parlamentom prijať osobitné opatrenia na stanovenie podmienok na uplatnenie zmlúv a spoločných politík na uvedených územiach, a to s prihliadnutím na osobitné charakteristiky a obmedzenia týchto veľmi vzdialených regiónov bez toho, aby bola narušená integrita a súdržnosť právneho poriadku Európskej únie vrátane vnútorného trhu a spoločných politík. Uvedené opatrenia sa vzťahujú najmä na colnú a obchodnú politiku, daňovú politiku, voľné zóny, poľnohospodársku a politiku rybného hospodárstva, na podmienky zásobovania surovinami a základným spotrebným tovarom, štátnu pomoc a podmienky prístupu k štrukturálnym fondom a horizontálnym programom Európskej únie. Hoci v zmysle uvedeného ustanovenia môže Rada vo vzťahu k najvzdialenejším regiónom Európskej únie prijať odchýlnu únióvu právnu úpravu vo viacerých oblastiach, v praxi podliehajú tieto osobitné pravidlá presným časovým a kvantitatívnym obmedzeniam a ďalším reštrikciám, aby bola zachovaná integrita a súdržnosť vnútorného trhu. Niektoré z nich sa však vo vyššej miere odkláňajú od základných princípov úniových politík, ako napríklad právna úprava daní (najmä DPH), ktorá je v porovnaní s ostatnými územiaми členských štátov v týchto regiónoch odlišná.²⁵⁶ Dôvodom prijímania osobitných opatrení vo vzťahu k uvedeným územiám je ich hospodárska a sociálna štruktúra, ktorá je ovplyvnená ich odľahlosťou (všetky tieto regióny sú nielen vzdialené od európskeho kontinentu, ale aj od svojich materských krajín), ostrovnou polohou, malou rozlohou, náročnými topografickými a klimatickými podmienkami (najmä hornatý reliéf obmedzuje hospodárske aktivity v týchto regiónoch), hospodárskou závislosťou od malého množstva výrobkov (najvzdialenejšie regióny Európskej únie sa zameriavajú hlavne na poľnohospodárstvo a turizmus a väčšinou sú závislé od vývozu produktov, ktorými sú najmä banány, cukrová trstina, ryby, mliečne výrobky), čo spolu negatívne pôsobí na ich rozvoj.

Súčasný prístup k najvzdialenejším regiónom Európskej únie by sa v budúcnosti mal prehodnotiť a zmeniť. Komisia vo svojom oznámení²⁵⁷ predložila odporúčania, ako obnoviť stratégiu voči najvzdialenejším regiónom Európskej únie, ktoré majú byť regiónmi príležitosti s možnosťami rozvoja, za súčasného zohľadňovania ich osobitných charakteristík. V uvedenom odporúčaní navrhla, aby bol podporovaný rozvoj odvetví s vysokou pridanou hodnotou, v ktorých majú najvzdialenejšie regióny potenciál špecializácie a silné porovnateľné výhody, akými sú napríklad agropotravinárstvo, biodiverzita, obnoviteľné energie, astrofyzika, letectvo a kozmonautika, oceánografia, vulkanológia alebo seizmológia. Zároveň treba najvzdialenejšie regióny vnímať ako predsunuté posty Európskej únie vo svete, ktoré prispievajú k vývoju skutočnej politiky širšieho susedstva prostredníctvom svojich geografických, kultúrnych

---

²⁵⁴ Pozri rozsudok Súdneho dvora z 10. októbra 1978 vo veci Hansen (148/77), rozsudok Súdneho dvora z 16. júla 1992 vo veci Legros (C-163/90), rozsudok Súdneho dvora z 9. augusta 1994 vo veci Lancry (C-363/93).

²⁵⁵ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 43-46.

²⁵⁶ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 55-59.

²⁵⁷ Pozri oznámenie Komisie – Najvzdialenejšie regióny: prínos pre Európu, KOM (2008) 642, 17. októbra 2008.

a historických väzieb s inými krajinami a národmi, a to najmä v Afrike a na americkom kontinente.

3 Zámorské krajiny a územia

K Európskej únii sú v súčasnosti pridružené tie neeurópske krajiny a územia, ktoré majú špecifické vzťahy s Dánskom, Francúzskom, Holandskom a Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska (pôvodne aj Belgickom a Talianskom) v dôsledku historických koloniálnych väzieb. Status osobitného režimu pridruženia závislých území niektorých členských štátov k Európskej únii vznikol už pri založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva²⁵⁸, keď tieto územia neboli plne integrované do domáceho trhu príslušných členských krajín. V tom čase medzi ne patrila Francúzska západná Afrika, t. j. Senegal, Francúzsky Sudán, Francúzska Guinea, Pobrežie Slonoviny, Dahomé, Mauretánia, Nigéria a Horná Volta; Francúzska rovníková Afrika, t. j. Stredné Kongo, Ubangi-Šari, Čad a Gabun; St. Pierre a Miquelon, Komory, Madagaskar a závislé územia, Francúzske Somálsko, Nová Kaledónia a závislé územia, Francúzske kolónie v Oceánii, južné a antarktické teritórie; Autonómna republika Togo; Poručenské územie Kamerunu pod správou Francúzska; Belgické Kongo a Ruanda-Urundi; Poručenské územie Somálska pod správou Talianska a Holandská Nová Guinea.²⁵⁹ Z väčšiny z nich sú v súčasnosti už nezávislé zvrchované štáty (africké, karibské a tichomorské), ostávajúce majú aj naďalej postavenie zámorskej krajiny a územia (Overseas Countries and Territories).

Podľa čl. 355 ods. 2 prvého odseku ZFEÚ sa na zámorské krajiny a územia vzťahujú osobitné dojednania pre pridruženie stanovené v štvrtej časti ZFEÚ (čl. 198 – 204 ZFEÚ). Cieľom pridruženia je podporovať hospodársky a sociálny rozvoj týchto krajín a území a nadviazať úzke hospodárske vzťahy medzi nimi a Európskou úniou. Zmyslom pridruženia je najmä podpora záujmov a blahobytu obyvateľov zámorských krajín a území a tiež podpora ich hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja.

Zámorské krajiny a územia sa nachádzajú vo viac či menej odľahlých geografických oblastiach po celom svete. Napriek ich polohe mimo vonkajších hraníc Európskej únie nemožno spochybníť ich strategickú dôležitosť ako „najvzdialenejších hraníc Európy“ alebo ako „stanovišť Európskej únie“ v dôsledku toho, že sú súčasťou alebo aspoň úzko spojené s niektorým z členských štátov Únie. Zoznam týchto krajín a území je uvedený v prílohe II ZFEÚ. V súčasnosti medzi ne patrí 22²⁶⁰ zámorských krajín a území, konkrétne:

- Grónsko - väzba s Dánskom;
- Nová Kaledónia a závislé územia, Francúzska Polynézia, Francúzske južné a antarktické územia, Ostrovy Wallis a Futuna, Mayotte, Saint Pierre a Miquelon, Svätý Bartolomej - väzba s Francúzskom;
- Aruba, Holandské Antily (Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten) – väzba s Holandskom;
- Anguilla, Kajmanie ostrovy, Falklandské ostrovy, Južná Georgia a Ostrovy Južný Sandwich, Montserrat, Pitcairn, Svätá Helena a závislé územia, Britské antarktické územia, Britské územia v Indickom oceáne, Ostrovy Turks a Caicos, Britské Panenské ostrovy a Bermudy²⁶¹ - väzba so Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska.

---

²⁵⁸ Pozri čl. 227 ods. 3 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva v pôvodnom znení, podpísanej 25. marca 1957.

²⁵⁹ Pozri prílohu IV Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva v pôvodnom znení, podpísanej 25. marca 1957.

²⁶⁰ Rozhodnutím Európskej rady z 29. októbra 2010 o zmene štatútu ostrova Svätý Bartolomej vo vzťahu k Európskej únii (2010/718/EÚ) bol do tohto zoznamu doplnený Svätý Bartolomej.

²⁶¹ Úprava pridruženia však na žiadosť bermudskej vlády nikdy nebola uplatnená na Bermudy.

V porovnaní s najvzdialenejšími regiónmi Európskej únie, zámorské krajiny a územia nie sú integrálnou súčasťou Európskej únie (nie sú zmluvnými stranami zmlúv), aj keď sú ústavne spojené s niektorým z jej členských štátov. Všeobecným pravidlom je, že v zámorských krajinách a územiach sa neuplatňuje právo Európskej únie okrem ustanovení o pridružení uvedených v štvrtej časti ZFEÚ a sekundárneho práva prijatého na základe týchto ustanovení. Uvedená časť ZFEÚ zároveň stanovuje základ, podľa ktorého sa k zámorským krajinám a územiám neprístupuje ako k tretím krajinám.²⁶² Toto pridruženie nie je zmluvným pridružením medzi subjektmi medzinárodného práva verejného, ale tzv. konštitučným pridružením, ktoré je skôr osobitným spôsobom rozšírenia územnej pôsobnosti zmlúv.²⁶³

V súvislosti so zámorskými krajinami a územiami má význam zaoberať sa aj osobnou pôsobnosťou práva Európskej únie. Zavedením inštitútu občianstva Európskej únie sa občanmi Únie stali tiež občania zámorských krajín a území, ktorí majú občianstvo niektorej z členských krajín Európskej únie.²⁶⁴ Aj podľa Súdneho dvora „občanom Únie je každá osoba, ktorá má štátnu príslušnosť členského štátu a v tejto súvislosti je irelevantné, či má štátny príslušník členského štátu bydlisko alebo trvalý pobyt na území patriacom medzi zámorské krajiny a územia“.²⁶⁵

Vzhľadom na to, že sa zámorské krajiny a územia nepovažujú za súčasť Európskej únie, platí všeobecné pravidlo, že sa na týchto teritóriách nepoužíva mena euro. Výnimkou sú Mayotte, Saint Pierre a Miquelon²⁶⁶ a Svätý Bartolomej.²⁶⁷

Zámorské krajiny a územia nie sú homogénnou skupinou, pretože medzi nimi existujú viaceré rozdiely, pokiaľ ide o stupeň autonómie voči príslušnému členskému štátu Európskej únie, s ktorým sú spojené, ale aj v hospodárskej a sociálnej oblasti a vzhľadom na ich geografické danosti a klímu. Aj napriek týmto odlišným charakteristikám, majú zámorské krajiny a územia spoločné črty, konkrétne ani zámorská krajina ani územie nie je zvrchovaným štátom, sú to všetko parlamentné demokracie, ostrovy, majú malé populácie a ich ekologické bohatstvo je v porovnaní s kontinentálnou Európou výnimočné. Všetky tieto krajiny a územia sú relatívne citlivé na vonkajšie zásahy a sú vo všeobecnosti závislé od obmedzenej hospodárskej bázy, ktorou sú najčastejšie služby. Sú takisto silno závislé od dovozu tovaru a energie. Vývoz tovaru zo zámorských krajín a území do Európskej únie alebo v rámci ich príslušných geografických regiónov zostáva vo všeobecnosti obmedzený.²⁶⁸

Vzájomné vzťahy medzi zámorskými krajinami a územiami a Európskou úniou v súčasnosti podrobne definuje rozhodnutie Rady²⁶⁹ z roku 2001²⁷⁰, ktorého platnosť bola

---

²⁶² Podľa štruktúry ZFEÚ nie sú súčasťou vonkajšej činnosti Únie.

²⁶³ CIHELKOVÁ, E.: *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 77.

²⁶⁴ Všetci štátni príslušníci dánskych, francúzskych a holandských zámorských krajín a území majú takisto automaticky štátnu príslušnosť týchto členských štátov Európskej únie. Od 21. mája 2002 sa občania zámorských krajín a území Spojeného kráľovstva stali tiež britskými občanmi, no môžu sa tohto občianstva vzdať a zostať občanmi len britských zámorských území a nie sú povinní mať pas, v ktorom by boli označení za britských občanov.

²⁶⁵ Pozri rozsudok Súdneho dvora z 12. septembra 2006 vo veci Eman a Sevinger (C-300/04).

²⁶⁶ Pozri rozhodnutie Rady z 31. decembra 1998 týkajúce sa menových úprav vo francúzskych teritoriálnych spoločenstvách Saint-Pierre a Miquelon a Mayotte (1999/95).

²⁶⁷ Pozri rozhodnutie Rady z 12. júla 2011 o podpise a uzavretí menovej dohody medzi Európskou úniou a Francúzskou republikou týkajúcej sa zachovania eura na Svätom Bartolomejovi následkom zmeny jeho štatútu vo vzťahu k Európskej únii (2011/433/EÚ).

²⁶⁸ Zelená kniha - Budúce vzťahy medzi EÚ a zámorskými krajinami a územiami, KOM (2008) 0383, 25. júna 2008.

²⁶⁹ V súlade s čl. 203 ZFEÚ „Rada na základe skúseností získaných z pridruženía krajín a území k Únii a podľa zásad stanovených zmluvami jednomyselne na návrh Komisie určí ustanovenia týkajúce sa podrobných pravidiel a postupu pridruženía krajín a území k Únii. Ak príslušné

predĺžená do 31. decembra 2013. Uvedené rozhodnutie obsahuje ustanovenia o rozvojovej finančnej spolupráci slúžiace podpore trvalo udržateľného rozvoja zámorských krajín a území so zameraním na zníženie, prevenciu a konečné odstránenie chudoby a tiež ustanovenia o obchodnej spolupráci. Vzťahy s Grónskom sú zároveň upravené Protokolom (č. 34) o osobitnej úprave pre Grónsko, ktorý je pripojený k zmlúvam, samostatným rozhodnutím Rady z roku 2007²⁷¹ a dohodou týkajúcou sa rybolovu z roku 2007.²⁷²

Zámorské krajiny a územia nie sú súčasťou jednotného trhu Európskej únie, no keďže je prepojenie medzi zámorskými krajinami a územiami a Európskou úniou prostredníctvom príslušných členských štátov úzke, obchodný režim, ktorý sa na ne uplatňuje, je jedným z najvýhodnejších režimov, ktorý Únia doteraz poskytla. Tento režim asociácie je založený najmä na nerecipročných colných preferenciách udelených zámorským krajinám a územiam, v dôsledku ktorých profitujú z hospodárskej a obchodnej spolupráce s Európskou úniou. Súčasná spolupráca medzi zámorskými krajinami a územiami a Európskou úniou má najmä podobu rozvojovej spolupráce, ktorá vychádza z boja proti chudobe, no tento koncept nezodpovedá existujúcej situácii zámorských krajín a území (napr. HDP na jedného obyvateľa sa v zámorských krajinách a územiach blíži prímeru Európskej únie). Do budúcnosti by malo dôjsť k revízii existujúcich vzťahov, prípadne aj k revízii inštitútu pridruženia. Zámerom je opustiť klasický koncept rozvojovej spolupráce a súčasne zlepšiť konkurencieschopnosť zámorských krajín a území a ich postupnú integráciu do regionálnej a svetovej ekonomiky pri súčasnom zohľadnení nielen problémov, ktorým čelia, ale aj ich potenciálu. Základom by sa malo stať vzájomné partnerstvo, ktorého cieľom by bola podpora udržateľného rozvoja zámorských krajín a území z hospodárskeho, sociálneho i environmentálneho hľadiska a tiež šírenie hodnôt a noriem Európskej únie vo svete. Budúca spolupráca by mala viesť k vytvoreniu partnerstva založeného na vzájomných záujmoch, reciprocite, právach a povinnostiach.²⁷³

V čl. 355 ods. 2 druhom odseku ZFEÚ sa zároveň uvádza, že zmluvy sa nevzťahujú na zámorské krajiny a územia, ktoré udržiavajú osobitné vzťahy so Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska a nie sú zahrnuté do zoznamu uvedeného v prílohe II ZFEÚ. Status zámorskej krajiny a územia preto nemá napríklad Hong-Kong.²⁷⁴

---

ustanovenia prijíma Rada v súlade s mimoriadnym legislatívnym postupom, uznáva sa jednomyselne na návrh Komisie a po porade s Európskym parlamentom.“ Takéto rozhodnutia sa prijímajú od roku 1964.

²⁷⁰ Pozri rozhodnutie Rady 2001/822/ES z 27. novembra 2001 o pridružení zámorských krajín a území k Európskemu spoločenstvu, ktoré bolo zmenené a doplnené rozhodnutím Rady 2007/249/ES z 19. marca 2007.

²⁷¹ Pozri rozhodnutie Rady 2006/526/ES zo 17. júla 2006 o vzťahoch medzi Európskym spoločenstvom na jednej strane a Grónskom a Dánskym kráľovstvom na strane druhej, ktoré je platné do 31. decembra 2013. Komisia v decembri 2011 už predložila nový návrh rozhodnutia Rady KOM (2011) 846.

²⁷² Pozri nariadenie Rady (ES) č. 753/2007 z 28. júna 2007 o uzavretí Dohody o partnerstve v sektore rybolovu medzi Európskym spoločenstvom na jednej strane a vládou Dánska a miestnou vládou Grónska na strane druhej.

²⁷³ Pozri Zelenú knihu - Budúce vzťahy medzi EÚ a zámorskými krajinami a územiami, KOM (2008) 0383 z 25. júna 2008 a Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov - Prvky nového partnerstva medzi EÚ a zámorskými krajinami a územiami, KOM (2009) 623 zo 6. novembra 2009.

²⁷⁴ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 30-31.

4 Územia sui generis

Statusy najvzdialenejšieho regiónu Európskej únie ako aj zámorskej krajiny a územia predstavujú kategórie, na ktoré sa vzťahujú presne definované spoločné režimy aplikácie práva Európskej únie. Okrem týchto dvoch statusov však existujú územia ústavne spojené s vybranými členskými štátmi Únie, vo vzťahu ku ktorým sa uplatňujú ad hoc režimy aplikácie úniového práva definované či už primárnym alebo sekundárnym právom.

4.1 Európske územia, za ktoré v zahraničných vzťahoch zodpovedá členský štát

Podľa čl. 355 ods. 3 ZFEÚ sa ustanovenia zmlúv uplatňujú na európskych územiach, za ktoré v zahraničných vzťahoch zodpovedá členský štát. Medzi takéto územia patria napríklad Alandy, Faerské ostrovy, Normanské ostrovy a ostrov Man, na ktoré sa však zároveň vzťahujú osobitné ustanovenia rozobraté v ďalšom texte, v dôsledku čoho je aplikácia čl. 355 ods. 3 ZFEÚ na týchto teritóriách obmedzená.²⁷⁵ V plnom rozsahu sa uvedené ustanovenie vzťahuje iba na Gibraltár.²⁷⁶

Gibraltár je britským závislým územím s vlastnou správou vnútorných vecí, no Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska zodpovedá za jeho obranu, vonkajšie vzťahy a vnútornú bezpečnosť. Gibraltár je súčasťou európskeho kontinentu aj súčasťou Európskej únie. V súlade s čl. 28 Aktu o podmienkach pristúpenia Dánska, Írska a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska²⁷⁷ sa na Gibraltár vzťahuje právo Európskej únie s výnimkou pravidiel spoločnej poľnohospodárskej politiky, pravidiel harmonizácie nepriamych daní a nie je ani súčasťou colnej únie.²⁷⁸

4.2 Alandy

Alandy predstavujú súostrovie, ktoré je súčasťou Fínska ako jeho autonómny región s rozsiahlymi legislatívnymi právomocami. Fínsko v mene Alánd zodpovedá za vonkajšie vzťahy.²⁷⁹ Alandy sú súčasťou Európskej únie, čo potvrdzuje čl. 355 ods. 4 ZFEÚ, v ktorom sa uvádza, že zmluvy sa vzťahujú na Alandy v súlade s ustanoveniami určenými v Protokole (č. 2) o Alandách, ktorý je pripojený k Aktu o podmienkach pristúpenia Rakúska, Fínska a Švédska.²⁸⁰ Právo Európskej únie sa aplikuje na Alandách s niektorými výnimkami vyplývajúcimi práve z uvedeného Protokolu. Určité obmedzenia sa týkajú uplatňovania štyroch slobôd (čl. 1 Protokolu) a harmonizácie daní (čl. 2 Protokolu). Odlišná aplikácia úniových pravidiel v týchto oblastiach vyplýva priamo z primárneho práva a je zmena by si vyžadovala revíziu primárneho práva (v porovnaní s najvzdialenejšími regiónmi Európskej únie, voči ktorým je odlišná právna úprava definovaná sekundárnym právom Európskej únie). Alandy si

²⁷⁵ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 31.

²⁷⁶ Podľa Vyhlásenia (č. 55) Španielskeho kráľovstva a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, ktoré je pripojené k zmluvám. „Zmluvy sa vzťahujú na Gibraltár ako na európske územie, za ktorého zahraničné vzťahy je zodpovedný členský štát. Toto neznamená zmeny príslušných pozícií príslušných členských štátov“.

²⁷⁷ Pozri Zmluvu o pristúpení Dánskeho kráľovstva, Írska a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska podpísanú 22. januára 1972, ku ktorej je pripojený Akt o podmienkach pristúpenia.

²⁷⁸ SVOBODA, P.: *Úvod do evropského práva*. 3. vydání. C. H. Beck v Praze, Beckovy mezioborové učebnice, 2010, s. 67.

²⁷⁹ Pozri čl. 355 ods. 3 ZFEÚ.

²⁸⁰ Zmluvu o pristúpení Rakúska, Fínska a Švédska podpísanú 24. júna 1994, ku ktorej je pripojený Akt o podmienkach pristúpenia.

svoj osobitý status v rámci Európskej únie vyjednali najmä kvôli zachovaniu švédskeho jazyka a tradícií.²⁸¹

4.3 Faerské ostrovy

Faerské ostrovy sú súčasťou Dánska a predstavujú jeho autonómnu oblasť s rozsiahlymi právomocami, no Dánsko je zodpovedné za správu zahraničnej politiky Faerských ostrovov.²⁸² Na základe čl. 355 ods. 5 písm. a) ZFEÚ sa odchyľne od čl. 52 ZEÚ a čl. 355 ods. 1 až 4 ZFEÚ zmluvy nevzťahujú na Faerské ostrovy. Z uvedeného ustanovenia vyplýva, že ich nemožno považovať za súčasť Európskej únie a rovnako sa na ne nevzťahuje právo Európskej únie. Európska únia k Faerským ostrovom pristupuje ako k tretej krajine. V súlade s čl. 4 Protokolu (č. 2) o Faerských ostrovoch, ktorý je pripojený k Aktu o podmienkach prístúpenia Dánska, Írska a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska²⁸³, dánski občania s bydliskom na Faerských ostrovoch sa nepovažujú za občanov Európskej únie, môžu sa však stať občanmi Únie zmenou svojho bydliska na ostatné územie Dánska. Faerské ostrovy sa v 70-tych rokoch 20. storočia rozhodli zostať mimo vtedajších Európskych spoločenstiev najmä kvôli ochrane vlastných hospodárskych záujmov v dôsledku obáv z participácie na spoločnej politike rybného hospodárstva.

4.4 Výsostné územia Veľkej Británie a Severného Írska na Cypre

Ostrov Cyprus je rozdelený na štyri zóny, a to oficiálne uznanú grécku Cyperskú republiku, ktorá je členskou krajinou Európskej únie, neuznanú Tureckú republiku Severný Cyprus, tzv. „zelenú líniu“ kontrolovanú Organizáciou spojených národov a dve britské vojenské základne Akroriti a Dhekelia, ktoré predstavujú britské výsostné územia. Od vstupu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska do pôvodných Európskych spoločenstiev v roku 1973 sa na tieto vojenské základne nevzťahovali ustanovenia zmlúv. Vstupom Cypru do Európskej únie v roku 2004 bola územná pôsobnosť úniového práva na uvedených územiach modifikovaná. Na základe čl. 355 ods. 5 písm. b) ZFEÚ sa odchyľne od čl. 52 ZEÚ a čl. 355 ods. 1 až 4 ZFEÚ zmluvy uplatňujú na výsostné územia Spojeného kráľovstva Akroriti a Dhekelia na Cypre iba v rozsahu nevyhnutnom na zabezpečenie vykonávania ustanovení Protokolu (č. 3) o výsostných územiach Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska na Cypre pripojeného k Aktu o podmienkach prístúpenia Českej republiky, Estónska, Cypru, Lotyšska, Litvy, Maďarska, Malty, Poľska, Slovinska a Slovenska k Európskej únii²⁸⁴ a v súlade so znením tohto Protokolu. V zásade ostalo zachované pravidlo, že britské vojenské základne Akroriti a Dhekelia sa nevzťahuje právo Európskej únie s výnimkou prípadov, keď je to nevyhnutné na zabezpečenie vykonávania ustanovení uvedeného Protokolu. Na týchto územiach sa uplatňujú najmä úniové predpisy upravujúce colnú politiku, poľnohospodársku politiku a nepriame dane.

---

²⁸¹ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 68.

²⁸² Pozri čl. 355 ods. 3 ZFEÚ.

²⁸³ Pozri Zmluvu o prístúpení Dánskeho kráľovstva, Írska a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska podpísanú 22. januára 1972, ku ktorej je pripojený Akt o podmienkach prístúpenia.

²⁸⁴ Pozri Zmluvu o prístúpení Českej republiky, Estónskej republiky, Cyperskej republiky, Lotyšskej republiky, Litovskej republiky, Maďarskej republiky, Maltskej republiky, Poľskej republiky, Slovinskej republiky a Slovenskej republiky podpísanú 16. apríla 2003, ku ktorej je pripojený Akt o podmienkach prístúpenia.

4.5 Normanské ostrovy a ostrov Man

Normanské ostrovy a ostrov Man predstavujú britské autonómne oblasti s rozsiahlymi právomocami, ktoré však formálne nie sú súčasťou Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska. Vláda Spojeného kráľovstva zodpovedná za obranu a medzinárodné vzťahy. V zmysle čl. 355 ods. 3 sú územiami, za ktoré v zahraničných vzťahoch zodpovedá členský štát Európskej únie. V súlade s čl. 355 ods. 5 písm. c) ZFEÚ sa odchyľne od čl. 52 ZEÚ a čl. 355 ods. 1 až 4 ZFEÚ zmluvy vzťahujú na Normanské ostrovy a na ostrov Man iba v rozsahu nevyhnutnom na zabezpečenie plnenia dojednaní pre tieto ostrovy, ako je uvedené v Zmluve o pristúpení Dánskeho kráľovstva, Írska a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska podpísanej 22. januára 1972.²⁸⁵ V zmysle uvedeného ustanovenia sa na týchto ostrovoch neuplatňuje únieové právo s výnimkou prípadov upravených v Protokole. Ostrovy sú považované za súčasť Európskej únie v oblasti voľného pohybu tovarov, nie však osôb, služieb a kapitálu a zároveň sa na ne vzťahujú únieové predpisy v colnej ani daňovej oblasti. Rozhodnutie Normanských ostrovov a ostrova Man byť v plnom rozsahu súčasťou Európskej únie bolo motivované snahou zachovať vlastné ostrovné tradície a tiež hospodársku prosperitu a nezávislosť.

4.6 Ďalšie územia

Okrem výnimiek z územnej pôsobnosti zmlúv definovaných v čl. 355 ZFEÚ existujú aj ďalšie územia členských štátov Európskej únie, na ktoré sa nevzťahuje právo Európskej únie v plnom rozsahu. Tie vyplývajú najmä z prístupových zmlúv jednotlivých členských krajín, ale aj sekundárnych predpisov a týkajú sa najmä neaplikácie colných²⁸⁶ a daňových²⁸⁷ únieových pravidiel. Osobitná právna úprava sa týka autonómnych španielskych miest Ceuta a Melilla, ktoré sa nachádzajú na severe afrického kontinentu (Maroka)²⁸⁸, gréckej hory Athos²⁸⁹, nemeckého ostrova Heligoland a územia Büsingenu a talianskych území Livigno, Campione d'Italia a talianskych vôd jazera Lugano.

5 Zmena statusu území členských krajín Európskej únie

Zaradenie určitého územia členského štátu Európskej únie alebo územia, ktoré je s ním ústavne prepojené medzi najvzdialenejšie regióny Európskej únie, zámorské krajiny a územia alebo územia sui generis nie je nemenné. V prípade udelenia alebo zmeny statusu konkrétneho územia sa na dané teritórium začne vzťahovať preň charakteristický režim aplikácie práva

---

²⁸⁵ Pozri čl. 1 Protokolu (č. 3) o Normanských ostrovoch a ostrove Man, ktorý je prílohou Aktu o podmienkach pristúpenia Dánska, Írska a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska pripojeného k prístupovej zmluve.

²⁸⁶ Pozri čl. 3 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 450/2008 z 23. apríla 2008, ktorým sa ustanovuje Colný kódex Spoločenstva.

²⁸⁷ Pozri čl. 6 smernice Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty.

²⁸⁸ Pozri čl. 25 Aktu o podmienkach pristúpenia Španielska a Portugalska, ktorý je pripojený k Zmluve o pristúpení Španielskeho kráľovstva a Portugalskej republiky podpísanej 20. júna 1985.

²⁸⁹ Podľa spoločného vyhlásenia (č. 4) týkajúceho sa vrchu Athos, ktoré bolo priložené k záverečnému aktu, prijatému v súvislosti so Zmluvou o pristúpení Helénskej republiky, podpísanou 28. mája 1979: „Spoločenstvo uznáva, že zvláštny štatút udelený vrchu Athos článkom 105 gréckej ústavy je odôvodnený výlučne duchovnými a náboženskými dôvodmi; preto zabezpečí, aby sa tento štatút vzal do úvahy pri uplatňovaní a následnom rozpracovaní ustanovení práva spoločenstva, najmä vo vzťahu k colným a daňovým výsadám a právu na usadenie sa“.

Európskej únie, ktorý je záväzný. Členské štáty Európskej únie však sami osebe nie sú oprávnené jednostranne meniť pravidlá uplatňovania únieového práva na častiach ich území. Takáto zmena si vyžaduje revíziu zmlúv v súlade s čl. 48 ZEÚ. V čl. 355 ods. 6 ZFEÚ²⁹⁰ je zároveň uvedený osobitný zjednodušený postup umožňujúci zmenu právneho statusu najvzdialenejších regiónov Európskej únie podľa čl. 355 ods. 1 ZFEÚ a zámorských krajín a území niektorej členskej krajiny podľa čl. 355 ods. 2 ZFEÚ, ktorý iniciuje daný členský štát a o prípadnej zmene rozhoduje jednomyseľne Európska rada po konzultácii s Komisiou. Aby bolo možné požiadať o udelenie jedného z dvoch uvedených statusov konkrétnemu územiu členskej krajiny Európskej únie, predpokladom je súhlas v tejto veci na národnej úrovni, konkrétne v Dánsku, Francúzsku alebo Holandsku, na ktoré sa explicitne vzťahuje uvedené ustanovenie. Do úvahy by prichádzala premena najvzdialenejšieho regiónu Európskej únie na zámorskú krajinu alebo územie a naopak.²⁹¹ V praxi došlo v zmysle tohto postupu napríklad k premene statusu ostrova Svätý Bartolomej z veľmi vzdialeného regiónu na zámorskú krajinu a územie.²⁹² Do budúca prichádza do úvahy zmena postavenia Mayotte²⁹³ alebo Holandských Antíl a ostrova Aruba.²⁹⁴

ZÁVER

Právne normy primárneho alebo sekundárneho práva Európskej únie upravujú územnú pôsobnosť práva Európskej únie vrátane osobitosti tohto inštitútu. Vyňatie z územnej pôsobnosti únieového práva znamená, že určité teritórium konkrétnej členskej krajiny nespadá do rozsahu jeho pôsobnosti. V praxi sa preto na danom území uplatňujú niektoré primárne alebo sekundárne únieové predpisy (politiky) len čiastočne alebo sa neuplatňujú vôbec, prípadne práva a povinnosti stanovené únieovou legislatívou vo vzťahu k týmto územiám sú odlišné, ako v prípade ostávajúcich teritórií členských štátov Únie, a to kvôli zohľadneniu ich špecifik, záujmov, či vďaka úspešnosti ich domovskej členskej krajiny v rámci negociácií. V dôsledku tejto skutočnosti sa na presne určených územiach niektorých členských štátov aplikujú ich národné predpisy, ktoré môžu byť odlišné od únieových a tento stav je možné zmeniť len revíziou únieového práva. S väčšou, či menšou intenzitou sa zmluvy nevzťahujú najmä na

---

²⁹⁰ Podľa čl. 355 ods. 6 ZFEÚ: „Európska rada môže na základe iniciatívy dotknutého členského štátu prijať rozhodnutie, ktorým sa vo vzťahu k Únii mení a dopĺňa postavenie dánskej, francúzskej alebo holandskej krajiny alebo územia uvedených v odsekoch 1 a 2. Európska rada sa uznáva jednomyseľne po porade s Komisiou“.

²⁹¹ KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law). Island : University of Island, 2010, s. 39.

²⁹² Pozri rozhodnutie Európskej rady z 29. októbra 2010 o zmene štatútu ostrova Svätý Bartolomej vo vzťahu k Európskej únii (2010/718/EÚ).

²⁹³ Podľa Vyhlásenia (č. 43) k článku 355 ods. 6 ZFEÚ, ktoré je pripojené k zmluvám: „Vysoké zmluvné strany súhlasia, aby Európska rada pri uplatňovaní článku 355 ods. 6 prijala rozhodnutie, ktoré povedie k zmene postavenia Mayotte vo vzťahu k Únii, aby sa toto územie stalo najvzdialenejším územím v zmysle článku 355 ods. 1 a článku 349, keď francúzske orgány oznámia Európskej rade a Komisii, že to umožňuje súčasný vývoj vnútorného postavenia ostrova“.

²⁹⁴ Podľa Vyhlásenia (č. 60) Holandského kráľovstva k článku 355 ZFEÚ, ktoré je pripojené k zmluvám: „Holandské kráľovstvo vyhlasuje, že podnet na rozhodnutie uvedené v článku 355 ods. 6, ktorého cieľom je zmeniť postavenie Holandských Antíl a/alebo ostrova Aruba vo vzťahu k Únii, bude predložený len na základe rozhodnutia prijatého v súlade s postavením Holandského kráľovstva“.

územia ostrovného charakteru, ktoré sú ústavne spojené s niektorým členským štátom Únie. V uplynulom období Európska únia deklarovala svoj záujem prehodnotiť súčasný status najvzdialenejších regiónov Európskej únie aj zámorských krajín a území a prijať novú právnu úpravu vzájomných vzťahov s týmito teritóriami, ktorá by viac zohľadňovala ich aktuálne postavenie a osobitosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. CIHELKOVÁ, E.: *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha : C. H. Beck, 2003, 709 s. ISBN 80-7179-804-5.
2. CRAIG, P. - DE BÚRCA, G.: *EU Law*. Oxford : Oxford University Press, 2008, 1111 s. ISBN 978-0-19-927389-8.
3. DJAMSON, E. C.: *The Dynamics of Euro-African Co-operation* [online]. Hague : Martinus Nijhoff, 1976, 394 s. [cit. 2012-02-05]. Dostupné na WWW: <<http://books.google.sk/books?id=oyxzQExXy30C&pg=PA47&lpq=PA47&dq=euro+integration,+euro-african+common+market&source=bl&ots=sbZJByeC55&sig=QljfuW7Ssw4WFvK0mlpC0YEVhdo&hl=sk#v=onepage&q&f=false>>. ISBN 90-247-1841-4.
4. KRISTJÁNSDÓTTIR, A.: *Small Island Differentiation In EU Law* (Master's Thesis in Law) [online]. Island : University of Island, 2010, 125 s. [cit. 2012-01-25]. Dostupné na WWW: <http://skemman.is/en/stream/get/1946/6354/18141/1/Small_Island_Differentiation_in_EU_law_all%24002c_pdf.pdf>.
5. PROCHÁZKA, R. - ČORBA, J.: *Právo Európskej únie*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007. 584 s. ISBN 978-80-88931-62-1.
6. SIMON, D.: *Komunitární právní řád*. Praha : ASPI, 2005. 788 s. ISBN 80-7357-114-5.
7. SVOBODA, P.: *Právo vnějších vztahů Evropské unie*. Praha : Linde, 2007. 318 s. ISBN 978-80-7201-653-2.
8. SVOBODA, P.: *Úvod do evropského práva*. 3. vydání. C. H. Beck v Praze, Beckovy mezioborové učebnice, 2010. 304 s. ISBN 978-80-7400-313-4.
9. ZILLER, J.: The European Union and the Territorial Scope of European Territories [online]. In *VUW Law Review*. Wellington : Victoria University of Wellington, 2007, č. 1, s. 51-63. [cit. 2012-02-05]. Dostupné na WWW: <http://www.victoria.ac.nz/law/NZACL/PDFS/Vol_12_2006/ziller.pdf>. ISSN 1171-042X.

PRÁVNE DOKUMENTY

1. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov - Prvky nového partnerstva medzi EÚ a zámorskými krajinami a územiami, KOM (2009) 623 z 6. novembra 2009.
2. Oznámenie Komisie – Najvzdialenejšie regióny: prínos pre Európu, KOM (2008) 642, 17. októbra 2008.
3. Rozhodnutie Európskej rady z 29. októbra 2010 o zmene štatútu ostrova Svätý Bartolomej vo vzťahu k Európskej únii (2010/718/EÚ).
4. Rozhodnutie Rady 2001/822/ES z 27. novembra 2001 o pridružení zámorských krajín a území k Európskemu spoločenstvu, ktoré bolo zmenené a doplnené rozhodnutím Rady 2007/249/ES z 19. marca 2007.
5. Zelená kniha - Budúce vzťahy medzi EÚ a zámorskými krajinami a územiami, KOM (2008) 0383, 25. júna 2008.

6. Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva podpísaná 25. marca 1957.
7. Zmluva o fungovaní Európskej únie.
8. Zmluva o založení Európskej únie.

KONTAKT

JUDr. Lucia Hurná, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: hurna@euba.sk

KVANTIFIKÁCIA EKONOMICKÝCH A SOCIÁLNYCH NÁKLADOV NEZAMESTNANOSTI MLADÝCH ĽUDÍ NA PRÍKLADE SLOVENSKA A VEĽKEJ BRITÁNIE

Ing. Margita Hulmanová

ABSTRAKT

Článok sa venuje problematike kvantifikácie nákladov nezamestnanosti mladých ľudí na príklade Slovenskej republiky a Veľkej Británie v súvislosti s nákladmi a škodami, ktoré nezamestnanosť spôsobuje priamo či nepriamo nielen jednotlivcovi, ale aj celej spoločnosti a štátnemu systému. Problematika nezamestnanosti mladých ľudí je mimoriadne komplikovaná vzhľadom na množstvo faktorov, ktoré ju zapríčiňujú a ovplyvňujú a ktoré treba vziať do úvahy pri snahe o kvantifikáciu jej nákladov. Náklady spôsobené nezamestnanosťou mladých ľudí sa skladajú z viacerých elementov, pričom v tomto článku sa budeme zaoberať troma relatívne najjednoduchšie merateľnými: nákladmi priamo spôsobenými nezamestnanosťou, nákladmi spôsobenými kriminalitou mladých ľudí, ktorá s nezamestnanosťou úzko súvisí a nákladmi spôsobenými nízkym vzdelaním, ktoré tiež vykazuje kauzálnu súvislosť s nezamestnanosťou.

Kľúčové slová: dlhodobá nezamestnanosť mladých; mzdové znevýhodnenie; mládež, ktorá nepracuje, nevzdeláva sa ani nie je v odbornej príprave (NEET)

ABSTRACT

This article deals with the comparison of youth unemployment in Slovakia and the United Kingdom in relation with the costs caused to the individual, society and the state as a whole. The issue of youth unemployment is extremely complex considering the number of factors causing or affecting it. These factors need to be taken into consideration when analysing and quantifying the costs of youth unemployment. The costs consist of several elements, out of which this article deals with those three relatively easiest to quantify: direct costs caused by unemployment, damage caused by criminality, often related to the situation of unemployment, and costs caused by low education, also showing a causal relation to unemployment.

Key words: long-term youth unemployment; wage penalty; NEET (not in employment, education, or training)

JEL KLASIFIKÁCIA: J64

ÚVOD

Nezamestnanosť mladých ľudí spôsobuje sociálne vylúčenie, a to stojí veľa – a nielen mladých ľudí, ktorí sú ňou postihnutí, ale aj miestne komunity a ekonomiku ako celok. Náklady, ktoré sociálna exklúzia spôsobuje, nie sú len finančného charakteru. Okrem financií ide aj o ťažko kvantifikovateľné náklady ako strata ľudského kapitálu v dlhodobom horizonte, sociálne náklady a škody.

Nezamestnanosť mladých ľudí je pálčivý celosvetový problém, aktuálny aj vo všetkých štátoch Európskej únie. Nie všetky krajiny sa však zaoberajú kvantifikáciou nákladov, ktoré tento problém spôsobuje a relevantné dáta sú ťažko dostupné. Len vyčíslením nákladov na riešenie tohto problému je však možné identifikovať potenciálne úspory z jeho eliminácie. Navyše porovnanie nákladov, ktoré problém nezamestnanosti mladých ľudí spôsobuje a výšky prostriedkov používaných na jeho prevenciu, riešenie či potlačenie je významným ukazovateľom úspešnosti a efektivity aplikovaných stratégií a riešení. Článok sa venuje

porovnaní situácie Veľkej Británie a Slovenskej republiky v oblasti problematiky nezamestnanosti mladých ľudí a jej ekonomických dôsledkov. Veľká Británia je na rozdiel od Slovenskej republiky jednou z mála krajín, ktoré sa v rámci riešenia problematiky nezamestnanosti mladých ľudí otvorene zaoberajú analýzou a kvantifikáciou nákladov vzniknutých priamo či nepriamo v dôsledku nezamestnanosti tejto zraniteľnej skupiny obyvateľstva.

1 Problematika merateľnosti nákladov spôsobených vplyvom nezamestnanosti Mladých ľudí

Problematika nezamestnanosti mladých ľudí je mimoriadne komplikovaná vzhľadom na množstvo faktorov, ktoré ju spôsobuje a ovplyvňuje. Tieto faktory treba vziať do úvahy pri snahe o kvantifikáciu nákladov, ktoré musí spoločnosť znášať ako dôsledok nezamestnanosti mladých. Náklady na nezamestnanosť mladých ľudí sa skladajú z viacerých elementov, pričom v tomto článku sa budeme zaoberať troma relatívne najjednoduchšie merateľnými: nákladmi priamo spôsobenými nezamestnanosťou, nákladmi spôsobenými kriminalitou mladých ľudí, ktorá s nezamestnanosťou podľa viacerých výskumov úzko súvisí a nákladmi spôsobenými nízkym vzdelaním, ktoré tiež vykazuje kauzálnu súvislosť s nezamestnanosťou. Treba podotknúť, že tieto druhy nákladov sú v mnohých prípadoch vzájomne previazané a nie je ľahké ich diferencovať na sociálne a ekonomické.

Komplikácie v snahe o komparáciu nákladov spôsobených nezamestnanosťou mladých ľudí v rôznych krajinách spôsobuje okrem chýbajúcich štatistických dát pre túto vekovú kategóriu aj nejednotná definícia pojmov, s ktorými štatistiky narábajú. Napríklad pojem „mládež“ nie je v právnom poriadku SR definovaný. Niektoré zákony poznajú príbuzné pojmy, ktoré súvisia s vekovým ohraničením života, blízkym veku mládeže. Podľa Občianskeho zákonníka, rozhodujúcim je vek 18 rokov, ktorým osoba dovŕšuje plnoletosť. Trestný zákon rozoznáva pojem mladistvý (od 15 do 18 rokov) a osoba, ktorá nie je trestne zodpovedná, čo je v tomto zmysle dieťa (do 15 rokov). Zákonník práce používa pojem mladistvý zamestnanec (zamestnanec mladší ako 18 rokov). Zákony sociálneho zabezpečenia používajú pojem nezaopatrené dieťa (do 25 rokov). Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí používa pojem dieťa (do 18 rokov) a mladý dospelý (18 až 25 rokov).²⁹⁵ Podľa metodiky OSN a Svetovej banky sa za mládež považujú osoby vo veku 15-24 rokov.²⁹⁶

2 Ekonomické náklady nezamestnanosti mladých ľudí

2.1 Vplyv na štátny rozpočet

Priame náklady nezamestnanosti pre vlády členských štátov EÚ zahŕňajú dávky podpory v nezamestnanosti, stratu kvalifikácie a náklady na rekvalifikáciu a iné prvky aktívnej politiky trhu práce. Okrem toho je do nich započítaná strata potenciálneho produktu, ktorá je zapríčinená nižšou mierou zamestnanosti a menšie príjmy do štátneho rozpočtu vo forme priamych daní a nižších príspevkov do fondov sociálneho zabezpečenia. Keďže však nezamestnanosť a s ňou spojené obmedzenie dôchodku vedie aj k zníženiu osobnej spotreby, nezamestnané osoby prispievajú menej do štátneho rozpočtu aj v podobe nepriamych daní. Veľkosť týchto nákladov súvisí do určitej miery aj s dĺžkou trvania nezamestnanosti. Vo

---

²⁹⁵IUVENTA: *Legislativa k práci s mládežou v SR - Výber základných zákonov a súvisiacich predpisov. Pojem „mládež“ v slovenskej legislatíve* [online]. [cit.2011-02-15]. Dostupné na internete <<http://www.iuventa.sk/sk/Legislativa/Prehľad-zakonov-v-SR-o-mladezi.alej>>

²⁹⁶Youth and the United Nations: *Frequently asked Questions* [online]. [cit.2011-02-15]. Dostupné na internete <<http://www.un.org/esa/socdev/unyin/qanda.htm>>

všeobecnosti platí, že čím je nezamestnanosť dlhšia, tým vyššie sú jej náklady a dôsledky, ktoré sa často prejavujú aj po tom, ako si nezamestnaná osoba našla prácu.

Tabuľka 1: **Vládne výdavky vyjadrené v percentuálnom podiele na HDP**

Krajina / región	Vládne výdavky (% HDP)
EÚ*	44,3
Slovenská republika	34,8
USA	38,9
Kanada	39,7
Austrália	34,3
Japonsko	37,1
Čína	20,8
Ruská federácia	34,1

Zdroj: The Heritage Foundation and The Wall Street Journal: *2011 Index of Economic Freedom* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete

<<http://www.heritage.org/index/explore?view=by-variables>>

Napriek značným variáciám medzi jednotlivými štátmi, Európa ako celok má podľa dlhodobej komparácie dát tendenciu vyšších vládnych výdavkov ako iné regióny. Ak berieme do úvahy dodatočné výdavky, vyplývajúce z reakcie na finančnú a hospodársku krízu, ako aj krízu Eura, vládne výdavky sa v nasledujúcich rokoch ešte zvýšia. Pre štáty, ktoré už v súčasnosti navyše čelia problému starnúcej populácie, to bude predstavovať dodatočnú výzvu, keďže v nepriaznivej ekonomickej situácii nie je mladá pracovná sila, ktorá mala zabezpečiť dostatočné financovanie zdravotnej starostlivosti a dôchodkov generácii "baby-boomerov", taká produktívna, ako by bolo treba.

Dlhodobá nezamestnanosť vedie k strate pracovných návykov a zručností a sťažuje zamestnateľnosť jednotlivca v budúcnosti, čo opätovne prispieva k zvýšeniu ekonomickej záťaže pre vládu a spoločnosť. Výsledky štúdií naznačujú, že dlhodobá nezamestnanosť mladých môže významne zredukovať celoživotný príjem, pretože z nedostatku iných príležitostí ľudia zotrávajú v práci, ktorá je pod ich kvalifikáciu a schopnosti alebo sa na nich budúci zamestnávateľia pozerajú cez prizmu nezamestnanosti ako na "poškodený tovar".²⁹⁷

2.2 Náklady na systém podpory v nezamestnanosti pre mladých ľudí vo veľkej británii

Odhadovaná ekonomická strata na nižšej produktivite v dôsledku nezamestnanosti mladých ľudí je 10 miliónov britských libier denne.²⁹⁸ Do tejto straty pritom nie sú započítaní mladí ľudia, ktorí sú ekonomicky neaktívni z iných dôvodov ako nezamestnanosť. Nezamestnanosť a neaktivita mladých stojí štát značné množstvo prostriedkov – v Británii dochádza prostredníctvom programu finančnej podpory v nezamestnanosti "Job-Seeker's

*Priemer za EÚ: výpočet autorky podľa dát Indexu ekonomickej slobody 2011.

²⁹⁷Coy, P.: *The Lost Generation* [online]. 8.10.2009. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.businessweek.com/magazine/content/09_42/b4151032038302.htm> s.1

²⁹⁸The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

Allowance²⁹⁹ týždenne k rozdeleniu 20 miliónov britských libier z daní medzi mladých nezamestnaných.³⁰⁰ Celkové náklady štátu na nezamestnanosť mladých ľudí závisia od dĺžky trvania nezamestnanosti, ako aj od miery, do akej mladí ľudia využívajú iné formy benefitov ako podporu v nezamestnanosti.³⁰¹ Program „Job Seeker’s Allowance“ (JSA), ktorý v Británii funguje, je založený buď na metóde príspevkov (v prípade, že osoba predtým pracovala) alebo na základe výšky príjmu (napr. v prípade, že osobe bol znížený príjem v dôsledku zníženia pracovnej doby v čase krízy, prípadne došlo k zmene z plného úväzku na polovičný a pod.). Priemerné náklady na jedného žiadateľa boli v rokoch 2004/2005 okolo 3000 libier.³⁰²

Okrem JSA existuje pre ľudí, ktorí na podporu z tohto programu nemajú nárok, program podpory príjmu („Income Support - IS“) napr. pre mladých slobodných rodičov, postihnuté osoby alebo osoby opatrojúce člena rodiny.³⁰³

Pri výpočte straty produktivity v dôsledku nezamestnanosti mladých ľudí sa berie do úvahy priemerný zárobok ľudí v tejto vekovej kategórii, ktorý by mohli očakávať nezamestnaní mladí ľudia v prípade prijatia do zamestnania. V prípade Veľkej Británie je národná minimálna hodinová mzda 5,93£ pre pracovníkov vo veku minimálne 21 rokov.³⁰⁴ V prípade minimálnej mzdy predstavuje teda týždenná mzda približne 240 libier. Ak túto sumu vynásobíme počtom nezamestnaných mladých ľudí v regióne, získame agregátny odhad týždennej ušlej mzdy. V prípade Veľkej Británie tvorí strata produktivity ekonomiky meraná týmto spôsobom 70 miliónov libier týždenne, čo je niekoľkonásobne viac ako priame platby poberateľom podpory v nezamestnanosti.³⁰⁵

---

²⁹⁹Directgov: *Jobseeker's Allowance*. [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.direct.gov.uk/en/MoneyTaxAndBenefits/BenefitsTaxCreditsAndOtherSupport/Employedorlookingforwork/DG_10018757>

³⁰⁰The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 8

³⁰¹Napríklad mladí ľudia v nízkoplatených zamestnaniach majú za splnenia určitých podmienok nárok na príspevok.

³⁰²The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 14

³⁰³Directgov: *Benefits for Young People* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.direct.gov.uk/en/YoungPeople/Money/FinancialHelpForYoungPeople/DG_10027506>

³⁰⁴Directgov: *The National Minimum Wage Rates* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.direct.gov.uk/en/Employment/Employees/TheNationalMinimumWage/DG_10027201>

³⁰⁵The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 16

2.3 Systém podpory v nezamestnanosti pre mladých ľudí v slovenskej republike

Uchádzačovi o zamestnanie - absolventovi gymnázia, SOŠ alebo SOU nevzniká nárok na dávku v nezamestnanosti.³⁰⁶ Od 1. septembra 2010 došlo k zmenám podmienok získania nároku na dávku v nezamestnanosti, na základe ktorých sa skrátila dĺžka poistenia v nezamestnanosti potrebná na priznanie nároku na podporu. Podmienkou na vznik nároku na dávku v nezamestnanosti je, ak poistenec v posledných troch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie bol poistený v nezamestnanosti najmenej dva roky, t.j. 730 dní.³⁰⁷ Autorka sa však domnieva, že počet študujúcich platiacich si dobrovoľne poistenie v nezamestnanosti je v SR veľmi nízky. Ak ľudia počas štúdia pracujú, väčšinou pracujú na rôzne druhy dohôd namiesto pracovnej zmluvy, pričom v takomto prípade zamestnávateľ poistenie v nezamestnanosti za nich neplatí.

Medzi znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie patria aj absolventi. Absolvent školy je pre potreby úradu práce, sociálnych vecí a rodiny občan mladší ako 25 rokov, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvoma rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie trvajúce viac ako šesť po sebe nasledujúcich mesiacov.³⁰⁸

Podľa údajov Ústavu informácií a prognóz ministerstva školstva končí tento rok štúdium najviac absolventov stredných a vysokých škôl za posledných päť rokov, a to až 122111 mladých ľudí. Napriek tomu však na úrady práce mieri stále menší počet z nich. V júni tohto roka sa na úradoch práce zaevidovalo 6 626 z končiacich absolventov, čo je menej ako v rovnakom období minulého roka (jún 2010), kedy sa na úradoch práce zaevidovalo 6 995 absolventov. Hlavným nástrojom aktívnej politiky trhu práce určeným absolventom je príspevok na absolventskú prax. V tomto roku majú úrady práce na absolventskú prax vyčlenených 18,5 milióna eur, čo umožní túto prax absolvovať asi 16-tisíc mladých ľudí. V júni tohto roka bolo na absolventskej praxi 6 659 absolventov.³⁰⁹

Absolvent má možnosť vykonávať absolventskú prax, pokiaľ je v evidencii UoZ min. 3 mesiace - získa prax a príspevok v určenej výške. Absolventská prax sa vykonáva najviac 6 mesiacov, bez možnosti jej predĺženia a opakovaného vykonávania, v rozsahu 20 hodín týždenne. Počas vykonávania absolventskej praxe poskytuje úrad absolventovi školy paušálny príspevok vo výške sumy životného minima, aktuálna suma je 185,38 €. Úrad poskytne absolventovi školy aj náhradu poistného na úrazové poistenie počas vykonávania absolventskej praxe.³¹⁰

---

³⁰⁶Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Stropkov: Informačno - poradenské a sprostredkovateľské služby: *Absolventi* [online]. 2011. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.upsvarsp.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=53>

³⁰⁷*Na dávku v nezamestnanosti už stačia len dva roky poistenia* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://kariera.zoznam.sk/cl/100323/798972/Na-davku-v-nezamestnanosti-uz-stacia-len-dva-roky-poistenia>>

³⁰⁸*Zákon o službách zamestnanosti*. §8, odsek (1), bod a) a odsek (2). [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.upsvar.sk/buxus/docs/Zakon_o_sluzbach_zamestnanosti.pdf> s.4

³⁰⁹*Nezamestnanosť na Slovensku v júli 2011*. [online]. 20.7.2011. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.infoline.sk/ministerstva/nezamestnanost-na-slovensku-v-juli-2011.html>>

³¹⁰Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Stropkov: Informačno - poradenské a sprostredkovateľské služby: *Absolventi*. 2011. Dostupné na internete http://www.upsvarsp.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=53

Tabuľka 2: Dlhodobo nezamestnaní absolventi podľa krajov (máj 2011)

Doba trvania nezamestnanosti	12-15 mesiacov	15-18 mesiacov	18-21 mesiacov	21-24 mesiacov	Viac ako 24 mesiacov
kraj					
Bratislavský	22	11	75	2	1
Trnavský	40	24	106	11	0
Trenčiansky	59	18	205	18	0
Nitriansky	49	34	168	31	0
Žilinský	65	26	226	17	0
Banskobystrický	58	35	195	33	0
Prešovský	105	58	426	34	0
Košický	83	35	249	30	3
Slovensko spolu	481	241	1650	176	4
SPOLU	2552 evidovaných dlhodobo nezamestnaných absolventov v SR				

Zdroj: ÚPSVAR: *Nezamestnanosť- absolventi – štatistiky. 2011*. Dostupné na internete http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-absolventi-statistiky/2011.html?page_id=99082

2.4 Mzdové znevýhodnenie

Náklady nezamestnanosti znášajú však najmä samotní mladí nezamestnaní, okrem iného v podobe mzdového znevýhodnenia (wage penalty) v budúcnosti, podľa výskumov vo výške 8 až 15%. Znamená to, že terajší mladí nezamestnaní budú v budúcnosti aj v prípade, že si po období nezamestnanosti nájdu prácu, zarábať v priemere o 8 až 15% menej ako ich rovesníci, ktorí nemajú za sebou skúsenosť s nezamestnanosťou.³¹¹ Na nezamestnaných mladých ľuďoch, najmä tých, ktorí sú bez práce dlhodobo, sa zamestnávatelia totiž často pozerajú ako na „poškodený tovar“, prípadne sú nedostatkom pracovných príležitostí donútení akceptovať aj pracovné miesto s nižšou kvalifikáciou, a tým sa dostávajú do špirály nižšieho mzdového ohodnotenia.

Gregg a Tominey odhadujú, že nezamestnanosť mladých vplyva na mzdu jednotlivca 12-15 percentami ešte vo veku 42 rokov. Toto mzdové znevýhodnenie sa znižuje na 8-10 percent v prípade, že sa pre jednotlivca situácia nezamestnanosti neopakuje.³¹² Nezamestnanosť mladých je okrem iného indikátorom pravdepodobnosti budúceho výskytu nezamestnanosti. V závislosti od pozadia jednotlivca, tri mesiace v nezamestnanosti v mladom veku (pred vekom

³¹¹The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 8

³¹²Gregg, P. – Tominey, E.: *The Wage Scar from Youth Unemployment* [online]. CMPO Working Paper Series No. 04/097. Február 2004. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.bristol.ac.uk/cmppo/publications/papers/2004/wp97.pdf>> s.1

23 rokov) vedie k dodatočnému 1,3 mesiacu bez práce medzi 28. a 33. rokom života.³¹³

Niektoré štúdie dokonca tvrdia, že váha pri narodení má vplyv na budúci zárobok. Štúdia Blacka a kol. v Nórsku z roku 2006 poukazuje na fakt, že zvýšenie váhy pri narodení o 10 percent súvisí s mzdou vyššou o približne 1 percento³¹⁴.

Na mzdové znevýhodnenie vplyva aj celková ekonomická situácia v krajine. Lisa B. Kahn z Harvardskej univerzity vo svojom výskume zistila, že ukončenie školy v zlých ekonomických časoch má dlhotrvajúci negatívny vplyv na výšku mzdy. Na každý percentuálny bod, o ktorý narástla miera nezamestnanosti pripadá 6-7% pokles vo výške mzdy, ktorú zarobili mladí ľudia v prvom roku po ukončení štúdia v ekonomickej recesii. Napriek tomu, že tento samotný fakt v kontexte bezprostrednej recesie sa môže zdať logický, z výskumu vyplynulo, že dokonca ešte 15 rokov po ukončení školy, absolventi z čias recesie zarábajú o 2,5% menej ako tí, ktorí začali pracovať v čase prosperujúcej ekonomiky.³¹⁵

3 Sociálne náklady nezamestnanosti mladých ľudí

Rast nezamestnanosti je spojený so sociálnou a ekonomickou depriváciou. Sociálne dopady nezamestnanosti na jednotlivcov, rodiny a spoločnosť sa prejavujú zvýšenou kriminalitou (obzvlášť v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou mladých ľudí), zneužívaním drog, nárastom počtu samovrážd, telesných aj duševných zdravotných problémov a s nimi spojených nákladov na zdravotnú starostlivosť.³¹⁶

Je dokázaný určitý vzťah medzi nezamestnanosťou a tzv. "sociálnou dislokáciou", ktorá sa prejavuje zvýšenou rozvodovosťou, rastom počtu prípadov domáceho násillia, zhoršovaním zdravotného stavu a skracovaním očakávanej dĺžky života³¹⁷. Migrácia najmä mladých a kvalifikovaných pracovníkov z regiónov s vyššou nezamestnanosťou vedie k zníženiu atraktivity týchto regiónov pre investorov a vytvára tak začarovaný kruh zvyšovania relatívnej chudoby a nerovnosti dôchodkov. Niektoré štúdie podporujú domnienku, že pre jednotlivca nie je najväčším nákladom nezamestnanosti mzdové znevýhodnenie v budúcnosti, ale nepenažný tlak. Štúdia založená na pokusoch vysvetliť spokojnosť alebo šťastie jednotlivca, viedla Oswalda k záveru, že nezamestnanosť je primárnym ekonomickým dôvodom

---

³¹³Gregg (2001). In: The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. April 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s. 18

³¹⁴Black, S.E. - Devereux, P.J.- Salvanes, K.G.: *From the Cradle to the Labor Market? The Effect of Birth Weight on Adult Outcomes* [online]. CEE Discussion Paper 61. Marec 2006. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://cee.lse.ac.uk/ceedps/ceedp61.pdf>> s.19

³¹⁵Kahn, L.B.: *The Long-Term Labor Market Consequences of Graduating from College in a Bad Economy* [online]. Yale School of Management. 2009. [cit. 2011-2-15]. Dostupné na internete <http://mba.yale.edu/faculty/pdf/kahn_longterm labor.pdf> Str. 4-5.

³¹⁶Davidmann, M.: *The Social Costs of Unemployment* [online]. [cit. 2011-02-15]. Dostupné na internete <<http://www.solhaam.org/lists/theme19.html>>

³¹⁷Bell, D.N.F. - Blanchflower, D.G.: *What should be done about rising unemployment in the UK* [online]? Scotcon Working Paper, 2009. [cit. 2011-02-15]. Dostupné na internete <<http://www.dartmouth.edu/~blnchflr/papers/speech379paper.pdf>> str. 14.

nešťastia.³¹⁸ Richard Layard, ktorý dlhé roky skúmal vplyv rôznych okolností na šťastie a spokojnosť ľudí³¹⁹ tvrdí, že vplyv nezamestnanosti je rovnako významný po roku alebo dvoch v nezamestnanosti ako na začiatku. Znamená to, že nezamestnanosť je stavom, na ktorý si človek nezvykne a dokonca spôsobuje „psychologickú jazvu“, hoci nezamestnaná osoba je uz naspäť v práci.

3.1 Náklady na trestnú činnosť mladých

Medzi nezamestnanosťou a kriminalitou existuje neprehliadnuteľný súvis. Jednoduché ekonomické modely naznačujú, že znižujúce sa možnosti na pracovnom trhu vedú k zvyšovaniu motivácie k participácii na ekonomicky motivovanom trestnom čine (napr. vlámania v porovnaní s násilnými trestnými činmi). Kauzálna závislosť medzi nezamestnanosťou a kriminalitou je obzvlášť zjavná v prípade mladých ľudí, čo potvrdzuje aj fakt, že v roku 2005 boli v Británii dve tretiny mladých páchatel'ov v čase spáchania trestného činu nezamestnaných, v porovnaní so 46 percentami páchatel'ov starších ako 25 rokov³²⁰. Skúsenosť držania vo väzbe je obrovskou prekážkou pri hľadaní zamestnania po prepustení. Podľa Fletchera a kol., minimálne 90 percent ľudí opúšťajúcich väzbu vstupuje do nezamestnanosti.³²¹

Levitt vo svojom výskume spomína predpoklad, že jednopercenčné zvýšenie miery nezamestnanosti sa spája s jednopercenčným zvýšením majetkovej kriminality (prepadnutia, vlámania, krádeže a obchod s kradnutným tovarom). Pri aplikácii týchto odhadov na Anglicko a Wales a finančnom prepočte by jednopercenčné zvýšenie tohto druhu kriminality spôsobilo celkové dodatočné náklady vo výške 2194881 libier.³²²

Každoročne vo Veľkej Británii usvedčia z priestupku alebo trestného činu asi 70000 mladých páchatel'ov.³²³ Najčastejšími páchatel'mi trestných činov sú mladí muži, 18 až 20-roční tvoria 42 percent všetkých prvopáchatel'ov.³²⁴ Pri mladých páchatel'och je pravdepodobnosť

---

³¹⁸Blanchflower, D.G.- Oswald, A.J.: *The Rising Well-Being of the Young* [online]. NBER Working paper 6102. Júl 1997 [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.nber.org/papers/w6102.pdf>> s.8

³¹⁹Pozri napríklad Layard, R.: *Happiness: Lessons From a New Science*. Penguin Press, 2005.

³²⁰The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s. 31

³²¹Fletcher, D.- Woodhill, D.- Herrington, A.: *Building Bridges into Employment and Training for Ex-Offenders*. 1996. [cit. 2011-9-18]. Hlavné zistenia štúdie - "Employment and training for ex-offenders" dostupné na internete <<http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/spr628.pdf>> s.2

³²²Levitt, S.D., (2004): *Understanding Why Crime Fell in the 1990s: Four Factors that Explain the Decline and Six that Do Not*. In: The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s. 32

³²³HM Government: *Reducing re-offending through skills and employment* [online]. December 2005. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.official-documents.gov.uk/document/cm67/6702/6702.pdf>> s.11

³²⁴The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

nezamestnanosti oveľa vyššia ako pri ich rovesníkoch a v dôsledku toho sa aj zvyšuje pravdepodobnosť recidívy. Tri štvrtiny mladých mužov vo veku 18-21 rokov recidivujú v priebehu dvoch rokov³²⁵. Vplyv zápisu v registri trestov na zamestnateľnosť mladých ľudí je ťažšie kvantifikovať, rovnako ako stratu ľudského potenciálu v čase, keď je mladý človek vo väzbe a emociálne škody a vplyvy, ktoré spôsobuje negatívne vnímanie bývalých kriminálnikov. Podľa niektorých výpočtov, zníženie nezamestnanosti mladých ľudí vo Veľkej Británii o jedno percento by mohlo ušetriť vyše 2 milióny britských libier vo forme zníženia kriminality mladých.³²⁶ Celkové odhadované náklady spôsobené trestnou činnosťou mladých vo Veľkej Británii boli v roku 2004 vo výške 1 miliardy britských libier.³²⁷ Táto suma zahŕňa v sebe priemerné náklady³²⁸ spojené s každým spáchaným trestným činom, vynásobené počtom trestných činov spáchaných mladými ľuďmi.

Okrem nákladov na spáchané trestné činy je finančne náročné aj držanie mladých páchatel'ov vo väzbe, ktoré sa v Británii v roku 2002 pohybovalo medzi 47500 a 130000 libier ročne na páchatel'a.³²⁹ Mladí ľudia vo väzbe, resp. so skúsenosťou pobytu vo väzbe majú oveľa vyššiu pravdepodobnosť sociálnej exklúzie ako celková populácia. Podľa materiálu Prince's Trust, organizácie zaoberajúcej sa pomocou sociálne marginalizovaným skupinám mladých ľudí v Británii, pri väznoch je 13-krát väčšia pravdepodobnosť, že boli vychovávaní mimo vlastnej rodiny, sú 13-krát náchylnejší na nezamestnanosť, je 10-krát väčšia pravdepodobnosť, že boli záškolákmi a 2,5-krát väčšia pravdepodobnosť, že niektorý z členov ich rodiny bol odsúdený za trestný čin.³³⁰

---

trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf

s. 27

³²⁵The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 28

³²⁶The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 7

³²⁷The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s.27

³²⁸Priemerné náklady sú váženým priemerom nasledujúcich typov trestných činov: násilie voči osobe, sexuálne trestné činy, prepadnutia, vlámania, krádež a obchod s kradnutým tovarom, poškodzovanie. Váhy jednotlivých trestných činov boli určené podľa častosti výskytu týchto trestných činov.

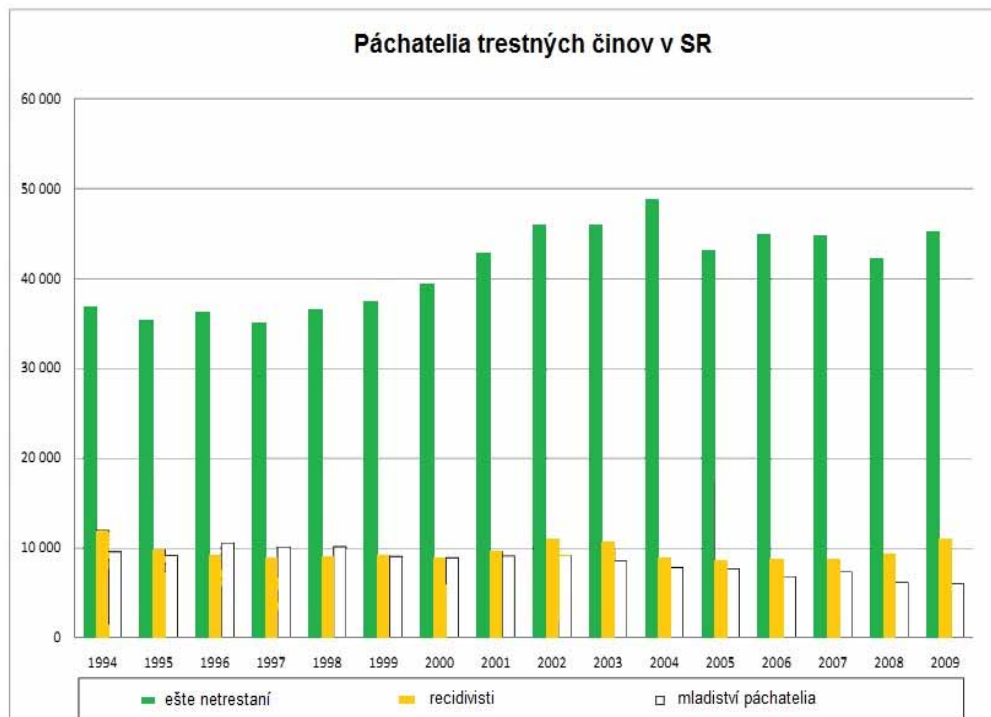
³²⁹Social Exclusion Unit: *Reducing re-offending by ex-prisoners* [online]. Júl 2002. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete

<http://www.gos.gov.uk/497296/docs/219643/431872/468960/SEU_Report.pdf> s.31

³³⁰The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>

s. 32

Tabuľka 3: Páchatelia trestných činov v SR podľa veku, 2009

Zdroj: Štatistický úrad SR: *Vybrané ukazovatele o kriminalite a požiarovosti v SR. 2009.* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete

http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/kriminalita/publikacia_vybr_uk_krim_poziar_sr_za-rok-2009.pdf s. 17

Škody spôsobené kriminalitou v SR predstavovali v roku 2009 spolu 496,4 mil. €. Vykazujú nárast oproti roku 2008 o 9,3%, čo predstavuje nárast o 42,2 mil. €. ³³¹ Pri 52399 spáchaných majetkových trestných činoch je priemerná škoda na trestný čin 9473,5 €. Páchateľmi trestných činov boli v 6031 prípadoch v roku 2009 deti a mládež, z toho bolo 4653 mladých vo veku 14-18 rokov a 1378 detí do 14 rokov. ³³² Pri približnom výpočte škody na základe priemernej škody na trestný čin len kriminalita mladistvých páchatel'ov spôsobila v roku 2009 v SR škody približne vo výške 57134700 €.

3.2 Náklady nedostatočného vzdelania

Nedostatočné vzdelanie občanov vplyva na relatívny výkon ekonomík štátov. Veľká Británia dosahuje o 10 až 25% nižší ekonomický výstup za hodinu ako Francúzsko, Nemecko a

³³¹ Štatistický úrad SR: *Vybrané ukazovatele o kriminalite a požiarovosti v SR. 2009.* [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/kriminalita/publikacia_vybr_uk_krim_poziar_sr_za-rok-2009.pdf> s. 11

³³² Štatistický úrad SR: *Vybrané ukazovatele o kriminalite a požiarovosti v SR. 2009.* [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/kriminalita/publikacia_vybr_uk_krim_poziar_sr_za-rok-2009.pdf> s. 11

USA³³³. Významnou príčinou tohto faktu je nižšia miera zručností a nedostatok kapitálových investícií. Kapitálové investície predstavujú výdavky na udržanie alebo zvýšenie hodnoty kapitálu. Ide o obstaranie hmotného majetku, t.j. pozemkov, budov, strojov a zariadení, dopravných prostriedkov atď. Do tejto skupiny patria tiež výdavky na obstaranie nehmotného majetku, napr. na nákup patentov, know-how, licencií a pod.³³⁴ Nízka miera zručností teda priťahuje menej fyzického kapitálu.

Lepšie vzdelanie má za následok zníženie kriminality. Hodnotenie programov „Educational Maintenance Allowance“ a „Reducing Burglary Initiative“ vo Veľkej Británii naznačuje, že podobné programy môžu viesť k podstatnému šetreniu prostriedkov v podobe zníženej kriminality, v tomto prípade približne 3595-4902 britských libier na 1000 žiakov.³³⁵

Každý rok opustí školy v Británii okolo 5 percent mladých ľudí bez získania kvalifikácie.³³⁶ Nedostatok kvalifikácie je pritom podľa takmer polovice nezamestnaných mladých ľudí prekážkou k splneniu ich cieľov. Mladí ľudia opúšťajúci vzdelávací systém bez kvalifikácie majú menšiu pravdepodobnosť nájdenia si dobrého zamestnania. Je pravdepodobnejšie, že budú odkázaní na štátnu podporu a zapoja sa do trestnej činnosti. Dlhšie zotrvanie vo vzdelávacom systéme má pozitívny vplyv na budúcu mzdu (11% pre mužov a 18% pre ženy), ako aj zamestnateľnosť. Získanie základnej gramotnosti a matematických zručností zvyšuje pravdepodobnosť získania zamestnania približne o 5 percentuálnych bodov a pre pracovníkov zvyšuje mzdové ohodnotenie v priemere o 7-9 percentuálnych bodov.³³⁷ Poukazuje to na výhodnosť investícií do vzdelávania, ktorých návratnosť spočíva buď v náraste zamestnateľnosti alebo vo vyššej mzde.

---

³³³Center for Economic Performance, 2005. In: The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s.51

³³⁴ *Teória rastu: Kapitál a investície* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://fsi.uniza.sk/kkm/old/publikacie/pp/pp_kap_4.pdf> s. 8

³³⁵The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s.9

³³⁶DfES, Statistics of Education (2002). In: The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s.41

³³⁷The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s.43-44

Tabuľka 4: Percento ľudí, ktorí nedosahujú kvalifikáciu minimálne druhého stupňa – Level 2³³⁸

	Vek 19-21		Vek 25-28		Celková populácia (vek 16-64)	
Rok	1997/98	2002/03	1997/98	2002/03	1997/98	2002/03
Veľká Británia	31	28	38	27	45	40
Francúzsko	19	16	17	14	32	28
Nemecko	35	34	15	16	24	24
USA	34	34	26	27	34	32

Pozn.: Pre Veľkú Britániu a USA, roky sú 1998 a 2003, Francúzsko 1998 a 2002, Nemecko 1997 a 2002.

Zdroj: Steedman a kol. (2004). In: The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s.54

NEET

Ďôležitým ukazovateľom úspešnosti prechodu zo vzdelávacieho systému na trh práce je podiel mládeže, ktorá nepracuje, nevzdeláva sa, ani nie je v odbornej príprave („not in education, employment, or training - NEET“). Táto skupina mladých je obzvlášť zraniteľná. Tak ako tento stav negatívne ovplyvňuje jednotlivcov, predstavuje zároveň významnú stratu pre ekonomiku. Vo Veľkej Británii spadá viac ako 1,2 milióna mladých ľudí do kategórie osôb, ktoré nie sú vo vzdelávacom procese, zamestnaní ani tréningu (NEET).³³⁹ Takmer v každom regióne Veľkej Británie je percentuálny podiel NEET na vekovej skupine mladých ľudí takmer dvojnásobne vyšší ako percentuálny podiel nezamestnaných. Dokazuje to, že v situácii, keď mnoho ľudí dokonca ani nehľadá prácu, sa viac odhalí percentuálny podiel ľudí, ktorí sú klasifikovaní ako NEET. V Anglicku, Škótsku a Walese takmer pätina mladých ľudí nie je vo vzdelávaní, v zamestnaní alebo období praktického tréningu. V Slovenskej republike bolo v roku 2006 medzi 15 až 19-ročnými mladistvými bolo v kategórii NEET asi 8 % a medzi 20 až 24-ročnými 28 %.³⁴⁰ Tento podiel odráža v prvom rade vysokú úroveň nezamestnanosti mládeže a vysokú úroveň neaktivity mladých žien a rómskej mládeže.

³³⁸Podľa medzinárodného prieskumu gramotnosti dospelých (International Adult Literacy Survey (IALS) Level 2 v britskom vzdelávacom systéme predstavuje minimálnu úroveň zručností potrebných na efektívne fungovanie na trhu práce. Veľká Británia patrí v tomto ohľade medzi krajiny dosahujúce najslabšie výsledky, vzhľadom na to, že 22 percent mladých ľudí vo veku 16-25 rokov neovláda tieto základné zručnosti. Pre porovnanie, v Belgicku, Švajčiarsku, Holandsku, Švédsku a Nemecku sa ich percentuálny podiel pohybuje len medzi 5-8%, slabšie výsledky má len USA s 26 percentami.

³³⁹The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>> s.22

³⁴⁰OECD a Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny: *Zamestnanie pre mladých – Slovenská republika*. Jún 2006. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.oecd.org/dataoecd/8/52/38936288.pdf>> s. 33-34

3.3 Zdravotné náklady

Nedostatočné vzdelanie má významný a dlhotrvajúci vplyv na jednotlivcov vo forme pravdepodobnosti nájdenia zamestnania, výšky mzdy a iných aspektov, ako napríklad zdravia. Grossman poukazuje na pozitívne dôsledky vyššieho vzdelania vo forme lepšieho zdravotného stavu.³⁴¹ Dokazuje to, že náklady nedostatočného vzdelania nie sú len finančného charakteru. Vzdelanie ovplyvňuje zdravie priamo aj nepriamo: vzdelané osoby sú si viac vedomé svojho zdravia a vhodných podmienok potrebných na jeho udržanie. Viaceré štúdie dokazujú, že u vzdelanejších ľudí je väčšia pravdepodobnosť podrobenia liečbe cukrovky a AIDS³⁴² a vzdelanejší ľudia lepšie zvládajú chronické stavy³⁴³. Na druhej strane, vzdelanie nepriamo ovplyvňuje zdravie tým, že vzdelanejší ľudia majú vyššiu pravdepodobnosť získania lepšej práce s lepšími pracovnými podmienkami a vyššou mzdou a s ňou súvisiacim životným štýlom, ktorý im pomôže vyhnúť sa niektorým zdravotným problémom alebo ich lepšie zvládnuť.

Jedným z častých zdravotných problémov často spojených s nezamestnanosťou a spôsobujúcich zvýšené náklady pre spoločnosť aj jednotlivca je depresia. Jej výskyt vo Veľkej Británii a dôsledky a náklady s ňou spojené zhŕňajú autori Thomas a Morris³⁴⁴. Odhadované priame náklady depresie mladých ľudí vo forme nákladov na zdravotnú starostlivosť sa v roku 2000 v Británii pohybovali v priemere 139 libier na osobu, čo predstavuje spolu odhadované priame náklady vo výške medzi 500678 a 1251695 libier.³⁴⁵ V štúdií však autori vyčísľujú, že nepriame náklady depresie vo forme práceneschopnosti a ušlej mzdy sú 23-krát vyššie ako jej priame náklady. Predpokladá sa, že mladí ľudia nedosahujúci dobré výsledky vo vzdelávacom systéme sú náchylnejší na depresiu. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) predpokladá, že do roku 2020 bude depresia druhým najväčším prispievateľom ku globálnej záťaži spôsobenej ochoreniami naprieč všetkými vekovými kategóriami³⁴⁶.

ZÁVER

Následky najmä dlhodobej nezamestnanosti mladých ľudí sú fatálne nielen pre jednotlivcov, ktorých nezamestnanosť priamo postihuje, ale zasahujú aj ekonomiku krajiny a spoločnosť. Dôsledkom je záťaž na štátny rozpočet, prehlbovanie sociálneho napätia, znížovanie blahobytu a zvyšovaniu výskytu násillia a kriminality. Ukazovatele sociálnej

---

³⁴¹Grossman, M.: *The Human Capital Model* [online]. 2000. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://jenni.uchicago.edu/econ350/slides/Grossman-health_2009-02-14.pdf> s.96-97

³⁴²Goldman, D.P.- Smith, J.P.: *Can Patient Self-Management Explain the SES Health Gradient?* [online]. RAND Working Paper. 2001. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.pnas.org/content/99/16/10929.full.pdf+html>> s.3

³⁴³Goldman D.P. - Lakdawalla, D.: *Understanding Health Disparities Across Education Groups* [online]. NBER Working Paper 8328. 2001 [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.cib.espol.edu.ec/Digipath/D_Papers/42104.pdf> s.38

³⁴⁴Thomas, C.M.- Morris, S.: *Cost of Depression Among Adults in England in 2000* [online]. British Journal of Psychiatry, 183. 2003. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://bjp.rcpsych.org/content/183/6/514.full>>

³⁴⁵Thomas, C.M.- Morris, S.: *Cost of Depression Among Adults in England in 2000* [online]. British Journal of Psychiatry, 183. 2003. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://bjp.rcpsych.org/content/183/6/514.full>>

³⁴⁶Euractiv: *Duševnou či neurologickou poruchou trpí takmer 40 % Európanov* [online]. 7.9.2011. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.euractiv.sk/zdravotnictvo/clanok/dusevnou-ci-neurologickou-ochorenim-trpi-takmer-40-europanov-017766?newsletter=3551>>

exklúzie sú výrazne vzájomne prepojené. Nedostatočné vzdelanie si vyberá svoju daň na pracovnom trhu vo forme pravdepodobnosti nájdenia zamestnania a výške mzdy a zvyšuje pravdepodobnosť uchýlenia sa k trestnej činnosti. Minulosť poznačená trestnou činnosťou však minimalizuje šance na nájdenie si zamestnania po uplynutí trestu a vytvára bludný kolobeh často poznačený recidívou trestnej činnosti vyvolanou vo veľkej miere nedostatkom šanci na zamestnanie. Nezamestnanosť mladých ľudí stojí ekonomiku do 90 libier týždenne a trestná činnosť mladých predstavuje pre platcov daní vo Veľkej Británii každoročne až 1 miliardové bremeno. Príklad z Veľkej Británie naznačuje, že prevencia je lacnejšia ako riešenie už vzniknutého problému. Zároveň však zo skúmaných skutočností vyplýva, že britský systém podpory nezamestnaných mladých ľudí je komplexnejší, o čom svedčí aj množstvo opatrení zameraných na mladých ľudí, a tým pádom aj nákladnejší. Nezamestnanosti mladých ľudí sa vo Veľkej Británii v porovnaní so SR venuje veľká pozornosť. Takmer polovica nezamestnaných v SR je nezamestnaných dlhodobo, t.j. viac ako rok, preto treba zameriavať vládne opatrenia na navrátenie dlhodobo nezamestnaných mladých ľudí na trh práce a hlbšie skúmať príčiny, ktoré z krátkodobej nezamestnanosti mladých ľudí robia nezamestnanosť dlhodobú. Podľa názoru autorky nedostatočné skúmanie problematiky nezamestnanosti mladých ľudí a špecifických príčin, ako aj nedostatočná spolupráca so súkromným sektorom v SR pri hľadaní riešenia má za následok neadresné opatrenia, ktoré riešia následky problému a nie jeho korene.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BLACK, S.E. - DEVEREUX, P.J.- SALVANES, K.G.: *From the Cradle to the Labor Market? The Effect of Birth Weight on Adult Outcomes* [online]. CEE Discussion Paper 61. Marec 2006. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://cee.lse.ac.uk/ceedps/ceedp61.pdf>> ISBN 07530 1857 8
2. BLANCHFLOWER, D.G.- OSWALD, A.J.: *The Rising Well-Being of the Young* [online]. NBER Working paper 6102. Júl 1997 [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.nber.org/papers/w6102.pdf>>
3. COY, P.: *The Lost Generation* [online]. 8.10.2009. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.businessweek.com/magazine/content/09_42/b4151032038302.htm>
4. DIRECTGOV: *Benefits for Young People* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.direct.gov.uk/en/YoungPeople/Money/FinancialHelpForYoungPeople/DG_10027506>
5. DIRECTGOV: *Jobseeker's Allowance* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.direct.gov.uk/en/MoneyTaxAndBenefits/BenefitsTaxCreditsAndOtherSupport/Employedorlookingforwork/DG_10018757>
6. DIRECTGOV: *The National Minimum Wage Rates* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.direct.gov.uk/en/Employment/Employees/TheNationalMinimumWage/DG_10027201>
7. EURACTIV: *Duševnou či neurologickou poruchou trpí takmer 40 % Európanov* [online]. 7.9.2011. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.euractiv.sk/zdravotnictvo/clanok/dusevnou-ci-neurologickou-ochorenim-trpi-takmer-40--europanov-017766?newsletter=3551>>
8. FLETCHER, D. - WOODHILL, D.- HERRINGTON, A.: *Building Bridges into Employment and Training for Ex-Offenders*. 1996. [cit. 2011-9-18]. Hlavné zistenia štúdie - "Employment and training for ex-offenders" dostupné na internete <<http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/spr628.pdf>>

9. GREGG, P. – TOMINEY, E.: *The Wage Scar from Youth Unemployment* [online]. CMPO Working Paper Series No. 04/097. Február 2004. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.bristol.ac.uk/cmpo/publications/papers/2004/wp97.pdf>>
10. GOLDMAN, D.P.- SMITH, J.P.: *Can Patient Self-Management Explain the SES Health Gradient?* [online]. RAND Working Paper. 2001. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.pnas.org/content/99/16/10929.full.pdf+html>>
11. GROSSMAN, M.: *The Human Capital Model* [online]. 2000. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://jenni.uchicago.edu/econ350/slides/Grossman-health_2009-02-14.pdf>
12. GOLDMAN D.P. - LAKDAWALLA, D.: *Understanding Health Disparities Across Education Groups* [online]. NBER Working Paper 8328. 2001 [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.cib.espol.edu.ec/Digipath/D_Papers/42104.pdf>
13. HM Government: *Reducing re-offending through skills and employment* [online]. December 2005. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.official-documents.gov.uk/document/cm67/6702/6702.pdf>>
14. LAYARD, R.: *Happiness: Lessons From a New Science*. Penguin Press, 2005.
15. *Na dávku v nezamestnanosti už stačia len dva roky poistenia* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://kariera.zoznam.sk/cl/100323/798972/Na-davku-v-nezamestnanosti-uz-stacia-len-dva-roky-poistenia>>
16. *Nezamestnanosť na Slovensku v júli 2011* [online]. 20.7.2011. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.infoline.sk/ministerstva/nezamestnanost-na-slovensku-v-juli-2011.html>>
17. OECD a Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny: *Zamestnanie pre mladých – Slovenská republika*. Jún 2006. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.oecd.org/dataoecd/8/52/38936288.pdf>>
18. Social Exclusion Unit: *Reducing re-offending by ex-prisoners* [online]. Júl 2002. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://www.gos.gov.uk/497296/docs/219643/431872/468960/SEU_Report.pdf>
19. Štatistický úrad SR: *Vybrané ukazovatele o kriminalite a požiarovosti v SR* [online]. 2009. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/kriminalita/publikacia_vybr_uk_krim_poziar_sr_za-rok-2009.pdf>
20. The Heritage Foundation and The Wall Street Journal: 2011 *Index of Economic Freedom* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.heritage.org/index/explore?view=by-variables>>
21. The Prince's Trust: *The Cost of Exclusion. Counting the cost of youth disadvantage in the UK* [online]. Apríl 2007. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://www.princes-trust.org.uk/PDF/Princes%20Trust%20Research%20Cost%20of%20Exclusion%20apr07.pdf>>
22. THOMAS, C.M.- MORRIS, S.: *Cost of Depression Among Adults in England in 2000* [online]. British Journal of Psychiatry, 183. 2003. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete <<http://bjp.rcpsych.org/content/183/6/514.full>>
23. ÚPSVAR: *Nezamestnanosť- absolventi – štatistiky*. 2011. Dostupné na internete <http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-absolventi-statistiky/2011.html?page_id=99082>

24. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Stropkov: Informačno - poradenské a sprostredkovateľské služby: *Absolventi* [online]. 2011. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete
<http://www.upsvarsp.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=53>
25. *Zákon o službách zamestnanosti* [online]. [cit. 2011-9-18]. Dostupné na internete
<http://www.upsvar.sk/buxus/docs/Zakon_o_sluzbach_zamestnanosti.pdf>

KONTAKT

Ing. Margita Hulmanová
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: margita.hulmanova@euba.sk

ABSTRAKT

Autorka sa v článku venuje problému nerovnomerného rozdelenia alokácie vody v povodí rieky Níl v prospech jediného poriečného štátu, Egypta. Jeho výsadná pozícia medzi poriečnymi štátmi vedie k aplikácii teórie hegemonie stability, podľa ktorej je prítomnosť jediného najsilnejšieho štátu, hegemóna, podmienkou na vytvorenie stabilného riečného režimu. Autorka v článku poukazuje na hegemonickú pozíciu Egypta a skúma jeho postavenie voči niekoľkým kľúčovým poriečnym štátom.

Kľúčové slová: hegemon, vodný zdroj, alokácia, povodie, poriečny štát, právo na vodu

ABSTRACT

In the present article the author examines the problem of unequal distribution of water shares within the Nile river basin. The article examines the privileged position of Egypt as a single state which leads to the application of the hegemonic stability theory. According to this theory, the presence of a hegemon within a given river basin is an inevitable condition to the creation of a stable river regime. The article points out Egypt's hegemonic position and examines its attitude towards some of the other riparian states.

Key words: hegemon, water source, allocation, basin, riparian state, right to water

JEL KLASIFIKÁCIA: Q25

ÚVOD

Najbližšie storočie, ba možno i tisícročie, bude pravdepodobne do nemalej miery poznamenané vznikajúcimi napätiami medzi štátmi kvôli prírodným zdrojom, ku ktorým bude čoraz viac patriť aj voda. Ako v roku 1995 povedal viceprezident Svetovej banky Ismail Serageldin: „Ak sa v tomto storočí viedli vojny kvôli ropu, v budúcom storočí budú vedené pre vodu.“³⁴⁷ S problémom rastúcej vzácnosti vody úzko súvisí problém zdieľania medzinárodných vodných tokov, a to najmä v oblastiach chudobných na vodu, kde je takáto rieka často jediným dostupným vodným zdrojom. Takouto oblasťou je aj povodie rieky Níl, kde historicky určené nerovnomerné alokácie vody pre jednotlivé poriečne štáty sú čoraz väčším zdrojom medzinárodného napätia.

---

³⁴⁷ <http://www.serageldin.com/SWF/109/play.htm>

1 Prírodné podmienky

Rieka Níl je s dĺžkou 6671 km najdlhšou riekou sveta. Povodie Nílu sa rozprestiera na území jedenástich štátov³⁴⁸, čo je vôbec najvyšší počet štátov zdieľajúcich spoločný vodný zdroj. Vďaka jedinečným geografickým, ekologickým a klimatickým podmienkam povodia je náročné ho charakterizovať alebo rozdeliť. Povodie Nílu tvoria dva hlavné riečne systémy: Biely Níl, ktorého prameň sa pokladá za prameň Nílu, a Modrý Níl. Biely Níl pramení v rovníkovej jazerej oblasti Viktóriinho jazera a jazier Kivu, Edward a Albert na pohraničí štátov Rwanda, Burundi, Keňa, Konžská demokratická republika, Tanzánia a Uganda. Biely Níl napájajú výdatné rovníkove dažďe. Na území Sudánu preteká cez močiarnu oblasť Sudd, v ktorej sa tok rieky značne spomalí. V tejto oblasti sa do nej vlievajú početné prítoky, avšak celková hydrologická bilancia v týchto miestach je negatívna, keďže straty vody spôsobené evaporáciou presahujú prírastky z jednotlivých prítokov. Níl v tejto oblasti, vyznačujúcej sa vysokými teplotami, vyparovaním stratí ročne až 14 miliárd m³ vody.³⁴⁹ Modrý Níl pramení v jazere Tana v Etiópskej vysočine, a spolu s prítokom Tekeze dodáva až 86% celkového objemu vody v rieke. Počas obdobia letných záplav pochádza dokonca až 95% vody Nílu z Etiópie, a len 5% z Bieleho Nílu³⁵⁰. Biely a Modrý Níl sa zlievajú v blízkosti Sudánskeho hlavného mesta Chartúm, odkiaľ je rieka až po ústie prakticky bez prítokov (s výnimkou spomínanej etiópskej rieky Tekeze). Na juhu Egypta pri meste Asuán je na Níle vybudovaná Asuánska priehrada, vytvárajúca jazero Nasser (Násirovo more) so šírkou 50 km a dĺžkou až 600 km. V čase dokončenia bola táto nádrž najväčšou umelou vodnou nádržou na svete.

Obr.1: Schéma povodia rieky Níl

Zdroj: <http://abbaymedia.com/News/?p=3104>

³⁴⁸ Štáty patriace do povodia Nílu: Burundi, Egypt, Eritrea, Etiópie, Južný Sudán, Keňa, Konžská demokratická republika, Rwanda, Sudán, Tanzánia, Uganda

³⁴⁹ Mutin, citované v Lasserre, F.: Les guerres de l'eau, 2009, str. 108

³⁵⁰ Tadesse, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, 2008, str. 3

Čo sa týka klimatických podmienok, pri prameňoch Nílu presahuje zrážková činnosť 1 000 mm ročne, v hornatých oblastiach je to až viac ako dvojnásobok³⁵¹, pričom sa tieto oblasti vyznačujú vysokou sezónnou variabilitou zrážok. Smerom na sever na území Sudánu zrážok postupne ubúda, pri sútoku Bieleho a Modrého Nílu ich spadne ročne v priemere 200 mm³⁵². V severnej časti Sudánu a na celom území Egypta, kde prevládajú púštne a polopúštne podmienky, tenduje ročný úhrn zrážok k nule.

Níl má veľký význam pre poriečne štáty z hľadiska zavlažovania pôdy a výroby elektrickej energie. Pre značné percento populácie žijúcej v blízkosti rieky je Níl jediným zdrojom vody na domáce i poľnohospodárske účely. V posledných rokoch však povodie rieky čelí vážnym problémom spojeným s rastom populácie a nárokov na vodu, salinizáciou a eróziou pôdy, znečistením a degradáciou kvality vody v rieke, ako aj predlžujúcim sa obdobiam sucha, ktoré často nasledujú masívne záplavy, čo vytvára nerovnováhy a podčiarkuje problém vzácnosti vody v povodí.

2 Historické pozadie

Počiatky „delenia Nílu“ siahajú do obdobia britského kolonializmu v 19. a 20. storočí. Briti svoje novonadobudnuté kolónie využívali najmä na pestovanie bavlny, ktorá je však plodinou veľmi náročnou na vodu. Keď si Briti uvedomili hroziaci nedostatok vody v Egypte a jeho závislosť od jediného vodného zdroja, usilovali sa o formálnu dohodu s Etiópiou, ktorá by zabezpečovala, že tok rieky ostane nezmenený a voda na hornom toku z nej nebude odčerpávaná. V roku 1902 bola v Adis Abebe podpísaná dohoda, podľa ktorej sa Etiópia zaväzuje, že ani na Modrom Níle, ani na jazere Tana, ani na rieke Sobat nebude bez britského súhlasu vykonávať, ani nedopustí aby boli vykonávané, akékoľvek práce zabráňujúce ich toku do rieky Níl.³⁵³

V roku 1929 bola medzi Egyptom a Sudánom uzatvorená dohoda o výlučnom používaní vôd Nílu, a to bez konzultácie s ostatnými štátmi povodia. Na základe tejto dohody Egypt a Sudán bránia štátom na hornom toku rieky čerpať vodu a vykonávať práce, ktoré by akýmkoľvek spôsobom ovplyvnili tok rieky. Paradoxom je, že Etiópia, ktorá „dodáva“ až 86 % vody v Níle, nemá nárok na jej využitie, a to v prospech štátov, na území ktorých má Níl len minimum prítokov (Sudán) alebo nijaké (Egypt).

Po získaní nezávislosti sa v Egypte objavili obavy, že po dekolonizácii by si mohli niektoré z poriečnych štátov nárokovať na vodu z Nílu, preto v roku 1959 podpísal so Sudánom Dohodu o plnom využití Nílu. Podľa tejto dohody bol Sudánu pridelený ročný podiel 18,5 mld. m³ vody, kým Egyptu pripadlo 55,5 mld. m³. Zmluvné strany sa ďalej dohodli o výstavbe Asuánskej priehrady v Egypte a kanála Jonglei na území Sudánu.

Ostatné poriečne štáty so zmluvou nesúhlasili, pod hrozbou použitia vojenskej sily zo strany Egypta však čerpanie vody z Nílu na jeho hornom toku ostáva minimálne.³⁵⁴

3 Pozícia Egypta v rámci povodia

Egypt je najväčším používateľom vody z rieky, využíva ju na produkciu elektrickej energie, na priemyselné a domáce účely, ako aj na zavlažovanie svojich 3 miliónov hektárov

---

³⁵¹ Tadesse, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, 2008, str. 3

³⁵² Tadesse, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, 2008, str. 3

³⁵³ Nicol, A.: The Nile: Moving behind cooperation, UNESCO, str. 19

³⁵⁴ Tadesse, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, 2008, str. 9

ornej pôdy³⁵⁵. Níl má pre Egyptanov nielen veľký úžitkový, ale aj kultúrny a náboženský význam.

Pozícia Egypta ako hydro-hegemóna v povodí Nílu má svoje korene hlboko v histórii Egyptskej ríše a v „ovládaní“ rieky počas dlhých tisícročí. Tento stav ostáva vo svojej podstate nezmenený až dodnes, a to vďaka neschopnosti ostatných poriečnych štátov vo väčšej miere využívať rieku na uspokojovanie svojich potrieb, k čomu im chýbajú jednak technológie a jednak finančné prostriedky.

Doposiaľ Egypt zakladal svoju politiku týkajúcu sa Nílu a ostatných poriečnych štátov na princípe prednostného privlastnenia³⁵⁶, podľa ktorého vodný zdroj patrí tomu štátu, ktorý si naň nárokuje ako prvý. Egypt ďalej tvrdí, že väčšinový podiel vody mu prináleží na základe historických ustálených práv.³⁵⁷ Pri negociáciách so Sudánom v roku 1929 a následne v roku 1959 Egypt v oboch prípadoch opieral svoje požiadavky o tento koncept, ktorého sa pridŕža dodnes.

V rámci povodia Nílu je Egypt ekonomicky i politicky najsilnejším hráčom, čo prispieva k udržaniu jeho pozície hydro-hegemóna. Krajina dosahuje HDP podľa parity kúpnej sily vo výške 498 mld. USD, čím sa zaraďuje na 27. miesto na svete.³⁵⁸ V roku 2010 jeho ekonomika narástla medziročne o 5,1%³⁵⁹, napriek tomu však stále bojuje s chudobou. Podľa hodnoty indexu ľudského rozvoja je až 90. krajinou sveta³⁶⁰. Úspory z rozsahu a rozvinutá poľnohospodárska produkcia v povodí Nílu však Egypt robia významným ekonomickým hráčom v regióne i vo svete, najmä v porovnaní s ostatnými poriečnymi štátmi, ktoré s výnimkou Sudánu patria k najchudobnejším štátom sveta. Egypt je tiež druhým najväčším prijímateľom zahraničnej pomoci od USA.

Vojenská dominancia Egypta v rámci povodia je ďalším činiteľom prispievajúcim k jeho hegemonickému postaveniu. Jeho výdavky na obranu dosahujú ročne 3,4% HDP. Cieľom Egypta v tejto oblasti je vyrovať sa vojenskej sile Izraela. Jeho námorníctvo je väčšie ako to izraelské a postupne modernizuje aj vojenské vybavenie, za čo vďačí príspevku na armádu od USA, ktorý mu v roku 2001 poskytla vláda Georgea Busha.

Čo sa týka dostupnosti vodných zdrojov, Egypt aktuálne netrpí vodnou krízou, je však na 95% závislý od vody Nílu ako svojho jediného vodného zdroja. Výnimku tvoria zásoby podzemnej vody, ktoré sú však z veľkej časti fosílné, a tie obnoviteľné sú prirodzene napájané práve vodou z Nílu. Okrem týchto vodných zdrojov Egypt využíva recyklovanú vodu, či vodu pochádzajúcu z niekoľkých desalinačných závodov na brehu Stredozemného a Červeného mora.

Silný stupeň závislosti krajiny od rieky Níl ako na najvýznamnejšom vodnom zdroji však znamená, že aj relatívne malý pokles objemu vody v rieke by mal pre Egypt ďalekosiahle následky, a to či už z hľadiska dostupnosti vody pre ľudskú spotrebu alebo ako ohrozenie poľnohospodárskej produkcie, ktorá v súčasnosti spotrebuje až 86% vody³⁶¹. To je dôvodom,

---

³⁵⁵ Tadesse, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, 2008, str. 13

³⁵⁶ Angl. prior appropriation law

³⁵⁷ Tadesse, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, 2008, str. 3, angl. historically established rights

³⁵⁸ CIA the world factbook, Egypt <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>

³⁵⁹ Tamtiež

³⁶⁰ UNDP <http://hdr.undp.org/en/data/trends/>

³⁶¹ Aquastat - Egypt

prečo sa Egypt usiluje zabezpečiť si nedotknuteľnosť svojich alokácií vody v zmysle dohody z roku 1959.

Na zachovanie svojho podielu využíva voči ostatným štátom povodia hegemónické prostriedky, a to najmä sekuritizáciu. Egypt často na medzinárodnej scéne zdôrazňuje svoju absolútnu závislosť od rieky Níl, ako aj svoje historicky ustálené práva, na základe ktorých mu prináleží väčšinový podiel vody. Dostupnosť vody definuje ako záujem národnej bezpečnosti. Svedčia o tom vyhlásenia viacerých popredných egyptských politikov: Anwar Sadat, bývalý egyptský prezident, v roku 1979 vyhlásil, že „jediná záležitosť, ktorá by dokázala vohnať Egypt do vojny, je voda“.³⁶² Minister zahraničných vecí Egypta a neskôr generálny tajomník OSN Boutros Boutros Ghali počas hladu, ktorý zachvátil Afriku v 80. rokoch povedal: „najbližšia vojna v našom regióne sa neodohrá kvôli politike, ale kvôli vode“.³⁶³

4 Pozícia Sudánu v rámci povodia

V rámci povodia rieky Níl je Sudán štátom, ktorý síce nie je hegemónom, ale má relatívne silnejšiu pozíciu v porovnaní s ostatnými poriečnymi štátmi, a to z dvoch dôvodov. Sudán väčšiu hospodársku silu ako zvyšných osem štátov povodia, ale najmä má zmluvne stanovený podiel na vodách Nílu. V porovnaní s Egyptom má nižší vplyv v rámci povodia, avšak jeho výhodou je geografická poloha vyššie na toku rieky.

Sudán je rozlohou najväčším poriečnym štátom Nílu. Leží na strednom toku rieky a susedí so šiestimi spomedzi ostatných poriečnych štátov. Má dostatok pôdy vhodnej na poľnohospodárske využitie, ako aj významný potenciál na zavlažovanie a budovanie priehrad na svojom úseku rieky. Počas niekoľkých desaťročí však bol vnútorne oslabený občianskou vojnou, konfliktom v Darfúre a konfliktami medzi severom a juhom krajiny, ktoré vyústili do jej rozdelenia v roku 2011.

Sudán sa zaraďuje medzi rozvojové štáty s vysokou zahraničnou zadĺženosťou. S výškou HDP 100 mld. USD podľa parity kúpnej sily sa zaraďuje na 71. miesto vo svete.³⁶⁴ Od roku 1997 Sudán za asistencie Medzinárodného menového fondu implementoval niekoľko makroekonomických reforiem, ktoré mu sčasti pomohli stabilizovať ekonomiku. Od roku 1999 sa stal exportérom ropy, čo mu umožnilo profitovať z jej vysokých cien na svetových trhoch a naštartovať hospodársky rast. Medziročný nárast HDP vo výške 5,1%³⁶⁵ (údaj za rok 2010) však stále nepostačuje na získanie finančných prostriedkov na dobudovanie infraštruktúry či zníženie závislosti hospodárstva od poľnohospodárskej produkcie. Navyše až 40% obyvateľov žije pod prahom chudoby³⁶⁶ a podľa indexu ľudského rozvoja sa krajina zaraďuje až na 114. miesto.

---

³⁶² Lasserre, F.: *Les guerres de l'eau*, 2009, str. 107

³⁶³ The Times: War clouds gather as nations demand a piece of the Nile, 4.6.2004, dostupné online <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/africa/article7143786.ece?print=yes&randnum=1275745260029>

³⁶⁴ CIA The world Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html>

³⁶⁵ Tamtiež

³⁶⁶ CIA The world Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html>

Pre vysokú mieru závislosti ekonomiky od poľnohospodárstva³⁶⁷ je prístup k vodným zdrojom pre krajinu kľúčový. Nepriaznivé prírodné podmienky, najmä dlhé obdobia sucha v posledných rokoch spôsobili v krajine nedostatok potravín a hlad, prioritou vlády je preto zaistiť potravinovú bezpečnosť prostredníctvom zvýšenia poľnohospodárskej výroby.

5 Pozícia Egypta voči Sudánu

Egypt ako hegemon voči Sudánu využíva normatívne a hegemonické nástroje, najmä sekuritizáciu a finančnú mobilizáciu.

Normatívnym prostriedkom sú zmluvy o alokácii vody z rieky Níl, ktoré boli uzatvorené medzi Egyptom a Sudánom v rokoch 1929 a 1959. Zmluva o alokácii vody z rieky Níl z roku 1959 je zdanlivo základom pre budúcu spoluprácu, avšak v skutočnosti slúži najmä na inštitucionalizáciu aktuálneho stavu pre Egypt, teda zmluvné zakotvenie väčšinovej alokácie v jeho prospech. V rétorike Egypta je Sudán privilegovaným poriečnym štátom, ktorý má nárok na alokácie, kým ostatné štáty nemajú nijaké práva.³⁶⁸ Zmluva ďalej zabezpečovala výstavbu Asuánskej priehrady, ktorá by však pre Sudán znamenala zaplavenie veľkej časti územia, na ktorej sa počítalo s vytvorením vodnej nádrže Násirovo more. Pre Sudán to znamenalo presídlenie časti obyvateľstva a stratu ekosystémov v danej oblasti, pričom nemal nárok na podiel z elektrickej energie, ktorú priehrada vyrobí. Sudánu prisľúbil pomoc Egypt pri výstavbe kanála Jonglei, ktorý mal slúžiť na zrýchlenie toku Nílu v močiarnnej oblasti Sudd a zabrániť tak veľkým stratám vody v dôsledku evaporácie. Z tohto kanála by teda minimálne v rovnakej miere ako Sudán profitoval aj Egypt, pričom jeho environmentálne dôsledky sa neskúmali. S výstavbou kanála sa začalo v roku 1970, vzápätí po vybudovaní Asuánskej priehrady. Od výstavby kanála sa však neskôr upustilo, jednak z dôvodu „straty záujmu“ zo strany Egypta a jednak kvôli útokom juhosudánskych rebelov, a nie je dokončený dodnes³⁶⁹.

Výstavbou Asuánskej priehrady Egypt využil rieku takým spôsobom, ako sa to Sudánu kvôli chýbajúcim finančným prostriedkom nepodarilo. Egypt využil ekonomické oslabenie Sudánu a jeho vnútornú nestabilitu, a prostredníctvom mobilizácie svojich finančných prostriedkov pristúpil k využitiu potenciálu rieky skôr ako Sudán, bez poskytnutia nároku profitovať z výhod priehrady.

Odkedy však Sudán začal exportovať ropu, svoje devízové príjmy využíva na postupnú konsolidáciu, revitalizáciu hospodárstva a vytváranie devízových rezerv, ktoré môže investovať do výstavby riečnej infraštruktúry, ktorá sa stáva prioritou vlády.³⁷⁰

6 Pozícia Etiópie v rámci povodia

Spomedzi troch analyzovaných poriečnych štátov je Etiópia jednoznačne tým najslabším. Jeho HDP p.c. dosahuje výšku len 1 000 USD a podľa indexu HDI sa zaraďuje až na 150. miesto vo svete. 77,5% populácie žije z menej ako 2 USD na deň, čo svedčí o vážnom

---

³⁶⁷ V poľnohospodárstve je zamestnaných až 80% práceschopnej populácie. Zdroj: CIA The world Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html>

³⁶⁸ De Villiers, M.: Water: The fate of our most precious resource, 2003, str.242

³⁶⁹ De Villiers, M.: Water: The fate of our most precious resource, 2003, str. 243

³⁷⁰ Tento proces sa spomaľuje v dôsledku rozdelenia Sudánu v roku 2011, v súvislosti s ktorým vyvstávajú akútne problémy, ktoré treba prioritne riešiť. Sudán tiež negatívne ovplyvnilo oslabenie domácej meny, ktoré nastalo v dôsledku odtrhnutia sa Južného Sudánu. Podrobnejšie informácie pozri The two Sudans: After the divorce, The Economist, <http://www.economist.com/node/21525962>

probléme s chudobou. Etiópia vytvára HDP vo výške 86,12 mld. USD podľa parity kúpnej sily, čo Etiópiu zaraďuje na 76. miesto³⁷¹.

So svojím slabým zapojením do medzinárodného obchodu je Etiópia len málo významným hráčom na globálnej hospodárskej scéne.

Z hľadiska podielu zamestnanosti i štruktúry tvorby HDP je najdôležitejším sektorom etiópskeho hospodárstva poľnohospodárstvo, ktoré sa na zamestnanosti podieľa 86 %, na exporte 60% a tvorí približne polovicu HDP.³⁷² Etiópia na časti Modrého Nílu, prechádzajúcej jej územím, vybudovala len minimálne množstvo infraštruktúry a čerpá len zanedbateľné množstvo vody, keďže prírodné podmienky dovoľujú etiópskym farmárom spoliehať na vlahu, ktorú poskytujú zrážky. V posledných rokoch však krajinu opakovane postihovali dlhé obdobia sucha, čo vo veľkej miere negatívne ovplyvnilo poľnohospodársku produkciu. Za týchto podmienok je Etiópia odkázaná na umelé zavlažovanie obrábanej pôdy, na ktoré však podľa súčasne platných podmienok stanovených Zmluvou o alokácii vôd rieky Níl z roku 1959 nemá nárok.

Dlhé obdobia sucha sprevádzané masívnymi záplavami navyše ďalej zhoršujú vážny problém erózie pôdy a ostatných negatívnych environmentálnych následkov deforestácie a rýchleho populačného rastu.

V Etiópii teda vzniká potreba budovania priehrad na Níle, ktoré by dopomohli k ustáleniu toku rieky a zníženiu sezónnych výkyvov v jej koryte, zabraňovali by rozsiahlym záplavám a poskytovali dostatok vody na zavlažovanie pôdy počas suchých období. Egypt ako hydro-hegemón však zabraňuje Etiópii, štátu na hornom toku Nílu, odkiaľ pochádza viac ako 80 % vody, vo využití rieky ako vodného zdroja pre svoje potreby.

7 Pozícia Egypta voči Etiópii

Egypt vplýva na Etiópiu prostredníctvom hegemonických nástrojov, využívajúc psychologické operácie a sekuritizáciu.

Na rozdiel od Sudánu Egypt nedokázal vo vzťahu k Etiópii využiť normatívne prostriedky hegemonického vplyvu, pretože Etiópia ako štát s väčšinou kresťanského obyvateľstva ostávala izolovaná od okolitých islamských štátov, ktoré voči nej prechovávali znepriatelené vzťahy. Z uvedeného dôvodu sa vzťahy medzi Egyptom a Etiópiou nikdy neohriali natoľko, aby bolo možné rokovať o spoločnej zmluve. Táto situácia však pre Egypt bola do veľkej miery priaznivá, keďže v prípade, že by Etiópia začala využívať Níl spôsobom, ktorý by ovplyvnil egyptské alokácie, by boli islamské štáty naklonené Egyptu, a to aj v prípade eventuálneho vojenského zásahu.³⁷³

Egypt dokázal voči Etiópii úspešne uplatňovať taktiku finančnej mobilizácie a zabezpečenia si medzinárodnej podpory, s cieľom zabrániť Etiópii v budovaní takých riečnych projektov, ktoré by ovplyvnili jej ďalší tok. Egyptu sa to podarilo dosiahnuť vďaka podpore, ktorú si získal na medzinárodnej scéne. Vďaka svojej pozícii v srdci blízkovýchodného regiónu je považovaný za strategického spojenca Západu, a to najmä USA (o čom svedčí štedrá zahraničná pomoc, ako aj vojenská podpora). Z tohto dôvodu sa USA a ostatné vyspelé štáty zdráhajú podporiť akýkoľvek projekt na hornom toku Nílu, ktorý by

---

³⁷¹ CIA The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html>

³⁷² Tamtiež

³⁷³ De Villiers, M.: Water: The fate of our most precious resource, 2003, str. 256

mohol negatívne ovplyvniť tok rieky a vyvolať politickú nestabilitu v regióne.³⁷⁴ Egypt navyše pomocou sekuritizácie vytvára u svojich zahraničných partnerov dojem, že podiel vody z rieky, ktorý aktuálne využíva, mu právom prináleží. Etiópia ako chudobná krajina nie je schopná bez zahraničnej pomoci financovať akékoľvek rozsiahlejšie projekty v oblasti riadenia vodných zdrojov, a je preto úplne odkázaná na externú pomoc.

Egypt sa usiluje izolovať Etiópiu od prípadných zahraničných pôžičiek, a to hneď niekoľkými spôsobmi. V prvom rade zdôrazňuje existenciu dohody z roku 1902, v ktorej sa Etiópia zaväzuje nezačínať výstavbu riečnej infraštruktúry na Níle bez súhlasu Egypta a Sudánu. Etiópia sa však touto dohodou „necíti viazaná“, keďže bola podpísaná za britskej koloniálnej nadvlády, a teda so štátom, ktorý už neexistuje, a keďže na dôvažok táto dohoda ju zaväzuje iba k tomu, aby „nezabraňovala v toku prítokov rieky Níl“.³⁷⁵ Egypt ďalej podnecuje historickú nenávisť ostatných arabských štátov voči kresťanskej Etiópii, v snahe zabrániť im v poskytnutí prípadných grantov alebo úverov na realizáciu riečnych projektov. Rovnako sa mu to darí aj na medzinárodnej scéne prostredníctvom svojich západných spojencov, ako aj svojich zástupcov na popredných pozíciách v medzinárodných inštitúciách, akými sú OSN, Svetová banka a rôzne medzinárodné finančné a environmentálne inštitúcie.³⁷⁶ V dôsledku egyptského vplyvu prijala Svetová banka, aj Africká rozvojová banka, operačné smernice, podľa ktorých ani jeden riečny projekt na hornom toku Nílu nesmie byť spustený bez súhlasu poriečnych štátov na dolnom toku rieky, čo v konečnom dôsledku dáva Egyptu právo veta pri rozhodovaní o všetkých etiópskych riečnych projektoch.

Etiópia však v posledných rokoch začína účinne bojovať proti taktikám Egypta. Prejavuje sa to napríklad na medzinárodných fórach, kde ako odpoveď na egyptskú sekuritizáciu a odvolávanie na historicky ustálené práva obhajuje koncept spravodlivého využívania rieky³⁷⁷, princíp, zakotvený v Helsinskej dohode z roku 1966, podľa ktorého má každý poriečny štát nárok využívať svoj úsek rieky rozumným a spravodlivým spôsobom, a to tak, aby nespôsobil svojim používaním škodu ostatným poriečnym štátom.

Etiópia sama využíva podobné zbrane ako Egypt, keď poukazuje na fakt, že Níl a jeho prítoky jej poskytujú obrovský potenciál na zavlažovanie, ktorý je nevyhnutné využívať v záujme zaistenia potravinovej bezpečnosti etiópskeho obyvateľstva.³⁷⁸

V posledných rokoch sa Etiópii napriek snahám Egypta darí získavať zahraničné finančné zdroje pre svoje projekty pozdĺž Nílu. Bolo to možné najmä vďaka Číne, ktorá vo veľkej miere investuje do budovania riečnej infraštruktúry v Afrike. Etiópii sa takýmto spôsobom podarilo získať výhodnejšiu vyjednávaciu pozíciu voči Egyptu, o čom svedčí aj skutočnosť, že Egypt spolu so Sudánom boli nútené zapojiť sa do medzinárodných rokovaní, ktoré vyústili do založenia Iniciatívy pre povodie Nílu, medzivládnej organizácie, ktorá združuje všetky poriečne štáty a slúži na vytvorenie platformy pre užšiu spoluprácu v rámci povodia³⁷⁹. Etiópia zjednotila všetky ostatné poriečne štáty k podpisu pracovného dokumentu, v ktorom vyjadrujú vôľu spravovať povodie Nílu podľa princípu spravodlivého využívania, čím Egypt a Sudán zostali v izolácii pri obhajobe svojich historických práv na alokácie vody.

---

³⁷⁴ Tadesse, D.: *The Nile: Is it a curse or blessing?*, 2008, str. 10

³⁷⁵ Tadesse, D.: *The Nile: Is it a curse or blessing?*, 2008, str. 15

³⁷⁶ Tamtiež

³⁷⁷ Angl. „equitable utilization principle“

http://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ila_berlin_rules_dissent.html

³⁷⁸ Tadesse, D.: *The Nile: Is it a curse or blessing?*, 2008, str. 15

³⁷⁹ Nile Basin Initiative,

http://www.nilebasin.org/newsite/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=5&Itemid=68&lang=en

ZÁVER

Nerovnováha moci medzi poriečnymi štátmi povodia Nílu, dedičstvo z čias koloniálnej správy, ako aj aktuálna domáca politika, vytvorili poriečnu sústavu, v ktorej zastáva Egypt úlohu hydro-hegemóna. Egypt sa výrazne podieľal na budovaní medzinárodne uznávaného názoru, ktorý sa vytváral okolo rozdelenia vôd Nílu medzi kolónie, a s tým súvisiaceho významu udržania celistvosti tohto vodného zdroja, ktorý zásadným článkom egyptskej národnej bezpečnosti. Egypt zastáva názor historických práv, ktoré predurčujú krajine nárok na rovnaký objem zdrojov, ako užívala v minulosti.

Egypt tiež využil v svojej politike niekoľko taktických krokov, ktoré možno v prvom rade pripísať jeho postaveniu hydro-hegemóna. Tieto kroky využil s cieľom kontrolovať ďalších dvoch najvýznamnejších štátov vo vodnej sústave, Sudánu a Etiópie. Na rozdiel od Izraela, Egypt nepoužíva v svojej politike nátlakové taktiky, okrem zriedkavých a vágnych hrozieb spojených s využitím vojenského zásahu. Táto skutočnosť je zrejme spôsobená buď tým, že je dnes v sústave viacero štátov, nad ktorými musí Egypt držať kontrolu, alebo že jednoducho nejestvujú medzi susedmi iné diplomatické spory, než sú tie týkajúce sa povodia Nílu. V súčasnosti sa však na hornom toku rieky, v krajinách ako je Sudán, či Etiópia rozvíjajú dva faktory, ktoré významne negatívne ovplyvňujú postavenie Egypta v sústave a jeho úlohu hydro-hegemóna. Prvým faktorom je ukončenie politickej nestability v Sudáne a Etiópii, ktoré pred nedávnom čelili hrozbám domácej politickej nestability a začali vnímať pozitívne zmeny v rámci svojho národného hospodárstva. Druhým faktorom je rastúci vplyv Číny ako darcu finančných prostriedkov, ktorý nevenuje pozornosť rozdielom medzi regionálnou a globálnou politikou a pre región zabezpečuje významné množstvo vonkajších zdrojov.

Tieto faktory vplývajú konkrétne napríklad na postavenie Etiópie, ktorá sa tvrdo stavia voči egyptskej hegemonii a zastáva svoj vlastný názor o rovnoprávnom využívaní vodných zdrojov.

Založenie Iniciatívy pre povodie Nílu, ako aj zriadenie pridruženej rokovacej platformy zaoberajúcej sa rozdelením vodných zdrojov, sú významným dôkazom toho, že úspech etiópskej politiky sa šíri aj do ďalších krajín z povodia Nílu a tak dostáva nový, medzinárodný rozmer.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. THE WORLD FACTBOOK, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html>
2. CONCA, K.: Swimming Upstream: In Search of a Global Regime for International Rivers. In *Governing Water: Contentious Transnational Politics and Global Institution Building*. MIT Press, Cambridge. 2006, str. 93-122.
3. DE VILLIERS, M.: Water: The fate of our most precious resource, 2003
4. FREY, F.W.: The Political Context of Conflict and Cooperation Over International River Basins. In *Water International* 18, no:1., 1993, str. 54-68
5. KEOKHANE, R.O.: After Hegemony: Cooperation and discord in world political economy, Princeton University Press, Princeton, 1984
6. LASSERE, F.: Les guerres d'eau – L'eau au coeur des conflits du XXIe siècle, Delavilla, Paris, 2009
7. NCIOL, A.: The Nile: Moving behind cooperation, UNESCO
8. NILE BASIN INITIATIVE, http://www.nilebasin.org/newsite/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=5&Itemid=68&lang=en

9. PEARCE, F.: When the rivers run dry, Beacon Press, Boston, 2006, str. 41
10. TADESSE, D.: The Nile: Is it a curse or blessing?, ISS paper 174, 2008
11. THE TIMES: War clouds gather as nations demand a piece of the Nile, 4.6.2004, dostupné online
<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/africa/article7143786.ece?print=yes&randnum=1275745260029>
12. WATERBUY, J., WHITTINGTON, D.: Playing chicken on the Nile? The implications of microdam development in the Ethiopian highlands and Egypt's New Valley Project. In: Natural resources forum, roč. 22, č. 3, 1998

KONTAKT

Ing. Katarína Cséfalvayová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: katarina.csefalvayova@euba.sk

ABSTRAKT

V predkladanom článku autor sumarizuje skúsenosti krajín EÚ15 s otvorením pracovných trhov pre nové členské krajiny vstupujúce do Európskej únie v roku 2004. Veľká Británia, Írsko a Švédsko na rozdiel od ostatných členských štátov EÚ15 otvorili svoj pracovný trh a najnovšie analýzy ukazujú, že vďaka tomuto rozhodnutiu najviac profitovali z imigrácie pracovníkov z krajín EÚ8. Na druhej strane, Nemecko a Rakúsko, ktoré využili maximálne možné prechodné obdobie, pocitujú v prvých mesiacoch po otvorení svojho pracovného trhu nízky záujem o voľné pracovné miesta.

Kľúčové slová: pracovný trh, imigrácia, EÚ8, dopady

ABSTRACT

In the presented article the author summarizes the experience of the EU15 countries with opening their labour markets to new member states joining the European Union in 2004. Great Britain, Ireland and Sweden, unlike other EU15 member states opened their labour markets and the latest analysis show that with that decision this countries benefited the most from the immigration of workers from EU8 countries. On the other hand, Germany and Austria, which used the maximum possible transition period, felt the first months after labour market opening low interest in the vacancies.

Key words: labour market, immigration, EU8, impacts

JEL KLASIFIKÁCIA: J40, J61

ÚVOD

V roku 2004 zažila Európska únia svoje doterajšie najväčšie rozšírenie o 10 členských štátov. 1. mája sa členmi Európskej únie prvýkrát stali aj krajiny strednej a východnej Európy, ekonomickou výkonnosťou výrazne odlišné od krajín EÚ15. Aj to prispelo k negatívnemu postojovi majority obyvateľstva v mnohých krajinách „starej“ Európskej únie. Jedným z dôvodov obáv bol strach z otvorenia pracovného trhu a jeho následného zaplavenia lacnou pracovnou silou z nových členských štátov. Ako opisuje predkladaný článok, ani jedna z katastrofických predpovedí sa nenaplnila a časom sa ukázalo, že krajiny, ktoré neváhali otvoriť svoj pracovný trh obyvateľom z EÚ8³⁸⁰, z pracovnej imigrácie aj profitovali.

1 Voľný pohyb osôb

Voľný pohyb osôb na území štátov EÚ patrí medzi základné práva občanov Európskej únie. Prvá zmienka o možnosti voľne sa pohybovať sa objavila v Rímskych zmluvách v článku 3. „Voľný pohyb osôb zakladá právny nárok občana EÚ voľne sa pohybovať a zdržiavať na území členských štátov, t.j. voľný vstup, výstup, voľba miesta bydliska a pracovného miesta,

---

³⁸⁰ ako krajiny EÚ8 (v britskej literatúre označované aj ako A8) sa označuje skupina krajín, ktorá vstúpila do Európskej únie v roku 2004 bez Cypru a Malty

usadenia a pobytu.³⁸¹ Otázka voľného pohybu osôb je zakotvená v článkoch 45-55 ZFEÚ a umožňuje občanom EÚ kdekoľvek v Európskej únii pracovať, podnikáť, študovať či cestovať. Voľný pohyb pracovníkov pritom platí nielen v rámci EÚ, ale aj v krajinách EHP a vo Švajčiarsku. Voľný pohyb osôb garantuje občanom EÚ právo premiestňovať sa v rámci krajín EÚ s cieľom zamestnať sa i podnikáť. Jednotný európsky akt rozšíril pôsobenie voľného pohybu osôb aj na študentov, dôchodcov, ako aj na občanov vo všeobecnosti.³⁸²

Hlavným cieľom zavedenia voľného pohybu pracovníkov bolo umožniť občanom EÚ nájsť si nové pracovné miesto v inom regióne, resp. členskom štáte EÚ, a tak zvýšiť svoju životnú úroveň. Voľný pohyb pracovníkov riešia články 45-48 ZEÚ. Voľný pohyb pracovníkov sa začal v EHS uplatňovať na základe nariadenia Rady v roku 1968.

Pohyb pracovných síl pre občanov z nových členských štátov EÚ sa rieši v jednotlivých prístupových zmluvách každej krajiny a EÚ. „Tieto všeobecné princípy umožňujú členským krajinám EÚ uplatniť národnú legislatívnu úpravu, prípadne podmienky vyplývajúce z bilaterálnych dohôd namiesto použitia komunitárnych princíпов voľného pohybu pracovných síl“.³⁸³ Krajiny môžu blokovat svoj pracovný trh maximálne 7 rokov, pričom sú povinné prehodnotiť situáciu po 2 rokoch a v prípade predĺženia po ďalších troch rokoch. Systém prechodných období pre pracovný trh funguje na princípe 2+3+2. Systém okrem toho dáva krajinám možnosť liberalizovať svoje opatrenia, ale zaviesť ich, aj ich úplne zrušiť počas jednotlivých období. Reštrikcie môžu byť založené na zabránení prístupu k sociálnemu zabezpečeniu, zavedení kvót pre jednotlivé sektory, alebo na povinnosti žiadosti o pracovné povolenie. Klausula o princípe preferencie štátov EÚ však garantuje, že členské štáty musia uprednostniť pracovníkov z nových členských štátov pred pracovníkmi tretích krajín.

Tabuľka č.1: Fungovanie systému prechodných období (2+3+2) pre členské krajiny prijaté do EÚ v roku 2004

FÁZA 1: 2 roky (máj 2004 – apríl 2006)	V období počas prvých dvoch rokov po pristúpení nových členov bude prístup na trh práce závisieť od zákonov prijatých na národnej úrovni a od bilaterálnych zmlúv medzi starými a novými členskými štátmi.
FÁZA 2: 3 roky (máj 2006 – apríl 2009)	Po prvej fáze vypracuje Európska komisia správu, na základe ktorej Rada rozhodne o oprávnenosti prijatých opatrení. Komisia musí byť upovedomená, či má krajina zámer predĺžiť uplatňovanie reštrikcií na svojom pracovnom trhu voči novým členským krajinám.
FÁZA 3: 2 roky (máj 2009 – apríl 2011)	Ak krajina preukáže existenciu vážnych problémov na domacom trhu práce, alebo možné ohrozenie svojho pracovného trhu pracovníkmi z nových členských štátov, môže prechodné obdobie predĺžiť ešte o 2 roky a využiť tak maximálne sedemročné prechodné obdobie.

Zdroj: FOCUS MIGRATION: http://focus-migration.hwwi.de/typo3_upload/groups/3/focus_Migration_Publikationen/Kurz dossiers/bilder/policy-briefs/PB4-EU-East/PB04-tab1-gr.gif

³⁸¹ LIPKOVÁ, Ľ a kol.: Európska únia, 2011. s. 110

³⁸² MPSVaR: Voľný pohyb osôb.

<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16381>

³⁸³ BILČÍK, V. – GÁL, Z. – VILÁGI, A.: Analýza k voľnému pohybu pracovníkov v EÚ. s.6

Zavedené reštrikcie sa však netýkali všetkých pracovníkov z nových členských krajín, systém neplatí pre pracovníkov, ktorí v krajinách EÚ15 pracovali minimálne 12 mesiacov pred 1. májom 2004. Ich rodinní príslušníci, ktorí sa za nimi prisťahujú, môžu začať v krajine pracovať po 3 rokoch po vstupe do krajiny bez povolenia.

Systém voľného pohybu pracovníkov predstavuje pre fungovanie Európskej únie niekoľko výhod. Okrem iného podporuje jednotlivé ekonomiky, ktoré tak môžu zaplniť voľné a často domácim obyvateľstvom neobsaditeľné pracovné miesta. Okrem toho, Európska únia, najmä krajiny EÚ15, sa v porovnaní s USA vyznačujú stále nízkou mierou mobility. Zimmerman vidí nasledovné príčiny nízkej mobility európskych pracovníkov:³⁸⁴

- Starnutie pracovnej populácie
- Nárast zamestnanosti žien
- Nárast podielu vlastníctva nehnuteľností
- Nepružné sociálne systémy
- Nedostatok inovácií v EÚ15
- Veľký počet nízkokvalifikovanej pracovnej sily
- Oplyvňovanie výšky mzdy zapríčiňujúcu nízku regionálnu mobilitu

Aj pre tieto dôvody bolo otváranie pracovných trhov pre staré členské krajiny prínosom. Hlavným motívom pracovnej emigrácie občanov z krajín EÚ8 sú predovšetkým ekonomické a mzdové rozdiely medzi krajinami EÚ15 a EÚ8.

Hlavnými motívmi emigrácie pracovníkov EÚ8 boli:

- Vyšší príjem
- Lepšie pracovné podmienky
- Možnosť vykonávať prácu primeranú dosiahnutému vzdelaniu
- Jazyková dostupnosť
- Geografická blízkosť, dopravná dostupnosť.

Práve z týchto dôvodov sa krajinami Európskej únie začali šíriť obavy z otvorenia pracovných trhov a ich zaplavenia lacnými pracovníkmi z nových členských krajín. Dvanásť krajín EÚ15 sa preto rozhodlo uplatniť prechodné obdobia, len tri krajiny sa rozhodli umožniť občanom krajín EÚ8 pracovať bez pracovných povolení.

Podľa Kahanca a Zimmermanna sú závery po 7 rokoch od rozšírenia nasledovné: rozšírenie EÚ malo výrazný vplyv na migračné pohyby z nových členských štátov do krajín EÚ15, zavedené obmedzenia na ochranu pracovných trhov neznižili počet imigrantov v krajinách, len zmenili ich štruktúru, je ťažké analyzovať vplyv pracovnej migrácie z EÚ8 na rast miezd, EÚ ako celok profitovala z migrácie z krajín EÚ8, pracovní imigranti sú silne naviazaní na pracovné trhy a nepatria medzi poberateľov sociálnych dávok.³⁸⁵

2 Otvorenie pracovných trhov v roku 2004

Švédsko

Aj napriek dlhoročnej tradícii úspešne fungujúceho sociálneho systému a otvoreného prístupu voči imigrantom, Švédsko za 7 rokov od otvorenia svojho pracovného trhu zaznamenalo len marginálny počet pracovníkov z krajín EÚ8. Hoci v roku 2004 otvorili svoj pracovný trh len tri krajiny, pre Švédsko sa rozhodol zanedbateľný počet pracovníkov v porovnaní s Veľkou Britániou a Írskom. Hoci bol ich počet štvornásobne vyšší, než pred

---

³⁸⁴ ZIMMERMANN, F.K.: *Migration Potential and Its Labour Market Impact After EU Enlargement: A Review*. s. 6

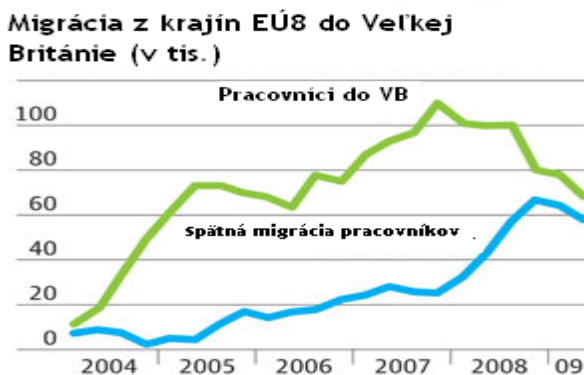
³⁸⁵ KAHANEC, M. – ZIMMERMANN, F.K. : *Migration in an enlarged EU: A challenging solution?* European Commission, 2009. ISBN 978-92-79-11174-7.s. 1

vstupom krajín v roku 2004, stále ide len o niekoľko stoviek pracovníkov, najviac ich do krajiny prišlo z Poľska a Pobaltia, a to niekoľko tisíc.³⁸⁶ Dôvodmi môže byť nízky počet voľných pracovných miest, jazyková bariéra, ako aj nízka miera sociálnych sietí imigrantov z krajín EÚ8, ktoré najmä vo Veľkej Británii a Írsku pomáhali pracovníkom v hľadaní práce po vstupe do krajiny. Aj na základe skúseností s nízkou mierou pracovnej imigrácie sa Švédsko rozhodlo bez reštrikcií otvoriť svoj pracovný trh aj pre Rumunsko a Bulharsko po ich vstupe v roku 2007.³⁸⁷

Veľká Británia

Veľká Británia sa rozhodla sprístupniť svoj pracovný trh aj na základe analýz a štúdií, ktoré predpovedali imigráciu z nových členských štátov na úrovni 5-13 tisíc pracovníkov v priebehu prvých mesiacov po rozšírení. Keď ich počet len do konca roku 2004 dosiahol vyše 66 tisíc, bolo evidentné, že odhady boli značne podhodnotené. Počet zahraničných pracovníkov sa vo Veľkej Británii sleduje cez registráciu v systéme Worker Registration Scheme, do ktorého sa musia imigranti prihlásiť, ak majú záujem v krajine legálne pracovať. Ani tento systém však nemusí odrážať skutočnosť na pracovnom trhu. Nemusia sa totiž do neho prihlásiť vlastníci živnostenského listu, ako ani pracovníci, ktorí pracovali v krajine pred rokom 2004. K ďalšiemu skresleniu môže prísť len pri zámere pracovať vo Veľkej Británii, keď sa záujemca zaregistruje, no nakoniec do krajiny nepricestuje. Najväčšiu nepresnosť však zapríčiňuje neodhlásenie po skončení pracovného pomeru a návratu domov.³⁸⁸ Veľká Británia sa stala najvyhľadávanejšou destináciou kombináciou niekoľkých faktorov. Podobne ako aj v ostatných krajinách EÚ, išlo najmä o vysoké mzdové rozdiely medzi starými a novými členskými krajinami. Hoci veľký podiel pracovníkov zarábalo po príchode minimálnu mzdu, tá bola v mnohých prípadoch niekoľkonásobne vyššia, než hodinová mzda v krajine pôvodu. Významným faktorom bola aj jazyková dostupnosť a geografická blízkosť a rozmach nízko nákladovej dopravy, ktorá umožňovala lepší kontakt a spojenie s domovom.³⁸⁹

Graf č.1: Vývoj migrácie občanov z krajín EÚ8 z/do Veľkej Británie

Zdroj: <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/apr/29/eastern-european-immigration-uk-general-election#>

³⁸⁶ 3. GALGÓCZI, B. – WATT, A.: EU labour migration since enlargement: trends, impacts and policies. Ashgate Publishing, Ltd, 2009. s.76

³⁸⁷ WADENSJO, E.: Migration to Sweden from new member states. Discussion Paper 3190. IZA, 2007. <http://ftp.iza.org/dp3190.pdf>

³⁸⁸ BILLÝ, L. : *Migrácia občanov z krajín A8 do Veľkej Británie*. s.2

³⁸⁹ MIGRATION POLICY INSTITUTE: *The UK's new Europeans – Progress and challenges five years after accession*. s.4

Pracovní imigranti z krajín EÚ8 tvoria v súčasnosti asi 11 %-tný podiel na celkovom počte cudzincov vo Veľkej Británii. Od otvorenia pracovného trhu v roku 2004 ich do krajiny podľa dostupných údajov prišlo vyše 1,5 milióna, pracovná migrácia z nových členských štátov dosiahla svoj vrchol v roku 2006, postupne ich počet klesá. Najviac pracovníkov prišlo do Veľkej Británie z Poľska, Litvy a Slovenskej republiky. Ďalší pokles nastal v roku 2009 nástupom recesie, nárastom nezamestnanosti, ale aj posilňovaním domácich mien voči britskej libe a v prípade Poľska k návratu pracovníkov prispel aj ekonomický rast krajiny v čase hospodárskej krízy. Aj napriek pretrvávajúcej recesii sú imigranti z EÚ8 len malou mierou postihnutí nezamestnanosťou, ktorá je dokonca niekoľkonásobne nižšia ako u iných skupín prisťahovalcov. Jedným z faktorov je určite aj reverzná migrácia, keď sa v prípade straty zamestnania môžu imigranti ľahšie vrátiť do vlasti, okrem toho si však pracovníkov z krajín EÚ8 cenia pre ich pracovnú morálku, relatívnu jazykovú vybavenosť a aj ochotu pracovať za nižšie mzdy.³⁹⁰

Viacere štúdie a analýzy potvrdili, že pracovníci z nových členských krajín nepredstavujú pre britský štátny rozpočet náklady – naopak, sú skôr čistými prispievateľmi, pričom ich využívanie sociálneho systému je nízke. Okrem toho sa podieľajú aj na raste HDP, pričom odhady sa pohybujú v rozmedzí 0,5 – 1 %.³⁹¹

A hoci sa pred voľbami v roku 2010 vyjadrovali lídri oboch politických táborov, že Veľká Británia urobila chybu, keď sa rozhodla sprístupniť svoj pracovný trh okamžite pri vstupe nových členských krajín, ekonómovia a analytici oponujú. Práve vďaka okamžitému otvoreniu pracovného trhu si krajina mohla nielen zaplniť voľné pracovné pozície, ale aj si vyberať medzi vyššou kvalifikovanou silou. Správnosť kroku potvrdzujú aj čerstvé skúsenosti Nemecka a Rakúska, ktorým sa nedarí naplniť potreby zaplnenia pracovných miest.

Írsko

Írsko sa stalo druhou najvyhľadávanejšou krajinou pracovníkov z EÚ-8. Počty imigrantov sa zaznamenávajú prostredníctvom udeľovania osobného čísla verejnej služby (Personal Public Service Number) a Centrálného štatistického úradu. Profil pracovného imigranta z EÚ-8 je rovnaký ako pri Veľkej Británii. Pracovníci sú vo veku 18-36 rokov, vyššieho a stredného dosiahnutého vzdelania, no vo väčšine prípadov vykonávajúci nízkokvalifikovanú prácu. Hlavná časť pracovníkov z nových členských štátov si však v priebehu rokov vybrala Írsko len ako dočasné pôsobisko a po čase sa vracia späť do krajiny pôvodu. Aj v tom spočíva výhoda pracovných migrantov z EÚ8, ktorý svoj pobyt vnímajú ako dočasný a v prípade spomalenia ekonomiky sa vracajú späť do vlasti. Aj napriek spätnej migrácii týchto pracovníkov a ich nízkej miere nezamestnanosti sa Írsko v prípade Rumunska a Bulharska rozhodlo pre zavedenie prechodného obdobia. Príčinou môže byť aj snaha o harmonizáciu migračnej politiky s Veľkou Britániou, nakoľko medzi nimi existuje tzv. Spoločné cestovné územie (Common Travel Area).³⁹²

Okrem faktu, že Írsko patrilo medzi 3 krajiny, ktoré sa rozhodli otvoriť svoj pracovný trh novým členským krajinám, hlavným faktorom bola aj veľká možnosť zamestnať sa. V období otvorenia pracovného trhu v roku 2004 pokračovala írsko ekonomika v rýchlom raste, priemerne rástla v rokoch 1990 – 2007 5,7% ročne. Rýchly rast hospodárstva sa prejavil aj na tvorbe nových pracovných miest. V roku 1990 tvorila zamestnanosť 1,16 milióna pracovných

---

³⁹⁰ CLARK, N. – HARDY, J.: *Free Movement in the EU – The Case of Great Britain*. Friedrich Ebert Stiftung, Máj 2009. ISBN 978-3-86872-706-7. s. 16

³⁹¹ MIGRATION POLICY INSTITUTE: *The UK's new Europeans – Progress and challenges five years after accession*.s.36

³⁹² BILČÍK, V. – GÁL, Z. – VILÁGI, A.: *Analýza k voľnému pohybu pracovníkov v EÚ*.

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o. Bratislava, 2008. s.15

miest, v roku 2007 už 2,1 milióna, čo predstavuje nárast o 80 %. Len v období rokov 2003-2007 sa počet pracovných miest v Írsku zvýšil o 17 %.³⁹³

Írsko sa tak stalo druhou najvyhľadávanejšou krajinou pracovníkov z EÚ8. V porovnaní so štatistickými údajmi pred rozšírením v roku 2004 s rokom 2006, je možné konštatovať, že do krajiny prišlo z nových členských krajín o 100 000 pracovníkov viac. Počas 8 mesiacov po otvorení pracovného trhu ich do krajiny podľa údajov založených na vydaných Personal Public Service Number prišlo 54 tisíc, v roku 2005 112 tisíc a 139 tisíc v roku 2006.³⁹⁴ Až do vypuknutia hospodárskej krízy v roku 2008 sa ich počet odhaduje na 200 tisíc, čo predstavuje 4,5 %-tný podiel na celkovej populácii.³⁹⁵

Negatívnym faktorom je však vykonávanie nízkokvalifikovanej práce pracovníkmi s dosiahnutým stredoškolským a v mnohých prípadoch aj vysokoškolským vzdelaním. Okrem toho, imigranti v Írsku majú o 18-45 % nižšie mzdy ako domáce obyvateľstvo. Všeobecne je možné konštatovať, že cieľové krajiny pracovníkov z krajín EÚ-8 z ich príchodu profitovali, resp. profitujú. Títo imigranti prispievajú do štátneho rozpočtu platením daní a odvodov, pričom ich využívanie sociálneho systému je nízke. Pracovníci vo Veľkej Británii a Írsku zaplnili voľné pracovné miesta, vyše 90 % z nich pracuje na plný pracovný úväzok. Ich vplyv na rast miezd je ťažké odhadnúť, aj keď sa možno domnievať, že istou mierou prispeli k spomaleniu nárastu miezd.³⁹⁶

Medzi hlavné obavy z otvorenia pracovného trhu patrí hlavne „zaberanie“ pracovných miest novými pracovníkmi, čo môže následne viesť k nezamestnanosti domáceho obyvateľstva. Ako ukázali skúsenosti vybraných krajín a potvrdili aj viaceré štúdie a analýzy, pracovníci z krajín EÚ-8 nezvýšili v krajine nezamestnanosť a zároveň ich vplyv na rast miezd bol nízky. Pracovníci z EÚ-8 skôr vyplnili medzery na pracovnom trhu a vykonávali pracovné pozície neobsaditeľné domácim obyvateľstvom. V prípade vysokokvalifikovanej pracovnej sily je príchod pracovníkov vítaný. Krajina je závislá na imigrácii a vysokopracovné pozície zároveň v ekonomike vytvárajú ďalšie pracovné miesta.

Tri krajiny zo starých členských štátov EÚ sa rozhodli neuplatniť voči krajinám EÚ-8 nijaké prechodné obdobie a vstupom desiatich členských štátov 1. mája 2004 im zároveň otvorili aj svoje pracovné trhy bez obmedzenia. Po 7 rokoch od sprístupnenia ich pracovných trhov je možné urobiť nasledovné závery:³⁹⁷

- Viaceré štúdie potvrdili neutrálny, resp. pozitívny dopad migrácie z krajín EÚ-8 na ekonomiku Veľkej Británie, Írska a Švédska
- Nepotvrdili sa obavy z nárastu nezamestnanosti
- Migrácia z EÚ-8 neznížila výšku miezd, a to dokonca ani v sektore výroby, kde je zamestnaných najviac imigrantov
- Nepotvrdili sa obavy zo zneužívania sociálneho systému
- Väčšina imigrantov bolo vysokokvalifikovaných vykonávajúcich nízkokvalifikovanú prácu

---

³⁹³ 9. BARRETT, A.: *EU Enlargement and Ireland's Labour Market*. <http://ftp.iza.org/dp4260.pdf> s. 2

³⁹⁴ KAHANEC, M. – ZAICEVA, A. – ZIMMERMANN, F.K. : *Lessons from Migration after EU Enlargement*. Discussion Paper 4230. IZA, 2009. <http://ftp.iza.org/dp4230.pdf> s.9

³⁹⁵ BARRETT, A.: *EU Enlargement and Ireland's Labour Market*. <http://ftp.iza.org/dp4260.pdf> s. 2

³⁹⁶ BARRETT, A.: *EU Enlargement and Ireland's Labour Market*. <http://ftp.iza.org/dp4260.pdf> s. 2

³⁹⁷ KAHANEC, M. – ZIMMERMANN, F.K. : *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. s. 12

3 Postupné otváranie pracovných trhov v ostatných krajinách EÚ15

V roku 2006 uplynuli prvé dva roky prechodného obdobia, keď museli členské štáty zvážiť zavedené opatrenia a prípadne požiadať Európsku komisiu o ďalšie predĺženie prechodného obdobia o tri roky. Jednou z krajín, ktoré otvorili svoj pracovný trh v roku 2006, bolo **Grécko**. Ale to následne po vstupe Bulharska a Rumunska využilo v ich prípade zavedenie prechodných období, pričom argumentovalo geografickou blízkosťou a imigračnými skúsenosťami z týchto krajín.

Fínsko ako prvé oznámilo, že po uplynutí 2-ročného prechodného obdobia otvorí svoj pracovný trh, pričom neuplatnilo nijaké reštrikcie ani voči Rumunsku a Bulharsku. Dôvodom je zrejme fakt, že Fínsko nie je vyhľadávaným miestom pracovnej migrácie, počty pracovníkov na jeho území sú marginálne.

Holandsko začalo uvoľňovať svoje reštrikčné opatrenia postupne už počas prvých dvoch rokov, aby v roku 2007 nakoniec svoj pracovný trh pre pracovníkov z EÚ-8 úplne liberalizovalo.

Aj napriek dobrým číslam zamestnanosti pracovníkov z krajín EÚ-8 sa **Taliansko** ešte v prístupovom procese rozhodlo pre zavedenie prechodného obdobia na 2 roky. Hoci v prvých rokoch po vstupe počet imigrantov z týchto krajín narástol, krajina sa aj napriek tomu rozhodla otvoriť svoj pracovný trh. Pracovníci vykonávajú najmä nízkokvalifikované práce a sezónne práce. Inou otázkou je už zamestnávanie rumunských pracovníkov, ktoré sa po niekoľkých prípadoch rumunskej kriminality stalo aj citlivou politickou otázkou.

Portugalsko otvorilo svoj pracovný trh 1. mája 2006. V prvej fáze prechodného obdobia vydalo ročne 6 500 pracovných povolení pre pracovníkov z krajín EÚ8. Po otvorení trhu nezaznamenalo výraznejší nárast imigrácie z krajín EÚ8.

Francúzsko sa v roku 2004 tiež rozhodlo neotvoriť svoj pracovný trh novým členským krajinám, od mája 2006 uvoľnilo opatrenia pre vybrané povolania a sektory a zavedené reštrikcie úplne zrušilo 1. júla 2008. S odstupom troch rokov je možné konštatovať, že otvorenie pracovného trhu vo Francúzsku pre nové členské krajiny nezapríčiniilo zvýšené migračné pohyby do krajiny, ich počet sa v roku 2009 odhadoval v rozmedzí 9 až 15 tisíc.³⁹⁸ Francúzsko sa rozhodlo smerovať pracovníkov do vyhľadávaných a neobsadených sektorov.

Belgicko aplikovalo dve fázy prechodného obdobia a zatvorilo svoj pracovný trh až do 1. mája 2009. Do tohto dátumu museli záujemcovia o prácu žiadať o pracovné povolenie, ktoré bolo sprevádzané zdĺhavým byrokratickým postupom. Zrýchlený proces sa týkal povolani architekta, zdravotných sestier či programátorov.

Španielsko zo začiatku váhalo s otvorením pracovného trhu, no v roku 2006 sa pridalo ku Grécku, Portugalsku a Fínsku a sprístupnilo svoj pracovný trh novým členským krajinám. Španielsko malo už aj vstupom nových členských štátov skúsenosť s imigrantmi – no najmä z Latinskej Ameriky a Afriky, ich podiel na celkovom obyvateľstve dosiahol 11 %. No aj v období zatvoreného pracovného trhu vzrástol podiel imigrantov z EÚ12 z 10 na 18 %. Až 97 % pritom tvorili pracovníci z Poľska, Bulharska a Rumunska. Zaujímavosťou je, že tieto tri skupiny imigrantov sa nekoncentrovali na jednom mieste, ale využívajú najmä už vybudované sociálne siete, sa Poliaci rozhodli najmä pre Madrid, Bulhari pre León a rumunskí pracovníci pre Valenciu.³⁹⁹

---

³⁹⁸ TRÉSOR-ECONOMICS: *The opening of France's labour market to new EU member states: an economic primer*

http://www2.economie.gouv.fr/directions_services/dgtpe/TRESOR_ECO/anglais/pdf/2010-005-74en.pdf

³⁹⁹ RICA, S. : *The Effect of the 2004 and 2007 EU Enlargement on the Spanish Labour Market*. Discussion Paper 4104. IZA, 2009- <http://ftp.iza.org/dp4104.pdf>

Tabuľka č.2: Počet imigrantov z krajín EÚ12 v Španielsku v rokoch 2004-2010

Krajiny EÚ12	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bulharsko	68,798	91,265	99,083	118,478	148,822	159,993	163,550
Cyprus	146	154	192	211	237	317	320
Slovinsko	344	461	572	729	942	1,146	1,172
Estónsko	461	626	750	939	1,108	1,306	1,433
Maďarsko	2,039	2,376	3,447	4,634	6,522	8,092	8,727
Lotyšsko	1,113	1,377	1,680	2,02	2,380	2,787	3,312
Litva	9,040	12,128	15,116	17,615	19,963	20,774	20,930
Malta	137	154	157	182	217	269	281
Poľsko	26,526	34,636	43,291	58,296	74,436	81,371	81,842
Česká republika	3,408	4,310	5,305	6,558	8,018	9,053	9,445
Slovensko	2,387	3,405	4,342	5,673	7,078	7,884	7,971
Rumunsko	203,173	308,856	394,0785	507,736	701,065	762,163	784,834

Zdroj: RICA, S. : *The Effect of the 2004 and 2007 EU Enlargement on the Spanish Labour Market*. Discussion Paper 4104. IZA, 2009- <http://ftp.iza.org/dp4104.pdf> doplnené o údaje za rok 2009 a 2010 z Instituto Nacional de Estadística

<http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t20/e245/p04/a2009/11/&file=00000008.px&type=pcaxis&L=1>

V súčasnej situácii, keď má Španielsko najvyššiu nezamestnanosť v Európskej únii, v júli 2011 španielska vláda požiadala Európsku komisiu o možnosť uzavrieť svoj pracovný trh pre pracovníkov z Rumunska. Európska komisia súhlasila so žiadosťou. Zákaz práce sa pritom netýka pracovníkov, ktorí už v Španielsku pracujú, alebo si zamestnanie hľadajú. Podľa odhadov je 30 % rumunských občanov v Španielsku nezamestnaných. Opatrenie platí do konca roku 2012 a týka sa všetkých regiónov a sektorov.⁴⁰⁰

Rozšírenie v roku 2007

Aj krajiny vstupujúce v roku 2007 do Európskej únie, Rumunsko a Bulharsko, sa stretli s reštrikciami na pracovných trhoch v krajinách EÚ15. Veľká Británia a Írsko sa na rozdiel od roku 2004 rozhodli zaviesť prechodné obdobie pre pracovníkov z EÚ2, ktorí tak mohli po vstupe pracovať bez pracovného povolenia vo Fínsku, Švédsku a v krajinách EÚ8.

4 Otvorenie pracovných trhov v Nemecku a Rakúsku

Napriek tomu, že sa Nemecko rozhodlo z obáv pred zaplavením svojho pracovného trhu lacnými pracovníkmi z Východu - pre svoju geografickú blízkosť ku krajinám EÚ8 - obmedziť prístup na svoj pracovný trh vydávaním pracovných povolení, v období po rozšírení v roku 2004 sa počet imigrantov z krajín EÚ8 v Nemecku 2,5-krát znásobil. Najväčší nárast zaznamenala, ako aj v iných krajinách, poľská komunita, ktorá tvorí až 71 %-tný podiel medzi EÚ8 imigrantmi. Ale po rokoch sa vynára otázka, či bolo pre Nemecko správnym rozhodnutím uzavrieť svoj pracovný trh, keď počet pracovníkov v krajine aj napriek tomu rástol. Mnohí pracovníci z krajín EÚ8 obchádzali reštrikcie samostatnou živnostenskou činnosťou alebo prácou načierno.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ SITA: *Španielsko môže zavrieť pracovný trh pre Rumunov*.

<http://www.euroinfo.gov.sk/aktuality-d.html?id=22259>

⁴⁰¹ ECONOMIST: *Why Britain should be proud of opening its labour market to eastern Europe*.

http://www.economist.com/blogs/bagehot/2011/05/immigration_britain

Aj napriek skúsenostiam iných štátov z otvárania pracovných trhov, v Nemecku aj v roku 2011 krátko pred vypršaním poslednej fázy 7-ročného prechodného obdobia stále vládli negatívne postoje voči otvoreniu pracovného trhu pre pracovníkov z EÚ8. Podobne ako aj v iných krajinách, viaceré inštitúcie vypracovali odhady a prognózy vývoja pracovnej migrácie z nových členských štátov.

Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung očakáva do roku 2020 príchod dokonca 600 – 900 tisíc pracovných migrantov. Podľa jej štúdie publikovanej v máji 2011⁴⁰² bude mať príchod pracovníkov z EÚ-8 dopad na rast HDP p.c. 0,2 %, nezamestnanosť má vzrásť o 0,14 % a mzdy by sa mali znížiť o 0,28 %.⁴⁰³ Podľa správy Európskej komisie z roku 2008 imigranti z krajín A8 obsadzujú predovšetkým nízko- alebo strednokvalifikované pozície a zvyčajne sa po roku vracajú naspäť.

Štúdie prognózujúce vývoj na pracovnom trhu v Nemecku a Rakúsku sa opierajú o skúsenosti z rozšírenia Európskej únie v 80-tych rokoch, po pristúpení chudobných štátov Juhu. Vtedajší hospodársky rozdiel medzi krajinami je porovnateľný so súčasnou situáciou, resp. situáciou pri vstupe v roku 2004. Ďalšie štúdie sú založené na prieskumoch verejnej mienky medzi obyvateľmi EÚ-8, ich problémom však ostáva, že aj napriek vyjadrenej vôli ísť pracovať do cudziny, sa len časť respondentov aj skutočne k tomuto kroku odhodlá. V Rakúsku predpokladá inštitút WiFo pracovnú migráciu v roku 2011 na úrovni 11 až 16 tisíc pracovníkov.⁴⁰⁴

Otvorenie pracovného trhu pritom prišlo pre nemeckú ekonomiku vo vhodnom čase. Tá v súčasnosti dosahuje najlepšie výsledky od druhej svetovej vojny, keď rast HDP dosahuje 2,2 % a miera nezamestnanosti sa pohybuje okolo 8 %, čím dosiahla úroveň roku 1992. Na nemeckom pracovnom trhu je tak vyše milióna voľných pracovných pozícií a situácia sa tak vrátila na predkrízové obdobie v roku 2007. Len za posledný rok pribudlo 400 tisíc voľných pracovných miest, pričom najviac voľných pracovných pozícií ponúkajú malé podniky. Nemecko je tak s počtom voľných pracovných miest a jednými z najvyšších miezd v Európskej únii atraktívne pre príchod z nových členských krajín. Z milióna voľných pracovných miest pritom tvoria veľký podiel vysokokvalifikované pozície, hlavne v oblastiach matematiky, prírodných vied, informatiky a techniky.⁴⁰⁵ Prvé mesiace však podobne ako aj v ostatných krajinách, aj v Nemecku a Rakúsku boli obavy z masového príchodu pracovníkov neopodstatnené, naopak, do Nemecka prichádza zatiaľ tak málo pracovníkov, že spolkové krajiny a firmy rozmyšľajú nad výberom pracovníkov z krajín mimo EÚ. Nedostatok inžinierov dokonca brzdí v rozvoji aj automobilové závody.

Hlavná príčina malého záujmu je podľa zistení pracovných komôr uprednostnenie Veľkej Británie a Írska, kde dobre fungujú sociálne siete imigrantov, na druhej strane, v prípade učňov je to aj výška miezd, ktorá nie je dostatočne motivujúca. Nemecké firmy začali potenciálnym zamestnancom ponúkať zdarma kurzy nemčiny, rôzne benefity a spolková vláda znížila hranicu priemerného ročného zárobku, ktorý musí dosiahnuť uchádzač o trvalý pobyt v krajine. Spolková vláda uvažuje aj o zmene pravidla pri zamestnávaní pracovníka z tretích

---

⁴⁰² INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: *Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland*. . <http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>

⁴⁰³ tamže

⁴⁰⁴ DIE PRESSE: Arbeitsmarktöffnung – Grosses Interesse an Österreich? http://diepresse.com/home/wirtschaft/economist/660797/Arbeitsmarktöffnung_Grosses-Interesse-an-Oesterreich?from=suche.extern.google.sk

⁴⁰⁵ FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: Deutschland muss für Osteuropa attraktiv sein. <http://www.ftd.de/politik/europa/:freizuegigkeit-deutschland-muss-fuer-osteuropaer-attraktiv-sein/60043567.html>

krajín, keď musel zamestnávateľ dokazovať, že sa mu miesto nedarí obsadiť domácim obyvateľstvom.⁴⁰⁶

ZÁVER

Záverom je možné konštatovať nasledovné: Po postupnom otváraní pracovných trhov v členských krajinách EÚ po roku 2004 nebol zaznamenaný nijaký masový presun imigrantov z nových členských štátov do krajín EÚ-15. Výraznejší príchod pracovníkov zaznamenala najmä Veľká Británia, Írsko a Španielsko, kde z jedným z dôvodov bolo aj rýchlo sa vytvárajúce pracovné miesta. Okrem toho veľký počet pracovníkov, ktorých zaznamenali štatistiky po roku 2004, tam pracovalo aj predtým. Podiel pracovníkov v EÚ-8 na celkovom počte zamestnaných v krajinách EÚ-15 bol zanedbateľný, dosahujúci úrovne 0,5 – 1 %. Ukázalo sa, že rozšírenie v roku 2004 predstavuje prínos aj pre celú Európsku úniu, keď súčasná EÚ vykazuje vyššiu mieru zamestnanosti ako EÚ-15.

Aj napriek zhoršujúcim sa ekonomickým ukazovateľom a pesimistickým prognózam v krajinách Európskej únie je možné očakávať aj naďalej výrazné migračné pohyby v rámci Európskej únie. Viaceré krajiny Európskej únie sú vzhľadom na stále voľné pracovné pozície, starnúcu populáciu a emigráciu svojich pracovníkov odkázané na príchod pracovníkov, z ktorých sa ako najvhodnejší pre trh práce ukazujú práve imigranti z krajín EÚ8.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BARRETT, A.: EU Enlargement and Ireland's Labour Market. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://ftp.iza.org/dp4260.pdf>
2. BILČÍK, V. – GÁL, Z. – VILÁGI, A.: *Analýza k voľnému pohybu pracovníkov v EÚ*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o. Bratislava, 2008. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete <http://www.sfpa.sk/dokumenty/projekty/106>
3. BILLÝ, E.: *Migrácia občanov z krajín A8 do Veľkej Británie*. In Sborník "Příležitosti mladé generace v oblasti vědy, výzkumu a inovací". Kroměříž: EPI Kunovice, 2010. ISBN: 978-80-7314-213-1
4. CLARK, N. – HARDY, J.: *Free Movement in the EU – The Case of Great Britain*. Friedrich Ebert Stiftung, Máj 2009. s.29. ISBN 978-3-86872-706-7
5. DIE PRESSE: Arbeitsmarktöffnung – Grosses Interesse an Österreich? [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: http://diepresse.com/home/wirtschaft/economist/660797/Arbeitsmarktoeffnung_Grosses-Interesse-an-Oesterreich?from=suche.extern.google.sk
6. DUSTMANN, CH. – FABBRI, F. – PRESTON, I. – WADSWORTH, J.: Labour market performance of immigrants in the UK labour market. Home Office Online Report 05/03.
7. ECONOMIST: *Why Britain should be proud of opening its labour market to eastern Europe*. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: http://www.economist.com/blogs/bagehot/2011/05/immigration_britain
8. GALGÓCZI, B. – WATT, A.: *EU labour migration since enlargement: trends, impacts and policies*. Ashgate Publishing, Ltd, 2009. s.320

---

⁴⁰⁶ KLEKNER, R.: Nemci lákajú inžinierov a lekárov. Chýba ich 150 tisíc. <http://aktualne.centrum.sk/zahranicie/europa/clanek.phtml?id=1236111>

9. FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: *Deutschland muss für Osteuropa attraktiv sein*. [online]. In Financial Times Deutschland [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: Dostupné na <http://www.ftd.de/politik/europa/freizuegigkeit-deutschland-muss-fuer-osteuroepaeer-attraktiv-sein/60043567.html>
10. INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: *Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland*. . [online]. [Citované 16.9.2011]. Dostupné na internete: <http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>
11. INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: *Population by country of birth, nationality and sex*. [online]. [Citované 17.9.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t20/e245/p04/a2010/11/&file=00000008.px&typ e=pcaxis&L=1>
12. KAHANEC, M. – ZIMMERMANN, F.K. : *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Springer, 2009.s.344. ISBN 9783642022418.
13. KAHANEC, M. – ZIMMERMANN, F.K. : *Migration in an Enlarged EU: A Challenging Solution?* Discussion Paper 3913. IZA, 2008. [online]. [Citované 17.9.2011]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14287_en.pdf
14. KAHANEC, M. – ZAICEVA, A. – ZIMMERMANN, F.K. : *Lessons from Migration after EU Enlargement*. Discussion Paper 4230. IZA, 2009. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://ftp.iza.org/dp4230.pdf> - o VB . s. 15
15. KLEKNER, R.: *Nemci lákajú inžinierov a lekárov. Chýba ich 150 tisíc*. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://aktualne.centrum.sk/zahranicie/europa/clanek.phtml?id=1236111>
16. LEMOS, S. – PORTES, J.: *The impact of migration from the new European Union Member States on native workers*. [online]. [Citované 18.9.2011]. Dostupné na internete: <http://research.dwp.gov.uk/asd/asd5/wp52.pdf>
17. LIPKOVÁ, Ľ. a kol. : *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011.446 s. ISBN 978-80-89393-33-6
18. MIGRATION POLICY INSTITUTE: *The UK's new Europeans – Progress and challenges five years after accession*. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete http://www.equalityhumanrights.com/uploaded_files/new_europeans.pdf
19. MPSVaR: *Voľný pohyb osôb*. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16381>
20. PARKES, R.: *Immigration from the EU's „new“ member states: Lessons from the UK*.
21. PEDERSEN, J.P. – PYTLIKOVA, M. : *EU Enlargement: Migration flows from Central and Eastern Europe into the Nordic countries – exploiting a natural experiment*. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://pure.au.dk/portal-asb/>
22. RICA, S. : *The Effect of the 2004 and 2007 EU Enlargement on the Spanish Labour Market*. Discussion Paper 4104. IZA, 2009-[online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://ftp.iza.org/dp4104.pdf>
<http://eprints.ucl.ac.uk/14330/1/14330.pdf>
23. SITA: *Španielsko môže zavrieť pracovný trh pre Rumunov*. [online]. [Citované 15.9.2011]. Dostupné na internete: <http://www.euroinfo.gov.sk/aktuality-d.html?id=22259>
24. TRÉSOR-ECONOMICS: *The opening of France's labour market to new EU member states: an economic primer*
http://www2.economie.gouv.fr/directions_services/dgtpe/TRESOR_ECO/anglais/pdf/2010-005-74en.pdf

25. WADENSJO, E.: *Migration to Sweden from new member states*. Discussion Paper 3190. IZA, 2007. [online]. [Citované 16.9.2011]. Dostupné na internete: <http://ftp.iza.org/dp3190.pdf>
26. ZIMMERMANN, F.K.: *Migration Potential and Its Labour Market Impact After EU Enlargement: A Review*. s. 6 [online]. [Citované 17.9.2011]. Dostupné na internete: http://cde.usal.es/master_bibliografia/practicas/ue_economiainternacional/migracion_interna.pdf

KONTAKT

Ing. Lubomír Billy
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: lubomir.billy@euba.sk

NEKROLÓG

ZA PHDR. JANOU BARÁTOVOU (1958 – 2011)

Navždy odišla naša kolegyňa

24. novembra 2011 sme na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave prijali smutnú správu, že naša milá kolegyňa, členka Katedry medzinárodných politických vzťahov, predovšetkým dobrý, úprimný, pokojný a rozvážny človek, tiež dobrý priateľ, PhDr. Jana Barátová, nás navždy, po ťažkej chorobe, opustila. Jej odchod je tragický a ťažký nielen pre rodinu, ale aj pre nás, jej blízkych spolupracovníkov.

Narodila sa 7. decembra 1958 v Partizánskom. V rokoch 1978 - 1983 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor filozofia – biológia. Na tejto fakulte v roku 1984 získala, po rigoróznom pokračovaní, titul PhDr.

Po absolvovaní nastúpila na vtedajšiu Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, neskôr Ekonomickú univerzitu, kde s kratšou prestávkou v rokoch 1993 – 1995, pracovala ako odborná asistentka na Katedre medzinárodných politických vzťahov, až do svojho skorého odchodu v roku 2011.

Svojím priateľským vzťahom k ľuďom, neopakovateľným šarmom, dobrými ľudskými vlastnosťami, ale najmä dobrým srdcom, si vedela získať priateľov, spolupracovníkov a aj študentov, ktorým predovšetkým venovala celý svoj pracovný a profesionálny život.

Bola autorkou a spoluautorkou viacerých učebných textov a odborných článkov, spoluriešiteľkou výskumných úloh, nové poznatky prinášala ako prednášateľka na početných sympóziách, konferenciách a seminároch. Svoju odbornú profiláciu zameriavala predovšetkým na gender problematiku a postavenie žien v súčasnej spoločnosti. Bola organizátorkou mnohých odborných a vedeckých podujatí. Od roku 2003 bola členkou výboru občianskeho združenia – Klubu feministických filozofiek.

Bola milujúcou a starostlivou matkou a manželkou. Odišiel človek, ktorý nám mal ešte čo odovzdať. V srdciach všetkých priateľov, spolupracovníkov a študentov zanechala bolesť a žiaľ.

Češ' jej pamiatke

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations 2/2011

Ročník IX.
Volume IX.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník IX., 2/2011.

Hlavná redaktorka: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Redakčná rada: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmanová, Csc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš, PhD.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.
doc. Mykola Palinčak, CSc.
doc. Mykola Sidak, DrSc.
doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc.

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky,
registračné číslo 2761/2002
ISSN 1336 - 1562